

Харківський національний
економічний університет
імені Семена Кузнеця

Управління розвитком

Збірник наукових праць

№ **3** (181) 2015

видається щоквартально

Харків • ХНЕУ ім. С. Кузнеця • 2015

Засновник – ХНЕУ ім. С. Кузнеця
Видавець – ФОП Лібуркіна Л. М.
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ № 21225-11025 ПР від 30.01.2015 р.

Періодичність – 4 рази на рік
Мова видання – українська, російська, англійська, французька, німецька
Сайт журналу: www.md.hneu.edu.ua

Збірник наукових праць «Управління розвитком» включено до Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт (Бюлетень ВАК України № 6, 2010)

Затверджено на засіданні вченої ради університету, протокол № 1 від 31.08.2015 р.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Пономаренко В. С. – докт. екон. наук, професор ХНЕУ (головний редактор)

Афанасьев М. В. – канд. екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця
Внукова Н. М. – докт. екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця
Гончарова І. В. – докт. екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця (науковий редактор)
Гриньова В. М. – докт. екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця
Дікань Л. В. – канд. екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця
Дороніна М. С. – докт. екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця
Дорохов О. В. – канд. техн. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця
Іванов Ю. Б. – докт. екон. наук, професор Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України
Кизим М. О. – докт. екон. наук, професор Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України
Клебанова Т. С. – докт. екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця
Козьменко О. В. – докт. екон. наук, професор Української академії банківської справи Національного банку України
Криворотов В. В. – докт. екон. наук, професор Уральського федерального університета ім. першого Президента Росії Б. Н. Ельцина (Росія)
Левікін В. М. – докт. екон. наук, професор Харківського національного університету радіоелектроніки
Лутай Л. А. – докт. екон. наук, професор Донецького національного університету економіки і торгівлі ім. Михайла Туган-Барановського
Маларець Л. М. – докт. екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця
Назарова Г. В. – докт. екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця
Нижегородцев Р. М. – докт. екон. наук, зав. лабораторією Інституту проблем управління РАН (Росія)
Орлов П. А. – докт. екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця
Пилипенко А. А. – докт. екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця (заступник головного редактора)
Попов О. Є. – докт. екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця
Пушкар О. І. – докт. екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця
Чернов В. Г. – докт. екон. наук, професор Владимирського державного університету (Росія)
Чухрай Н. І. – докт. екон. наук, професор Національного університету «Львівська політехніка»
Ястремська О. М. – докт. екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Chauchat Jean-Hugues – Professeur (HdR) de l'Université Lumière Lyon2 (France)

Chen Wei – PhD, Professor, Hebei University of Science and Technology (China)

Gang Fan – Dr., Professor, Graduate School of Chinese Academy of Social Sciences; Director of China's National Economic Research Institute (China)

Hofshtabler Hannes – Professor, Upper Austria University of Applied Sciences (Austria)

Hollner Helmut – FH-Prof. DL Dr Techn University of Applied Sciences FH «Technikum Wien» (Austria)

Kalashnikov Vitaliy – Economy Doctor (ED), Assistant Professor, Universidad Autónoma de Nuevo León (Mexico)

Ohrimenco Serghei – Dr. Sc. (Econ.), Professor, Academy of Economic Studies (Moldova)

Pucher Robert – FH-Prof. DL Dr Techn, University of Applied Sciences FH «Technikum Wien» (Austria)

Sarkisyan Agop – PhD, D.A., Tsenov Academy of Economics (Bulgaria)

Solarz Jan Krzysztof – Prof. nadzw. dr hab., Akademia finansów, Warszawa (Poland)

Vulanovic Milos – PhD, Assistant Professor of Finance, Western New England University (USA)

Wackowski Kazimierz – Prof. nzw. dr hab., Politechnika Warszawska (Poland)

John (Jack) William McNeill – PhD, Professor of Anthropology and Intercultural Studies, Providence University College (Canada)

Irina Yatskiv – Dr. Sc. Eng., Vice rector, Professor, Transport and Telecommunication Institute (Latvia)

Duro Benic – PhD, Full Professor with tenure, University of Dubrovnik (Croatia)

Christine Cooper – PhD MSc BA (hons), Professor, University of Strathclyde, Glasgow (UK)

Поштова адреса засновника:

61166, Україна, м. Харків, пр. Леніна, 9а, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

Головний редактор – Пономаренко В. С.

Конт. телефон: (057)702-03-04

Поштова адреса редакції:

61166, Україна, м. Харків,
пров. Інженерний, 1а, 1 під'їзд
Тел.: (057)702-07-38, 702-07-28
E-mail: vydav@hneu.edu.ua

Поштова адреса виготівника:

ТОВ «Золоті сторінки»
61145, Україна, м. Харків, вул. Космічна, 26
Тел.: (057) 701-0-701

Статті для публікації у збірнику наукових праць відбираються на умовах закритого («сліпого») рецензування.

Відповідальність за достовірність фактів, дат, назв, імен, прізвищ, цифрових даних, які наводяться, несуть автори статей.

Рішення про публікацію статті приймає редакційна колегія. У текст статті без узгодження з автором можуть бути внесені редакційні виправлення або скорочення.

Редакція залишає за собою право їх опублікування у вигляді коротких повідомлень і рефератів.

У разі передрукування матеріалів посилання на збірник обов'язкове.

Підписано до друку 30.09.2015 р. Формат 60×90 1/8. Папір офсетний. Друк ризографічний.
Ум. друк. арк. 12,5. Обл.-вид. арк. 15,75. Зам. № . Наклад 100 пр.

Механізми регулювання економіки

Шумська С. С., П'ятницький Д. В. Тенденції розвитку та стійкість банківської системи України.....	7
Ватаманюк О. С. Специфіка податкового обслуговування великих платників податків в Україні	19
Кирилюк А. О. Антимонопольна політика в системі державного регулювання економіки.....	24
Суркова Ю. О. Європейські стандарти фінансового контролю на ринку житлового будівництва	30
Марачевська А. В. Альтернативні механізми придбання доступного житла.....	37
Ангелова Й. Аналіз привабливих секторів економіки Болгарії для створення продукції з високою доданою вартістю	41
Митрофанова А. С. Суперечності та шляхи розвитку акціонерної власності як напрямку соціалізації виробничих відносин.....	45
Чмутова І. М. Механізм технологізації фінансового менеджменту банку	51
Проноза П. В. Аналіз стану туристичної галузі в Україні.....	56

Економіка підприємства та управління виробництвом

Волковська Я. В. Основні тенденції управлінського обліку на сучасному етапі розвитку	64
Іваненко О. В. Дослідження систем забезпечення енергоефективності на підприємстві.....	69
Грицишен Д. О. Облікове відображення економіко-екологічних наслідків надзвичайних ситуацій	75
Остапенко Я. О. Теоретичний аспект статистичного аналізу діяльності підприємств готельного господарства	87
Муренець І. Г. Теоретичні основи забезпечення функціональної організованості на промисловому підприємстві	92
Крохмаль С. С. Модель управління циклами відтворення матеріальних ресурсів на машинобудівному підприємстві.....	96
Пилипенко А. А., Литвиненко А. О. Інтеграційні засади управління розвитком потенціалу промислового підприємства	102
Дзьобко І. П. Організація обліково-аналітичної підтримки розвитку логістичних систем на основі процесного підходу	109
Земцова К. А. Визначення складових механізму забезпечення організаційної стійкості функціонування підприємства.....	115
Пасічник І. Ю. Науково-методичний підхід до вибору маркетингової стратегії у процесі управління конкурентоспроможністю продукції.....	121
Репіна І. М. Варіації моделей управління активами підприємств та їх оцінювання	126
Хоменко О. І. Види стратегій та інструментарій формування стратегії розвитку підприємства	131

Ефективність управління персоналом на підприємстві

Бондар Н. О. Використання концепції соціального залучення у процесі забезпечення людського розвитку відторгнених груп населення	138
---	-----

Заярнюк О. В. Теоретичні питання сприяння зайнятості осіб з обмеженими фізичними можливостями	143
Кабанець І. А. Методичні основи оцінки особистої економічної відповідальності персоналу	151

Математичні методи, моделі та інформаційні технології в економіці

Чернов В. Г., Дорохов О. В. Доцільність використання нечітко-множинного підходу для моделювання оцінювання інноваційного потенціалу	157
Назарова С. О. Принципові зміни якості інформаційних продуктів, які містять мультимедійні технології	164

СОДЕРЖАНИЕ

Механизмы регулирования экономики

Шумская С. С., Пятницкий Д. В. Тенденции развития и устойчивость банковской системы Украины	7
Ватаманюк О. С. Специфика налогового обслуживания крупнейших налогоплательщиков в Украине	19
Кирилюк А. А. Антимонопольная политика в системе государственного регулирования экономики	24
Суркова Ю. А. Европейские стандарты финансового контроля на рынке жилищного строительства	30
Марачевская А. В. Альтернативные механизмы покупки доступного жилья	37
Ангелова И. Анализ привлекательных секторов экономики Болгарии для создания продукции с высокой добавленной стоимостью	41
Митрофанова А. С. Противоречия и пути развития акционерной собственности как направления социализации производственных отношений	45
Чмутова И. Н. Механизм технологизации финансового менеджмента банка	51
Проноза П. В. Анализ состояния туристической отрасли в Украине	56

Экономика предприятия и управление производством

Волковская Я. В. Основные тенденции управленческого учета на современном этапе развития	64
Иваненко Е. В. Исследование систем обеспечения энергоэффективности на предприятии	69
Грицишен Д. А. Учетное отражение экономико-экологических последствий чрезвычайных ситуаций	75
Остапенко Я. А. Теоретический аспект статистического анализа деятельности предприятий гостиничного хозяйства	87
Муренец И. Г. Теоретические основы обеспечения функциональной организованности на промышленном предприятии	92
Крохмаль С. С. Модель управления циклами воспроизводства материальных ресурсов на машиностроительном предприятии	96
Пилипенко А. А., Литвиненко А. О. Интеграционные основы управления развитием потенциала промышленного предприятия	102

Дзєбко И. П. Организация учетно-аналитической поддержки развития логистических систем на основе процессного подхода	109
Зємцова Е. А. Определение составляющих механизма обеспечения организационной устойчивости функционирования предприятия	115
Пасичник И. Ю. Научно-методический подход к выбору маркетинговой стратегии в процессе управления конкурентоспособностью продукции	121
Рєпина И. Н. Вариации моделей управления активами предприятий и их оценивание	126
Хоменко О. И. Виды стратегий и инструментарий выбора стратегии развития предприятия	131

Эффективность управления персоналом на предприятии

Бондар Н. А. Использование концепции социального вовлечения в процессе обеспечения человеческого развития отторгнутых групп населения	138
Заярнюк А. В. Теоретические вопросы содействия занятости лиц с ограниченными физическими возможностями	143
Кабанец И. А. Методические основы оценки личной экономической ответственности персонала	151

Математические методы, модели и информационные технологии в экономике

Чернов В. Г., Дорохов А. В. Целесообразность использования нечетко-множественного подхода для моделирования оценивания инновационного потенциала	157
Назарова С. А. Принципиальные изменения качества информационных продуктов, содержащих мультимедийные технологии	164

CONTENTS

The Mechanisms of Regulation of the Economy

S. Shumska, D. Piatnytskyi. The development trends and soundness of the banking system in Ukraine	7
O. Vatamaniuk. The specificity of providing tax services for large taxpayers in Ukraine	19
A. Kyryliuk. Antitrust policy in the system of state regulation of economy	24
Yu. Surkova. The european standards of financial control in the housing construction market	30
A. Marachevska. Alternative mechanisms for purchasing affordable housing	37
J. Angelova. Analysis of the attractive sectors of the Bulgarian economy to create products with high added value	41
A. Mytrofanova. The contradictions and ways of developing corporate ownership as a direction in socialization of production relations	45
I. Chmutova. The technologization mechanism of bank financial management	51
P. Pronoza. Analysis of the tourism industry in Ukraine	56

Economics of Enterprise and Production Management

Ya. Volkovska. The main tendencies of management accounting at present stage of development	64
O. Ivanenko. Studying the energy management systems at the enterprise	69
D. Grytsyshen. Accounting of economic and environmental consequences of emergencies	75
Ya. Ostapenko. The theoretical aspect of statistical analysis of enterprise activity in the hotel industry	87
I. Murenets. The theoretical basis for ensuring the functional organization at the industrial enterprise	92
S. Krokhmal. A model for managing the reproduction cycle of material resources at the machine-building enterprise	96
A. Pylypenko, A. Lytvynenko. The integration basis for managing the development of industrial enterprise capacity	102
I. Dzubko. Organization of accounting and analytical support for development of logistics systems based on the process approach	109
K. Zemtsova. Identifying the components of the mechanism for ensuring the enterprise organizational sustainability	115
I. Pasichnik. Research and methodological approach to choosing a marketing strategy in production competitiveness management	121
I. Riepina. Variations of models for the enterprise asset management and their evaluation	126
O. Khomenko. Types of strategies and tools for choosing the enterprise development strategy	131

The effectiveness of personnel management at the enterprise

N. Bondar. Using the concept of social inclusion in the process of ensuring human development of socially excluded groups of population	138
O. Zaiarniuk. Theoretical issues of promoting the employment of people with disabilities	143
I. Kabanets. Methodological basis for estimation of the staff personal economic responsibility	151

Mathematical Methods, Models and Information Technology in the Economy

V. Chernov, O. Dorokhov. The feasibility of using the fuzzy set approach for modeling the innovation capacity assessment	157
S. Nazarova. Fundamental changes in the quality of information products containing multimedia technologies	164

Механізми регулювання економіки

JEL Classification: B41, G21, O11

УДК 336.71

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТА СТІЙКІСТЬ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Шумська С. С., П'ятницький Д. В.

Анотація. На основі аналізу ключових показників розвитку банківської системи України виділено ряд тенденцій, які мають переважно негативний вплив на економіку. Згідно з методологією Z-Score розраховано інтегральний показник стійкості Z-статистики для різних груп банків України у кварталному вимірі за 2003–2014 рр. Наведено варіанти прогнозних сценарних оцінок стійкості банківської системи на 2015–2016 рр., які було отримано за допомогою використання методу експоненціального згладжування Хольта-Вінтерса з різними параметрами прогнозування. На основі аналізу рейтингових оцінок банків, наведених незалежними від НБУ агенціями, показано, що до групи 10 найкращих по надійності та стійкості до стресу входять не всі системно важливі банки, що свідчить про наявність проблем у їх діяльності. У контексті наведених оцінок стійкості банківської системи України виділено проблеми, які до кінця 2015 р. будуть продовжувати формувати ризики для її забезпечення.

Ключові слова: банківська система, фінансова стійкість, методика Z-Score, інтегральні оцінки стійкості, рейтинги.

ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ И УСТОЙЧИВОСТЬ БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ УКРАИНЫ

Шумская С. С., Пятницкий Д. В.

Аннотация. На основе анализа ключевых показателей развития банковской системы Украины выделены тенденции, которые за последние годы имели преимущественно негативное влияние на экономику страны. В соответствии с методологией Z-Score рассчитан интегральный показатель устойчивости Z-статистики для различных групп банков Украины в кварталном измерении за 2003–2014 гг. Представлены варианты прогнозных сценарных оценок устойчивости банковской системы на 2015–2016 гг., полученных с использованием метода экспоненциального сглаживания Хольта-Винтерса с различными параметрами прогнозирования. На основе анализа рейтинговых оценок банков, представленных независимыми от НБУ агентствами, показано, что в группу 10 лучших по надежности и устойчивости к стрессу входят не все системно важные банки, что свидетельствует о наличии проблем в их деятельности. В контексте представленных оценок устойчивости банковской системы Украины выделены проблемы, которые до конца 2015 г. будут продолжать формировать риски для ее обеспечения.

Ключевые слова: банковская система, финансовая устойчивость, методика Z-Score, интегральные оценки устойчивости, рейтинги.

THE DEVELOPMENT TRENDS AND SOUNDNESS OF THE BANKING SYSTEM IN UKRAINE

S. Shumska, D. Piatnytskyi

Abstract. Based on the analysis of the key indicators of Ukraine's banking system, there has been highlighted a number of trends, which in recent years had a predominantly negative impact on the economy of the country. In accordance with the

Z-Score methodology, the integral index of soundness of Z-statistics for different groups of Ukrainian banks in quarterly terms for the period of 2003–2014 has been calculated. There have been presented various scenario-based forecast estimates of the banking system soundness in 2015–2016 obtained by using the Holt-Winters method of exponential smoothing with different forecasting parameters. Based on the analysis of the banks rating presented by the agencies independent of the National Bank, it has been demonstrated that the group of 10 best banks (in terms of reliability and stress resistance) does not include any of the systemically important banks, which indicates the problems in their activities. In the context of the presented estimates of the soundness of Ukraine's banking system, the problems, which until late 2015 will continue to shape risks to its security, have been identified.

Keywords: banking system, financial soundness, Z-Score method, integrated estimates of soundness, ratings.

Значна вразливість банківських систем у переважній більшості країн, які відчули на собі дію кризи, змусила фахівців фінансової сфери робити активні кроки з ліквідації проблем, що тривалий час накопичувались як на національних, так і на глобальному ринках. Серед важливих етапів роботи з попередження ситуацій, які згодом можуть переростати у кризові негаразди, стало впровадження моніторингу ключових індикаторів стійкості з визначенням тенденцій та факторів, які ідентифікують наявність осередку, де формуються проблеми. І якщо в іноземній економічній літературі результати таких досліджень дискутуються вже тривалий час, оскільки зорієнтовані на зростання стабільності національних банківських секторів, вони, окрім зменшення масштабів негативних наслідків майбутньої кризи, також сприяють і підвищенню конкурентоспроможності своїх фінансових систем у глобальному світі [1–4], то в Україні вони активізувались тільки після кризи, бо стали затребувані практикою окремих банківських установ і всієї системи.

На сьогодні в українському доробку вже представлено публікації вітчизняних авторів – Дзюблюк О. В., Михайлюк Р. В., Єлісеєвої О. К., Гарькави Є. М., Довгань Ж. М. [5–7], які присвячено систематизації теоретичних та розробці методологічних підходів до визначення й оцінки стійкості банківської системи; Коваленко В., Гаркуші Ю., Башлай С., Белової І., Греченок М.В., Корнилюка Р., Ісаєва О. [8–12], де на основі дослідження ключових тенденцій розвитку та факторів впливу наведено інтегральні оцінки стійкості банківського сектора України. Водночас системну роботу щодо розробки комплексної системи оцінювання фінансової стабільності ще далеко не завершено, і це підкреслює актуальність дослідження результатів діяльності банківських установ України. Метою статті є виокремлення основних тенденцій розвитку вітчизняного банківського сектора, оцінка фінансової стійкості окремих груп банків й у цілому банківської системи, забезпечення якої на сучасному етапі післякризового відновлення є необхідною умовою стабільного розвитку.

Під час розробки Комплексної програми розвитку фінансового сектора України до 2020 року експерти Національного банку України зазначали, що вітчизняний фінансовий сектор має велику кількість накопичених проблем, які для його ефективного розвитку мають бути усунені. Серед найбільш гострих, що підкреслюють необхідність проведення кардинальних реформ у банківському секторі, фахівцями НБУ виділено: недостатній рівень капіталізації, значну кількість неефективних установ, низький рівень кредитування економіки, високий рівень неякісних активів, низький рівень нагляду, високий рівень доларизації, низький рівень довіри до фінансового сектора [13].

Відображенням накопичених проблем розвитку БС та результатів перших кроків НБУ у процесі боротьби за їх вирішення упродовж 2014 р. – 5 місяців 2015 р. стало формування тенденцій (табл. 1), більшість із яких сьогодні мають негативні ефекти впливу на економіку:

- скорочення кількості банків (із 180 на початку 2014 р. до 143 з урахуванням неплатоспроможних у червні 2015 р.);
- зниження активності та присутності банків із іноземним капіталом (скорочення кількості, зменшення частки іноземного капіталу у статутному капіталі БС з 34 до 27,5 %);
- зменшення капіталу БС (майже на 92 млрд грн);
- зростання частки простроченої заборгованості за кредитами у загальній сумі виданих кредитів (з 7,7 % до 18 %);
- відтік із банків коштів суб'єктів господарювання та фізичних осіб (зокрема строкових: населення – на 46,4 млрд грн, підприємств – на 13,1 млрд грн);
- зниження нормативу (Н2) адекватності регулятивного капіталу (зменшення із 18,3 % до 7,7 % при нормі 10 %);
- погіршення фінансових результатів діяльності (після прибутку в 1,4 млрд грн у 2013 р. до 73 млрд грн збитків за 5 місяців 2015 р.).

Погіршення результатів діяльності банківських установ, спричинених як зовнішніми, так і внутрішніми факторами, свідчить про зростання ризиків для стабільного розвитку банківського сектора, який замість забезпечення фінансовими ресурсами вітчизняної економіки, такими необхідними для активізації економічної динаміки, сам став більш вразливим, демонструючи зниження стійкості [15–17]. У світовій практиці

Основні показники діяльності банків України

Назва показника	01.01.2014	01.01.2015	01.06.2015	01.06.2015#
Кількість банків, які мають банківську ліцензію	180*	163*	143*	130*
з них: з іноземним капіталом	49	51	45	40
у т. ч. зі 100 % іноземним капіталом	19	19	19	17
Частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків, %	34,0	32,5	27,5	24,8
Активи банків	1 278 095	1 316 852	1 302 561	1 261 646
Кредити надані	911 402	1 006 358	1 018 082	964 832
Частка простроченої заборгованості за кредитами у загальній сумі кредитів, %	7,7	13,5	18,0	16,5
Пасиви, усього	1 278 095	1 316 852	1 302 561	1 261 646
Капітал	192 599	148 023	100 781	139 837
з нього: статутний капітал	185 239	180 150	193 979	178 508
Зобов'язання банків	1 085 496	1 168 829	1 201 780	1 121 810
з них:				
кошти суб'єктів господарювання	234 948	261 372	286 072	272 713
з них: строкові кошти суб'єктів господарювання	104 722	102 527	91 590	85 570
кошти фізичних осіб	433 726	416 371	409 177	373 378
з них: строкові кошти фізичних осіб	350 779	319 121	304 353	281 879
Довідково:				
Регулятивний капітал	204 976	188 949	96 028	149 548
Достатність (адекватність) регулятивного капіталу (H2), %	18,26	15,60	7,66	13,11
Результат діяльності	1 436	-52 966	-73 229	-25 245
Рентабельність активів, %	0,12	-4,07	-12,42	-4,56
Рентабельність капіталу, %	0,81	-30,46	-168,11	-46,98

* з них 1 банк має ліцензію санаційного банку

без неплатоспроможних банків

Джерело: складено за даними НБУ [14]

для оперативного аналізу проблем та аргументованого застосування необхідних заходів, спрямованих на забезпечення стабільності фінансового сектора та окремих його сегментів, активно використовуються індикатори фінансової стійкості (ІФС). Запропоновані Міжнародним валютним фондом Financial Soundness Indicators (FSIs) – індикатори поточного здоров'я та міцності фінансових установ країни та їх контрагентів із сектора корпорацій та сектора домогосподарств – використовуються сьогодні у більшості країн світу [1]. ІФС дають можливість моніторингу розвитку банківського сектора, вони є важливим інструментарієм діагностики ризиків та основою вироблення заходів попередження їхніх наслідків. Для України, яка впроваджує ІФС у практику, їхнє застосування є реальним кроком до розбудови системи оцінки стійкості вітчизняної фінансової системи [18]. Наведені у табл. 2 тенденції основних ІФС підтверджують тезу про зниження фінансової стійкості банківської системи України. Особливе занепокоєння викликає зростаюча динаміка співвідношень недіючих кредитів до капіталу та до валових кредитів, що є одним із найбільш уживаних показників стійкості під час міжкраїнових порівнянь розвитку та оцінки конкурентоспроможності фінансових систем.

У випадку необхідності швидкого реагування для попередження негативної ситуації оперативним і простим на національному рівні є аналіз ІФС «співвідношення капіталу до активів», який часто називають коефіцієнтом фінансової стійкості (показує ступінь забезпеченості ризикових вкладень банків їх власним капіталом).

Динаміка основних ІФС депозитних корпорацій

Код	Індикатори	2013	2014	2015 – 1 кв.
I1	Співвідношення регулятивного капіталу до зважених за ризиком активів	18,26	15,60	8,35
I2	Співвідношення регулятивного капіталу 1 рівня до зважених за ризиком активів	13,89	11,21	5,50
I3	Співвідношення недіючих кредитів без урахування резервів до капіталу	30,65	61,07	129,52
I4	Співвідношення недіючих кредитів до сукупних валових кредитів	12,89	18,98	24,70
I8	Співвідношення процентної маржі до валового доходу	58,56	48,46	14,20
I9	Співвідношення непроцентних витрат до валового доходу	65,95	59,85	36,63
I10	Співвідношення ліквідних активів до сукупних активів	20,63	26,40	26,75
I11	Співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань	89,11	86,14	78,76
I12	Співвідношення чистої відкритої позиції в іноземній валюті до капіталу	6,94	31,69	113,44
I13	Співвідношення капіталу до активів	15,06	11,23	5,98

Джерело: складено за даними НБУ [19]

Оскільки загрози для банківського сектора часто можуть провокуватись проблемами навіть одного системно важливого банку або групи банків, то для виявлення слабких місць системи важливо оцінити стійкість окремих груп банків. Приклад такого підходу наведено на рис. 1, де наочно видно, що фінансова стійкість різних груп українських банків упродовж 2002–2014 рр. дуже варіювала, що впливало на стійкість усієї системи. Найсильніше змінилась ситуація у 4 групі – показник зменшився за період із 0,295 до 0,186, хоча й він був на кінець 2014 року найвищим серед інших. Ключову роль у зниженні агрегованого показника по банківській системі зіграла ситуація у 2 групі – за минулий рік індикатор стійкості банків впав із 0,191 до 0,08, зменшивши агрегований із 0,151 до 0,112 (який досяг найнижчого значення за увесь період дослідження).

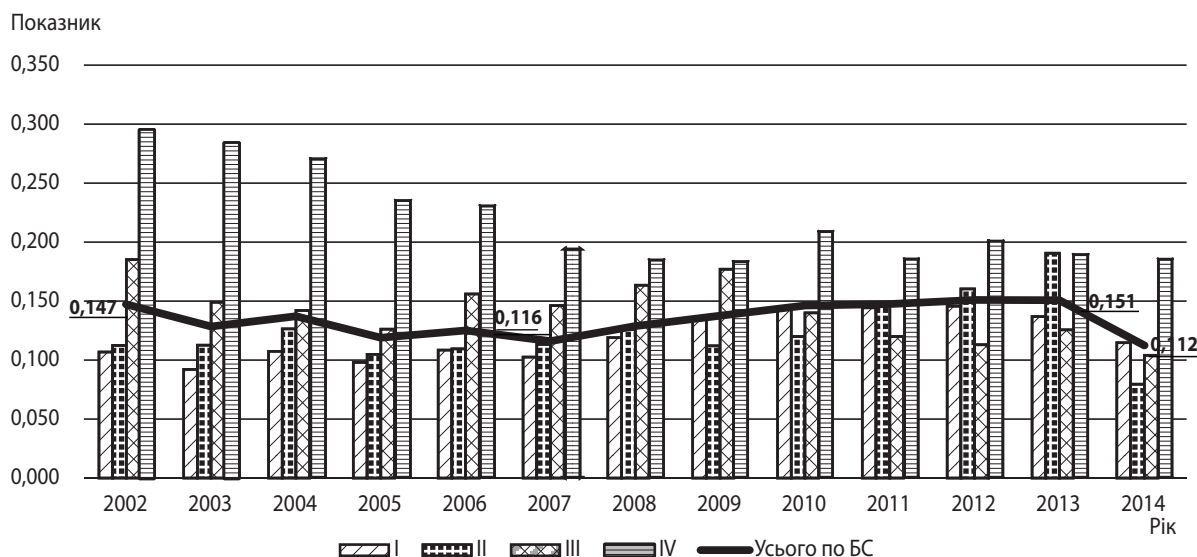

Рис. 1. Динаміка коефіцієнтів фінансової стійкості різних груп банків у 2002–2014 рр.

Джерело: розраховано за даними НБУ [20]

Слід зауважити, що коефіцієнт фінансової стійкості (як відношення власного капіталу до сукупних активів) є дуже спрощеним підходом до оцінки вразливості як окремого банку, так і системи у цілому. У світовій практиці як більш широкий використовується показник Bank Z-Score, який розраховується за методологією А. Роя [21].

Серед переваг його використання – можливість проведення міжкраїнових зіставлень, що є дуже важливим аспектом під час оцінювання конкурентоспроможності банківських секторів окремих країн світу. В табл. 3 наведено середні значення показника Bank Z-Score упродовж 2008–2011 рр., які свідчать, що криза мала досить сильний вплив, її негативні ефекти ще досить тривалий період відображались на стабільності банківських установ країн із різним рівнем розвитку. Якщо банківська система США швидко відновилась після негараздів 2007–2008 рр., і показник почав зростати (із 24 до 26,1), то не всім європейським країнам це також вдалось зробити швидко: із виділених у табл. 3 лише у Хорватії (із 39,8 до 58,1), Румунії (із 10,3 до 11), Словацькій Республіці (із 9,7 до 19,4) кількісні оцінки стійкості покращились за виділений період. Динаміка показника у пострадянських країн не покращилась, і, на жаль, для БС України він був у групі низьких серед порівняних 175 країн (зниження із 6,3 до 2,3). На рис. 2 видно, що високого у 6,84 (2004 р.) та 3,92 (2008 р.) значення Bank Z-Score для України не вдалось ще досягнути.

Таблиця 3

Середнє значення показника Bank Z-Score у 2008–2011 рр. для окремих країн світу

Країна	Період	2008–2010 рр.	2009–2011 рр.
Узбекистан		65,8 (max)	2,7
Іспанія		57,3	21,7
Хорватія		39,8	58,1 (max)
Китай		34,8	19,4
Білорусь		30,7	15,8
Польща		24,4	9,6
США		24,0	26,1
Російська Федерація		18,1	7,0
Молдова		16,1	10,3
Словенія		15,8	12,1
Швейцарія		15,4	7,8
Таджикистан		13,0	9,0
Румунія		10,3	11
Словацька Республіка		9,7	19,4
Ісландія		9,1	-2,4 (min)
Туркменістан		8,0	4,3
Україна		6,3	2,6
Казахстан		4,3	-0,8
Гвінея		2,8 (min)	3,2

Джерело: складено за даними Світового банку [22]

Серед недоліків використання показника Bank Z-Score, розрахованого експертами Світового банку для оцінки фінансової стійкості банківського сектора України, значний часовий лаг затримки отримання цього індикатора, адже станом на кінець 1 півріччя 2015 р. доступними є розрахунки іноземних фахівців лише за 2011 рік (у доповіді Світового Банку за 2014 рік). Крім того, він є агрегованим (у річному вимірі) і не показує ситуації на різних сегментах банківських установ. У практиці різних країн Bank Z-Score (або Z-статистику) часто називають показником як фінансової стійкості, так і фінансової стабільності, оскільки він показує ситуацію, що вже реалізувалась і виступає не тільки як характеристика вразливості, але й дає більш широке уявлення щодо стабільності розвитку.

Основна ідея підходу А. Роя до визначення стійкості / стабільності полягає в такому [21; 23]: якщо максімальна ймовірність того, що можливі збитки банківської системи не перевищать її власний капітал, то така система стабільна. Індекс стійкості / стабільності розраховується як композитний індикатор:

$$Z_t = \left(E(ROA_t) + \frac{EQ_t}{TA_t} \right) / \text{Var}(ROA_t)^{1/2},$$

де ROA_t – прибутковість активів (Return-on-Assets Ratio) у кварталі t ;
 EQ_t/TA_t – відношення власного капіталу банків у кварталі t до сукупних активів у тому ж кварталі;
 $E(ROA_t)$ і $\text{Var}(ROA_t)$ – середнє і дисперсія ROA за ковзні чотири квартали.

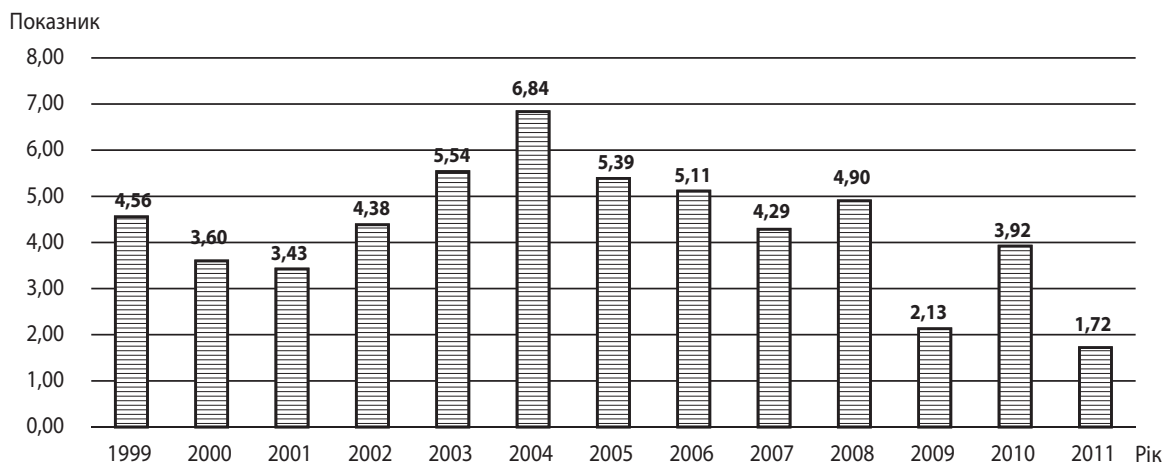

Рис. 2. Динаміка показника Bank Z-Score для України за 1999–2011 рр.

Джерело: складено за даними Світового банку [22]

У дослідженнях банків із застосуванням підходу Z-Score часто під час розрахунків показника у вищенаведеній формулі використовують не середнє значення прибутковості активів $E(ROA_t)$, а його поточне значення. У такому випадку Z-індекс інтерпретують як «відстань до дефолту». Він показує, на скільки стандартних відхилень має знизитись поточне значення прибутковості, щоб збитки об'єкта (банку, банківської групи чи банківської системи у цілому), які утворились внаслідок дії негативних факторів, змогли перевищити його власний капітал [3; 4]. Раніше популярність такої версії показника була пов'язана з використанням у розрахунках інформації по цінах на акції банку для оцінки впливу волатильності на капітал банків. Однак за відсутності даних по ринкових цінах на акції більшості банків (особливо середніх та малих) під час аналізу всієї системи більш прийнятним став підхід із використанням середніх [2].

Bank Z-Score (або індекс Z-статистики) є композитним показником, який відображає вплив трьох факторів, що традиційно асоціюються з великим ризиком: по-перше, зниження прибутковості активів (наприклад, внаслідок зниження частки на ринку); по-друге, високу волатильність прибутковості активів (унаслідок низької диверсифікованості банківської діяльності та ін.); по-третє, велику частку фінансового важеля (позикових коштів), зокрема, через низький рівень капіталізації активів [23].

Для України, щоб вчасно попередити зазначені вище загрози, необхідно провести аналіз індикатора, побудованого для різних груп банків на більш коротких проміжках часу. На рис. 3 наведено динаміку показника фінансової стійкості Z-статистики для 4 груп банків порівняно з агрегованим показником для банківської системи. Розрахунки проведено за методологією А.Ро я (Z-Score) за кварталними даними НБУ у річному вимірі (на основі середнього плинного за 4 квартали) для різних груп банків.

Слід зазначити, що у експертів немає узгодженої думки стосовно оптимального рівня порогового значення показника. Для України, якщо за базу для порівняння взяти, наприклад, середнє значення за 2003–2008 рр. за системою банків (2,55), на рис. 3 буде чітко виділятися не тільки кризовий період у її розвитку, де Z-статистики менше 0, але й період, де показник хоча й позитивний, але менший за середнє значення, тобто упродовж цих часових проміжків у банків загострилось чимало проблем, які загрожують стійкості як окремих установ, так і всього сектора.

Прояв негативної тенденції до зниження індексу Z-статистики для всіх чотирьох груп банків у 2014 р. актуалізував необхідність прогностичних розрахунків на короткострокову перспективу. На рис. 4 наведено варіанти сценарних оцінок стійкості банківської системи на 2015–2016 рр. (агрегованого показника), які було отримано за допомогою використання експоненціального згладжування Хольта-Вінтерса (варіанти відповідно дають різним параметрам обраного методу прогнозування, реалізованого в середовищі статистичного пакету Eviews 7.0).

Отримані прогностичні орієнтири рівня стійкості БС є відображенням продовження наявних тенденцій (закладених у 2014 р.), а отже, для того щоб їх змінити, НБУ має активізувати роботу з найбільш вразливими банківськими установами, що належать до різних груп за величиною активів.

Аналіз динаміки показників стійкості БС свідчить, що друга і третя групи банків були упродовж післякризового періоду найменш стійкими. Упродовж минулого року вразливими залишались також і банківські установи з I групи: якщо у 2013 р. майже 80 % прибутку серед банків, які закінчили рік із позитивними фінансовими результатами, отримали саме банки I групи, то в 2014 р. на їх долю вже належало 61 % збитків (87 %

за результатами 1 кварталу 2015 р.). Суттєва роль, яка належить банкам з I та II груп, пояснює, що найбільш прискіпливу увагу приділяє НБУ саме цим групам, адже на сьогодні – це більше 88 % активів і біля 70 % капіталу всієї системи (табл. 4).

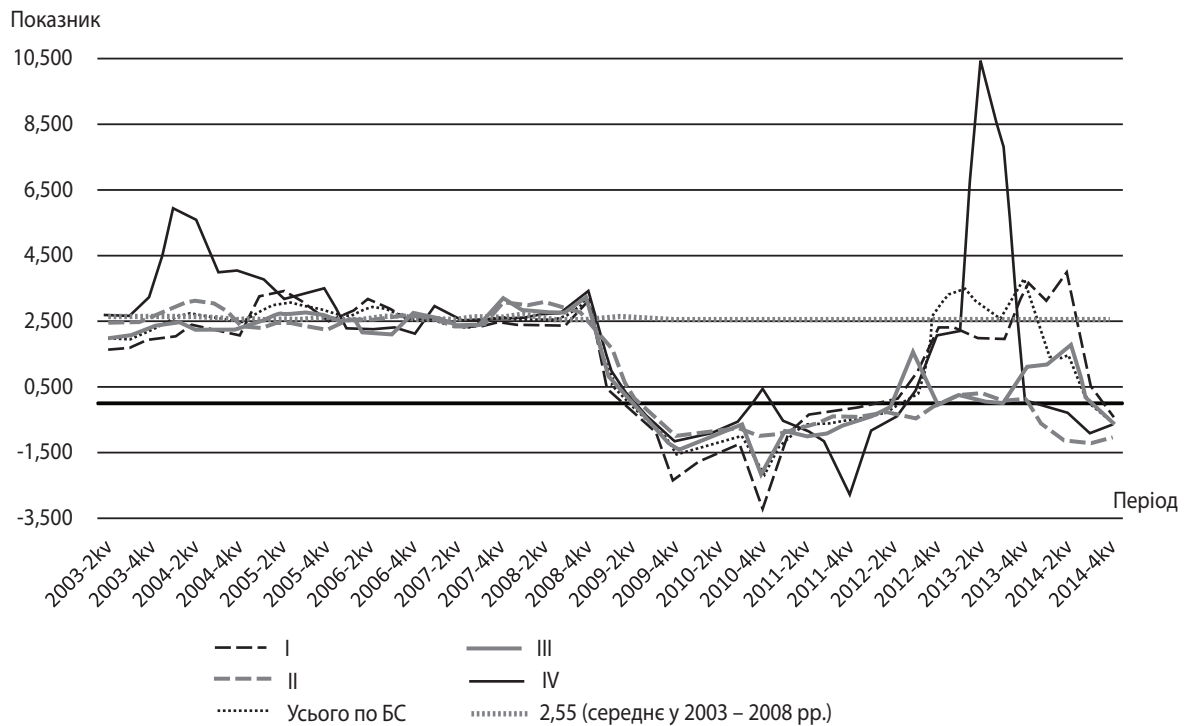

Рис. 3. Динаміка Z-статистики – агрегованого показника фінансової стійкості банківської системи України та показників різних груп банків

Джерело: розраховано за даними НБУ [20]

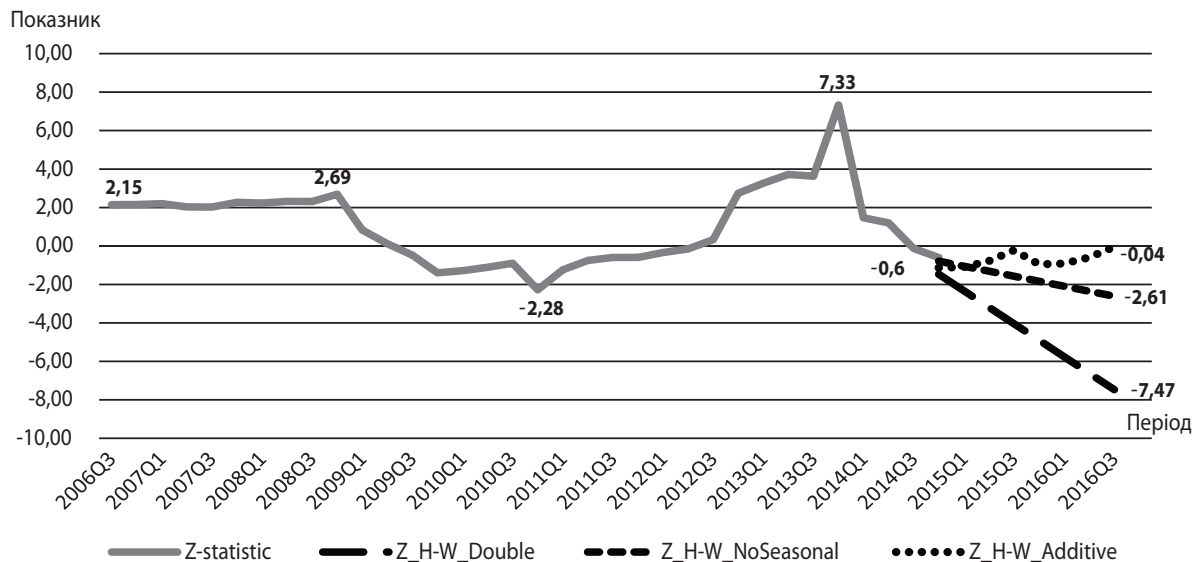

Рис. 4. Сценарні прогностні розрахунки індексу Z-статистики на 2015–2016 рр.

Джерело: розраховано за даними НБУ [20]

Таблиця 4

Динаміка основних показників діяльності БС України за групами банків, % у загальному обсязі

Показник	Період	Усього за групою I	Усього за групою II	Усього за групою III	Усього за групою IV
Активи	2013-4kv	64,3	17,4	8,1	10,2
	2014-4kv	73,0	14,4	7,5	5,1
	2015-1kv	75,4	13,0	7,2	4,5
Власний капітал	2013-4kv	58,4	22,0	6,7	12,9
	2014-4kv	74,5	10,2	6,9	8,4
	2015-1kv	53,4	16,3	14,8	15,5
Прибуток (+) / збиток	2013-4kv	(+)79,5	14,1	(+)20,5	85,9
	2014-4kv	60,8	18,7	12,3	8,1
	2015-1kv	86,4	9,3	2,6	1,6

Джерело: розраховано за даними НБУ [20]

Слід зазначити, що робота з проблемними банками ведеться НБУ постійно (табл. 5), однак упродовж останніх років вона має більш суттєві результати. У рамках процесу очищення банківської системи в 2014-2015 Національний банк визнав неплатоспроможними 52 банки, вони в даний час виводяться з ринку Фондом гарантування вкладів фізичних осіб. Як повідомляв УНІАН, сума виплат, які Фонд повинен здійснити 1 млн вкладникам зазначених банків, становить 56 млрд грн. Неплатоспроможним також може бути визнаний також і банк «Фінанси і кредит», що входить до групи найбільших, у разі невиконання його акціонером затвердженого плану капіталізації банку до кінця літа [24].

Таблиця 5

Депозитні установи, що у процедурі ліквідації виключені із сектора депозитних корпорацій

Період \ Показник	Кількість банків	Кількість філій	Співвідношення активів групи до всіх активів системи, %
2005	20	25	1,64
2006	19	1	0,47
2007	19	1	0,23
2008	13	5	0,19
2009	13	8	0,75
2010	18	52	1,21
2011	21	21	1,96
2012	22	4	0,75
2013	14	3	0,45
2014	6	-	0,16

Джерело: складено за даними НБУ [25]

Зростання темпів «очищення» вітчизняної банківської системи кількісно видно із порівняння офіційної статистики, яку почав представляти НБУ з червня 2015 р., виділяючи дані за групою неплатоспроможних банків. Так, якщо виокремити неплатоспроможні банки (див. табл. 1, колонки 4 і 5), то частка простроченої заборгованості за кредитами у загальній сумі виданих кредитів зменшилася з 18 до 16,5 % (у 2013 р. – 7,7%); збитки БС за 5 місяців 2015 р. зменшались з 73,2 до 25,2 млрд грн; рентабельність активів та капіталу покращилася, хоча й залишилася негативною (з -4,56 до -12,42 та -46,98 до -168,11) [14].

Окрім 35 банків із I та II груп, що вже пройшли стрес-тестування, до жовтня 2015 р. мають пройти діагностичне обстеження ще 20 найбільших банків. Це має велике значення з точки зору зростання капіталізації БС, оскільки за результатами першого стрес-тесту виявлено недостатність капіталу на 66 млрд грн, що знижує стійкість банків до стресових ситуацій.

Аналіз альтернативних (незалежних від НБУ) досліджень стійкості та надійності банківських установ, наприклад, на основі даних онлайн-журналу про страхування «Форіншурер» та порталу «Мінфін», вказує, що серед 10 банків із найвищим рейтингом стійкості знаходяться далеко не всі системно важливі банки (з 8 названих у грудні 2014 р. в результаті розрахунків експертами НБУ показника системної важливості банку). Так, до списку найнадійніших банків станом на липень 2015 р. аналітики «Форіншурер» включили: Ощадбанк, Укрексімбанк, Креді Аґріколь Банк (Credit Agricole), Райффайзен банк Аваль (Raiffeisen Bank), Укрсиббанк (BNP Paribas Group), Укрсоцбанк (UniCredit Bank), Сітібанк Україна (Citigroup), ІНГ Банк Україна (ING Groep), ОТП Банк (OTP Bank), ПроКредит Банк (ProCredit Bank). Тобто лише 4 банки із групи системно важливих є у рейтингу десяти найкращих (п'ятий – Приват банк займає 15 позицію). Під надійністю банку, на думку «Форіншурер», слід розуміти «здатність фінансового інституту протистояти несприятливим факторам; однак надійність і ймовірність дефолту – поняття різні: банк, що має високий рівень надійності, може зіткнутися з найсильнішим впливом негативних і малопередбачуваних факторів, які здатні призвести до його банкрутства, в той час як банк із задовільним рейтингом продовжить працювати, оскільки в результаті збігу обставин уникне впливу негативних факторів; також необхідно враховувати політичні ризики» [26].

У рейтингу стійкості банків за 1 квартал 2015 р. за даними порталу «Мінфін» майже ті ж самі банки: Райффайзен банк Аваль, Креді Аґріколь Банк, ПроКредит Банк, Ощадбанк, Укрсиббанк, Укрексімбанк, Кредобанк, Альфа-Банк, Укргазбанк, Сбербанк Росії. Загальний рейтинг стійкості базується на основі оцінок: стійкості до стресу, лояльності клієнтів / вкладників, коригування експертів¹. Він розраховується експертами «Мінфіну» на підставі інформації з офіційних і відкритих джерел (у рейтинг включено банки перших трьох груп за класифікацією НБУ, а також невеликі банки з портфелями роздрібних депозитів від 1 млрд грн) [27]. В табл. 6 показано динаміку щоквартальних оцінок складової стійкості до стресу та виділено позиції системно важливих банків у рейтингу.

Таблиця 6

Топ-10 банків із найвищим оцінками стійкості до стресу за версією порталу «Мінфін»

Банк	2015 – 1 кв.	Банк	2014 – 4 кв.	Банк	2013 – 4 кв.
КРЕДІ АґРИКОЛЬ БАНК	4,4	ВТБ Банк	4,07	КРЕДІ АґРИКОЛЬ БАНК	4,4
ОЩАДБАНК	3,9	КРЕДІ АґРИКОЛЬ БАНК	3,84	УПБ	4,0
РАЙФФАЙЗЕН БАНК АВАЛЬ	3,7	ПРИВАТБАНК	3,80	ПРИВАТБАНК	4,0
ПРОКРЕДИТ БАНК	3,7	ІНДУСТРІАЛБАНК	3,68	ТЕРРА БАНК	4,0
КРЕДОБАНК	3,7	СБЕРБАНК РОСІЇ	3,65	АЛЬФА-БАНК	3,9
УКРСОЦБАНК (UniCredit Bank™)	3,7	УКРСИББАНК	3,58	СБЕРБАНК РОСІЇ	3,8
ПРАВЕКС-БАНК	3,4	РАЙФФАЙЗЕН БАНК АВАЛЬ	3,51	ПРОКРЕДИТ БАНК	3,8
УКРЕКСІМБАНК	3,2	ПУМБ	3,46	ДЕЛЬТА БАНК	3,8
ПРОМІНВЕСТБАНК	3,2	АЛЬФА-БАНК	3,44	УНІВЕРСАЛ БАНК	3,8
МЕГАБАНК	3,2	ОЩАДБАНК	3,44	МІСЬКИЙ КОМЕРЦІЙНИЙ БАНК	3,8

Джерело: складено за даними порталу «Мінфін» [27].

Примітка: згідно з методикою «Мінфін» фінансові установи отримують бал від 1 до 5 залежно від показників, що характеризують їх стресостійкість та лояльність вкладників: враховується якість активів, ліквідність, можливість зовнішньої підтримки, приріст вкладів, платіжна репутація тощо

Враховуючи зростаючу роль групи системно важливих банків (що наочно підтверджується на рис. 5 динамікою основних показників їх розвитку як лівової частки БС – активів, капіталу, залучених коштів клієнтів), оцінка їх стійкості є надзвичайно важливою, тому НБУ має більш чітко відслідковувати їх проблеми, вживати адекватних заходів.

¹ Під час складання середньої експертної оцінки враховувалися думки аналітиків рейтингового агентства «Експерт-Рейтинг», «Українського кредитно-рейтингового агентства» та «Національного рейтингового агентства «Рюрик», а також інвестиційної компанії Dragon Capital.

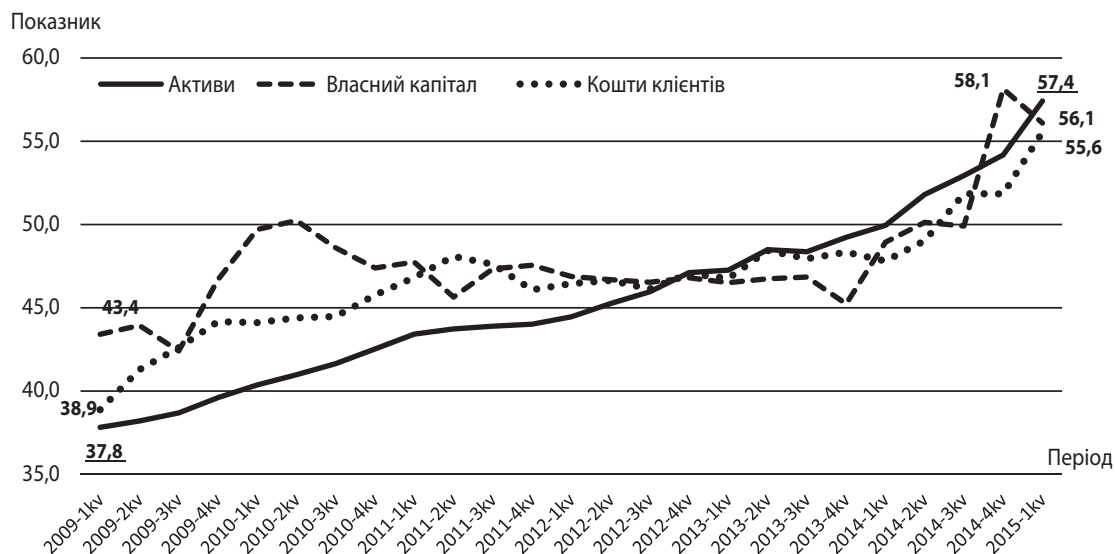

Рис. 5. Динаміка основних показників розвитку групи системно важливих банків, % до сукупного обсягу за банківською системою

Джерело: складено за даними НБУ

Проранжовані за складовою «стійкості до стресу» оцінки 8 системно важливих банків, що наведені у табл. 7, вказують на хитку позицію окремих банків. Так, станом на кінець 4 кварталу 2014 р. два банки «Дельта» та УКРСОЦБАНК мали бальні оцінки нижчі 3,0, що, на думку експертів, властиво групі проблемних банків [11]. «Кризову ситуацію» у їх діяльності було вирішено через введення тимчасової адміністрації і купівлю іноземним банком (UniCredit Bank™). Однак низькі бальні оцінки у 1 кварталі 2015 у ПРИВАТ БАНКУ та СБЕРБАНКУ РОСІЇ вказують на наявність проблем у двох інших системних банків країни. Підтвердженням негараздів, зокрема, у ПРИВАТ БАНКУ та ОЩАДБАНКУ, стало зниження агентством Fitch 10 рейтингу дефолту до рівня С за їх валютним борговим зобов'язанням.

Таблиця 7

Бальні оцінки стійкості до стресу системно важливих банків України у рейтингу «Мінфін»

Стойкість до стресу	2012 – 4 кв.	2013 – 1 кв.	2013 – 2 кв.	2013 – 3 кв.	2013 – 4 кв.	2014 – 1 кв.	2014 – 2 кв.	2014 – 3 кв.	2014 – 4 кв.	2015 – 1 кв.
ОЩАДБАНК	4,20	3,80	3,60	3,80	3,90	3,80	3,80	4,10	3,44	3,90
ПРИВАТБАНК	3,60	3,80	4,00	3,80	4,00	3,70	4,00	3,90	3,80	2,70
ПРОМІНВЕСТБАНК	3,90	3,90	3,10	3,10	3,60	3,60	3,40	3,60	3,19	3,20
РАЙФФАЙЗЕН БАНК АВАЛЬ	3,60	3,30	3,70	3,90	3,90	3,40	3,10	3,20	3,51	3,70
СБЕРБАНК РОСІЇ	3,80	3,80	3,80	3,80	3,60	3,10	3,90	3,90	3,65	2,50
УКРЕКСІМБАНК	4,20	3,70	3,60	3,80	3,80	3,80	4,10	3,10	3,27	3,20
УКРСОЦБАНК (UniCredit Bank™)	3,50	3,50	3,40	3,40	3,70	3,40	3,60	2,90	2,78	3,70
ДЕЛЬТА БАНК	3,40	3,90	3,80	3,70	3,90	3,90	3,70	3,70	2,96	

Джерело: складено за даними порталу «Мінфін» [27]

Враховуючи, що стійкість – це широка комплексна характеристика банківської системи, на яку впливають багато внутрішніх та зовнішніх факторів, варто виділити проблеми, які до кінця 2015 року будуть продовжувати формувати ризики для її забезпечення. Найбільш актуальними для банків (за відсутності кардинального покращання макроекономічної ситуації в країні – падіння ВВП, високої інфляції, коливання курсу гривні) у другій половині року будуть питання:

- зменшення капіталу БС і банкрутство окремих банків (оскільки продовжується стрес-тестування нової групи банків, а для тих, хто вже його пройшов, джерела докапіталізації практично вичерпані);
- зростання простроченої заборгованості за кредитами (внаслідок погіршення платоспроможності клієнтів банків);
- низької кредитної активності (яку стримуватимуть високі процентні ставки та низька платоспроможність клієнтів);
- дуже повільне відновлення зростання залучених коштів юридичних і фізичних осіб (а у разі виникнення паніки – активізація відтоку коштів із банків, конвертація гривні в готівкову іноземну валюту);
- відсутність взаємоузгодженої та прозорої політики НБУ, Кабінету Міністрів, Верховної Ради, що негативно впливатиме на формування довіри до банківської системи [11–12].

Активна діяльність Національного банку з виведення з ринку неплатоспроможних фінансових установ і підвищення капіталізації є кроками з «вирішення проблем минулого», а сьогодні, як підкреслюють фахівці, надзвичайної важливості вже набуває другий етап реформи, на якому відбувається «закладання фундаменту для стабільного розвитку» [13]. Успішність реалізації всіх етапів реформи фінансового сектора буде серед іншого залежати від кроків як самих банків, так і НБУ по забезпеченню стійкості системи, де, однак, не до кінця вирішеними залишаються питання щодо формування множини показників, методів у системі її оцінювання, обґрунтування вибору інструментарію впливу на різні групи банків, що потребує детального аналізу та емпіричного підтвердження й визначає перспективи подальших досліджень.

Література: 1. Показатели финансовой устойчивости. Руководство по составлению. – Вашингтон, округ Колумбия, США : Международный Валютный Фонд, 2007. – 312 с. 2. Отчет о финансовой стабильности Казахстана – 2008 [Электронный ресурс] / Национальный банк Казахстана. – Режим доступа : <http://www.nationalbank.kz/?docid=703&switch=russian>. 3. Beck T. Bank competition and stability: Cross-country heterogeneity / T. Beck, O. De Jonghe, G. Schepens // Journal of Financial Intermediation, Elsevier. – Vol. 22 (2). – 2013. – P. 218–244. 4. Berger A. N. Bank competition and financial stability / A. N. Berger, L. F. Klapper, R. Turk-Ariss // Journal of Financial Services Research, 35. – 2009. – P. 99–118. 5. Дзюблюк О.В., Михайлюк Р.В. Фінансова стійкість банків як основа ефективного функціонування кредитної системи : монографія / О. В. Дзюблюк, Р. В. Михайлюк. – Тернопіль : ТЗОВ «Терно-граф», 2009. – 316 с. 6. Єлісеєва О. К. Методологічні аспекти стійкості банківської системи України / О. К. Єлісеєва, Є. М. Гарькава // Бізнес Інформ. – 2013. – № 4. – С. 367–372. 7. Довгань Ж. М. Взаємозв'язок рівня концентрації капіталу в банківській системі України та її фінансової стійкості / Ж. М. Довгань // Наука й економіка. – 2013. – № 1 (29). – С. 7–15. 8. Белова І. В. Оцінка фінансової стійкості банків України за допомогою методики Z-Score / І. В. Белова, М. В. Греченок // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. – 2013. – Вип. 37. – С. 45–54. 9. Коваленко В. Теоретичні та методичні підходи до оцінювання фінансової стабільності банківської системи / В. Коваленко, Ю. Гаркуша // Вісник Національного банку України. – 2013. – № 9. – С. 35–40. 10. Белова І. Визначення фінансової стабільності України / І. Белова, С. Башлай // Вісник Національного банку України. – 2013. – № 7. – С. 25–31. 11. Корнилюк Р. Как рейтинг «Минфина» предсказывает проблемы в банках [Электронный ресурс] / Р. Корнилюк. – Режим доступа : <http://minfin.com.ua/2015/05/25/7245853>. 12. Исаев А. Проблемы банковской системы во втором полугодии 2015 года. [Электронный ресурс] / А. Исаев. – Режим доступа : <http://minfin.com.ua/blogs/aisaev/72792/>. 13. Комплексна програма розвитку фінансового сектора України до 2020 року [Електронний ресурс] / Національний банк України. – Режим доступа : <http://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=19452983>. 14. Основні показники діяльності банків України [Електронний ресурс] / Національний банк України. – Режим доступа : http://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807&cat_id=36798. 15. Степаненко О. П. Оцінювання ефективності функціонування та розвитку банківської системи / О.П. Степаненко // Економіка розвитку. – 2013. – № 1 (65). – С. 5–10. 16. Єлісеєва Л. В. Банківська криза як індикатор суспільної довіри / Л. В. Єлісеєва // Управління розвитком. – 2015. – № 2 (180). – С. 38–42. 17. Шумська С. С. Взаємозв'язок дисбалансів у фінансовій сфері України / С. С. Шумська // Економічна теорія. – 2015. – № 1. – С. 74–88. 18. П'ятницький Д. В. Оцінка фінансової стійкості: індикатори та зведені індекси в українській та міжнародній практиці / Д. В. П'ятницький // Економічний часопис ХХІ. – 2014. – № 3–4 (2). – С. 51–54. 19. Статистика індикаторів фінансової стійкості [Електронний ресурс] / Національний банк України. – Режим доступа : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=44575. 20. Дані фінансової звітності банків України [Електронний ресурс] / Національний банк України. – Режим доступа : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=64097. 21. Roy A. D. Safety first and the holding of assets / A. D. Roy // Econometrica. – 1952. – №20 (3). – P. 431–449. 22. Global financial development report 2014: Financial Inclusion. The World Bank. International Bank for Reconstruction and Development [Електронний ресурс] / Washington, DC: World Bank. doi:10.1596/978-0-8213-9985-9. – Режим доступа : <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/16238/9780821399859.pdf?sequence=4>. 23. Мамонов М. Е. Неструктурный подход к оценке уровня конкуренции в российском банковском секторе / М. Е. Мамонов // Банковское дело. – 2010. – № 11. – С. 17–24. 24. Нацбанк завершил очистку банковской системы [Електронний ресурс] / Інформаційне агентство УНІАН. – Режим доступа : <http://economics.unian.net/finance/1101200-natsbank-zavershil-ochistku-bankovskoy-sistemyi-gontareva.html>. 25. Грошово-кредитна та фінансова статистика. Бюлетень (електронне видання) [Електронний ресурс] / Національний банк України. – Режим доступа : http://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=57897. 26. Рейтинг самых надежных банков Украины 2015 [Електронний ресурс] / Фориншурер : офіц. сайт. – Режим доступа : <http://forinsurer.com/rating-banks/>. 27. Рейтинг устойчивости банков по итогам 2 квартала 2015 [Електронний ресурс] / Минфин : финансовый портал. – Режим доступа : <http://minfin.com.ua/banks/rating/?date=2015-04-01>.

References: 1. Pokazateli finansovoy ustoychivosti. Rukovodstvo po sostavleniyu. – Washington, okrug Kolumbiya, SShA : Mezhdunarodnyy Valyutnyy Fond, 2007. – 312 p. 2. Otchet o finansovoy stabilnosti Kazahstana – 2008 / Nacionalnyy bank Kazahstana [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.nationalbank.kz/?docid=703&switch=russian>. 3. Beck T. Bank competition and stability: Cross-country heterogeneity / T. Beck, O. De Jonghe, G. Schepens // Journal of Financial Intermediation, Elsevier. – 2013. – Vol. 22 (2). – P. 218–244. 4. Berger A. N. Bank competition and financial stability / A. N. Berger, L. F. Klapper, R. Turk-Ariss // Journal of Financial Services Research. – 2009. – No. 35. – P. 99–118. 5. Dziubliuk O. V. *Finsova stiikest bankiv yak osnova efektyvnoho funktsionuvannia kredytnoi systemy : monohrafiia* [The Financial Stability of Banks as a Basis for the Effective Functioning of the Credit System: monograph] / O. V. Dziubliuk, R. V. Mykhailiuk. – Ternopil : TZOV «Terno-hraf», 2009. – 316 p. 6. Yeliseieva O. K. *Metodolohichni aspekty stiikesti bankivskoi systemy Ukrainy* [Methodological Aspects of the Stability of the Banking System of Ukraine] / O. K. Yeliseieva, Ye. M. Harkava // Biznes Inform. – 2013. – No. 4. – P. 367–372. 7. Dovhan Zh. M. *Vzaiemozviazok rivnia kontsentratsii kapitalu v bankivskii systemi Ukrainy ta yii finansovoi stiikesti* [Relationship of the Concentration of Capital in the Banking System of Ukraine and its Financial Stability] / Zh. M. Dovhan // Nauka i ekonomika. – 2013. – No. 1 (29). – P. 7–15. 8. Belova I. V. *Otsinka finansovoi stiikesti bankiv Ukrainy za dopomohoiu metodyky Z-Score* [Assessment of Financial Stability of Banks in Ukraine by the Method of Z-Score] / I. V. Belova, M. V. Hrechenok // Problemy i perspektyvy rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy. – 2013. – Issue 37. – P. 45–54. 9. Kovalenko V. *Teoretychni ta metodychni pidkhody do otsiniuvannia finansovoi stabilnosti bankivskoi systemy* [Theoretical and Methodological Approaches to the Assessment of the Financial Stability of the Banking System] / V. Kovalenko, Yu. Harkusha // Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy. – 2013. – No. 9. – P. 35–40. 10. Bielova I. *Vyznachennia finansovoi stabilnosti Ukrainy* [The Definition of Financial Stability in Ukraine] / I. Bielova, S. Bashlai // Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy. – 2013. – No. 7. – P. 25–31. 11. Kornilyuk R. Kak reyting «Minfin» predskazyvaet problemy v bankah / R. Kornilyuk [Electronic resource]. – Access mode : <http://minfin.com.ua/2015/05/25/7245853>. 12. Isaev A. Problemy bankovskoy systemy vo vtorom polugodii 2015 goda / A. Isaev [Electronic resource]. – Access mode : <http://minfin.com.ua/blogs/aisaev/72792/>. 13. Kompleksna prohrama rozvytku finansovoho sektora Ukrainy do 2020 roku / Natsionalnyy bank Ukrainy [Electronic resource]. – Access mode : <http://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=19452983>. 14. Osnovni pokaznyky diialnosti bankiv Ukrainy / Natsionalnyi bank Ukrainy [Electronic resource]. – Access mode : http://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807&cat_id=36798. 15. Stepanenko O. P. *Otsiniuvannia efektyvnosti funktsionuvannia ta rozvytku bankivskoi systemy* [Evaluation of the Functioning and Development of the Banking System] / O. P. Stepanenko // Ekonomika rozvytku. – 2013. – No. 1 (65). – P. 5–10. 16. Yeliseieva L. V. *Bankivska kryza yak indyktor suspilnoi doviry* [The Banking Crisis as an Indicator of Social Trust] / L. V. Yeliseieva // Upravlinnia rozvytkom. – 2015. – No. 2 (180). – P. 38–42. 17. Shumska S. S. *Vzaiemozviazok dysbalansiv u finansovii sferi Ukrainy* [Relationship Imbalances in the Financial Sector of Ukraine] / S. S. Shumska // Ekonomichna teoriia. – 2015. – No. 1. – P. 74–88. 18. Piatnytskyi D. V. *Otsinka finansovoi stiikesti: indykatory ta zvedeni indeksy v ukrainskii ta mizhnarodnii praktysi* [Assessment of Financial Stability: Indicators and Summary Indices in Ukrainian and International Practice] / D. V. Piatnytskyi // Ekonomichnyi chasopys-XXI. – 2014. – No. 3–4 (2). – P. 51–54. 19. Statystyka indyktoriv finansovoi stiikesti // Natsionalnyi bank Ukrainy [Electronic resource]. – Access mode : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=44575. 20. Dani finansovoi zvitnosti bankiv Ukrainy // Natsionalnyi bank Ukrainy [Electronic resource]. – Access mode : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=64097. 21. Roy A. D. Safety First and the Holding of Assets / A. D. Roy // Econometrica. – 1952. – № 20 (3). – P. 431–449. 22. Global Financial Development Report 2014: Financial Inclusion. The World Bank. International Bank for Reconstruction and Development / Washington, DC: World Bank. doi:10.1596/978-0-8213-9985-9 [Electronic resource]. – Access mode : <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/16238/9780821399859.pdf?sequence=4>. 23. Mamonov M. E. *Nestrukturnyy podhod k otsenke urovnya konkurencii v rossiyskom bankovskom sektore* [Non-structural Approach to Assessing the Level of Competition in the Russian Banking Sector] / M. E. Mamonov // Bankovskoe delo. – 2010. – No. 11. – P. 17–24. 24. Nacbanc zavershil ochistku bankovskoy systemy // Informacionnoe agentstvo UNIAN [Electronic resource]. – Access mode : <http://economics.unian.net/finance/1101200-nacbanc-zavershil-ochistku-bankovskoy-systemy-gontareva.html>. 25. Hroshovo-kredytna ta finansova statystyka. Biuleten // Natsionalnyi bank Ukrainy [Electronic resource]. – Access mode : http://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=57897. 26. Reyting samykh nadezhnykh bankov Ukrainy 2015 // Forinsurer : oficialnyy sayt [Electronic resource]. – Access mode : <http://forinsurer.com/rating-banks/>. 27. Reyting ustoychivosti bankov po itogam 2 kvartala 2015 goda // Minfin : finansovyy portal [Electronic resource]. – Access mode : <http://minfin.com.ua/banks/rating/?date=2015-04-01>.

Інформація про авторів

Шумська Світлана Степанівна – канд. екон. наук, старший науковий співробітник та доцент кафедри фінансів Національного університету «Кієво-Могилянська академія»; провідний науковий співробітник відділу моделювання та прогнозування економічного розвитку Державної Установи «Інститут економіки та прогнозування НАН України» (вул. П. Мирного, 26, м. Київ, 01011, Україна, e-mail: s_shumska@mail.ru).

П'ятницький Дмитро Валерійович – аспірант відділу моделювання та прогнозування економічного розвитку Державної Установи «Інститут економіки та прогнозування НАН України» (вул. П. Мирного, 26, м. Київ, 01011, Україна, e-mail: piatnytskyi_dv@mail.ru).

Інформація об авторах

Шумская Светлана Степановна – канд. екон. наук, старший научный сотрудник и доцент кафедры финансов Национального университета «Кієво-Могилянская академія»; ведущий научный сотрудник отдела моделирования и прогнозирования экономического развития ГУ «Институт экономики и прогнозирования НАН Украины» (ул. П. Мирного, 26, г. Киев, 01011, Украина, e-mail: s_shumska@mail.ru).

Пятницький Дмитрій Валерієвич – аспірант відділа моделювання і прогнозування економічного розвитку ГУ «Інститут економіки і прогнозування НАН України», (ул. П. Мирного, 26, г. Київ, 01011, Україна, e-mail: piatnytskyi_dv@mail.ru).

Information about the authors

S. Shumska – Candidate of Sciences in Economics, Senior Researcher and Associate Professor, Department of Finance, National University of Kyiv-Mohyla Academy; Leading Researcher, Department of Modeling and Forecasting of Economic Development, State organization “Institute for Economics and Forecasting, Ukrainian National Academy of Sciences”, (P. Myrny vul., 26, Kyiv, 01011, Ukraine, e-mail: s_shumska@mail.ru).

D. Piatnytskyi – Postgraduate Student, Department of Modeling and Forecasting of Economic Development, State organization “Institute for Economics and Forecasting of the Ukrainian National Academy of Sciences”, (P. Myrny vul., 26, Kyiv, 01011, Ukraine, e-mail:piatnytskyi_dv@mail.ru).

Стаття надійшла до ред.
18.08.2015 р.

JEL Classification: H 21; H 25; E 62

УДК 336.225

СПЕЦИФІКА ПОДАТКОВОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ ВЕЛИКИХ ПЛАТНИКІВ ПОДАТКІВ В УКРАЇНІ

Ватаманюк О. С.

Анотація. У статті досліджено специфіку податкового обслуговування великих платників податків в Україні. З цією метою автором розглянуто організаційну структуру податкових органів, що здійснюють податкове супроводження великих платників в Україні. Обґрунтовано склад ризиків щодо виконання великими платниками податкового обов'язку. Охарактеризовано головні переваги запровадження персоналізованого підходу до обслуговування великих підприємств. Систематизовано основні види послуг, які надаються великим платникам спеціалізованими податковими інспекціями, а також окреслено, у чому полягає сутність податкового супроводження цієї категорії платників податків.

Ключові слова: великі платники, спеціалізовані державні податкові інспекції, податкове обслуговування, податкове супроводження.

СПЕЦИФІКА НАЛОГОВОГО ОБСЛУЖИВАННЯ КРУПНЕЙШИХ НАЛОГОПЛАТЕЛЬЩИКОВ В УКРАЇНІ

Ватаманюк О. С.

Аннотация. В статье исследована специфика налогового обслуживания крупных налогоплательщиков в Украине. С этой целью автором рассмотрена организационная структура налоговых органов, осуществляющих налоговое сопровождение крупнейших плательщиков в Украине. Обоснован состав рисков по выполнению крупнейшими плательщиками налогового долга. Охарактеризованы главные преимущества внедрения персонализированного подхода к обслуживанию крупных предприятий. Систематизированы основные виды услуг, которые предоставляются крупнейшим налогоплательщикам специализированными налоговыми инспекциями, а также обозначено, в чем заключается сущность налогового сопровождения этой категории налогоплательщиков.

Ключевые слова: крупнейшие налогоплательщики, специализированные государственные налоговые инспекции, налоговое обслуживание, налоговое сопровождение.

THE SPECIFICITY OF PROVIDING TAX SERVICES FOR LARGE TAXPAYERS IN UKRAINE

O. Vatamaniuk

Abstract. *In the article the specificity of providing tax services for large taxpayers in Ukraine has been studied. With this purpose, the author considered the organizational structure of the tax authority bodies, which carry out the tax support of large taxpayers in Ukraine. The structure of risks of tax compliance by large taxpayers has been substantiated. The main advantages of introducing the personalized approach to large enterprises tax support have been characterized. The basic services provided by the specialized tax inspections for large taxpayers and essence of the tax support for this category of taxpayers have been outlined.*

Keywords: *large taxpayers, specialized state tax inspections, tax service, tax support.*

Упродовж останніх десятиріч у багатьох країнах світу відбувалися необоротні зміни в усіх ланках національної економіки, зумовлені змінами в суспільно-політичному житті, активізацією зовнішньополітичної діяльності, посиленням ринкових перетворень у країнах, які сприяли підвищенню загального рівня добробуту населення та усуненню соціально-економічних протиріч. Одним із найбільш важливих і глибинних перетворень, проведених розвинутими державами, а пізніше за їхнім прикладом і країнами, що розвиваються, стала податкова реформа, спрямована на підвищення операційної ефективності податкової системи та розширення переліку послуг, що надаються платникам податків органами стягнення. Результатом нововведень стало запровадження нової організаційної структури податкових органів, яке виявилось у сегментації платників податків, а у подальшому – у появі спеціалізованих податкових офісів по роботі з великими платниками податків.

Хоча у фаховій літературі вже знайшли своє відображення напрями підвищення ефективності функціонування органів стягнення, що обслуговують великих платників податків (ВПП), за авторством Л. О. Соловйової, О. Ю. Тімарцева, В. П. Гоя, Т. В. Василькової та І. О. Горленка, слід зауважити, що методика обслуговування ВПП в Україні ґрунтується переважно на досвіді розвинутих країн і сформована відповідно до рекомендацій міжнародних організацій, що підкреслює важливість вивчення практичного аспекту супроводження великих платників з метою розвитку наукової думки щодо його подальшого вдосконалення у нашій державі.

Отже, мета даного дослідження полягає у визначенні специфіки податкового обслуговування великих платників, що потребує окреслення основних принципів роботи податкових органів із цією категорією платників, їх організаційною структурою, а також основними видами послуг, що надаються ВПП у процесі адміністрування обов'язкових платежів.

Для кращого розуміння завдань дослідження слід конкретизувати, які підприємства належать до категорії ВПП в Україні. Згідно з Податковим кодексом, великий платник податку – це юридична особа, у якої обсяг доходу від усіх видів діяльності за останні чотири послідовні звітні квартали перевищує п'ятсот мільйонів гривень або загальна сума сплачених до Державного бюджету України податків за платежами, контроль за справлянням яких покладено на контролюючі органи, за такий самий період перевищує дванадцять мільйонів гривень. Підприємства, які відповідають критеріям ВПП, підлягають включенню до Реєстру великих платників податків [1]. Зокрема, до Реєстру ВПП на 2015 р. включено 1978 підприємств і організацій різної форми власності та організаційно-правової форми [3].

Основними ознаками податкових надходжень, сплачуваних ВПП, є стабільність, безперервність і тривалість, що у свою чергу забезпечує стабільність бюджетного механізму та реальну можливість цільового використання державних коштів. Отже, існує пряма залежність між прибутковістю великих платників і наповнюваністю державного бюджету, у зв'язку з чим виникає потреба в налагодженні стійких партнерських відносин держави та великих платників [5, с. 209]. Водночас рівень складності здійснюваних трансакцій, який характеризує ВПП як окрему категорію платників, вимагає від них дотримання найвищих професійних і корпоративних стандартів, пов'язаних із веденням обліку та складанням звітності, що є особливо актуальним, враховуючи запутаність форм ухилення від оподаткування, притаманних ВПП [13, с. 14].

Ризики ж щодо виконання податкового обов'язку ВПП, з точки зору податкових органів, виникають унаслідок дії таких факторів їхньої господарської діяльності: офшорна бізнес-активність; спрямованість податкової стратегії підприємства на мінімізацію обсягів обов'язкових платежів; наявність великих за обсягами масивів фінансової звітності, формування якої пов'язане з необхідністю розрахунку податкових зобов'язань ВПП і яка підлягає подальшому опрацюванню органами стягнення; відмінність у методології обчислення та, відповідно, між розмірами прибутку, обчисленого за результатами бухгалтерського та податкового обліку [12, с. 55].

Беручи до уваги, що в організації процесу оподаткування ключова роль належить так званім податковим адміністраторам, є підстави стверджувати, що досягнення максимального результату при справлянні обов'язкових платежів із ВПП високою мірою залежить від ефективності роботи податкових органів. Зокрема, ефективність податкового супроводження великих платників виявляється через залучення спеціалізованими органами, уповноваженими на їх обслуговування, максимального обсягу платежів, зокрема шляхом запобігання ухиленню від оподаткування.

Ключовою установою, на яку покладено реалізацію єдиної державної податкової політики у сфері супроводження великих платників податків виступає Міжрегіональне головне управління Державної фіскальної служби України – Центральний офіс з обслуговування великих платників (ЦО з ОВП). Основною метою створення ЦО з ОВП у 2012 р. [2] було:

- забезпечення 100 % добровільної сплати задекларованих податкових зобов'язань великими платниками податків;
- недопущення участі великих платників податків у різних схемах ухилення від оподаткування;
- розширення бази оподаткування за рахунок залучення до оподаткування тінювих коштів;
- підтримка та заохочення платників податків у їхньому бажанні виконати свої податкові обов'язки та проводити підприємницьку діяльність у межах правового поля України.

Центральний офіс з обслуговування ВПП здійснює свої повноваження безпосередньо та через підпорядковані йому спеціалізовані державні податкові інспекції (СДПІ) у Дніпропетровську, Харкові, Запоріжжі, Львові, Одесі, Донецьку та Луганську. Організаційна структура СДПІ суттєво відрізняється від структури державних податкових інспекцій районного рівня, оскільки має галузеву спрямованість. У кожному відділі СДПІ обслуговуються підприємства конкретної галузі національної економіки, де їм надають повний перелік податкових послуг – від первинної реєстрації до видачі довідок і проведення податкового аудиту [8, с. 48]. Для детального вивчення особливостей діяльності великих платників і впровадження нових форм роботи з ними у СДПІ було введено функцію «податкове супроводження великих платників податків» [11, с. 312].

Податкове супроводження ВПП полягає у виконанні спеціалізованою державною податковою інспекцією сукупності організаційних заходів, що включають в себе всі процеси щоденного податкового обслуговування і контролю за діяльністю платників податків, спрямовані на створення умов для забезпечення повноти та своєчасності сплати ними податків і зборів до бюджетів. Воно передбачає дотримання таких принципів, як: компетентність, орієнтованість на платника податків, неупередженість, тобто недопущення будь-яких проявів податкової дискримінації, об'єктивність – урахування всіх факторів, що впливають на поведінку платника податків, а також доступність – забезпечення платникам можливості отримання комплексу послуг, що надаються податковими органами [6].

Основними складовими структури СДПІ з роботи із ВПП є управління податкового супроводження підприємств сфери матеріального виробництва і невиробничої сфери та відповідні галузеві відділи. Основну діяльність за всіма видами податків у галузевих відділах СДПІ виконують галузеві команди спеціалістів відповідно до індивідуальної програми обслуговування платника. Галузеві відділи очолює координатор, за яким закріплено групу ВПП, утворену за ознакою приналежності до однієї з галузей національної економіки. Координатор налагоджує роботу галузевого відділу, до якої за необхідності можуть також залучатися експерти, які відповідають за грамотне застосування податкового законодавства на практиці [8, с. 49; 10; с. 10]. Така форма співпраці надає можливість фахівцям податкової служби глибше зрозуміти специфіку діяльності підприємств, що оподатковуються, вивчити їх виробничий процес, організувати на необхідному рівні адміністрування податків і зборів, провести якісний аналіз фінансово-господарської діяльності, налагодити партнерські відносини між СДПІ та платниками податків, підтримувати високу податкову дисципліну та розвивати галузеві зв'язки [4, с. 68].

У процесі податкового супроводження великих платників спеціалізованими державними податковими інспекціями надається близько 25 видів послуг, основна мета яких полягає у налагодженні партнерських відносин податкових органів і платника. Всі ці послуги умовно можна поділити на такі, що мають превентивний характер, тобто спрямовуються на створення оптимального податкового клімату для підприємства, а також послуги імперативного характеру, об'єктивна необхідність яких обумовлена процесом адміністрування ВПП. До так званих «превентивних» послуг слід віднести проведення роботи, спрямованої на подолання декларативності підприємства та залучення до сплати податку на прибуток, персонал СДПІ спільно із керівництвом юридичної особи здійснюють:

- аналіз причин виникнення збитків та їх динаміки з моменту виникнення;
- аналіз показників бухгалтерської звітності в динаміці;
- аналіз результатів контрольно-перевірочної роботи і встановлених порушень;
- організацію проведення «круглих столів», нарад із керівництвом підприємства щодо недопущення збитковості.

Якщо у наданні консультативних послуг прерогатива належить відділу масово-роз'яснювальної роботи та звернень громадян, то у наданні послуг імперативного характеру чимала роль відводиться фахівцям Управління інформатизації процесів оподаткування (рис. 1).

Серед інших послуг, призначених забезпечити максимальну мобілізацію податків, а також приведення фінансово-господарської діяльності ВПП у відповідність до податкового законодавства, передбачено:

- надання повідомлень про взяття на облік органом ДФС рахунків, відкритих платнику податків у фінансовій установі, що має на меті виключення фактів порушення чинного законодавства, – фахівцями підрозділу реєстрації та обліку платників податків;
- надання послуг із проведення звірок за особовим рахунком платника нарахованих і сплачених сум податків, сум наявної переоплати по податкам для усунення розбіжностей по обліку підприємства та обліковій картці – фахівцями підрозділу обліку та звітності;
- видача платнику податків довідок про відсутність заборгованості по податкам, зборам та контроль надходжень податків і зборів – фахівцями підрозділів обліку та звітності, підрозділу погашення прострочених податкових зобов'язань та безпосередньо координатором тощо.

Загалом, на наш погляд, ефективність податкового супроводження великих платників СДПІ в Україні є досить високою, однак навіть за умов індивідуалізованого підходу успішність податкового обслуговування великих платників багато у чому залежить від рівня податкового навантаження в країні, питання щодо пропорційності та рівномірності якого на регіональному рівні залишається невирішеним [9, с. 27]. Крім цього, нагального розв'язання потребує також проблема сталого розвитку національної економіки України та розробка заходів сприяння інвестиційній діяльності підприємств усіх її галузей [7, с. 95].

Рис. 1. Перелік імперативних послуг, що надаються великим платникам податків у спеціалізованих державних податкових інспекціях

Організаційні ж ускладнення процесу податкового супроводження великих платників можуть виникати на двох етапах: при підборі персоналу, який би відповідав кваліфікаційним вимогам займаної посади, зокрема, координатора галузевого відділу, а також при безпосередньому погашенні податкових зобов'язань великими платниками, що проте більшою мірою залежить від оптимальності самого механізму нарахування конкретного податку та від податкової стратегії платника. Зниження рівня впливу зазначених факторів

потребує комплексного підходу, зокрема вдосконалення операційної діяльності спеціалізованих податкових органів. Саме цій проблематиці буде присвячено майбутні дослідження.

Література: 1. Податковий кодекс України : офіц. текст; станом на 21.04.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>. 2. Про утворення Центрального офісу з обслуговування великих платників податків : Постанова Кабінету Міністрів України від 18.01.2012 р. № 42 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/42-2012-%D0%BF>. 3. Про затвердження Реєстру великих платників податків на 2015 р. : Наказ Державної фіскальної служби України від 26.09.2014 р. № 145 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sfs.gov.ua/zakonodavstvo/podatkovye-zakonodavstvo/nakazi/63324.html>. 4. Василькова Т. В. Податковий контроль великих платників податків в умовах реалізації державної регуляторної політики України / Т. В. Василькова, І. В. Жадан // *Економіка Крима*. – 2012. – № 1 (38). – С. 66–69. 5. Гой В. Роль великих платників податків у наповненні державного бюджету України / В. Гой, Л. Шестак // *Підприємництво, господарство і право*. – 2009. – № 10. – С. 208–211. 6. Завгороднев В. Податкове супроводження великих платників податків / В. Завгороднев, С. Серветник, Л. Бондар // *Вісник Міністерства доходів і зборів України*. – 2011. – № 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.visnuk.com.ua/ua/pubs/id/3210>. 7. Карачина Н. П. Організаційно-економічні заходи сприяння інвестиційній діяльності підприємств / Н. П. Карачина, А. В. Вітюк // *Економіка розвитку*. – 2013. – № 1. – С. 93–100. 8. Рубан Н. І. Податкове адміністрування великих платників податків / Н. І. Рубан, Т. М. Єгорова, Т. В. Василькова // *Науковий вісник Національного університету ДПС України. Економіка, право*. – 2010. – № 2 (49). – С. 47–53. 9. Савченко В. Ф. Оцінка рівня податкового навантаження в Україні / В. Ф. Савченко, А. Ф. Лось // *Економічний часопис-XXI*. – 2011. – № 9–10. – С. 25–28. 10. Соловійова Л. О. Державний податковий менеджмент великих платників податків в Україні : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / Л. О. Соловійова ; Національний університет ДПС України. – Ірпінь, 2009. – 19 с. 11. Тімарцев О. Ю. Адміністрування великих платників податків: світовий досвід і Україна / О. Ю. Тімарцев // *Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. Серія «Економічні науки»*. – 2010. – № 4. – С. 307–314. 12. Forum on Tax Administration. Tax Administration in OECD and Selected Non-OECD Countries: Comparative Information Series (2010). – 2011. – 291 p. 13. Kamrul Hoque Maruf, Efficiency in Tax Administration: A Case Study of Large Taxpayer Unit in Bangladesh / Kamrul Hoque Maruf // *The Cost and Management*. – January–February, 2010. – P. 13–17.

References: 1. Podatkoviy kodeks Ukrainy : ofits. tekst; stanom na 21.04.2015 r. [Electronic resource]. – Access mode : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>. 2. Pro utvorennia Tsentralnoho ofisu z obsluhovuvannia velykykh platnykiv podatkiv : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 18.01.2012 r. No. 42 [Electronic resource]. – Access mode : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/42-2012-%D0%BF>. 3. Pro zatverdzhennia Reiestru velykykh platnykiv podatkiv na 2015 r. : Nakaz Derzhavnoi fiskalnoi sluzhby Ukrainy vid 26.09.2014 r. No. 145 [Electronic resource]. – Access mode : <http://sfs.gov.ua/zakonodavstvo/podatkovye-zakonodavstvo/nakazi/63324.html>. 4. Vasykova T. V. *Podatkoviy kontrol velykykh platnykiv podatkiv v umovakh realizatsii derzhavnoi rehulyatornoi polityky Ukrainy* [Tax Control Large Taxpayers in Terms of State Regulatory Policy in Ukraine] / T. V. Vasykova, I. V. Zhadan // *Ekonomika Kryma*. – 2012. – No. 1 (38). – P. 66–69. 5. Hoy V. *Rol velykykh platnykiv podatkiv u napovnenni derzhavnoho biudzhetu Ukrainy* [The Role of Large Taxpayers in Filling the State Budget of Ukraine] / V. Hoy, L. Shestak // *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*. – 2009. – No. 10. – P. 208–211. 6. Zavhorodniev V. *Podatkove suprovodzhennia velykykh platnykiv podatkiv* [Tax Support of Large Taxpayers] / V. Zavhorodniev, S. Servetnyk, L. Bodnar // *Visnyk Ministerstva dokhodiv i zboriv Ukrainy*. – 2011. – No. 3 [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.visnuk.com.ua/ua/pubs/id/3210>. 7. Karachyna N. P. *Orhanizatsiino-ekonomichni zakhody spriyannia investytsiynii diialnosti pidpriemstv* [Organizational and Economic Measures to Promote Investment Activity] / N. P. Karachyna, A. V. Vitiuk // *Ekonomika rozvytku*. – 2013. – No. 1. – P. 93–100. 8. Ruban N. I. *Podatkove administruvannia velykykh platnykiv podatkiv* [Tax Administration of Large Taxpayers] / N. I. Ruban, T. M. Yehorova, T. V. Vasykova // *Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu DPS Ukrainy. Ekonomika, pravo*. – 2010. – No. 2 (49). – P. 47–53. 9. Savchenko V. F. *Otsinka rivnia podatkovoho navantazhennia v Ukraini* [Evaluation of the Tax Burden in Ukraine] / V. F. Savchenko, A. F. Los // *Ekonomichniy chasopys-XXI*. – 2011. – No. 9–10. – P. 25–28. 10. Soloviova L. O. *Derzhavnyi podatkoviy menedzhment velykykh platnykiv podatkiv v Ukraini* : avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.08 / L. O. Soloviova ; Natsionalnyi universytet DPS Ukrainy. – Irpin, 2009. – 19 p. 11. Timartsev O. Yu. *Administruvannia velykykh platnykiv podatkiv: svitoviy dosvid i Ukraina* [Administration of Large Taxpayers: World Experience and Ukraine] / O. Yu. Timartsev // *Visnyk Donetskoho natsionalnoho universytetu ekonomiky i torhivli im. M. Tuhana-Baranovskoho. Seriya «Ekonomichni nauky»*. – 2010. – No. 4. – P. 307–314. 12. Forum on Tax Administration. Tax Administration in OECD and Selected Non-OECD Countries: Comparative Information Series (2010). – 2011. – 291 p. 13. Kamrul Hoque Maruf. Efficiency in Tax Administration: A Case Study of Large Taxpayer Unit in Bangladesh / Kamrul Hoque Maruf // *The Cost and Management*. – January–February, 2010. – P. 13–17.

Інформація про автора

Ватаманюк Ольга Сергіївна – здобувач кафедри фінансів Київського національного економічного університету імені В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, м. Київ, 03680, Україна, e-mail: olgavatamanyuk@gmail.com).

Інформація об авторе

Ватаманюк Ольга Сергеевна – соискатель кафедры финансов Киевского национального экономического университета имени В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, г. Киев, 03680, Украина, e-mail: olgavatamanyuk@gmail.com).

Information about the author

O. Vatamaniuk – Applicant, Department of Finance, Kyiv National Economic University named after V. Getman (Peremogy pr., 54/1, Kyiv, 03680, Ukraine, e-mail: olgavatamanyuk@gmail.com).

Стаття надійшла до ред.
03.06.2015 р.

JEL Classification: L 400

УДК 338.242.2

АНТИМОНОПОЛЬНА ПОЛІТИКА В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ

Кирилюк А. О.

Анотація. Виявлено взаємозв'язки антимонопольної політики та антимонопольного регулювання з різними елементами державного регулювання економіки в системі економічної політики держави. Розглянуто державне регулювання економіки як ключовий елемент економічної політики держави. Визначено, що система державного регулювання економіки має складну структуру, а також, що елементи державного регулювання тісно взаємопов'язані та впливають один на одного. Виокремлено антимонопольну складову державного регулювання як одну з ключових складових для забезпечення розвитку ринкової економіки, конкурентних відносин і, як наслідок, розвитку економіки взагалі. Під час дослідження було встановлено взаємозв'язок антимонопольної політики та антимонопольного регулювання з іншими елементами державного регулювання.

Ключові слова: державне регулювання економіки, елементи державного регулювання, антимонопольна політика, антимонопольне регулювання.

АНТИМОНОПОЛЬНАЯ ПОЛИТИКА В СИСТЕМЕ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ЭКОНОМИКИ

Кирилюк А. А.

Аннотация. Выявлены взаимосвязи антимонопольной политики и антимонопольного регулирования с разными элементами государственного регулирования экономики в системе экономической политики государства. Рассмотрено государственное регулирование экономики как ключевой элемент экономической политики государства. Определено, что система государственного регулирования экономики имеет сложную структуру, а также, что элементы государственного регулирования тесно взаимосвязаны и влияют друг на друга. Выделена антимонопольная составляющая государственного регулирования как одна из ключевых составляющих для обеспечения рыночной экономики, конкурентных отношений и развития экономики в целом. В результате исследования была установлена взаимосвязь антимонопольной политики и антимонопольного регулирования с другими элементами государственного регулирования.

Ключевые слова: государственное регулирование экономики, элементы государственного регулирования, антимонопольная политика, антимонопольное регулирование.

ANTITRUST POLICY IN THE SYSTEM OF STATE REGULATION OF ECONOMY

A. Kyryliuk

Abstract. The aim of the article is to identify the relationship of antitrust policy and antitrust regulation with different elements of state regulation of economy in the state economic policy system. The paper considers state regulation of economy as a key element of economic policy. It has been determined that the system of state regulation of economy has a complex

© Кирилюк А. О., 2015

structure and that all elements of state regulation are closely interrelated and influence each other. The antitrust component of state regulation was defined as a key component of the market economy, competitive relations and as a result of the economic development as a whole. The study has determined the relationship of antitrust policy and antitrust regulation with other elements of state regulation.

Keywords: *state regulation of economy, elements of state regulation, antitrust policy, antitrust regulation.*

За умов ринкової економіки державне регулювання є невід'ємною складовою економічної політики будь якої держави. Державне регулювання економіки обумовлено неспроможністю ринкової економіки самостійно вирішувати проблеми розвитку ринкових відносин та забезпечити сталий економічний розвиток. І саме антимонопольна його складова спрямована на створення сприятливих умов функціонування всіх суб'єктів господарювання, забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників, розвиток ринкових відносин, а також забезпечення функціонування економіки відповідно до нагальних потреб суспільства.

Проблемами державного регулювання економіки взагалі і його антимонопольною складовою займалися багато вчених, таких як: Кизим М. [1], Супрун В. [2], Венгер В. [2], Соловійова О. [3], Іванов Ю. [4], Тищенко А. [4], Дробитько Н. [4], Головка О. [4], Чистов С. [5], Гусєва М. [6], Прохорова В. [7], Дерій Ж. [9], Зосименко Т. [9], Мороз О. [10], Несен Л. [10], Філатова Л. [10], Клименко А. [11], Балабан О. [12], Саніхметова Н. [13] та ін. Але, незважаючи на ґрунтовні дослідження цього питання, взаємозв'язок антимонопольної політики з іншими елементами державного регулювання досліджено не повністю, і це питання потребує узагальнення.

Метою роботи є виявлення взаємозв'язків антимонопольної складової державного регулювання економіки з іншими його елементами, а також встановлення характеру взаємного впливу антимонопольної політики та інших елементів державного регулювання.

На думку Кизима М. [1], ефективне функціонування ринкової економіки, незважаючи на властиві їй самоорганізацію та саморегулювання, неможливе без державного регулювання економічних та соціальних процесів на рівні суспільства, регіонів та суб'єктів господарювання [1, с. 36].

У продовження цієї думки Супрун В. [2] та Венгер В. [2] зазначають, що сам по собі ринковий механізм неспроможний розв'язати всі проблеми, що постають перед державою. Саме тому держава повинна брати на себе функції державного регулювання економіки [2, с. 21].

У підтримку цього тлумачення Соловійова О. [3] наголошує, що державне регулювання – обов'язковий компонент сучасної економічної політики, що визначає розвиток національного бізнесу будь-якої держави, а також є обов'язковим компонентом сучасної економічної політики, що визначає розвиток та стабільність будь-якої держави. Роль держави як суб'єкта регулювання ринкової економіки визначається як основна тема сучасної економічної теорії [3, с. 4].

Державне регулювання охоплює всі напрямки суспільного виробництва. Державне регулювання економіки – це складний, неоднорідний процес впливу держави на суб'єкти господарювання шляхом реалізації політичних, економічних та інших заходів для забезпечення загального соціально-економічного розвитку суспільства.

Можна сказати, що державне регулювання залежить від багатьох факторів у кожному окремому випадку, і тому слід розглянути цілі, кінцеву мету його застосування та шляхи її досягнення. Але варто зазначити, що в будь-якому випадку цілі державного регулювання економіки безпосередньо залежать від економічної політики держави у певний час її існування і можуть змінюватися у процесі розвитку ринкових відносин.

Кизим М. [1] зазначає, що державне регулювання економіки базується на засадах економічної політики та здійснюється через низку заходів. А економічна політика, у свою чергу, ґрунтується на стратегічних цілях держави, які відображають інтереси всіх громадян і спрямовані на розвиток суспільства й добробут його членів. До того ж він зазначає, що економічна система суспільства має складну структуру і включає значну кількість підсистем (галузі, сфери тощо), які постійно функціонують, що виявляється в різноманітних соціально-економічних процесах [1, с. 32].

Для забезпечення розвитку та ефективного функціонування економіки в цілому державне регулювання має охоплювати всі ці галузі та сфери господарювання держави.

І як складний та багатосторонній механізм, що включає в себе велику кількість елементів і служить для досягнення цілей економічної політики держави, опираючись на дослідження Іванова Ю. [4], Тищенко А. [4], Дробитько Н. [4], Головка О. [4], Чистова С. [5], Гусєва М. [6] та Прохорової В. [7], структуру державного регулювання можна показати таким чином (рис. 1).

Варто зазначити, що відповідно до чинного законодавства України, а саме Господарського кодексу [8], економічна політика та елементи державного регулювання економіки, що визначаються державою, мають дещо відмінний вигляд. Економічна політика будь-якої держави може бути унікальною залежно від соціально-культурних, економічних, політичних, історичних чи інших особливостей держави. Так, Дерій Ж. [9] та Зоси-

менко Т. [9] дотримуються думки, що кожна держава має обирати індивідуальну стратегію державного регулювання залежно від її соціально-економічного та технічного розвитку, а також національних традицій.

Мороз О. [10], Несен Л. [10], Філатова Л. [10] стверджують, що процес формування ринкових відносин та національної економічної політики відбувався в різних країнах упродовж тривалого часу з високим рівнем конфліктності й суперечливості [10, с. 21].

А ось Клименко А. [11] зазначає, що державне регулювання у різних країнах передбачає врахування культурних особливостей, що дозволяє визначити, в якому напрямку варто коригувати підхід державного регулювання.

І, як вважає Соловйова [3], державне регулювання можна уявити як складний, багато в чому невідзначений процес. Тому що його результативність залежить від багатьох взаємозалежних об'єктивних та суб'єктивних факторів як зовнішнього, так і внутрішнього середовища. Внаслідок чого державному регулюванню притаманний імовірнісний характер у реалізації заходів. І ця ймовірність тим більше, чим сприятливіше до сприйняття сам об'єкт регулювання [3, с. 73].

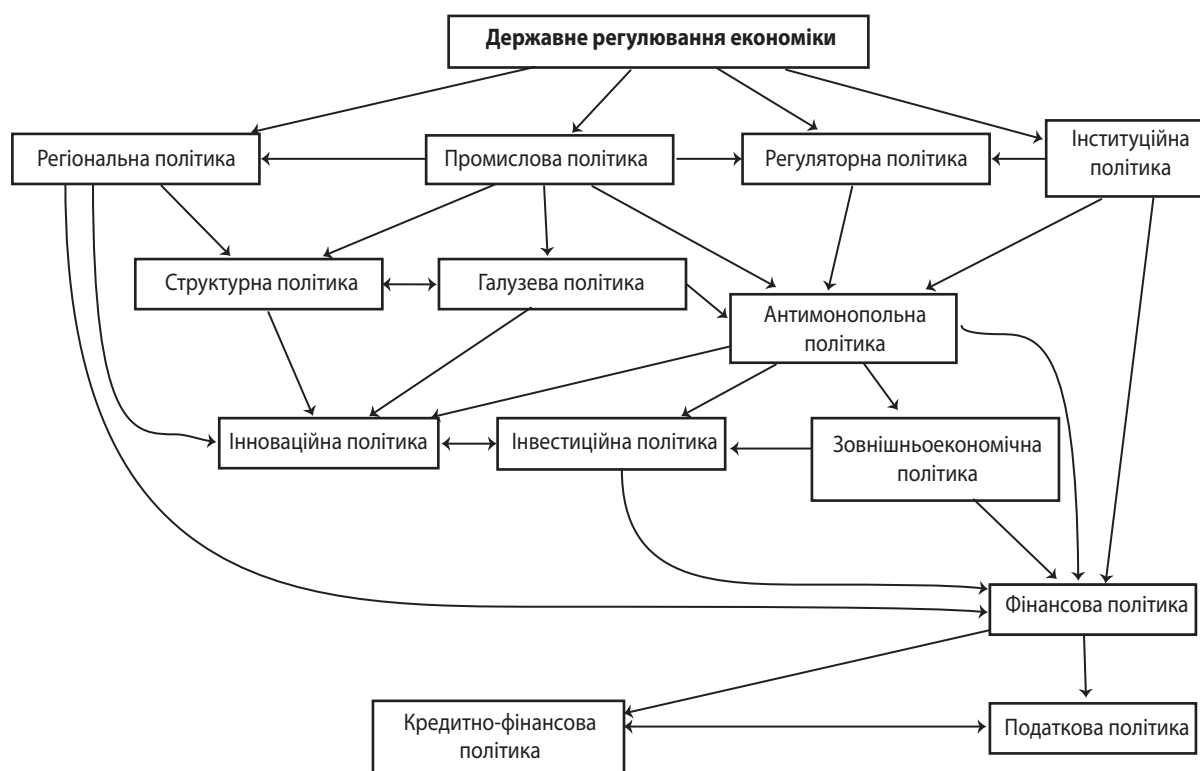

Рис. 1. Взаємозв'язок елементів державного регулювання

Також варто зазначити думку Балабан О. [12] про те, що мета державного регулювання на кожному історичному етапі розвитку економіки залежить від багатьох обставин і, у першу чергу, від ступеня загального розвитку економіки.

Але, незважаючи на відмінності підходів до структури державного регулювання економіки та економічної політики, державне регулювання являє собою складний механізм взаємодії різних політик держави. Воно охоплює весь комплекс заходів держави стосовно взаємозв'язку між державними органами влади, суб'єктами господарювання та суспільством. Елементи державного регулювання економіки тісно взаємопов'язані між собою, впливають один на одного та потребують комплексної оцінки їхнього функціонування. До того ж кожен елемент державного регулювання являє собою складну структуру і може включати в себе безліч підсистем.

Розглядаючи державне регулювання економіки, варто зазначити його антимонопольну складову. Антимонопольна політика є важливою складовою будь якої моделі державного регулювання. Вона забезпечує розвиток ринкових відносин, запобігає розвитку монополізму та сприяє розвитку конкурентного середовища країни.

Саніхметова Н. [13] стверджує, що антимонопольне регулювання є найважливішим елементом державного регулювання економіки, що ґрунтується на законодавстві та полягає у застосуванні антимонопольними

та іншими державними органами правил формування і сприяння конкурентному середовищу з метою ефективного функціонування конкуренції в ринковій економіці.

Антимонопольне регулювання є одним із ключових елементів державного регулювання економіки, його також можна назвати і безпосередньо регулятором, інструментом державного регулювання. Реалізація антимонопольного регулювання відбувається шляхом реалізації цілого комплексу інструментів та заходів антимонопольної політики.

Крім того, антимонопольна політика також має розглядатися у зв'язку з іншими елементами державного регулювання економіки. На неї впливають елементи державного регулювання, що являють собою ключові елементи державної економічної політики загалом, та вона впливає на елементи, що забезпечують ефективне функціонування ринкових відносин.

Економічна політика держави визначає напрям державного регулювання економіки, і тому різні елементи державного регулювання можуть по-різному впливати один на одного у різних країнах, залежно від інституціональних умов їх функціонування. Але базові елементи взаємозв'язку антимонопольної політики з іншими складовими державного регулювання економіки можна подати таким чином (табл. 1).

Таблиця 1

Взаємозв'язок антимонопольної політики з іншими елементами державного регулювання економіки

Політика	Зміст політики	Вплив на антимонопольну політику
Промислова	Спрямована на розвиток промисловості в цілому та окремих (пріоритетних) її галузей, інституційні перетворення, такі як приватизація, реформа монополій, підтримка розвитку малого та середнього бізнесу тощо	Підтримка та розвиток малого та середнього бізнесу, контроль за монополізацією
Структурна	Формування необхідних загальнодержавних, внутрішньогалузевих, міжгалузевих та регіональних пропорцій	Розвиток тих структурних елементів національної економічної системи, які забезпечують формування, розвиток і підтримку конкурентних відносин
Інституціональна	Формування нових або трансформація наявних інститутів, які впливають на розвиток економічної системи суспільства	Створення сприятливих умов функціонування суб'єктів господарювання, інститутів контролю та розвитку конкурентних відносин
Регіональна	Діяльність із управління економічним, соціальним, екологічним і політичним розвитком країни в регіональному аспекті	Визначення антимонопольної політики з урахуванням регіональних потреб розвитку конкурентних відносин та монополізації
Галузева	Удосконалення міжгалузевих та внутрішньогалузевих пропорцій, стимулювання розвитку галузей, які визначають науково-технічний прогрес, забезпечують конкурентоспроможність вітчизняної продукції та зростання рівня життя населення	Стимулювання чи стримування розвитку відповідних галузей економіки, що впливають на розвиток конкурентного середовища чи монополізації ринків
Регуляторна	Вдосконалення правового регулювання господарських відносин між державою та суб'єктами господарювання	Правове регулювання господарських відносин, у тому числі й антимонопольного регулювання, недопущення прийняття неефективних регуляторних актів, розвиток господарської діяльності
Фінансова	Сукупність заходів держави з організації та використання фінансів для забезпечення економічного і соціального її розвитку	Встановлення податкових ставок, тарифів, звільнення від оподаткування окремих галузей виробництва, територій, податкові пільги об'єктів впливу антимонопольного регулювання
Зовнішньоекономічна	Регулювання економічних відносин із іншими країнами	Стимулювання експорту / імпорту певних товарів та послуг, встановлення митних тарифів / зборів відповідно до цілей антимонопольного регулювання
Інвестиційна	Визначає основні напрями джерела та обсяги використання капітальних вкладень в економіку, різні її сфери та галузі	Спрямовання інвестицій у стратегічно важливі галузі економіки для забезпечення розвитку конкурентного середовища та конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників
Інноваційна	Комплекс принципів та взаємопідтримуючих економічних, правових, організаційних і соціальних методів планування, стимулювання, регулювання та контролю процесів інноваційної діяльності в науково-технічній та виробничій сферах	Стимулювання інноваційної діяльності у стратегічно важливих галузях економіки для забезпечення розвитку конкурентного середовища

Антимонополярна політика відіграє значну роль у системі державного регулювання економіки. Воно тісно пов'язане з усіма елементами економічної політики держави і, головним чином, спрямована на досягнення певних цілей, поставлених державою у певний період часу. Також варто зазначити, що різні держави по-різному підходять до питання державного регулювання економіки, а отже, мають свої особливості.

Державне регулювання економіки являє собою важливий елемент функціонування та розвитку будь-якої держави. Воно включає у себе велику кількість взаємозалежних елементів. Антимонополярна політика як складова державного регулювання економіки має бути спрямована на забезпечення ефективного функціонування економічної системи держави в цілому, що включає в себе розвиток ринкових відносин та ринкової економіки, і саме антимонополярне регулювання є ключовим елементом антимонополярної політики.

Залежно від загальної економічної політики держави антимонополярна політика може бути спрямована як на боротьбу з монополізацією з метою захисту прав споживачів і недопущення необґрунтованого завищення цін, так і на укрупнення товаровиробників, незначне підвищення цін із метою поліпшення якості продукції та стимулювання економічного зростання [14].

Висновки: державне регулювання економіки є невід'ємною складовою функціонування будь-якої держави. Воно може різнитися залежно від певних інституційних умов функціонування економіки тієї чи іншої держави в певний період часу. Але, незважаючи на певні його особливості, головним завданням державного регулювання економіки є забезпечення економічного розвитку держави та створення сприятливих умов для функціонування всіх суб'єктів господарювання та розвитку суспільства.

Державне регулювання являє собою складний, багатосторонній механізм, елементи якого взаємозалежні та багато в чому визначають напрям розвитку чи діяльності один одного.

Антимонополярна складова державного регулювання економіки також спрямована на досягнення загальнодержавних цілей економічної політики та тісно переплітається з усіма елементами державного регулювання економіки.

Варто зазначити, що антимонополярна політика знаходиться всередині структури державного регулювання економіки, і її реалізація залежить від заздалегідь поставлених цілей. Головним чином антимонополярна політика визначається напрямом діяльності промислової, структурної, галузевої, регіональної, регуляторної та інституціональної політик залежно від особливостей функціонування економіки в певний період часу, викремлення ключових галузей, регіонів, товарних ринків, тощо, що потребують особливої уваги з боку антимонополярного регулювання.

Залежно від поставлених пріоритетів антимонополярне регулювання може визначати діяльність інших елементів державного регулювання економіки, таких як зовнішньоекономічна, фінансова, інноваційна та інвестиційна політики, головним чином визначаючи пріоритетні напрями експортно-імпортних операцій, податкового тиску чи податкових пільг на ключові суб'єкти господарювання тощо.

Перспективи подальшого розвитку: перспективами подальших досліджень у цьому напрямі є поглиблення вивчення питання взаємозв'язку антимонополярної політики з іншими елементами державного регулювання економіки.

Література: 1. Кизим М. О. Деретулювання економіки: проблеми та перспективи : монографія / М. О. Кизим, Ю. Б. Иванов, В. А. Зінченко та ін. ; під заг. ред. М. О. Кизима, Ю. Б. Иванова. – Харків : ВД «ІНЖЕК», 2014. – 288 с. 2. Супрун В. П. Проблеми державного регулювання природних монополій в Україні: розвиток та перспективи / В. П. Супрун, В. В. Венгер // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – № 12 (30). – С. 20–25. 3. Соловьева О. А. Государственное регулирование предпринимательства в условиях трансформации современной экономики : монография / О. А. Соловьева. – Челябинск : Челябин. гос. ун-т, 2012. – 156 с. 4. Иванов Ю. Б. Конкурентоспособность предприятия, оценка, диагностика, стратегия : монография / Ю. Б. Иванов, А. Н. Тищенко, Н. А. Дробитько и др. – Харьков : ХГЭУ, 2003. – 349 с. 5. Чистов С. М. Державне регулювання економіки : навч. посіб. / С. М. Чистов, А. Є. Никифоров, Т. Ф. Куценко та ін. – Київ : КНЕУ, 2000. – 316 с. 6. Гусева М. О. Регіональна структурна політика та її місце серед складових державної політики [Електронний ресурс] / М. О. Гусева. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/1_NIO_2014/Economics/13_155628.doc.htm. 7. Прохорова В. Місце та роль інноваційної складової у структурі політики регіонального соціально-економічного розвитку [Електронний ресурс] / В. Прохорова. – Режим доступу : <http://ua.convdocs.org/docs/index-37132.html?page=25>. 8. Господарський кодекс України : Закон України від від 16.01.2003 № 436-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15>. 9. Дерій Ж. В. Роль держави в системі управління конкурентним процесом / Ж. В. Дерій, Т. І. Зосименко // Збірник наукових праць Вінницького національного аграрного університету. – 2012. – № 1 (56). – Т. 3. – С. 139–147. 10. Мороз О. В. Альтернативні теорії ринку та їх використання в регулятивній політиці / О. В. Мороз, Л. М. Несен, Л. С. Філатова // Економіка розвитку. – 2015. – № 1 (73). – С. 20–26. 11. Клименко А. В. Антимонополярна і конкурентна політика держави: інституціональний аспект : автореф дис. ... канд. економ. наук : 08.00.03 / Клименко Антон Вікторович. – Донецьк, 2011. – 20 с. 12. Балабан О. Р. Державне регулювання інноваційної діяльності / О. Р. Балабан // Збірник науково-технічних праць Національного лісотехнічного університету України. Науковий вісник. – 2005. – Вип. 15.3. – С. 302–307. 13. Саніахметова Н. О. Регулювання підприємницької діяльності в Україні (організаційно-правові

аспекти) : автореф дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 / Саниахметова Ніна Олексіївна. – Одеса, 1998. – 32 с. **14.** Кирилук А. О. Державне регулювання монополізованих ринків України / А. О. Кирилук // Бізнес Інформ. – 2014. – № 11. – С. 30–35.

References: **1.** Kyzym M. O. *Derehulivannia ekonomiky: problemy ta perspektyvy : monohrafiia* [Deregulation of the Economy: Problems and Perspectives: monograph] / M. O. Kyzym, Yu. B. Ivanov, V. A. Zinchenko et al. ; pid zah. red. M. O. Kyzyma, Yu. B. Ivanova. – Kharkiv : VD «INZhEK», 2014. – 288 p. **2.** Suprun V. P. *Problemy derzhavnogo rehulivannia pryrodnykh monopolii v Ukraini: rozvytok ta perspektyvy* [Problems of State Regulation of Natural Monopolies in Ukraine: Development and Prospects] / V. P. Suprun, V. V. Venher // Aktualni problemy ekonomiky. – 2003. – No. 12 (30). – P. 20–25. **3.** Solovyeva O. A. *Gosudarstvennoe regulirovanie predprinimatelstva v usloviyah transformacii sovremennoy ekonomiki : monografiya* [Government Regulation of Business in the Conditions of Transformation of the Modern Economy : monograph] / O. A. Soloveva. – Chelyabinsk : ChelGU, 2012. – 156 p. **4.** Ivanov Yu. B. Konkurentosposobnost predpriyatiya, otsenka, diagnostika, strategiya : monografiya [The Competitiveness of Enterprises, Assessment, Diagnosis, Strategy : monograph] / Yu. B. Ivanov, A. N. Tishchenko, N. A. Drobitko et al. – Kharkov : KhGEU, 2003. – 349 p. **5.** Chystov S. M. Derzhavne rehulivannia ekonomiky : navchalnyi posibnyk / S. M. Chystov, A. Ye. Nykyforov, T. F. Kutsenko et al. – Kyiv : KNEU, 2000. – 316 p. **6.** Husieva M. O. Rehionalna strukturna polityka ta yii mistse sered skladovykh derzhavnoi polityky / M. O. Husieva [Electronic resource]. – Access mode : http://www.rusnauka.com/1_NIO_2014/Economics/13_155628.doc.htm. **7.** Prokhorova V. Mistse ta rol innovatsiinoi skladovoi u strukturi polityky rehionalnoho sotsialno-ekonomichnoho rozvytku / V. Prokhorova [Electronic resource]. – Access mode : <http://ua.convdocs.org/docs/index-37132.html?page=25>. **8.** Hospodarskyi kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 16.01.2003 r. № 436-IV [Electronic resource]. – Access mode : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15>. **9.** Derii Zh. V. Rol derzhavy v systemi upravlinnia konkurentnym protsesom [The State's Role in the Management of the Competitive Process] / Zh. V. Derii, T. I. Zosymenko // Zbirnyk naukovykh prats Vinnytskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu. – 2012. – Vol. 3, No. 1 (56). – P. 139–147. **10.** Moroz O. V. *Alternatyvni teorii rynku ta yikh vykorystannia v rehuliatyvni politytsi* [Alternative Market theory and Their Use in Regulatory Policy] / O. V. Moroz, L. M. Nesen, L. S. Filatova // Ekonomika rozvytku. – 2015. – No. 1 (73). – P. 20–26. **11.** Klymenko A. V. Antymonopolna i konkurentna polityka derzhavy: instytutsionalnyi aspekt : avtoref dys. ... kand. ekonom. nauk : 08.00.03 / A. V. Klymenko. – Donetsk, 2011. – 20 p. **12.** Balaban O. R. *Derzhavne rehulivannia innovatsiinoi diialnosti* [State Regulation of Innovation] / O. R. Balaban // Zbirnyk nauково-tekhnichnykh prats Natsionalnoho lisotekhnichnoho universytetu Ukrainy. Naukovyi visnyk. – 2005. – Issue 15.3. – P. 302–307. **13.** Saniakhmetova N. O. Rehulivannia pidpriemnytskoi diialnosti v Ukraini (orhanizatsiino-pravovi aspekty) : avtoref dys. ... d-ra yuryd. nauk : 12.00.07 / N. O. Saniakhmetova. – Odessa, 1998. – 32 p. **14.** Kyryliuk A. O. *Derzhavne rehulivannia monopolizovanykh rynkiv Ukrainy* [State Regulation of Monopoly Markets of Ukraine] / A. O. Kyryliuk // Biznes Inform. – 2014. – No. 11. – P. 30–35.

Інформація про автора

Кирилук Андрій Олександрович – аспірант кафедри політичної економії Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (пр. Леніна, 9а, м. Харків, 61166, Україна, e-mail: andreykiriluk@yahoo.com).

Інформация об авторе

Кирилук Андрей Александрович – аспирант кафедры политической экономики Харьковского национального экономического университета имени Семена Кузнеця (пр. Ленина, 9а, г. Харьков, 61166, Украина, e-mail: andreykiriluk@yahoo.com).

Information about the author

O. Kyryliuk – Postgraduate Student, Department of Political Economy, Simon Kuznets Kharkiv National Economic University (Lenina pr., 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine, e-mail: andreykiriluk@yahoo.com).

*Стаття надійшла до ред.
30.07.2015 р.*

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ НА РИНКУ ЖИТЛОВОГО БУДІВНИЦТВА

Суркова Ю. О.

Анотація. Недостатній рівень теоретичної розробки і обґрунтування практичних питань фінансового контролю і аудиту інвестицій у житлове будівництво знизив рівень його якості. Досліджено досвід організаційного забезпечення фінансового контролю держави в зарубіжних країнах та виявлено перспективні напрями адаптації як організаційного потенціалу – систем, процесів, процедур, необхідних для практичної контрольної діяльності, так і професійного кадрового потенціалу співробітників органів контролю та інформаційно-технічного забезпечення. Доведено важливість умілого поєднання фінансового контролю держави та діяльності самоврядних організацій будівельників. Запропоновано шляхи реорганізації системи фінансового контролю на ринку житлового будівництва з метою створення передумов для мінімізації можливості здійснення незаконних фінансових операцій, шахрайства, відмивання грошей, створення фінансових пірамід та забезпечення цільового використання залучених коштів інвесторів.

Ключові слова: фінансування, житлове будівництво, зарубіжний досвід, фінансове розслідування, самоврядні будівельні організації.

ЕВРОПЕЙСКИЕ СТАНДАРТЫ ФИНАНСОВОГО КОНТРОЛЯ НА РЫНКЕ ЖИЛИЩНОГО СТРОИТЕЛЬСТВА

Суркова Ю. А.

Аннотация. Недостаточный уровень теоретической разработки и обоснования практических вопросов фінансового контроля и аудита инвестиций в строительство снизил уровень его качества. Исследован опыт организационного обеспечения фінансового контроля государства в зарубежных странах и выявлены перспективные направления адаптации как организационного потенциала – систем, процессов, процедур, необходимых для практической контрольной деятельности, так и профессионального кадрового потенциала сотрудников органов контроля и информационно-технического обеспечения. Доказана важность умелого сочетания фінансового контроля государства и деятельности самоуправляемых организаций строителей. Предложены пути реорганизации системы фінансового контроля на рынке жилищного строительства с целью создания предпосылок для минимизации возможности осуществления незаконных финансовых сделок, мошенничества, отмывания денег, создания финансовых пирамид и обеспечения целевого использования привлеченных средств инвесторов.

Ключевые слова: финансирование, жилищное строительство, зарубежный опыт, финансовое расследование, самоуправляемые строительные организации.

THE EUROPEAN STANDARDS OF FINANCIAL CONTROL IN THE HOUSING CONSTRUCTION MARKET

Yu. Surkova

Abstract. Lack of theoretical development and substantiation of practical issues in the field of financial control and audit of investment in housing construction has reduced its level of quality. The experience of organizational support of state financial control in foreign countries has been studied and the promising directions of adaptation as an organizational capacity – systems, processes and procedures necessary for practical control activities, as well as professional potential and skills of employees of control and information technology support authorities have been identified. The importance of proper combination of the state financial control and activity of self-regulated construction organizations has been proved. The ways for reorganization of the financial control system in the market of housing construction have been offered with the aim to create pre-conditions for minimizing the possibility of illegal financial operations, swindle, money laundering, creation of financial pyramids and providing for a targeted use of the attracted investors' funds.

Keywords: financing, house-building, foreign experience, financial investigations, self-regulated constructions organizations.

Розвиток інноваційних вітчизняних інститутів інвестування, зумовлений використанням фінансово-кредитних механізмів, необхідність забезпечення універсальності, достовірності і прозорості фінансових потоків виокремив недостатній рівень теоретичної розробки й обґрунтування практичних питань фінансового контролю і аудиту інвестицій у житлове будівництво. Неузгодженість із загальновизначеними стандартами незалежності органів фінансового контролю створює ризики зниження довіри до контролю, закладає сумніви у його справедливості та легітимності. Застосування у поточних контрольних заходах застарілої методології призводить до того, що процес фінансового контролю сприймається не як партнерська діяльність, спрямована на мінімізацію втрат та усунення ризиків, а виключно як інструмент притягнення до відповідальності. Відсутність належної координації та внутрішньої самоорганізації системи фінансового контролю держави призводить до розбалансованості, часткового витіснення однієї спрямованості контрольних дій іншою, паралелізму, розпорощенню зусиль, що суттєво знижує ефективність контролю. «Серйозну проблему становить і відсутність правових норм, що визначають відповідальність за невиконання представлень і приписів контролюючих органів, ненадання інформації з їх запитів, надання неповної чи недостовірної інформації, а також відмова від допуску на об'єкт, що перевіряється, без належної підстави» [1, с. 18].

Але прагнення України щодо європейської інтеграції зумовлюють необхідність приведення національної системи фінансового контролю держави у відповідність до Стратегічного плану INTOSAI (Міжнародної організації вищих органів фінансового контролю) на 2011–2016 рр. «Спільний досвід на користь всім», що робить доцільним переосмислення форм його реалізації в сучасних умовах ринку житлового будівництва.

Окреслена проблематика є предметом досліджень відомих учених, серед яких М. Білуха, І. Басанцов, Л. Дікань, І. Дрозд, Г. Дмитренко, І. Стефанюк, В. Шевчук та ін. Незважаючи на наукове та практичне значення їх наукових праць, питання адаптації європейського досвіду організаційних механізмів здійснення фінансового контролю держави на ринку житлового будівництва досліджені ще недостатньо, що й зумовило вибір теми статті.

Метою статті є дослідження європейського досвіду організації та функціонування систем фінансового контролю держави та аналіз можливостей його творчої адаптації в умовах вітчизняного ринку житлового будівництва.

Підвищення ефективності фінансового контролю є важливою умовою максимального використання заощаджень та розподілу інвестицій на користь житлового будівництва, гармонізації інтересів суб'єктів ринку. Тому існує нагальна потреба в посиленні аналітичних функцій, науково обґрунтованого зміщення пріоритетів, удосконаленні структури та урізноманітненні форм і методів фінансового контролю держави з метою підвищення та зміцнення його інституційної спроможності, функціональної ефективності та результативності. З метою забезпечення реалізації реформи фінансового сектора, передбаченої «Стратегією сталого розвитку «Україна-2020», затвердженою Указом Президента України від 12.01.2015 року № 5/2015, існує нагальна потреба у формуванні системної і довшеної системи фінансового контролю на основі завершеності, уніфікації, прозорості, гласності та звітності. Імплементация має системно охопити процес щодо: підвищення а) інституційного та методологічного потенціалу фінансового контролю держави (повноважень, нормативно-правового забезпечення і контрольного середовища); б) організаційного потенціалу (систем, процесів, процедур, необхідних для практичної контрольної діяльності); в) професійного кадрового потенціалу співробітників органів контролю та інформаційно-технічного забезпечення.

З метою практичного виконання зобов'язань української сторони за Угодою про асоціацію Кабінет Міністрів 8 квітня 2015 року схвалив плани імплементації Директиви 2013/34/ЄС про річну фінансову, консолідовану та пов'язану звітність певних типів підприємств. З метою запобігання монополізації ринку, розвитку вільної конкуренції, зменшення його залежності від діяльності системно значущих інститутів регулятивні та контрольні стандарти мають враховувати специфіку малих і середніх компаній (середня ринкова капіталізація яких становить менше 100 млн євро), які складають ринок росту або «молодший ринок» – «SME» (SME growth market) [2]. Здійснюючи диференційований підхід до фінансового контролю на основі принципу «спочатку думай про мале» Стратегії «Європа 2020», а також згідно зі ст. 34 Директиви 2013/34/ЄС від малих підприємств не вимагається проводити аудит своїх фінансових звітів, що, безумовно, сприяє зменшенню їх операційних витрат [2]. Впровадження у національне законодавство України цих положень сприятиме встановленню спрощених вимог до фінансової звітності і зменшенню регуляторного контролю для малих підприємств. Водночас посилюються вимоги щодо розкриття інформації для великих суспільно значущих компаній.

У процесі обміну найкращими практиками ЄС у сфері зовнішнього контролю на увагу заслуговує імплементація таких положень Директиви 2014/56/ЄС: а) активні громадяни можуть надавати нову інформацію, що може допомогти у виявленні та накладанні санкцій за недотримання правил, включаючи шахрайство, тому доцільним є створення механізмів, здатних надавати прийнятний захист не лише персональних даних, а й від неправомірної помсти [3]. За загальним правилом вищі аудиторські інституції (далі – SAI) не працюють на умовах анонімності або з використанням псевдонімів, але, коли чинне законодавство не забезпечує повного захисту інформаторів, вони можуть спробувати співпрацювати з ними на умовах анонімності. Сучасні технології створюють таку можливість, коли особа дистанційно повідомляє про факти корупції, а система автома-

тично стирає цифровий слід. Окрім того, органи контролю мають пильно стежити за повідомленнями засобів масової інформації, де можуть міститися відповідні сигнали щодо можливих фінансових порушень, оскільки така інформація може надалі стати предметом професійного дослідження.

Зазначимо, що у вітчизняній практиці діяльність численних контролюючих органів залишається некоординованою належним чином, унаслідок чого відбувається дублювання їх функцій, залишається високим, а часом і надмірним, «контрольне» навантаження на підконтрольні суб'єкти» [1, с. 17]. У зв'язку з вищезначеним слід констатувати функціонування не системи фінансового контролю держави, а конгломерату розрізних ланцюгів фінансового контролю [4, с. 10], які здійснюють однаманітні та недостатньо обґрунтовані дії щодо контролю фінансових установ, які використовують фінансово-кредитні механізми інвестування та фінансування житлового будівництва, тому важливого значення набуває удосконалення організаційної структури на основі створення єдиних: а) інформаційно-аналітичної системи; б) бази даних щодо фінансових порушень; в) системи підготовки кадрів та підвищення їхньої кваліфікації; г) стандартів і процедур діяльності.

За умови зосередження наглядових і регуляторних функцій у одних і тих же посадових осіб, оскільки фінансовий контроль вбудований у систему регулювання, домінуванні підзаконного нормативного регулювання контрольної діяльності щодо фінансових інститутів доцільним є передача функцій щодо прийняття нормативно-правових актів Міністерству фінансів, що дозволить ефективно розподілити повноваження, вирішити проблему поєднання в межах одного органу контролю правостановлюючих і правозастосовних функцій, підвищити ефективність і якість регулювання й контролю, створити перешкоди для зловживань та додаткові гарантії забезпечення захисту прав фізичних та юридичних осіб, кошти яких залучені у процес інвестування та фінансування житлового будівництва.

Підлягають негайному перегляду організаційні підходи до проведення ревізії, доцільним є заміна принципу плановості у її проведення на принцип «раптовості» за власною ініціативою органу фінансового контролю на основі проведеного інформаційно-аналітичного аналізу шляхом: а) формування детального інформаційного каталогу ризикових фінансових інструментів та операцій з їх чітким розподілом відповідно до законодавчо визначених фінансово-кредитних механізмів; б) розробки методик проведення ревізій за видами інвестування, де у форматі «дорожньої карти» окреслено практичні контрольні дії.

З метою подолання суттєвих недоліків доцільно здійснити оптимізацію функцій і повноважень органів державного фінансового контролю галузевої компетенції у складі Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, а саме відділу практичного застосування законодавства з питань розвитку житлового будівництва Департаменту державних програм та розвитку житлового будівництва та сектора контролю, підпорядкованого заступнику міністра – керівнику апарату.

Відсутність оперативного усунення виявлених порушень і належного реагування на відповідні інформації та вимоги, незабезпечення невідворотного покарання порушників фінансової дисципліни, що нівелює контрольну роботу, суттєво знижує її результативність. «Практика свідчить, що за відсутності у контрольних органів права прямого звернення до суду відшкодовується лише незначна частина виявлених збитків (10–20 % від загальної суми розкритих порушень)» [5, с. 4]. Виходячи з вищезначеного, з метою імплементації міжнародних стандартів об'єктивно постає питання щодо наділення органів державного фінансового контролю правом представляти інтереси держави у цивільному та арбітражному судочинстві. Зауважимо, що Регламентом ЄС № 596/2014 «Про ринкові зловживання» передбачено надання органам контролю широкого кола повноважень, у тому числі можливість: входити у приміщення з метою вилучення документів і даних у будь-якій формі; вимагати надання записів телефонних розмов, електронного зв'язку, трафіка даних тощо [6]. Тому доцільним є надання більш широких повноважень вітчизняним органам контролю, оскільки згідно з MIFID-2 Європейське управління з цінних паперів і ринків (ESMA) може вимагати припинення діяльності інвестиційної фірми, що порушує відповідні норми, заморожувати або конфіскувати активи порушників, а також вимагати призупинення використання певного фінансового інструменту за умови існування ризиків нанесення збитків інвесторам. Так, Регламентом ЄС № 596/2014/ передбачено мінімальний перелік відповідальності за ринкові зловживання, а саме: адміністративний штраф у розмірі трикратної величини вигоди, отриманої правопорушником, причому стосовно фізичних осіб максимальний розмір штрафу має становити не менш ніж 5 млн євро за маніпулювання ринком, а для юридичних осіб, відповідно, 15 млн євро, або 15 % річного обігу, оскільки негативні наслідки ринкових зловживань мають перевищувати потенційну вигоду правопорушників [5]. Ст. 7 Директиви 2014/57/ЄС передбачено введення кримінальної відповідальності, причому максимальний термін позбавлення волі за маніпулювання ринком повинен становити чотири роки. Юридичні особи можуть бути притягнуті до відповідальності за умови відсутності необхідного рівня контролю за діяльністю підлеглих, до мір відповідальності слід віднести тимчасову або постійну дискваліфікацію, поміщення під судовий нагляд, ліквідацію інвестиційної компанії, втрату права на пільги тощо [7].

Окрім того, важливою є побудова такої системи публічного контролю, яка ґрунтується на державній політиці підтримки самоорганізаційних складових громадянського суспільства, запровадженні спеціальних інститутів громадського регулювання, що зумовлено загальною тенденцією ослаблення державного втручан-

ня, розвитком соціального партнерства, в основі якого лежить ідея «сприйняття державним апаратом таких методів і прийомів контролю, які раніше були успішно випробувані в приватному секторі, а також підвищення вимог до демократичності управління» [8, с. 8]. Зміщення в ринкових умовах центру уваги із норм, що засновані на забороні, на норми надання гарантованих державою можливостей забезпечення суб'єктам господарювання взаємності своїх прав і відповідальності, спричинює зміну форм і методів контролю. Так, упровадження «м'якої» координації передбачає наведення на мету й корекцію напрямку дій, а не прямі вказівки і здійснення жорсткого контролю, прагнення шляхом переконання змінити фінансову поведінку в бажаному напрямку за допомогою таких інструментів, як стратегії, рекомендації експертів, матеріальне стимулювання у вигляді субсидій і санкцій, домінування пріоритету принципу «професійного фактору». Адже системною проблемою процесу інвестування та фінансування житлового будівництва є криза довіри, яка зумовлена розрізненістю та неузгодженістю дій щодо використання законодавчо визначених ФКМ, відхилення від правил ділової етики з боку суб'єктів ринку.

Діяльність самоврядних будівельних організацій (далі – СБО) сприяє встановленню контролю за виконанням антикорупційних програм, розвитку громадського нагляду за діяльністю посадових осіб, удосконалює систему моніторингу та нагляду, дає змогу за умов обмежених бюджетних ресурсів зменшити витрати на проведення контрольних заходів у житловому будівництві [9, с. 32]. Здійснюючи контрольні заходи щодо дотримання етичних норм і правил поведінки у взаєминах з інвесторами, ділової та професійної етики, СБО здатні формувати нову підприємницьку культуру у сфері будівельного бізнесу [10, с. 32]. Оскільки пріоритетна оцінка фактору часу визначає ділову філософію та мислення суб'єктів ринку, контроль з боку СБО сприяє досягненню таких термінів будівництва, які значно перевищують аналогічні вітчизняні дані.

Важливого значення набуває вирішення проблеми забезпечення органів фінансового контролю висококваліфікованими кадрами, в тому числі розробка нормативних підстав для здійснення належного контролю їх кваліфікації. Так, на виконання п. 4 ч. 1 «Заходи політики структурних реформ» додатка I до Меморандуму про взаєморозуміння між Україною та ЄС наказом Державної фінансової інспекції від 29.08.2014 № 293 затверджено Стратегію підготовки персоналу для забезпечення потреб органів державної влади України у сфері внутрішнього контролю та аудиту на 2014–2017 роки, якою передбачено здійснення підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних внутрішніх аудиторів центрального та місцевих рівнів із метою підвищення рівня розуміння сутності внутрішнього контролю і внутрішнього аудиту. В рамках реалізації Стратегії має бути розроблена навчальна методологія, організовано та проведено низку системних заходів, у тому числі запровадження системи дистанційного оцінювання фахового рівня внутрішніх аудиторів. Видається корисним залучення експертів міжнародних організацій фінансового контролю, створення системи професійних консультацій іноземними спеціалістами або партнерами по твіннінгу на основі співробітництва з академічними установами за наявності структурованих інтегрованих доступних програм. Аудитори, які сертифіковані на міжнародному рівні як посередники з упровадження системи стандартів ISSAI, мають імплементувати ці стандарти на власному практичному рівні, використовуючи не лише SWOT-аналіз (технологію розробки стратегії), а й такі глобальні напрацювання програми IDI, як, зокрема, оцінювання власних потреб за допомогою iCATs (Complaint Assessment Tools – інструментарій для оцінки відповідності стандартам ISSAI) [11].

Безумовно, необхідно організувати системи безперервного навчання й тренінгу (у середньому не менше 55 годин на рік) з метою вдосконалення відповідних компетентностей щодо виявлення ознак ризикових операцій, шахрайства, нецільового використання коштів тощо. З метою приведення у відповідність до ст. 10 Директиви 2014/56/ЄС вимог щодо проходження стажування для отримання кандидатом сертифіката аудитора доцільним є затвердження відповідних правил, згідно з якими особа має пройти практичне навчання тривалістю не менше трьох років у сфері аудиту річної та консолідованої звітності. Доцільним є забезпечення проведення інспекції фінансових установ, які використовують фінансово-кредитні механізми, лише компетентними особами, а саме фаховими спеціалістами, які мають досвід роботи не менше 5 років та здійснили не менше 10 перевірок. Забезпечити функціональну та організаційну незалежність суб'єктів контролю, а розширення повноважень державних фінансових інспекторів, надання певної свободи здійснення контрольних дій пов'язувати виключно з їх професійними та діловими якостями. При цьому форми і методи такого контролю нормативно не регламентувати, а надавати можливість обирати самостійно відповідно до наявної нормативно-правової бази, причому діяльність посадових осіб не оцінювати, а виключне значення під час визначення повноважень надавати їх репутації.

З метою удосконалення методів, спрямованих на припинення шахрайства і корупції, окрім організації та проведення навчальних заходів (навчань, семінарів, конференцій, круглих столів), передбачити здійснення навчальних візитів до Європейського бюро з питань боротьби з шахрайством (OLAF).

Принциповим є створення сучасної науково-дослідної та навчальної бази за міжнародними зразками. Зауважимо, що навчання має базуватися на збалансованій комбінації практики й теорії, вивченні практичних інструментів фінансового контролю за умови відповідної мотивації: воно повинно сприяти кар'єрному й осо-

бистісному професійному зростанню фахівців. Участь у навчальних тренінгах повинна мотивуватися гарантією просування по службі та системою заохочень. Безумовно, принциповим є удосконалення наявної системи оплати праці державних службовців, які безпосередньо здійснюють контрольні повноваження, й ув'язування її змінної частини з професійно-кваліфікаційним зростанням і результативністю проведених контрольних заходів. Зауважимо, що до професійних якостей спеціалістів органів фінансового контролю слід віднести: а) незалежність, оскільки вони не залежать від осіб, діяльність яких вони перевіряють, і захищені від зовнішнього впливу; б) об'єктивність та неупередженість, оскільки вони уникають конфлікту інтересів, відповідно, не отримують винагороди від третіх осіб; в) конфіденційність, бо обачні у використанні й захисті інформації, отриманої під час виконання службових обов'язків; г) компетентність, оскільки беруть участь тільки у тих контрольних заходах, для яких мають достатні професійні знання, навички й досвід. Доцільним є поєднання в діяльності органів фінансового контролю держави незалежності суб'єктів контролю, принциповості та чесності їх співробітників та дотримання толерантних доброзичливих стосунків із компаніями, які підлягають перевірці.

Безумовно, власна зацікавленість, захист власних інтересів, знайомства, залякування є передумовами виникнення корупційних дій. Тому принциповим є підвищення ефективності контрольних заходів шляхом удосконалення методики виявлення корупційних ризиків, керуючись відповідними нормами кодексу етики, зважаючи на широку та негайну внутрішню дисемінацію чутливої інформації з метою мінімізації ризиків «недобровільних компромісів» [9, с. 37].

В органах фінансового контролю має бути досягнутим оптимальне співвідношення керівників та співробітників відповідно до міжнародних стандартів, а штати укомплектовано спеціалістами вищої кваліфікації. За умови існування ситуації, коли правовий статус суб'єкта, що контролюється, є неоднозначним, практикувати особисте здійснення контрольних дій вищими посадовими особами контрольних органів. У перспективі можливим є проведення зовнішнього оцінювання діяльності вітчизняних органів контролю авторитетною у світі вищою аудиторською інституцією іншої країни (наприклад, Аудиторським офісом Великої Британії, Швеції чи Німеччини), як це мало місце в Польщі та країнах Балтії.

Актуальним є впровадження електронного документообігу документації (Team-Mate або ін.) для архівування і збереження документації, нагляду, планування ресурсів та обліку трудовитрат і робочого часу. Не можна не погодитися з пропозиціями щодо більш конкретного формулювання обов'язків та відповідальності вищого управлінського персоналу клієнта щодо надання відповідей на запити та повідомлення аудитора, що створить правову основу для подальшого вдосконалення інформаційної взаємодії в аудиторському процесі в новому Законі України «Про аудиторську діяльність» [12, с. 36].

Має знайти гідне місце застосування програмного забезпечення IDEA або ACL для аналізу фінансових показників, важливим є «аналіз змісту, умов та наслідків управлінських рішень, вибір ключових моментів (контрольних точок)» [13, с. 247]. Якісне ІТ-забезпечення створить умови для підвищення ефективності роботи органів фінансового контролю держави.

Виходячи з пріоритету державної політики України щодо вступу до ЄС, у контексті реформи системи державного управління доцільною є адаптація системи фінансового контролю держави до європейських вимог. На основі проведеного аналізу доходимо висновку щодо першочерговості змін принципів її організації і наближення до європейських тлумачень згідно з вимогами глави 28 «Фінансовий контроль» документа «Acquis communautaire» та дотримання положень Лімської декларації керівних принципів із контролю.

Таким чином, розробки автора полягають у виявленні системних проблем вітчизняної практики фінансового контролю держави, формуванні пропозицій щодо використання у практичній діяльності європейського досвіду інформаційних технологій і фінансового менеджменту з метою створення передумов для скорочення термінів проведення та кількості контрольних дій, зниження підозрілих трансакцій, мінімізації можливості здійснення предикативних злочинів, незаконних фінансових операцій, шахрайства, відмивання грошей, створення фінансових пірамід та забезпечення цільового використання залучених коштів, виявлення економічних резервів, зміщення акцентів із питання «хто винен» на більш конструктивне – «що робити».

Безумовно, подальші дослідження будуть спрямовані на виявлення шляхів перетворення фінансового контролю держави в основу системи прийняття фінансових рішень, управління фінансовими ризиками [14, с. 30] з метою збалансованості фінансово-кредитних відносин на ринку житлового будівництва. У подальшому ми намагатимемося дослідити практичні аспекти імплементації європейських стандартів нормативно-правового забезпечення функціонування органів фінансового контролю на вітчизняному ринку житлового будівництва.

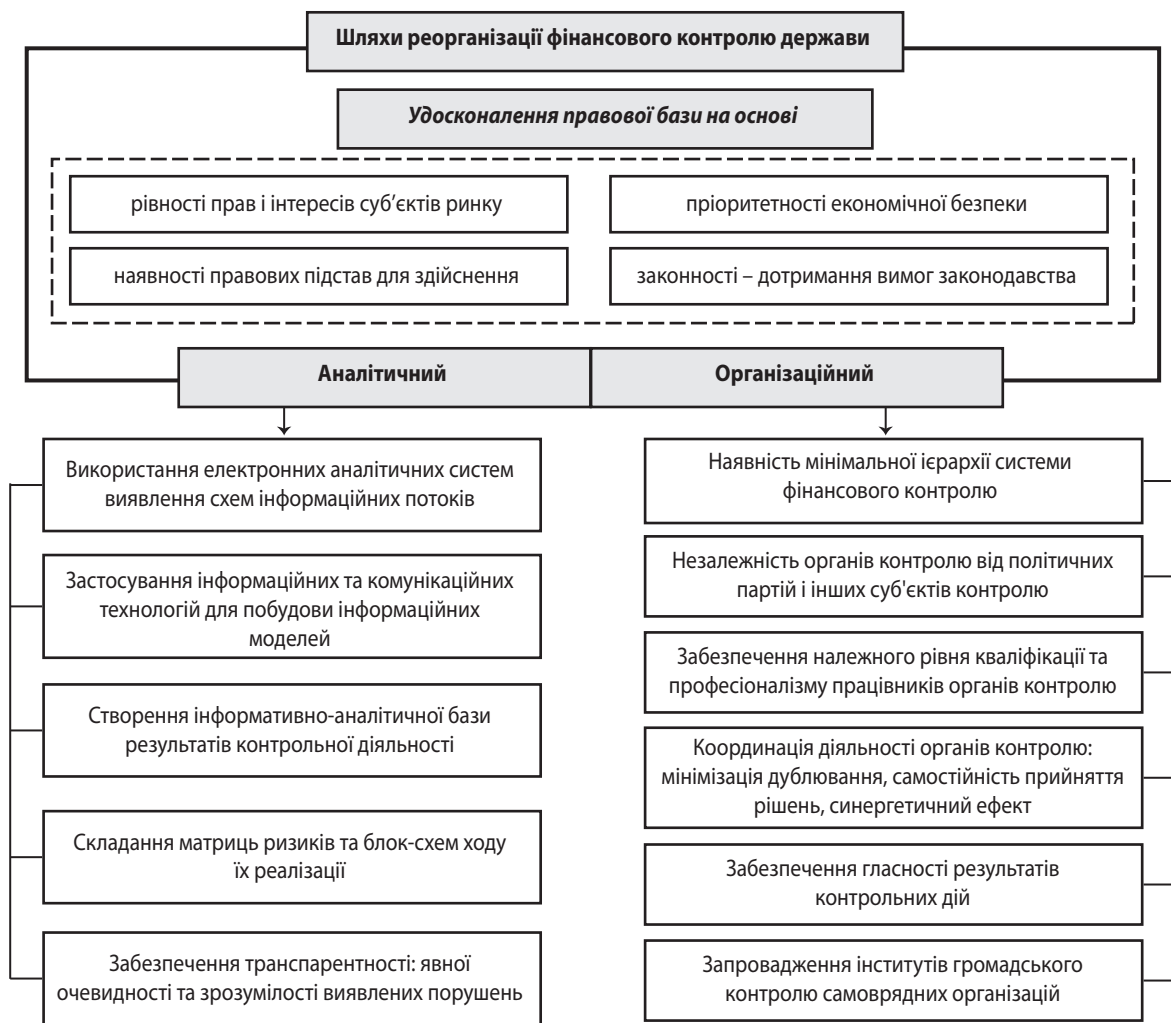

Рис. 1. Шляхи реорганізації фінансового контролю держави (авторська розробка)

Література: 1. Шевчук О. А. Правове забезпечення державного фінансового контролю / О. А. Шевчук // Економіка розвитку. – 2013. – № 2 (66). – С. 15–20. 2. Directive 2013/34/EU of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 on the annual financial statements, consolidated financial statements and related reports of certain types of undertakings, amending [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014L0090&from=EN>. 3. Directive 2014/56/EU of the European Parliament and of the Council of 16 April 2014 amending Directive 2006/43/EC on statutory audits of annual accounts and consolidated accounts [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32014L0056>. 4. Ангеліна І. А. Проблеми і перспективи формування єдиної системи державного фінансового контролю в Україні / І. А. Ангеліна // Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції. – 2014. – № 2. – С. 10–13. 5. Александрович О. О. Особливості організації та функціонування систем державного фінансового контролю: світовий досвід / О. О. Александрович // Теорія та практика державного управління. – 2014. – Вип. 4 (47). – С. 1–8. 6. Regulation (EU) No 596/2014 of the European Parliament and of the Council of 16 April 2014 on market abuse (market abuse regulation) and repealing Directive 2003/6/EC of the European Parliament and of the Council and Commission Directives 2003/124/EC, 2003/125/EC and 2004/72/EC // Official Journal. – L 173. – 12/06/2014. – P. 0001–0061. 7. Directive 2014/57/EU of the European Parliament and of the Council of 16 April 2014 on criminal sanctions for market abuse (market abuse directive) // Official Journal. – L 173. – 12/06/2014. – P. 0179–0189. 8. Стрежнева М. В. Управление экономикой в Европейском союзе: институциональные и политические аспекты / М. В. Стрежнева, И. Л. Прохоренко. – М. : ИМЭМО РАН, 2013. – 155 с. 9. Невідомий В. І. Аудиторський рубікон / В. І. Невідомий // Громадська думка про правотворення. – 2015. – № 5. – С. 28–37. 10. Суркова Ю. О. Самоврядні організації як модель державно-суспільного партнерства на будівельному ринку України / Ю. О. Суркова // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2009. – № 1. – С. 25–36. 11. Стратегія підготовки персоналу для забезпечення потреб органів державної влади України у сфері внутрішнього контролю та аудиту на 2014–2017 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dkrs.gov.ua>. 12. Мултанівська Т. В. Організація інформаційної взаємодії в аудиторському процесі / Т. В. Мултанівська, Т. С. Воїнова // Економіка роз-

витку. – 2015. – № 2 (74). – 2015. – С. 30–38. **13.** Пантелеєв В. П. Методологічні засади внутрішньогосподарського контролю / В. П. Пантелеєв // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 4 (82). – С. 243–249. **14.** Шевчук О. А. Ідентифікація сутності державного фінансового контролю / О. А. Шевчук // Економіка розвитку. – 2013. – № 1 (65). – С. 27–33.

References: **1.** Shevchuk O. A. *Pravove zabezpechennia derzhavnoho finansovoho kontroliu* [Legal Regulation of the State Financial Control] / O. A. Shevchuk // *Ekonomika rozvytku*. – 2013. – № 2 (66). – P. 15–20. **2.** Directive 2013/34/EU of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 on the Annual Financial Statements, Consolidated Financial Statements and Related Reports of Certain Types of Undertakings, Amending [Electronic resource]. – Access mode : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014L0090&from=EN>. **3.** Directive 2014/56/EU of the European Parliament and of the Council of 16 April 2014 Amending Directive 2006/43/EC on Statutory Audits of Annual Accounts and Consolidated Accounts [Electronic resource]. – Access mode : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32014L0056>. **4.** Anhelina I. A. *Problemy i perspektyvy formuvannia yedynoi systemy derzhavnoho finansovoho kontroliu v Ukraini* [Problems and Prospects of Forming a Unified System of State Financial Control in Ukraine] / I. A. Anhelina // *Naukovyi visnyk : Finansy, banky, investytsii*. – 2014. – No. 2. – P. 10–13. **5.** Aleksandrovych O. O. *Osoblyvosti orhanizatsii ta funktsionuvannia system derzhavnoho finansovoho kontroliu: svitovyi dosvid* [Features of the Organization and Functioning of State Financial Control: Global Experience] / O. O. Aleksandrovych // *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia*. – 2014. – Issue 4 (47). – P. 1–8. **6.** Regulation (EU) No. 596/2014 of the European Parliament and of the Council of 16 April 2014 on Market Abuse (Market Abuse Regulation) and Repealing Directive 2003/6/EC of the European Parliament and of the Council and Commission Directives 2003/124/EC, 2003/125/EC and 2004/72/EC // *Official Journal*. – L 173. – 12/06/2014. – P. 0001–0061. **7.** Directive 2014/57/EU of the European Parliament and of the Council of 16 April 2014 on Criminal Sanctions for Market Abuse (Market Abuse Directive) // *Official Journal*. – L 173. – 12/06/2014. – P. 0179–0189. **8.** Strezhneva M. V. *Upravlenie ekonomikoy v Yevropeyskom Soyuze: institucionalnye i politicheskie aspekty* / M. V. Strezhneva, I. L. Prohorenko. – M. : IMEMO RAN, 2013. – 155 p. **9.** Nevidomyi V. I. *Audytorskyi rubikon* [Audit Rubicon] / V. I. Nevidomyi // *Hromadska dumka pro pravotvorennia*. – 2015. – No. 5. – P. 28–37. **10.** Surkova Yu. O. *Samovriadni orhanizatsii yak model derzhavno-suspilnoho partnerstva na budivelnomu rynku Ukrainy* [Self-organization as a Model of Public Partnership in the Construction Market of Ukraine.] / Yu. O. Surkova // *Visnyk KNTEU*. – 2009. – No. 1. – P. 25–36. **11.** *Stratehiia pidhotovky personalu dlia zabezpechennia potreb orhaniv derzhavnoi vlady Ukrainy u sferi vnutrishnoho kontroliu ta audytu na 2014–2017 roky* [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.dkrs.gov.ua>. **12.** Multanivska T. V. *Orhanizatsiia informatsiyoi vzaimodii v audytorskomu protsesi* [The Organization of Information Exchange in the Audit Process] / T. V. Multanivska, T. S. Voinova // *Ekonomika rozvytku*. – 2015. – No. 2 (74). – P. 30–38. **13.** Pantelieiev V. P. *Metodolohichni zasady vnutrishnohospodarskoho kontroliu* [Methodological Principles of Internal Control] / V. P. Pantelieiev // *Aktualni problemy ekonomiky*. – 2008. – No. 4 (82). – P. 243–249. **14.** Shevchuk O. A. *Identyfikatsiia sutnosti derzhavnoho finansovoho kontroliu* [Identifying the Nature of State Financial Control] / O. A. Shevchuk // *Ekonomika rozvytku*. – 2013. – No. 1 (65). – P. 27–33.

Інформація про автора

Суркова Юлія Олександрівна – заступник начальника відділу контролю фінансових установ Департаменту контролю у сфері матеріального виробництва та фінансових послуг Державної фінансової інспекції України (вул. П. Сагайдачного, 4, м. Київ, 04070, Україна); здобувач кафедри фінансів Київського національного економічного університету ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги 54/1, м. Київ, 03057, Україна, e-mail: u.surkova@bigmir.net, surok84@ukr.net).

Информация об авторе

Суркова Юлия Александровна – заместитель начальника отдела контроля финансовых учреждений Департамента контроля в сфере материального производства и финансовых услуг Государственной финансовой инспекции Украины (ул. П. Сагайдачного, 4, г. Киев, 04070, Украина); соискатель кафедры финансов Киевского национального экономического университета им. В. Гетьмана (пр. Победы 54/1, г. Киев, 03057, Украина, e-mail: u.surkova@bigmir.net, surok84@ukr.net).

Information about the author

Yu. Surkova – Deputy Head of the Financial Institutions Audit Division of Department of Inspection in the Sphere of Material Production and Financial Services of the State Financial Inspection of Ukraine (Sagaidachnoho vul., 4, Kyiv, 04070, Ukraine); Applicant at the Department of Finance of Vadym Hetman Kyiv National Economic University (Peremogy pr., 54/1, Kyiv, 03680, Ukraine, e-mail: u.surkova@bigmir.net, surok84@ukr.net).

*Стаття надійшла до ред.
09.08.2015 р.*

АЛЬТЕРНАТИВНІ МЕХАНІЗМИ ПРИДБАННЯ ДОСТУПНОГО ЖИТЛА

Марачевська А. В.

Анотація. Проаналізовано поняття доступності власного житла для населення країни, виходячи з економічної та фізичної точки зору, ґрунтуючись на світовій методиці ООН, за якою така доступність може бути визначена; вивчено альтернативні механізми придбання доступного житла у світі з визначенням головних недоліків та переваг за кожним із них. Зокрема, розглянуто можливість придбання житла з залученням коштів роботодавця; можливість винаймати житло за цінами нижче ринкових за рахунок надання інвестору та забудовнику податкових пільг із боку держави та придбання житла за рахунок спільної власності.

Ключові слова: доступне житло, коефіцієнт доступності житла, соціальне житло, спільна власність.

АЛЬТЕРНАТИВНЫЕ МЕХАНИЗМЫ ПОКУПКИ ДОСТУПНОГО ЖИЛЬЯ

Марачевская А. В.

Аннотация. Проанализировано понятие доступности собственного жилья для населения страны, исходя из экономической и физической точки зрения, основываясь на мировой методике ООН, по которой такая доступность может быть определена; изучены альтернативные механизмы приобретения доступного жилья в мире с определением главных недостатков и преимуществ по каждому из них. В частности, рассмотрена возможность приобретения жилья с привлечением средств работодателя; возможность снимать жилье по ценам ниже рыночных за счет предоставления инвестору и застройщику налоговых льгот и приобретения жилья за счет общей собственности.

Ключевые слова: доступное жилье, коэффициент доступности жилья, социальное жилье, совместная собственность.

ALTERNATIVE MECHANISMS FOR PURCHASING AFFORDABLE HOUSING

A. Marachevska

Abstract. The concept of housing affordability for the population on the basis of economic and physical point of view, based on the UN international methodology, by which such affordability can be determined, has been analyzed; alternative mechanisms for purchasing affordable housing as well as revealing the main advantages and disadvantages of each of them have been studied. In particular, the possibility of purchasing housing with attraction of the employer's resources; the ability to rent an apartment at prices below the market ones by providing investors and developers tax breaks and the purchase of housing at the expense of the common property have been considered.

Keywords: affordable housing, housing affordability ratio, social housing, common property.

Власне нерухоме майно, як в нашій країні, так і в усьому світі, є благом, доступним не для всіх категорій населення. У зв'язку з цим виникає потреба створення саме доступного житла, яке зможе задовольнити мінімальні потреби людини. Але, на жаль, умов для реалізації та забезпечення цього процесу не так уже й багато. Придбати оселю за власний кошт має змогу досить мала частина громадян, більшість повинна шукати інші механізми для досягнення своєї мети. Найефективнішим та найбільш прийнятним на цей час на ринку нерухомості є іпотечний кредит, який надає можливість придбати оселю. Але умови кредитування є не для всіх прийнятними, тому виникає потреба у створенні альтернативних механізмів придбання нерухомого майна. Зокрема, це питання вивчали такі автори, як Шашко А. А. [3], Шашко Т. Д. [3], Палагута І. А. [4], Мустафіна Л. Р. [4] та ін. Але, на жаль, це питання залишається не досить вивченим, не всі автори надають визначення поняттю «доступне житло», не всі досліджують можливість модернізації наявних механізмів та перенесення їх на ринок нерухомості України.

Метою статті є вивчення поняття доступності житла для населення та аналіз можливих альтернативних механізмів придбання власного житла.

Доступне житло. Для того щоб розглянути альтернативні механізми придбання доступного житла за кордоном, необхідно визначити, що ж таке «доступне житло». Визначення цього поняття наведено на рис. 1.

Безпосередньо під час оцінки доступності придбання житла використовують «коефіцієнт доступності житла» (housing affordability index), який розраховується за методикою ООН.

Доступність житла розраховується за такою формулою [2]:

$$КДЖ = (B \times S) / (D \times K), \quad (1)$$

де: КДЖ – коефіцієнт доступності житла;

B – вартість 1 кв. метра житла;

S – середня площа квартири;

D – дохід одного члена сім'ї за один рік;

K – кількість осіб у сім'ї.

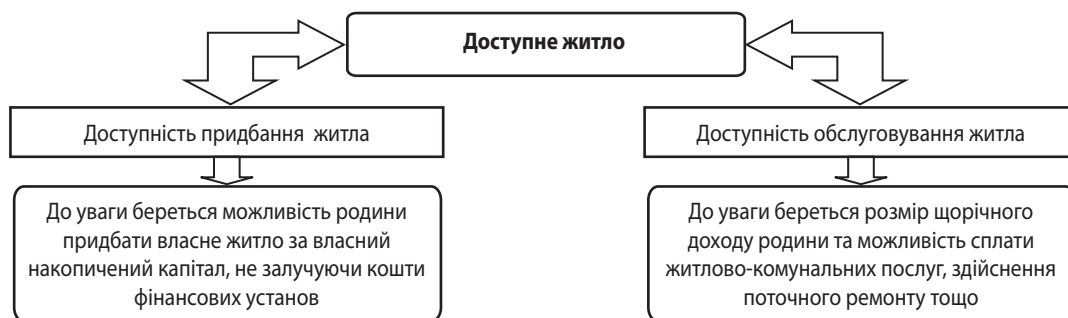

Рис. 1. Визначення поняття «доступне житло»

Розроблено на основі [1]

Але, крім такого підходу, де доступність житла оцінюється лише з вартісного вираження та залежить від розміру щорічного рівня доходу родини, існує підхід Шашко А. А., який розглядає одночасно як фізичну доступність житла (передбачає відповідність у населених пунктах структури житла за розміром (площі) і кількості кімнат, відповідної різним типам сімей та в обсягах, не менше нормованої площі надання житла типових споживчих якостей), так і економічну доступність житла (визначається можливістю купувати житло в межах нормованої площі за сформованого рівня цін на житло і доходів населення) [3].

Взагалі житло в більшості країн вважається доступним, якщо його вартість відповідає 3-річному (або менше) доходу домогосподарств [4].

У цій статті автором до уваги буде братися саме економічна доступність і розглядатися буде доступність соціального житла, тобто того, яке може задовольнити мінімальні потреби людини (поняття соціальної доступності житла застосовується до тієї частини домогосподарств, у якій через низький рівень доходів виникає невідповідність між прийнятним мінімальним стандартом проживання, мінімальним житловим стандартом проживання і реальними житловими умовами) [5, с. 187].

У світовій практиці забезпечення населення держави доступним житлом існує декілька механізмів щодо його здійснення, головним серед яких є надання іпотечних кредитів для купівлі нерухомого майна. Але на сьогодні, особливо в нашій країні, відсоткові ставки за іпотечними кредитами дуже високі, курс валют не є стійким, розмір першого внеску не є доступним, а за рахунок плаваючих відсоткових ставок щомісячні платежі можуть значно зростати та не виправдовувати очікування родини. На цей час іпотечний кредит не в кожній країні може стати оптимальним фінансовим інструментом для досягнення головної мети – забезпечення населення доступним житлом.

Далі буде розглянуто декілька оптимальних механізмів, які можуть надати можливість збільшити відсоток родин, маючих власну оселю.

Кредитування «роботодавець – робітник». На думку автора, першим та одним із перспективних фінансових механізмів такого забезпечення може стати механізм кредитування «роботодавець – робітник», під час якого відбувається надання роботодавцем своїм співробітникам пільгових кредитів на певних, доступних для робітника умовах. Цей механізм вже давно зарекомендував себе у країнах Європи та Сполучених Штатах Америки.

Роботодавець щомісячно відраховує відсоток (0,5–1) фонду заробітної плати на ощадний рахунок у банківську установу (на строк до 20 років), а потім, отримуючи прибуток у вигляді відсотків за депозитом, надає його як кредит своїм робітникам. За кредитом людина звертається до роботодавця. В кожній компанії свої

умови, але розмір відсоткової ставки не перевищує 2–3%. За таким фінансовим механізмом працюють середні за розміром компанії, штат співробітників яких перевищує 10–15 людей.

Перевагами кредитування «роботодавець – робітник» є надання можливості молодим спеціалістам придбати власну нерухомість у кредит, не заощаджуючи самостійно на перший внесок. У деяких випадках це дає можливість взяти нерухомість без переплати.

Недоліком у механізмі може стати лише проблема визначення кола співробітників, які можуть скористатися цим фондом компанії.

Придбання нерухомості на правах оренди. Другим механізмом забезпечення доступного житла може стати створення фонду нерухомого майна для оренди (придбання нерухомості на правах оренди). Ці механізми дуже популярні у Франції та Німеччині. Існує декілька видів у реалізації цих механізмів:

- приватний інвестор вкладає кошти у побудову чи капітальний ремонт нерухомості, отримуючи при цьому від держави податкові пільги у вигляді податкових канікул чи податкової знижки на податок із прибутку на декілька років, а забудовник зобов'язується надати нерухоме майно в оренду на умовах більш вигідних, чим ринкові;

- забудовник, який не має власного капіталу, отримує від держави кредит на будівництво за умови, що частина фонду буде соціально доступна. Соціальне орендоване житло фінансується за рахунок неринкових довгострокових кредитів із підтримкою у вигляді субсидій держави, місцевих органів влади, грантів роботодавців і невеликих внесків із боку соціальних домовласників [6];

- особа, яка безпосередньо орендує житло соціального характеру та бажає його в майбутньому отримати у приватну власність, отримує від держави субсидію на таку оренду та податкові пільги.

Перевагами такого житла є надання можливості різним верствам населення за відсутності значних коштів та власної оселі жити в придатних для життя умовах, витрачаючи прийнятну суму коштів на оренду з подальшою можливістю викупу такої нерухомості.

Головним недоліком такого механізму, на думку автора, є невизначення з юридичної сторони права власності. Людина може платити за оренду більше 15 років, а потім через різні обставини не мати змоги здійснювати щомісячний платіж і тоді втратити право придбання оселі.

Спільна власність. Останнім у рейтингу найкращих альтернативних механізмів придбання власної оселі є спільна власність.

Цей механізм було введено у Великобританії з метою допомогти тим громадянам, які не можуть купити відповідне житло іншим способом на ринку, потребують поліпшення житлових умов, але не мають можливості повністю оплатити вартість житла [7]. Відповідно до цього механізму громадянин купує частину житлової власності і сплачує орендну плату за решту, яка не є його власністю. Поступово купується решта частки, і громадянин стає власником всього житла. Механізм реалізується через житлові асоціації.

Головним недоліком механізму є те, що житлова асоціація має право продати ту частину, яка надається в оренду, не надаючи права викупу.

Таким чином, можна стверджувати, що не так уже й багато існує способів для громадянина стати власником нерухомого майна. Більшість наявних механізмів дуже схожі саме на кредитування, головною їх відмінністю є тільки джерело кредитування. При іпотечному кредитуванні кредитує банк, при співробітництві з роботодавцем кредитує безпосередньо він, при спільній власності та орендних механізмах із подальшим правом викупу кредитором виступає держава та інвестор.

Порівняння раніше розглянутих механізмів наведено в табл. 1.

На думку автора, достатньо ефективним для України може стати саме механізм кредитування зі сторони роботодавця, оскільки це надасть змогу мотивувати співробітників до праці, забезпечувати себе висококваліфікованими професіоналами, які не будуть змінювати своє місце роботи за рахунок надання їм пільгових іпотечних кредитів на умовах, які значно вигідніше, ніж банківські іпотечні кредити: і за рахунок нижчої відсоткової ставки, і за рахунок відсутності обов'язкового першого внеску і т. п. Це саме той механізм, який на сьогодні може стати одним із самих ефективних як для населення, так і для економіки України в цілому: підприємство забезпечується держзамовленням, отримує кошти і певний відсоток від отриманого прибутку інвестує в будівництво житлових комплексів для своїх робітників. Проблема єдина – як забезпечити підприємства такими обсягами держзамовлення, які дозволять йому не лише покривати свої витрати, але й розвиватися та інвестувати.

Під час проведеного дослідження автором було вивчено головні механізми, які ефективно функціонують у різних державах світу в розрізі допомоги населенню придбати власне доступне житло без залучення іпотечного банківського кредиту (при цьому було вивчено поняття доступності житла). Автором було виділено три головні механізми: кредитування «роботодавець – робітник», придбання нерухомості на правах оренди, спільна власність (із визначенням головних переваг та недоліків кожного з механізмів, у тому числі для порівняння визначено переваги та недоліки іпотечного кредитування). Автором запропоновано на основі проведеного аналізу використовувати саме в Україні механізм кредитування «роботодавець – робітник».

Переваги та недоліки альтернативних механізмів придбання доступного житла

№ з/п	Назва механізму	Країна, в якій такий механізм функціонує	Переваги механізму	Недоліки механізму
1	Кредитування «роботодавець – робітник»	Сполучені Штати Америки	1. Мотивує співробітників компанії 2. Надає змогу компаніям отримати у штат висококваліфікованих співробітників	Немає чіткого механізму визначення кола робітників, які мають змогу отримати такий кредит і які не мають
2	Придбання нерухомості на правах оренди	Франція, Німеччина	1. Можливість орендувати житло за цінами нижче ринкових 2. Можливість у подальшому викупити оселю, яка винаймається	Велика ймовірність втратити право на подальший викуп житла
3	Спільна власність	Великобританія, Франція	Можливість малозабезпеченим родинам отримати у користування частину власного житла з подальшим правом викупу	Не існує визначених законодавством гарантій щодо неможливості продати житловою асоціацією тієї частини майна, яка надається в оренду

Перспективами для подальших досліджень може стати дослідження забезпечення підприємств держзамовленнями зі сторони Уряду та розробка механізму заощаджень коштів підприємств на рахунках державних банків із метою кругообігу коштів та надання населенню пільгових іпотечних кредитів на достатньо вигідних умовах.

Література: 1. Литовкин В. Н. Жилищное законодательство: федеральный и региональный аспект // Жилищное право. – 2002. – № 3. – С. 2–19. 2. Что показывает коэффициент доступности жилья... / Н. Косарева, А. Туманов // Демоскоп Weekly. – 2007. – 29 октября – 11 ноября. 3. Шашко А. А. Доступность жилья и проблема управления региональным развитием [Электронный ресурс] / А. А. Шашко, Т. Д. Шашко. – Режим доступа : <http://www.bsu.by/Cache/pdf/448693.pdf>. 4. Палагута И. А. К вопросу о финансовой доступности жилья / И. А. Палагута // Аудит и финансовый анализ. – 2012. – № 1. – С. 2–4. 5. Мустафина Л. Р. Определение доступности жилья для населения: методические аспекты // Экономические проблемы регионов и отраслевых комплексов. – 2013. – № 49. – С. 185–188. 6. Формирование жилищного фонда, доступного для граждан с невысокими доходами: подходы зарубежных стран / А. Б. Копейкин, Н. Н. Рогожина, А. А. Туманов. – М. : Фонд «Институт экономики города», 2009. – 130 с. 7. Whitehead C. Increasing Affordability Problems – A Role for Shared Equity Products? Experience in Austria and UK / C. Whitehead, J. Yates // Housing Finance International. – 2007. Sept. 8. Киричук Ю. Л. Показник доступності житла як основний критерій ефективності державної житлової політики / Ю. Л. Киричук // Вісник Національної академії управління. – 2009. – № 1. – С. 86–93. 9. Киричук Ю. Л. Зарубіжний досвід впливу держави на забезпечення доступності житла [Електронний ресурс] / Ю. Л. Киричук. – Режим доступу : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/tpdu/2009-4/doc/5/06.pdf>. 10. Ушацький С. А. Організаційно-економічні основи формування та розвитку ринку доступного житла : монографія / С. А. Ушацький, А. В. Сердюк. – Вінниця : ВНТУ, 2011. – 176 с.

References: 1. Litovkin V. N. Zhilishhnoe zakonodatelstvo: federalnyy i regionalnyy aspekt / V. N. Litovkin // Zhylyshnoe pravo. – 2002. – No. 3. – P. 2–19. 2. Kosareva N. Chto pokazyvaet koeffitsient dostupnosti zhilya... / N. Kosareva, A. Tumanov // Demoskop Weekly. – 2007. – 29 oktyabrya – 11 noyabrya. 3. Shashko A. A. Dostupnost zhilya i problema upravleniya regionalnym razvitiem / A. A. Shashko, T. D. Shashko [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.bsu.by/Cache/pdf/448693.pdf>. 4. Palaguta I. A. K voprosu o finansovoy dostupnosti zhilya [On the Question of Affordability] / I. A. Palaguta // Audit i finansovyy analiz. – 2012. – No. 1. – P. 2–4. 5. Mustafina L. R. Opredelenie dostupnosti zhilya dlya naseleniya: metodicheskie aspekty [Determining Housing Affordability: Methodological Aspects] / L. R. Mustafina // Ekonomicheskie problemy regionov i otraslevykh kompleksov. – 2013. – No. 49. – P. 185–188. 6. Formirovanie zhilishhnogo fonda, dostupnogo dlya grazhdan s nevysokimi dohodami: podhody zarubezhnykh stran / A. B. Kopeykin, N. N. Rogozhina, A. A. Tumanov. – M. : Fond «Institut ekonomiki goroda», 2009. – 130 p. 7. Whitehead C. Increasing Affordability Problems – A Role for Shared Equity Products? Experience in Austria and UK / C. Whitehead, J. Yates // Housing Finance International. – 2007. Sept. 8. Kyrychuk Yu. L. Pokaznyk dostupnosti zhytlovoi polityky [Index Housing Affordability as the Main Criterion Effectiveness of State Housing Policy] / Yu. L. Kyrychuk // Visnyk Natsionalnoi akademii upravlinnia. – 2009. – No. 1. – P. 86–93. 9. Kyrychuk Yu. L. Zarubizhnyi dosvid vplyvu derzhavy na zabezpechennia dostupnosti zhytla / Yu. L. Kyrychuk [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/tpdu/2009-4/doc/5/06.pdf>. 10. Ushatskiy S. A. Orhanizatsiino-ekonomichni osnovy formuvannia ta rozvytku rynku dostupnogo zhytla : monohrafiia [Organizational-economic Bases of Formation and Development of the Affordable Housing: monograph] / S. A. Ushatskiy, A. V. Serdiuk. – Vinnytsia : VNTU, 2011. – 176 p.

Інформація про автора

Марачевська Анастасія Володимирівна – аспірантка кафедри бухгалтерського обліку Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (пр. Леніна, 9а, м. Харків, 61166, Україна, e-mail: Nasten_ka911@mail.ru).

Информация об авторе

Марачевская Анастасия Владимировна – аспірантка кафедри бухгалтерського учета Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (пр. Леніна, 9а, г. Харків, 61166, Україна, e-mail: Nasten_ka911@mail.ru).

Information about the author

A. Marachevska – Postgraduate Student, Department of Accounting, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (Lenina pr., 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine, e-mail: Nasten_ka911@mail.ru).

Стаття надійшла до ред.
16.08.2015 р.

JEL Classification: O4; O52; L50

УДК 330

ANALYSIS OF THE ATTRACTIVE SECTORS OF THE BULGARIAN ECONOMY TO CREATE PRODUCTS WITH HIGH ADDED VALUE

J. Angelova

Abstract. *The article is concerned to the problems of creating products with high added value as well as identification of the attractive sector of the Bulgarian economy. Before the analysis of the Bulgarian sectors with high added value in the report is given some time to the elements forming the gross production value. The concept of value added is considered and level of added value is described. The five sectors in the Bulgarian economy, which have the potential for innovation and creation of products with high added value was distinguished. A detailed analysis of some of the most attractive sectors in Bulgaria is made, which have the potential to innovate and create products with high added value. The necessity of possess a competitive economy based on knowledge is justified.*

Keywords: *gross production value, high added value, total product, marginal product, average product, Bulgarian economy.*

АНАЛІЗ ПРИВАБЛИВИХ СЕКТОРІВ ЕКОНОМІКИ БОЛГАРІЇ ДЛЯ СТВОРЕННЯ ПРОДУКЦІЇ З ВИСОКОЮ ДОДАНОЮ ВАРТІСТЮ

Ангелова Й.

Анотація. *Розглянуто проблеми створення продукції з високою доданою вартістю, окрему увагу приділено елементам, що формують валову виробничу вартість. Розглянуто поняття та рівень доданої вартості. Виділено п'ять секторів економіки Болгарії, що мають потенціал до інновацій та створення продукції з високою доданою вартістю, і проведено детальний аналіз найбільш привабливих. Обґрунтовано необхідність переходу до конкурентоспроможної економіки, що ґрунтується на знаннях.*

Ключові слова: *валова виробнича вартість, висока додана вартість, сукупний продукт, маржинальний продукт, середній продукт, економіка Болгарії.*

АНАЛИЗ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНЫХ СЕКТОРОВ ЭКОНОМИКИ БОЛГАРИИ ДЛЯ СОЗДАНИЯ ПРОДУКЦИИ С ВЫСОКОЙ ДОБАВЛЕННОЙ СТОИМОСТЬЮ

Ангелова И.

Аннотация. Рассмотрены проблемы создания продукции с высокой добавленной стоимостью, особое внимание уделено элементам, формирующим валовую производственную стоимость. Рассмотрены понятие и уровень добавленной стоимости. Выделено пять секторов экономики Болгарии, имеющих потенциал к инновациям и созданию продукции с высокой добавленной стоимостью, а также проведен детальный анализ наиболее привлекательных. Обсуждена необходимость перехода к конкурентоспособной экономике, основанной на знаниях.

Ключевые слова: валовая производственная стоимость, высокая добавленная стоимость, совокупный продукт, маржинальный продукт, средний продукт, экономика Болгарии.

In the modern market economy, where different types of property are equal, prosperity of any business organization (BO) depends primarily on its business. Under the new competitive conditions imposed by the developing market economy, the analysis of financial condition is a matter of effective management of demand advantages over competitors, a strategy for short and long-term future development.

Under these conditions, an open market in a strong competition, each design, technological, technical or management decision should be based on a thorough analysis of a large volume of technical and economic information. All these types of analyzes give the final assessment for the development and creation of products with high added value. Undoubtedly, the desire of each BO is to reduce the adverse impact of certain factors and increase profits, in particular the added value as an element of it in order to achieve better economic results, maintaining a good image to its shareholders, customers and creditors.

The specific analysis in offering products with high added value not only serves as a basis for almighty one or other management decisions, but it lies at the heart of business strategy that BO will follow in a shorter or longer period of time. And it is necessary to distinguish the practice of Bulgarian companies compares with the EU countries.

Elements of gross production and added value. It is known that each BO is an open system linked with other entities. Resources stand at the entrance and goods – at the output. BO inside the transformation, and the results are measured by [1,2]:

- Total product – this is the total amount of manufactured goods for a certain period in BO that measured in homogeneous units;
- Average product – this is the ratio of total product to the amount of resources from which it is produced. Usually it is measured as the average product per unit of capital or average product per unit of labor;
- Marginal product – this is an indicator of the growth of total product per unit growth of resources.

According to some authors [1,2,10] each BO occurs with a market value. For the entrepreneur, it is invested in production, from which he expected it and returns a profit. Primary investment is made in financial assets or production factors.

At the beginning of the production the true costs of invested inputs such as machinery, equipment, raw materials, electricity and others begin. Along with the transformation of labor and capital the new product begins to form its gross production value. It represents the cost of production for the amount of output. Price of the offering is obtained by dividing the gross value of the number of units produced product. It is considered a base price for the developer, since it coincides with the production costs. Hence, depending on market competition entrepreneur will decide whether the base price will lower or higher.

In addition to investment and production costs, gross production value is formed by the following elements:

- Stored value of purchased material resources – in case they use their own resources, it has stored value equal to the market value, at which can be bought this resource. At this point, it is applied the so-called «alternative price», at which the entrepreneur's decision to use its own production waives revenue that the sale of this resource will bring. In this case, alternative displays that value as their cost of production;
- Gross production value – this value is calculated as the sum of the stored value entirely consumed resources and added its newly created value.

Usefulness of the resource disappears in their processing, but in their place appears a new product utility. Namely the usefulness of a manufactured product is measured not by the entire gross production value, but with the added cost of production for a given period of time, usually one year.

The main sources of added value are productive services rendered by resources. For example, for services rendered labor receives wages, land - rent, capital - interest, and entrepreneur – income.

Value added tax also formed from VAT. The state assumes that there is also productive participation by providing a clean environment, law and order and therefore collects indirect tax.

Depreciation is also part of the added value. It is part of the cost of capital in proportion to its degree of wear. Commodity turnover are part of the capital, their value is stored entirely in the gross production value of the newly created product.

It is also known that in the short term changes in the volume of production depends on variable factors. Cash costs are part of the variable factors that are directly related to production and volume of production. For example, the entrepreneur can manage variable costs by increasing or decreasing the overall product, but thus can not affect on the fixed production costs.

As it became clear goods intended for direct consumption are called end-products, and those that are used in the production of other goods – intermediates. For example, the grape is the final product, when consumed directly, if feedstock for the production of wine – intermediate.

The following example gives a detailed clarity of reporting gross production and products with high added value.

There are produced 1000 kg. grapes and sold by 2.5 lev / kg. If 100 kg. grapes producing 50 l. wine by 6 lev / l, the economic activity of the manufacturer is measured by the amount: $1000 \times 2,5 + (50 \times 6 - 100 \times 2,5) = 2550$ lev.

Suppose that two employees, who individually produce grapes and wine, involved in this production, the activity of the producer of grapes $1000 \times 2,5 = 2500$ lev, and the manufacturer of the wine is: $(500 \times 2,5 - 25 \times 6) = 1100$ lev, this is the production and sale of grapes and wine from one worker.

The example shows that the use of the concept of gross output, the sum of the values of all goods produced in the economy for a certain period of time (final or not) and sold to consumers can be misleading. Therefore, the concept of «added value» is used.

Value added (for a manufacture) is called the difference between the production value and the sum of the inputs in production of intermediates.

Regardless of a common approach to determine the level of added value as a difference between the volume of production / sales and intermediate consumption, in practice there are different variants, such as:

- Added value in current or base (comparable) prices;
- Accounting, financial and economic added value;
- Total (gross) and net value added.

Gross value added is a measure of the contribution of the individual producer, business, and institutional sector in the gross domestic product. GVA is a difference between the value of produced goods in a given period and the value of money spent on their production resources (intermediate consumption). GVA, unlike net includes consumption of fixed capital in the production period.

Analysis of the attractive sectors of the Bulgarian economy to create products with high added value. Some authors indicate [4,6,7] that the more one economy is developed, the largest share of innovation in growth of its gross domestic product, and the creation and use of new knowledge is the engine of growth. It is also alleged that the products and services with high added value are created in several ways - by a lower value of the labor force, using the favorable natural conditions and by developing and implementing a variety of innovations and high technologies.

Bulgaria ranked 43rd in Bloomberg's Global Innovation Index [11]. For comparison, the most innovative countries in the world are United States, South Korea, Germany, Finland and Sweden.

Bulgaria continues to be at the bottom at the EU ranking by R&D expenditure, registering R&D spending near 0.26% of GDP in 2013, compared to an EU average of 0.7% of GDP [3].

The sectors which received the largest amounts of funding were forestry and agriculture (20% of the total R&D spending), improvement of industrial production and technology (7.8%), and development of education (7.3%), with energy production, storage and use (0.2%) at the bottom of the ranking [3].

Bulgaria's economy is predominantly services-based. Services account for 66.60% of the GDP and employs 62.20% of the population. Manufacturing and industry accounts for 27.94% of GDP and employs 31.30% of the population. Agriculture accounts for 5.47% of GDP and employs 6.40% of the population [5].

Taking into account this statistics we are agree with World Bank [6,8], that there are five sectors in the Bulgarian economy, which have the potential for innovation and creation of products with high added value. These sectors are:

1. Cultural and creative (creative) industries – mainly operate micro and small enterprises. Employed in this sector are on average 30% higher performance than other economic sectors.
2. Processing of Food and Agriculture – Bulgaria has serious and long-standing traditions, but does not use enough of them. It is necessary to use Bulgarian prestige among the European markets and the countries of the former Soviet republics.

3. Mechanical and electronics – as a problem in this sector may be highlighted the lack of well trained personnel, since there is an aging workforce. In this regard, one of the main measures in this sector should be given attention, education and attracting young professionals to the needs of industry.
4. Pharmaceutical industry – free niche in this area is found in the direction of medical developments, i. e. development of new products at the expense of enterprises need public funding in order to enter foreign markets.
5. Information and communication technologies – lack of staff is a major problem in this sector. It is known that annually about 5000 professionals graduate, they are not sufficient. Even more paradoxical is that software engineers and IT specialists are leaving the universities and in many cases are forced to undergo further training as the university knowledge does not meet the requirements of the market. IT sector is with high added value, at least in terms of barriers to entry in the industry. For example, starting a business requires almost no money, and then the return value is very high compared to the investment. Software and IT Industry in Bulgaria operate in global markets and there they have proven to be competitive. This sector in the country is very export-oriented. Experts in this sector claim that educational reform and more software developers IT sector could grow at least twice – to about 3.8% of GDP.

Conclusion. To improve cooperation between companies and scientific institutions, both sides should clearly see the benefits of active partnership. It is necessary to change the criteria for evaluating scientific achievements with a view to their practical applicability. For this purpose, it is important to develop a mechanism to encourage entrepreneurs to invest more in science to receive product developed in accordance with their business needs. The fact is that the business needs of personal who can find creative solutions, think analytically and able to work in a multicultural environment.

Most innovative sectors in Bulgaria are agriculture, mechanical and electronics, pharmaceutical industry, as well as information and communication technologies and cultural industry have an innovation potential and development opportunities. To develop ever more sectors in Bulgaria with high added value it is necessary to possess a competitive economy based on knowledge. To develop this knowledge the economy requires a more favorable institutional environment, investment in information and communication infrastructure and well trained human capital.

All of the above is important as the economy with high added value is based on three important components:

- Creativity;
- Knowledge;
- Knowledge Management.

Therefore, stimulating the economy with high added value will give Bulgaria a chance to fight the deepening demographic crisis.

Література: 1. Mihaylov M. Analiz na komersialnia biznes / M. Mihaylov. – Svishtov : D. A. Tsenov, 2002 – 370 p. 2. Mihaylov M. Ikonomicheski analiz / M. Mihaylov, M. Gergova. – Svishtov : D. A. Tsenov, 2003. – 472 p. 3. Report on the European Competitiveness. Report 2013 – «Towards knowledge-driven Reindustrialisation» («To reindustrialisation based on knowledge») [Electronic resource]. – Access mode : http://ec.europa.eu/enterprise/policies/industrial-competitiveness/competitiveness-analysis/european-competitiveness-report/files/eu-2013-eur-comp-rep_en.pdf. 4. Yavasheva T. Silata na znaniето / T. Yavasheva // EconomyMagazine. bg, 2014. – Issue 44. – P. 8–21. 5. Industrial Performance Scoreboard. – Access mode : http://ec.europa.eu/enterprise/policies/industrial-competitiveness/monitoring-member-states/files/scoreboard-2013_en.pdf. 6. Achieving Smart Growth: how innovation and research work for Bulgaria. The World Bank Report No.66263-BG. – Washington : CyclusPrint, 2012. – 64 p. 7. Now do Principals Assign Students to Teachers? Finding Evidence in Administrative Data and the Implications for Value Added / S. Dieterle, C. Guarino, M. Reckase and others // Journal of Policy Analysis and Management. – 2015. – Vol. 34. – P. 24–27. 8. Scale and access issues affecting smallholder hog producers in an expanding peri-urban market: Southern Luzon, Philippines / A. Costales, C. Delgado, M. Catelo and others // Research Report of the International Food Policy Research Institute. – 2007. – Issue 151. – P. 14–42. 9. Popov O. Consolidation of the Estimates of Value Added and the Balanced Scorecard of an Enterprise / O. Popov, I. Serdyukova // Economics of development. – 2015. – No 1 (73). – P. 66–70. 10. Orlova A. Some Aspects of Improving the Scientific and Methodological Approaches to Assessing the Cost of Industrial Enterprises Production / A. Orlova // Economics of development. – 2013. – No 1 (65). – P. 81–87. 11. 50 Most Innovative Countries. – Access mode: <http://www.bloomberg.com/slideshow/2013-02-01/50-most-innovative-countries.html#slide9>.

References: 1. Mihaylov M. Analiz na komersialnia biznes / M. Mihaylov. – Svishtov : D. A. Tsenov, 2002. – 370 p. 2. Mihaylov M. Ikonomicheski analiz / M. Mihaylov, M. Gergova. – Svishtov : D. A. Tsenov, 2003. – 472 p. 3. Report on the European Competitiveness. Report 2013 – «Towards knowledge-driven Reindustrialisation» («To reindustrialisation based on knowledge») [Electronic resource]. – Access mode : <http://ec.europa.eu/enterprise/policies/industrial-competitiveness/competitiveness->

analysis/european-competitiveness-report/files/eu-2013-eur-comp-rep_en.pdf. 4. Yavasheva T. Silata na znaniето / T. Yavasheva // Economy Magazine. – 2014. – Issue 44. – P. 8–21. 5. Industrial Performance Scoreboard [Electronic resource]. – Access mode : http://ec.europa.eu/enterprise/policies/industrial-competitiveness/monitoring-member-states/files/scoreboard-2013_en.pdf. 6. Achieving Smart Growth: how innovation and research work for Bulgaria. The World Bank Report No. 66263-BG. – Washington : Cyclus Print, 2012. – 64 p. 7. Now do Principals Assign Students to Teachers? Finding Evidence in Administrative Data and the Implications for Value Added / S. Dieterle, C. Guarino, M. Reckase et al. // Journal of Policy Analysis and Management. – 2015. – Vol. 34. – P. 24–27. 8. Scale and access issues affecting smallholder hog producers in an expanding peri-urban market: Southern Luzon, Philippines / A. Costales, C. Delgado, M. Catelo et al. // Research Report of the International Food Policy Research Institute. – 2007. – Issue 151. – P. 14–42. 9. Popov O. Consolidation of the Estimates of Value Added and the Balanced Scorecard of an Enterprise / O. Popov, I. Serdyukova // Economics of development. – 2015. – No. 1 (73). – P. 66–70. 10. Orlova A. Some Aspects of Improving the Scientific and Methodological Approaches to Assessing the Cost of Industrial Enterprises Production / A. Orlova // Economics of development. – 2013. – No. 1 (65). – P. 81–87. 11. 50 Most Innovative Countries [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.bloomberg.com/slideshow/2013-02-01/50-most-innovative-countries.html#slide9>.

Information about the author

Angelova Jordanka Stamenkova – Ph.D., Associate Professor, Deputy Dean of Faculty of Management, Technical University – Sofia, Sofia, Bulgaria (Kliment Ohridski Blv. 8, Sofia – 1000, Bulgaria, e-mail: j.angelova@abv.bg).

Інформація про автора

Ангелова Йорданка Стаменкова – доктор філософії, доцент, заступник декана факультету менеджменту Технічного університету (Бульвар Климента Охридського, 8, Софія – 1000, Болгарія, e-mail: j.angelova@abv.bg).

Информация об авторе

Ангелова Иорданка Стаменкова – доктор философии, доцент, заместитель декана факультета менеджмента Технического университета (Бульвар Климента Охридского, 8, София – 1000, Болгария, e-mail: j.angelova@abv.bg).

*Стаття надійшла до ред.
29.08.2015 р.*

JEL Classification: P 16; P 26

УДК 330.341.2

СУПЕРЕЧНОСТІ ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ АКЦІОНЕРНОЇ ВЛАСНОСТІ ЯК НАПРЯМУ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ВИРОБНИЧИХ ВІДНОСИН

Митрофанова А. С.

Анотація *Наявність протиріч між постіндустріальним технологічним способом виробництва і сучасними виробничими відносинами зумовлює необхідність їх удосконалення, одним із напрямів якого стає розвиток акціонерної форми власності. Метою статті є виявлення проблем та суперечностей розвитку акціонерної власності, а також визначення шляхів її розвитку в Україні з урахуванням необхідності підвищення її соціального змісту. У дослідженні використано такі методи: діалектичний, системного підходу, порівняння. У статті виявлено дві групи суперечностей акціонерної власності: породжені її сутністю як поєднання реального та фіктивного капіталу, а також породжені конфліктом економічних інтересів суб'єктів акціонерних відносин. Проаналізовано специфічні проблеми акціонерної власності у країнах із перехідною економікою. Запропоновано систему заходів державної політики розвитку акціонерної власності в Україні.*

Ключові слова: акціонерна власність, спільно-часткове привласнення, соціалізація виробничих відносин.

© Митрофанова А. С., 2015

ПРОТИВОРЕЧИЯ И ПУТИ РАЗВИТИЯ АКЦИОНЕРНОЙ СОБСТВЕННОСТИ КАК НАПРАВЛЕНИЯ СОЦИАЛИЗАЦИИ ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ ОТНОШЕНИЙ

Митрофанова А. С.

Аннотация. Наличие противоречий между постиндустриальным технологическим способом производства и современными производственными отношениями предопределяет необходимость их совершенствования, одним из направлений которого становится развитие акционерной формы собственности. Целью статьи является выявление проблем и противоречий развития акционерной собственности, а также определение путей ее развития в Украине с учетом необходимости повышения ее социального содержания. В исследовании использованы следующие методы: диалектический, системного подхода, сравнения. В статье выявлены две группы противоречий акционерной собственности: порожденные ее сущностью как сочетания реального и фиктивного капитала, а также порожденные конфликтом экономических интересов субъектов акционерных отношений. Проанализированы специфические проблемы акционерной собственности в странах с переходной экономикой. Предложена система мер государственной политики развития акционерной собственности в Украине.

Ключевые слова: акционерная собственность, совместно-долевое присвоение, социализация производственных отношений.

THE CONTRADICTIONS AND WAYS OF DEVELOPING CORPORATE OWNERSHIP AS A DIRECTION IN SOCIALIZATION OF PRODUCTION RELATIONS

A. Mytrofanova

Abstract. The essence of contradictions between post-industrial technological mode of production and modern production relations predetermines the need for their improvement, one of the directions of which is corporate ownership development. The aim of the article is to identify the problems and contradictions of corporate ownership development, as well as to determine the ways of its development in Ukraine taking into account the need to improve its social content. In the study the following methods were used: dialectical, systematic approach and comparison one. The article reveals two groups of contradictions of corporate ownership: those generated by its essence as a combination of the real and fictitious capital and also the contradictions generated by the conflict of economic interests of shareholders. Specific problems of corporate ownership in the countries with transitive economies have been analyzed. The system of measures of public policies as to corporate ownership development in Ukraine has been offered.

Keywords: corporate ownership, common share ownership, socialization of production relations.

Сьогодні існує велика кількість протиріч між продуктивними силами, організованими за принципами постіндустріального технологічного способу виробництва, і сучасними виробничими відносинами, наприклад, між зростанням творчого змісту праці та її ринковим застосуванням; між загальнокультурним призначенням освіти і науки та їх комерціалізацією, між необхідністю ефективного використання продуктивних сил та безробіттям та ін. Отже, необхідно знайти такі форми соціалізації виробничих відносин, такі альтернативи приватній власності, які задовольняли б умовам розвитку творчої праці та сучасних продуктивних сил у цілому. Приватне привласнення, за винятком трудової приватної власності, поступово вичерпує себе. Однак малий бізнес не може стати основою постіндустріальної економіки через тенденції усупільнення та укрупнення виробництва. Водночас саме тип загального неподільного привласнення у формах колективної, загальнодержавної і муніципальної власності, а також тип спільно-часткового привласнення у формах акціонерної, власності кооперативів і господарчих товариств, власності господарських об'єднань і спільних підприємств, напевно, мають достатній потенціал для удосконалення матеріальних продуктивних сил та забезпечення розвитку працівника. Загальне неподільне і спільно-часткове привласнення, долаючи відчуження робітників від праці та від продукту праці, дозволяють працівникам отримати можливість розподіляти вироблений продукт згідно з трудовим внеском або часткою у власності, самостійно управляти господарською діяльністю підприємства.

Однак указані типи привласнення як напрями соціалізації виробничих відносин мають значний нерезалізований і недооцінений потенціал, а їхній розвиток у сучасному суспільстві нерідко не відповідає своєму призначенню (наприклад, кооперативи використовують найману працю, робітники-акціонери не впливають

на діяльність підприємства тощо). Отже, виникає актуальна необхідність дослідження суперечностей акціонерної власності як однієї з форм спільно-часткового привласнення, а також пошуку вирішення проблем її розвитку.

Розвитку акціонерної власності присвячено багато цікавих досліджень [1–4]. Серед учених ідуть дискусії про співвідношення реального і фіктивного капіталу у структурі акціонерної власності; про співвідношення понять «акціонерна власність» і «корпоративна власність». Визнаються об'єктивні переваги акціонерної власності через її конкурентні можливості, стійкість до кризових явищ, адекватність рівню продуктивних сил (усуспільнення виробництва, необхідність здійснення дорогих наукових досліджень) [5]. Існує думка [6, с. 54], що акціонерна власність виступає адекватною формою сумісно-розділеного привласнення, що базується на сумісно-розділеній праці, тому що власність акціонерного товариства є водночас і сумісною, неподільною, будучи втіленою у засобах виробництва, і розділеною, втілюючись у акціях. Досліджено проблеми співвідношення великих і дрібних акціонерів, ступеня концентрації власності, моделей корпоративного контролю [7]. Однак, як правило, не йдеться про аналіз участі працівників у власності підприємства. Так, не виділяється частка трудового колективу у власності, а працівники розглядаються як категорія власників, що розчинена в інших категоріях – крупних і дрібних акціонерів – фізичних осіб. Таким чином, суперечності акціонерної власності, а також її потенціал як напрям соціалізації виробничих відносин досліджені недостатньо, тому потребують особливої уваги.

Метою статті є виявлення проблем та суперечностей розвитку акціонерної власності, а також визначення шляхів її розвитку в Україні з урахуванням необхідності підвищення її соціального змісту.

Як відомо, акціонерна власність зародилася як відповідь на виклики бурхливого розвитку продуктивних сил у XIX ст., коли індивідуальний капітал не міг упоратися із необхідністю великих капіталовкладень для розвитку капіталомістких галузей виробництва – видобувної промисловості, металургії, транспорту. Було потрібно об'єднання декількох індивідуальних приватних капіталів для здійснення дорогих, але прибуткових проєктів. Сьогодні корпоративна власність є найбільш впливовою серед інших форм власності у світовій економіці. У розвинених країнах питома вага в загальному обсязі реалізованої продукції, що припадає на акціонерні підприємства, становить 80–90 %. Найбільші транснаціональні компанії, на частку яких припадає більша частина світового товарообігу, експорту, інвестицій і застосовуваної робочої сили, являють собою корпорації.

Аналізуючи дослідження вчених [2–4; 8], на наш погляд, є доцільним акцентувати увагу на таких суперечностях розвитку акціонерної власності.

По-перше, сама сутність акціонерної власності, яка проявляється через співіснування реального капіталу (активи акціонерного підприємства) і фіктивного капіталу (ринкова вартість акцій), породжує певні протиріччя, які поглиблюються в міру розвитку ринкової економіки та її інфраструктури (фондового ринку, валютного ринку, фінансової системи тощо). Так, сумарна вартість фіктивного капіталу значно перевищує вартість реального капіталу; відбувається процес відокремлення руху реального капіталу (внаслідок різноманітних операцій із активами, пов'язаними з діяльністю підприємства) від руху фіктивного капіталу у вигляді акцій. Все це призводить до зростання спекулятивних операцій на фінансових ринках, а отже, до виникнення фінансових навесів та поглиблення нестабільності.

По-друге, у міру розвитку ринково-капіталістичної системи дедалі загострюються протиріччя між суб'єктами акціонерної власності або зацікавленими особами (стейкхолдерами), які мають різні інтереси в діяльності підприємства і розподіленні прибутку. Деякі дослідники протиставляють інтереси стейкхолдерів та інтереси самого підприємства [8, с. 83], що, на наш погляд, впливає з поширеного на сьогодні трактування [2; 3] акціонерної власності як єдності власності акціонерного товариства на реальний капітал та власності акціонерів на фіктивний капітал. Інші дослідники [3] вважають, що «права власності в акціонерному товаристві є неспецифікованими, а сам інститут власності «розщеплений» на окремі субінститути (складові)» [3, с. 43]. Відповідно, суб'єктами відносин власності стають також, окрім акціонерів, члени ради директорів та топ-менеджери. На наш погляд, протиріччя інтересів виникає з деформації, невідповідності між формальним (реальним) володінням акціонерною власністю і реальним впливом на підприємство, тобто економічною владою. Це впливає з виявленого ще К. Марксом відокремлення капіталу-власності від капіталу-функції, характерного для акціонерної власності. Тобто розщеплюються, а отже, потребують специфікації не самі відносини акціонерної власності, а права власності, оскільки права володіння, використання і розпорядження власністю концентруються у різних стейкхолдерів – мажоритарних і міноритарних акціонерів, топ-менеджерів, «контролерів», акціонерів-аутсайдерів, акціонерів-інсайдерів, інвесторів.

Дослідники зосереджують увагу [3; 8, с. 84] на поглибленні протиріч між стейкхолдерами та підприємством, а також між самими зацікавленими особами за такими напрямками: а) між акціонерами і членами ради директорів – в процесі розподілу чистого прибутку і визначення розміру дивідендів; б) між акціонерами і підприємством – протиріччя між прагненням до підвищення доходу акціонерів та необхідністю капіталовкладень заради подальшого розвитку підприємства; в) між акціонерами і топ-менеджерами – менеджери мають

на меті збільшувати обсяг власної влади, намагаючись досягти особистого успіху, за рахунок збільшення розмірів та меж бізнесу, що може вступати у протиріччя з інтересами акціонерів; крупні акціонери можуть активно втручатися у діяльність менеджерів; г) між контролерами і міноритарними акціонерами – контролери прагнуть збільшити обсяг свого впливу на підприємство, що може бути реалізоване за рахунок зменшення вартості пакетів акцій інших акціонерів.

З розглянутого конфлікту інтересів учасників акціонерних відносин випливають такі проблеми сучасного корпоративного управління [3, с. 160–161; 8, с. 84–85]: а) послаблення можливостей захисту інтересів акціонерів (наприклад, через представництво в органах управління), особливо міноритарних, права яких мають досить умовний характер; а звідси – пасивна поведінка дрібних акціонерів; б) проблема асиметричного розподілу та прозорості інформації про діяльність підприємства; в) послаблення значення загальних зборів акціонерів та ради директорів як центрів контролю і прийняття рішень та перерозподіл економічної влади на користь топ-менеджерів; як наслідок – зростання небезпеки свавілля з боку менеджерів, реалізація транзакцій у їх особистих інтересах, перенесення уваги з ринку нових інвестиційних проектів на ринок злиттів та поглинань; г) проблема «контролю за контролером», тобто нагляду за радою директорів, що контролює діяльність топ-менеджерів.

Проаналізовані проблеми характерні як для розвитку акціонерної власності в розвинених країнах світу, так і для країн із транзитивною економікою. Водночас специфічні особливості формування і розвитку акціонерної форми власності в постсоціалістичних країнах (формування акціонерної власності не шляхом об'єднання індивідуальних капіталів, а шляхом приватизації державного майна, непрозорість процесу приватизації, масовані хвилі перерозподілу власності, значна монополізація економіки тощо) проявляються у деяких особливих проблемах, характерних для країн із перехідною економікою. Передусім, погоджуючись із ученими [2; 3; 4], слід наголосити на проблемі недосконалості законодавчого регулювання відносин акціонерної власності, де, на наш погляд, слід виділити об'єктивну та суб'єктивну сторони. З одного боку, через радикальні перетворення відносин власності законодавство як консервативний чинник не встигло пристосуватися до змін у реальній дійсності. Як наслідок, для одних категорій і донині зберігається законодавчий вакуум (поняття «акціонерного капіталу» не відображено у законодавстві); інші аспекти акціонерних відносин регулюються нормами, що суперечать одна одній (наприклад, щодо поняття «корпоративні права»). З іншого боку, і це суб'єктивний фактор, законодавчі норми нерідко мають на меті забезпечити реалізацію приватних інтересів.

Непрозорі процедури процесу приватизації державного майна внаслідок бурхливого розвитку тіньової економіки [9], у процесі якого сформувалася більшість сучасних акціонерних товариств, її стихійний характер, а також проведення її нерідко у приватних інтересах призвело одночасно до значної концентрації акціонерної власності та її розпорошеності. Так, за оцінками дослідників [4, с. 12–13; 8], корпоративний сектор України забезпечує близько 85 % ВВП, причому акціонерами є від 17 до 25 млн осіб (37,54 % усього населення країни, що навіть перевищує показники розвинених країн – Великобританії (15,8 %), Японії (9 %), Німеччини (5,5 %)), серед яких 14 млн осіб є міноритарними акціонерами, які фактично не мають важелів впливу на управління справами корпорації. Серед них – і працівники-інсайдери, власність яких або контролюється менеджерами, або є «розпорошеною». Також, відповідно до досліджень [7, с. 63–67], для України характерними є такі моделі корпоративного контролю: а) модель «концентроване зовнішнє володіння», за якої контрольний пакет акцій належить зовнішнім щодо підприємства юридичним особам, фізичні особи-власники знаходяться у меншості, причому більша частина з них – міноритарні акціонери; б) модель «розпорошене володіння», за якої пакети акцій інституціональних інвесторів (банків, інвестиційних фондів, держави, підприємств) становлять менше 50 %, і найчастіше підприємство можуть контролювати фізичні особи-власники пакетів більше 5 %. Щодо концентрації акціонерної власності, то її рівень в Україні є вищим, ніж у розвинених країнах (ЄС, США, Японії), а середній розмір максимального пакета акцій у руках одного власника складає 43,7 %. Такі тенденції були сформовані у процесі приватизації, коли відкриті акціонерні товариства часто створювалися шляхом закритої підписки на акції та проведення аукціонів із обмеженим колом учасників. За результатами приватизації кількість закритих акціонерних товариств (після реформи 2009–2011 рр. – приватних) значно переважала кількість відкритих акціонерних товариств (після реформи – публічних), причому цей дисбаланс зростає протягом 2006–2013 рр. при зменшенні загальної кількості акціонерних підприємств на 25,8 % за той же період [10]. Сьогодні процес концентрації акціонерної власності продовжується шляхом купівлі акцій у дрібних власників, а також через додаткову емісію акцій, обсяги якої протягом 1996–2009 рр. постійно зростали [4, с. 12–13].

Аналізуючи дослідження вчених [3, с. 160–161; 4, с. 12–13], необхідно зазначити, що протиріччя корпоративного управління, породжені конфліктом інтересів учасників корпоративних відносин, також характерні і для України. Так, існує конфлікт між інсайдерами та аутсайдерами, що загострюється через те, що акціонерна власність в Україні є переважно аутсайдерською, незважаючи на деяке зростання інсайдерської частки (причому, в основному, керівників, а не трудового колективу). Крім того, з конфлікту інтересів випливає постійна боротьба за контроль, невизначеність структури власності, а звідси – і економічної влади, наяв-

ність прихованих груп впливу та центрів контролю, причому спостерігається їх неприбуткова орієнтація, що призводить, серед іншого, до невилати дивідендів. З іншого боку, ситуація ускладнюється неефективністю функціонування наглядових рад, відсутністю зовнішніх способів контролю за діяльністю менеджерів, а також нестачею кваліфікованих і досвідчених управлінських кадрів.

Існування окреслених проблем розвитку акціонерної власності потребує пошуків їх вирішення. В дослідженнях [1; 3] пропонуються способи пом'якшення вказаних протиріч, що зводяться до необхідності застосування заходів із гармонізації відносин між зацікавленими особами, наприклад, за допомогою спрощення процедур реалізації акціонерних інтересів шляхом введення посади корпоративного секретаря [1, с. 13]; або шляхом застосування системи опціонних акцій працівників [11]. Інша система заходів із узгодження інтересів учасників акціонерних відносин [3, с. 290–291] передбачає: а) переміщення центрів контролю акціонерного товариства у бік прибутково орієнтованих груп; б) підвищення ефективності управління державними корпоративними правами, тобто перетворення держави на повноцінного і дієвого учасника акціонерних відносин, та припинення політики стихійної приватизації; в) узгодження інтересів крупних акціонерів та держави шляхом легалізації економіки в частині отримання крупними акціонерами корпоративних доходів за рахунок легального дивідендного каналу. Отже, слід зазначити, що вирішення проблем розвитку акціонерної власності із забезпеченням підвищення її соціального змісту має носити комплексний характер і використовувати надбання світової економічної думки щодо використання альтернативних теорій ринку [12].

На наш погляд, комплекс заходів державної політики розвитку акціонерної власності в Україні має починатися зі змін у законодавстві і може бути організований за такими напрямками.

1. З метою удосконалення законодавства України з регулювання корпоративних відносин пропонується внести на розгляд Комітету Верховної Ради України з питань економічної політики такі зміни до Закону України «Про акціонерні товариства» [13].
 - 1.1. Врахувати наукову концепцію сумісно-розділених відносин, зокрема сумісно-розділеного привласнення, формою якого виступає акціонерна власність, шляхом визначення категорій «акціонерної власності» та «акціонерного капіталу».
 - 1.2. З метою захисту прав акціонерів-працівників (ст. 28 Закону) та підвищення ролі робітників акціонерного товариства в управлінні пропонується внести норму про включення представників акціонерів-працівників до Наглядової ради. Крім того, рекомендується зобов'язати Наглядову раду запрошувати на засідання представників профспілки з правом дорадчого голосу (ст. 55 Закону).
 - 1.3. З метою реалізації прав акціонерів-працівників в умовах приватного акціонерного товариства пропонується забезпечити надання робітникам права першочергового придбання акцій нової емісії.
 - 1.4. Рекомендується включати представників міноритарних акціонерів до Наглядової ради.
 - 1.5. З метою підвищення якості корпоративного управління пропонується проводити конкурс на заміщення посад у виконавчих органах акціонерного товариства, а також рекомендувати до систематичного застосування методики оцінки якості корпоративного управління.
2. З метою пом'якшення протиріч руху реального та фіктивного капіталів шляхом зниження частки спекулятивних операцій рекомендується вдосконалити регулювання фондового ринку.
 - 2.1. Національній комісії з цінних паперів та фондового ринку пропонується посилити правила і порядок ліцензування брокерської та дилерської діяльності, а також контроль за їх виконанням.
 - 2.2. Національній комісії з цінних паперів та фондового ринку пропонується здійснити перевірку виконання акціонерними товариствами (АТ) нових вимог Закону України «Про акціонерні товариства» щодо перереєстрації відкритих та закритих АТ як публічних або приватних АТ.
 - 2.3. Державній комісії з питань протидії протиправному поглинанню та захопленню підприємств пропонується провести моніторинг ринку злиттів та поглинань за останні роки з метою виявлення випадків зловживань, із формуванням звіту Кабінету Міністрів.

Таким чином, із вищезазначеного можна дійти таких висновків. Тип спільно-часткового привласнення у формах власності кооперативів і господарчих товариств, і передусім акціонерної власності, володіє значним потенціалом соціалізації виробничих відносин. Водночас розвиток таких форм власності у сучасному суспільстві часто не відповідає своєму призначенню і об'єктивним можливостям, оскільки має цілий ряд суперечностей. Ці суперечності породжуються як сутністю акціонерної власності, що є поєднанням реального та фіктивного капіталу, так і невідповідністю економічних інтересів зацікавлених сторін у функціонуванні акціонерних товариств. Крім того, для постсоціалістичних країн існують специфічні проблеми, продиктовані недоліками приватизації, монополізацією економіки, перерозподілом власності, переважанням приватних інтересів над суспільними. Пом'якшення протиріч можливе за рахунок дієвої державної політики розвитку акціонерної власності, яка має починатися із законодавчих змін та повинна мати на меті захист прав акціонерів-працівників та регулювання руху реального та фіктивного капіталів. Перспективами подальших досліджень можуть виступати детальна кількісна та якісна оцінка ролі працівників у власності акціонерних товариств, а також розробка заходів державної політики щодо створення підприємств із переважною власністю трудового колективу на базі акціонування підприємств державної власності.

Література: 1. Кондрашихін А. Б. Тенденції розвитку корпоративних систем управління підприємствами акціонерної форми власності / А. Б. Кондрашихін // Економіка, фінанси і право. – 2010. – № 8. – С. 12–15. 2. Головатенко О. В. Проблемні питання власності в акціонерних правовідносинах / О. В. Головатенко // Підприємництво, господарство і право. – 2009. – № 9. – С. 97–100. 3. Педько А. Б. Собственность, контроль и конфликт интересов в акционерных обществах : монография / А. Б. Педько. – Х. : ИНЖЭК, 2008. – 445 с. 4. Сливка Т. О. Особливості формування та розвитку корпоративної власності в Україні / Т. О. Сливка // Економіка, фінанси і право. – 2011. – № 8. – С. 11–15. 5. Криворак А. Д. Корпорация и корпоративная собственность / А. Д. Криворак, Т. Д. Баева // Экономист. – 2008. – № 9. – С. 58–61. 6. Гриценко А. А. Сумісно-розділені відносини: праця, власність і влада / А. А. Гриценко // Економіка України. – 2003. – № 3. – С. 50–58. 7. Назарова Г. В. Структура власності в моделях корпоративного контролю промисловості / Г. В. Назарова // Фінанси України. – 2003. – № 9. – С. 62–70. 8. Устюжанина Е. В. Кризис корпоративной формы собственности и особенности его протекания в России / Е. В. Устюжанина // Экономика и математические методы. – 2011. – № 1. – С. 82–92. 9. Леонова О. О. Умови та закономірності формування тіньової економіки в Україні / О. О. Леонова // Управління розвитком. – 2015. – № 2 (180). – С. 42–49. 10. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua. 11. Лукашина О. В. Правовая природа и сущность акций персонала и опционных акций сотрудников / О. В. Лукашина, А. М. Байков // Актуальні проблеми економіки. – 2014. – № 12 (162). – С. 28–40. 12. Мороз О. В. Альтернативні теорії ринку та їх використання в регулятивній політиці / О. В. Мороз, Л. М. Несен, Л. С. Філатова // Економіка розвитку. – 2015. – № 1 (73). – С. 20–26. 13. Про акціонерні товариства : Закон України від 17.09.2008 р. № 514-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2008. – № 50–51. – Ст. 384.

References: 1. Kondrashykhin A. B. *Tendentsii rozvytku korporatyvnykh system upravlinnia pidpriemstvamy aktsionernoi formy vlasnosti* [Trends in Corporate Enterprise Management Systems of Shareholder Ownership] / A. B. Kondrashykhin // *Ekonomika, finansy i pravo*. – 2010. – No. 8. – P. 12–15. 2. Holovatenko O. V. *Problemnii pytannia vlasnosti v aktsionernykh pravovidnosynakh* [Issues of Ownership in the Joint Relationship] / O. V. Holovatenko // *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*. – 2009. – No. 9. – P. 97–100. 3. Pedko A. B. *Sobstvennost, kontrol i konflikt interesov v aktsionernykh obshchestvakh : monohrafyia* [Ownership, Control and Conflict of Interests in Joint-Stock Companies : monograph] / A. B. Pedko. – Kharkov : INZhEK, 2008. – 445 p. 4. Slyvka T. O. *Osoblyvosti formuvannia ta rozvytku korporatyvnoi vlasnosti v Ukraini* [Features of the Formation and Development of the Corporate Property in Ukraine] / T. O. Slyvka // *Ekonomika, finansy i pravo*. – 2011. – No. 8. – P. 11–15. 5. Krivorak A. D. *Korporaciia i korporativnaya sobstvennost* [Corporation and Corporate Ownership] / A. D. Krivorak, T. D. Baeva // *Ekonomist*. – 2008. – No. 9. – P. 58–61. 6. Hrytsenko A. A. *Sumisno-rozdileni vidnosyny: pratsia, vlasnist i vlada* [Compatible Split-relations: Labor, Property and Power] / A. A. Hrytsenko // *Ekonomika Ukrainy*. – 2003. – No. 3. – P. 50–58. 7. Nazarova H. V. *Struktura vlasnosti v modeliakh korporatyvnoho kontroliu promyslovosti* [Ownership Structure in Models of Corporate Control Industry] / H. V. Nazarova // *Finansy Ukrainy*. – 2003. – No. 9. – P. 62–70. 8. Ustyuzhanina E. V. *Krizis korporativnoy formy sobstvennosti i osobnosti ego protekaniia v Rossii* [The Crisis of Corporate Ownership, and Especially its Occurrence in Russia] / E. V. Ustyuzhanina // *Ekonomika i matematicheskie metody*. – 2011. – No. 1. – P. 82–92. 9. Leonova O. O. *Umovy ta zakonornosti formuvannia tinovoi ekonomiky v Ukraini* [Terms and Rules of the Shadow Economy in Ukraine] / O. O. Leonova // *Upravlinnia rozvytkom*. – 2015. – No. 2(180). – P. 42–49. 10. Ofitsiinyi veb-sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Electronic resource]. – Access mode : www.ukrstat.gov.ua. 11. Lukashina O. V. *Pravovaya priroda i sushhnost aktsiy personala i opcionnykh aktsiy sotrudnikov* [Legal Nature and Essence of Employee Stock Options and Shares Staff] / O. V. Lukashina, A. M. Baykov // *Aktualni problemy ekonomiky*. – 2014. – No. 12(162). – P. 28–40. 12. Moroz O. V. *Alternatyvni teorii rynku ta yikh vykorystannia v rehuliatyvni politytsi* [Alternative Market Theory and Their Use in Regulatory Policy] / O. V. Moroz, L. M. Nesen, L. S. Filatova // *Ekonomika rozvytku*. – 2015. – No. 1 (73). – P. 20–26. 13. Proaktsionerni tovarystva : Zakon Ukrainy vid 17.09.2008 r. № 514-VI // *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. – 2008. – No. 50–51. – P. 384.

Інформація про автора

Митрофанова Анастасія Сергіївна – викладач кафедри політичної економії Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (пр. Леніна, 9а, м. Харків, 61166, Україна, e-mail: anastasia_mitrofanova@ukr.net).

Информация об авторе

Митрофанова Анастасія Сергеевна – преподаватель кафедры политической экономии Харьковского национального экономического университета имени Семена Кузнеця (пр. Ленина, 9а, г. Харьков, 61166, Украина, e-mail: anastasia_mitrofanova@ukr.net).

Information about the author

A. Mytrofanova – Instructor, Department of Political Economy, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (Lenina pr., 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine, e-mail: anastasia_mitrofanova@ukr.net).

Стаття надійшла до ред.
29.08.2015 р.

МЕХАНІЗМ ТЕХНОЛОГІЗАЦІЇ ФІНАНСОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ БАНКУ

Чмутова І. М.

Анотація. У статті розвинуто понятійний апарат формування технологій фінансового менеджменту банку за рахунок визначення такого поняття, як «технологізація фінансового менеджменту банку», що передбачає формування відповідних стану зовнішнього та внутрішнього середовищ банку технологій фінансового менеджменту та «системної технології фінансового менеджменту банку» як сукупності взаємопов'язаних і взаємоузгоджених технологій стратегічного й операційного рівнів. При цьому стратегічні технології є комплексними (охоплюють декілька функцій фінансового менеджменту), а операційні – спеціалізованими (спрямовані на окрему складову або функцію фінансового менеджменту). Сформовано механізм технологізації фінансового менеджменту банку, завдяки якому здійснюється синтез системної технології залежно від стадії його життєвого циклу.

Ключові слова: банк, фінансовий менеджмент, технологізація, механізм, системна технологія фінансового менеджменту.

МЕХАНИЗМ ТЕХНОЛОГИЗАЦИИ ФИНАНСОВОГО МЕНЕДЖМЕНТА БАНКА

Чмутова И. Н.

Аннотация. В статье получил дальнейшее развитие понятийный аппарат формирования технологий финансового менеджмента банка за счет определения такого понятия, как «технологизация финансового менеджмента банка», предусматривающего формирование соответствующих состоянию внешней и внутренней среды банка технологий финансового менеджмента и «системной технологии финансового менеджмента банка» как совокупности взаимосвязанных и взаимосогласованных технологий стратегического и операционного уровней. При этом стратегические технологии являются комплексными (охватывают несколько функций финансового менеджмента), а операционные – специализированными (направлены на отдельную составляющую или функцию финансового менеджмента). Сформирован механизм технологизации финансового менеджмента банка, благодаря которому осуществляется синтез системной технологии в зависимости от стадии его жизненного цикла.

Ключевые слова: банк, финансовый менеджмент, технологизация, механизм, системная технология финансового менеджмента.

THE TECHNOLOGIZATION MECHANISM OF BANK FINANCIAL MANAGEMENT

I. Chmutova

Abstract. The article develops the conceptual apparatus of forming bank financial management technologies by defining the concept of «technologization of bank financial management» providing the formation of financial management technologies corresponding to the bank's internal and external environment and «system technology of bank financial management» as a set of interrelated and coordinated technologies of the strategic and operational levels. At that strategic technologies are complex ones (covering several functions of financial management), operating technologies are specialized ones (focused on a single component or function of financial management). There has been formed a technologization mechanism of bank financial management, due to which synthesis of the system technology is performed depending on the stage of bank's life cycle.

Key words: bank, financial management, technologization, mechanism, system technology of financial management.

Постановка проблеми. У банківській діяльності й управлінні нею використовується широкий спектр технологій фінансового менеджменту: технології управління ліквідністю, ризиками, активними й пасивними операціями, кредитним, інвестиційним, депозитним портфелями та ін. Проте досить часто вибір цих технологій здійснюється керівниками інтуїтивно, що не завжди означає дотримання умови доцільності. Тобто потріб-

но імплементувати в систему менеджменту не взагалі сучасні технології, а саме ті, що є доцільними для використання, виходячи з характеристик зовнішнього та внутрішнього середовищ банку, етапу його розвитку та з урахуванням готовності системи фінансового менеджменту й персоналу. Крім того, необхідно враховувати сучасні тенденції технологізації управління, згідно з якими провідними технологіями у банківському фінансовому менеджменті мають стати комплексні технології стратегічного рівня, до яких відносяться фінансовий контролінг, збалансована система показників, бенчмаркінг [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За наявності науково-практичних розробок щодо використання комплексних технологій управління організаціями, викладених у роботах: Р. Каплана та Д. Нортон [2], П. Нівена [3], Е. Нілі, К. Адамса та М. Кеннерлі [4], присвячених застосуванню та впровадженню збалансованої системи показників; А. Дайле [5], Р. Манна та Е. Майера [6], Х. Фольмута [7], Д. Хана [8] – з формування системи контролінгу; Р. Кемпа [9], Дж. Харрінгтона [10] – з питань використання бенчмаркінгу, слід констатувати недостатню розробленість механізму технологізації фінансового менеджменту банку, який би забезпечував спрямованість технологій на фінансові потреби, притаманні певній стадії його життєвого циклу, й узгодженість технологій на стратегічному та операційному рівнях управління.

Виходячи з цього, метою статті є визначення складових механізму технологізації фінансового менеджменту банку залежно від етапу його розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для формування механізму технологізації фінансового менеджменту банку слід, у першу чергу, розкрити зміст поняття «технологізація».

Під технологізацією В. П. Кукоба розуміє поєднання сукупності формалізованих операцій або дій у різні за масштабами технологічні процеси, завдяки чому виникає маса бізнесових, соціальних, виробничих, інформаційних, освітніх та інших технологій [11, с. 185]. З точки зору І. О. Совершеної, технологізація – це процес щодо оптимізації будь-якої діяльності. Відповідно до цього всі процеси, які в компанії вже відпрацьовані, технологізовані тією чи іншою мірою, вже є оптимальними. Для них вже зібрано та відпрацьовано оптимальну сукупність дій, що приводить до необхідного результату [12, с. 354]. Технологізація управління означає поділ управлінського процесу на окремі процедури й операції та подальшу регламентацію їх виконання [13]. Для технологізації будь-якого процесу він повинен мати такий ступінь складності, який би дозволяв і вимагав його поділу на відносно відокремлені частини [14].

Оскільки технологізація фінансового менеджменту банку є реакцією на ускладнення його фінансової діяльності та ринкового оточення, це поняття можна визначити як формування відповідних стану зовнішнього та внутрішнього середовищ банку технологій фінансового менеджменту. Це є можливим завдяки урахуванню стадії життєвого циклу банку (як відображення етапу його розвитку у зовнішньому середовищі) та рівня зрілості системи фінансового менеджменту банку (як відображення розвитку його внутрішнього середовища).

Метою формування механізму технологізації фінансового менеджменту банку є синтез системної технології як взаємопов'язаних та взаємоузгоджених технологій стратегічного й операційного рівнів, із яких стратегічні є комплексними (охоплюють декілька функцій фінансового менеджменту), а операційні – спеціалізованими (спрямовані на окрему складову або функцію фінансового менеджменту).

Процес синтезу системної технології фінансового менеджменту банку подано на рис. 1. Першим його етапом є визначення стадії життєвого циклу банку, що передбачає обґрунтування кількості стадій та їх індикаторів. Стадія життєвого циклу є важливою детермінантою корпоративної стратегії банку, оскільки визначає загальний напрямок його розвитку. Відповідно до обраної стратегії та з урахуванням фінансових особливостей банку на кожній стадії визначаються домінанти фінансової стратегії, на реалізацію якої мають бути спрямовані технології фінансового менеджменту. На наступному етапі визначається рівень зрілості системи фінансового менеджменту банку, тобто інтегрований рівень розвитку цієї системи та готовності банку до використання і впровадження технологій. Рівень зрілості системи фінансового менеджменту й домінанти фінансової стратегії банку є основою для формування технологій фінансового менеджменту на стратегічному рівні, а технології операційного рівня формуються з огляду на стан відтворювальних процесів за основними банківськими операціями (кредитними, валютними, з залучення коштів, з розрахунково-касового обслуговування, з цінними паперами).

Враховуючи визначення механізму як сукупності цілей, функцій, принципів, засобів і способів (методів, прийомів, технологій) [15], механізм технологізації фінансового менеджменту банку можна навести таким чином (рис. 2). Цей механізм поєднує внутрішній саморозвиток базових технологій фінансового менеджменту та одночасне формування передумов їх зміни під час переходу банку до іншої стадії життєвого циклу, оскільки, як зазначено у [16, с. 58], пріоритети фінансового менеджменту варіюються на різних етапах розвитку банку.

Сукупність принципів формування технологій фінансового менеджменту банку, які є компонентом означеного механізму, складають наявні принципи фінансового менеджменту та управління, доповнені у [17] принципами еволюційної теорії (спадковості, мінливості, відбору, диференціації), принципами технологіза-

ції (пропорційності, ритмічності, паралельності, безперервності, відповідності «мета – процес – структура», гнучкості, збагачення, оцінки якості, технологічності, типізації), принципами теорії життєвого циклу (багатих рівнів, стабілізації, інерції, еластичності, безперервності).

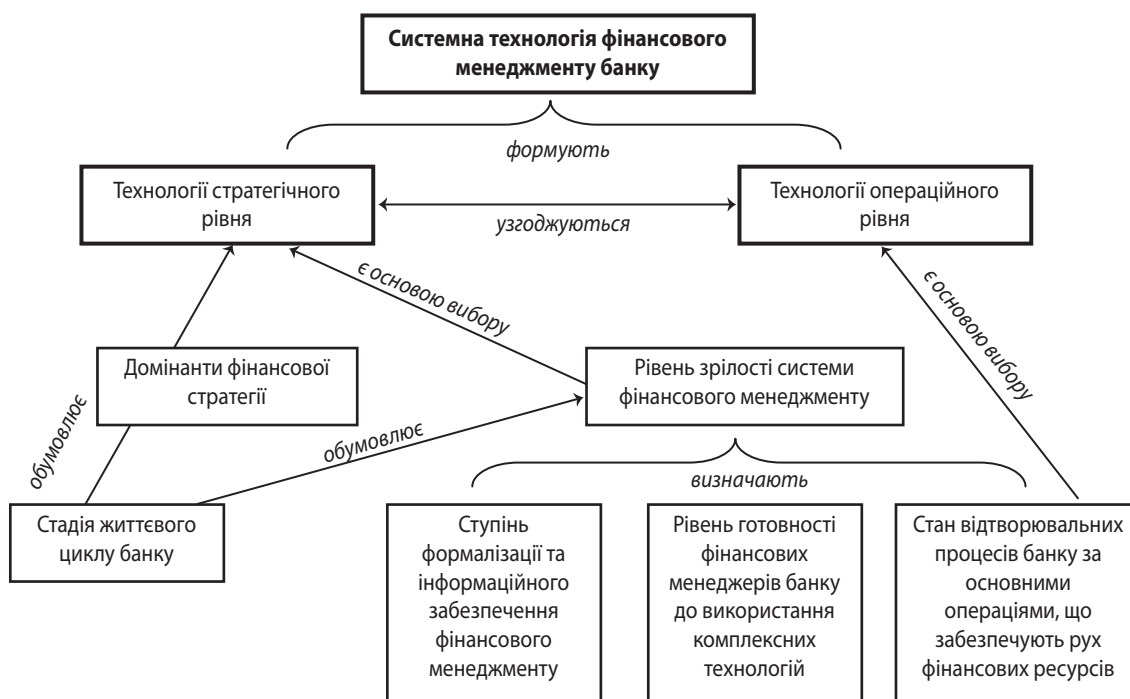
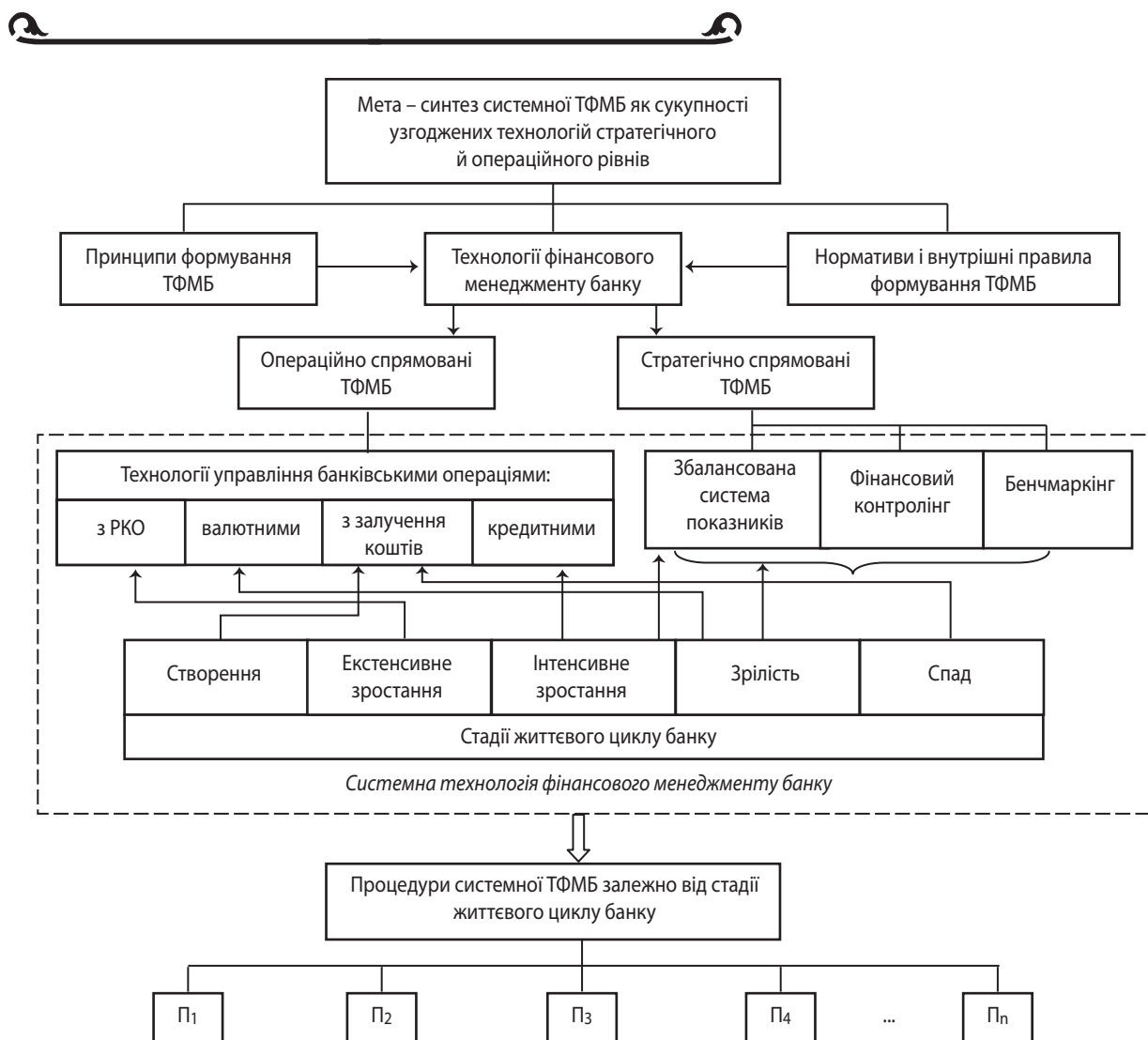

Рис. 1. Концептуальна схема процесу формування системної технології фінансового менеджменту банку (складено автором)

Узгодженість технологій стратегічного й операційного рівнів досягається їх вибором залежно від стадії життєвого циклу банку. Емпіричні дослідження, проведені автором у [18, с. 274–285], показали, що пріоритетними операційно спрямованими технологіями фінансового менеджменту банків мають бути: на стадії створення – технології управління операціями з залучення коштів, на стадії екстенсивного зростання – технології управління операціями з розрахунково-касового обслуговування, на стадії інтенсивного зростання – технології управління кредитною діяльністю, на стадії зрілості – технології управління валютними операціями, на стадії спаду – технології управління кредитно-депозитним портфелем. Стратегічно спрямовані технології (збалансована система показників, фінансовий контролінг, бенчмаркінг) доцільно формувати банкам, які досягли вищих рівнів зрілості системи фінансового менеджменту, та які перебувають на стадіях інтенсивного зростання і зрілості. Банкам на інших стадіях слід покращити якість відтворювальних процесів за основними банківськими операціями. У межах побудованого механізму пропонується здійснювати диференціацію складу показників за проєкціями збалансованої системи показників, вибір еталону для бенчмаркінгового порівняння, визначення рівнів критичних відхилень контролінгових показників відповідно до стадії життєвого циклу банку.

Висновки. Визначення понять «технологізація фінансового менеджменту банку» та «системна технологія фінансового менеджменту банку» надало можливість сформувати сукупність технологій стратегічного й операційного рівнів. Запропонований механізм технологізації фінансового менеджменту банку базується на наявних принципах фінансового менеджменту та управління, доповнених принципами еволюційної теорії, принципами теорії життєвого циклу, принципами технологізації. При цьому врахування принципів еволюційної теорії та теорії життєвого циклу уможливило визначення стадії життєвого циклу банку, що, у свою чергу, дозволяє забезпечити узгодженість стратегічно й операційно спрямованих технологій у межах сформованого механізму технологізації фінансового менеджменту.

Перспективами досліджень у цьому напрямі може бути визначення конкретних процедур системної технології фінансового менеджменту банку на кожній стадії його життєвого циклу.

Умовні позначення: ТФМБ – технологія фінансового менеджменту банку;
РКО – розрахунково-касові операції

Рис. 2. Механізм технологізації фінансового менеджменту банку (складено автором)

Література: 1. Чмутова І. М. Сучасні тенденції технологізації у банківському менеджменті / І. М. Чмутова // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Механізми, стратегії, моделі та технології управління економічними системами за умов інтеграційних процесів: теорія, методологія, практика» (м. Хмельницький, 2–4 жовтня 2014 р.). – Хмельницький : ХмЦНП, 2014. – С. 86–86. 2. Kaplan R.S. The Balanced Scorecard : Translating Strategy into Action / R. S. Kaplan, D. P. Norton. – Boston : Harvard University Press, 1996. – 322 p. 3. Niven P. Balanced Scorecard Step-by-Step : Maximizing Performance and Maintaining Results. – 2nd Edition. – New Jersey : John Wiley & Sons, 2006. – 336 p. 4. Neely A. The Performance Prism: The Scorecard for Measuring and Managing Business Success Financial Times / A. Neely, C. Adams, M. Kennerley. – New Jersey : Prentice Hall, 2002. – 393 p. 5. Deyhle A. Management and Controlling Brevier: Bd. 1 : Manager and Controller in Team / A. Deyhle. – Berlin : Management Service Verlag, 1986. – 157 p. 6. Манн Р. Контролінг для начинающих. Система управління прибутком / Р. Манн, Є. Майер ; пер. с нем. Ю. Г. Жукова ; под ред. и с предисл. д-ра экон. наук В. Б. Ивашкевича. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Финансы и статистика, 2004. – 304 с. 7. Фольмут Х. Й. Инструменты контролинга от А до Я / Х. Й. Фольмут ; под ред. М. Л. Лукашевича, Е. Н. Тихоненковой ; пер. с нем. – М. : Финансы и статистика, 2003. – 288 с. 8. Хан Д. Планирование и контроль. Стоимостно-ориентированные концепции контролинга / Д. Хан ; пер. с нем. ; под ред. Головача Л. Г. и др. – М. : Финансы и статистика, 2005. – 928 с. 9. Camp R. C. Benchmarking: The Search for Industry Best Practices That Lead to Superior Performance / R. C. Camp. – New York : Quality Press, 1989. – 299 p. 10. Harrington H. J. High Performance Benchmarking: 20 Steps to Success / H. J. Harrington, J. S. Harrington. – New York : McGraw-Hill, 1995. – 173 p. 11. Кукоба В. П. Наскрізна технологізація як основа комплексного організаційного проектування підприємств / В. П. Ку-

коба // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 3 (129). – С. 183–188. **12.** Совершенна І. О. Про сучасні особливості технологізації управління підприємством / І. О. Совершенна // Бізнес Інформ. – 2013. – № 8. – С. 353–356. **13.** Пирогов В. І. Технологізація – путь совершенствования управления предприятием / В. І. Пирогов, С. К. Завьялов, Г. Р. Мукушев // Всероссийский экономический журнал «ЭКО». – 2007. – № 5. – С. 130–149. **14.** Сурмин Ю. П. Теория социальных технологий : учеб. пособие / Ю. П. Сурмин, Н. В. Туленков. – К. : МАУП, 2004. – 608 с. **15.** Фінансовий менеджмент : навч. посіб. для студ. вузів / за ред. Г. Г. Кірейцева. – [3-тє вид., перероб. і допов.]. – Київ : Центр навч. літ., 2004. – 531 с. **16.** Чмутова І. М. Адаптація системи фінансового менеджменту банку до циклічності його розвитку / І. М. Чмутова // Економіка розвитку. – 2014. – № 4 (72). – С. 54–60. **17.** Чмутова І. М. Принципи формування технологій фінансового менеджменту банку / І. М. Чмутова // Управління розвитком : зб. наук. праць. – Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2015. – № 2 (180). – С. 32–37. **18.** Чмутова І. М. Сучасні технології фінансового менеджменту банку: методологія формування на стадіях життєвого циклу : монографія / І. М. Чмутова. – Харків : ФОП Лібуркіна Л. М., 2015. – 468 с.

References: **1.** Chmutova I. M. Suchasni tendentsii tekhnolohizatsii u bankivskomu menedzhmenti / I. M. Chmutova // Materialy mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii «Mekhanizmy, stratehii, modeli ta tekhnolohii upravlinnia ekonomichnymy systemamy za umov intehratsiinykh protsesiv: teoriia, metodolohiia, praktyka» (m. Khmelnytskyi, 2–4 zhovtnia 2014 r.). – Khmelnytskyi : KhmTsNP, 2014. – P. 86–86. **2.** Kaplan R. S. The Balanced Scorecard : Translating Strategy into Action / R. S. Kaplan, D. P. Norton. – Boston : Harvard University Press, 1996. – 322 p. **3.** Niven P. Balanced Scorecard Step-by-Step : Maximizing Performance and Maintaining Results. – 2nd Edition. – New Jersey : John Wiley & Sons, 2006. – 336 p. **4.** Neely A. The Performance Prism: The Scorecard for Measuring and Managing Business Success Financial Times / A. Neely, C. Adams, M. Kennerley. – New Jersey : Prentice Hall, 2002. – 393 p. **5.** Deyhle A. Management and Controlling Brevier: Bd. 1 : Manager and Controller in Team / A. Deyhle. – Berlin : Management Service Verlag, 1986. – 157 p. **6.** Mann R. Kontroling dlya nachinayushchih. Sistema upravleniya priblylyu / R. Mann, E. Mayer ; per. s nem. Yu. G. Zhukova. – 2-e izd., pererab. i dop. – M. : Finansy i statistika, 2004. – 304 p. **7.** Folmut H. Y. Instrumenty kontrolinga ot A do Ya / H. Y. Folmut ; per. s nem. – M. : Finansy i statistika, 2003. – 288 p. **8.** Khan D. Planirovanie i kontrol. Stoimostno-orientirovannye konceptsii kontrolinga / D. Khan ; pod red. Golovacha L. G. et al. – M. : Finansy i statistika, 2005. – 928 p. **9.** Camp R. C. Benchmarking: The Search for Industry Best Practices That Lead to Superior Performance / R. C. Camp. – New York : Quality Press, 1989. – 299 p. **10.** Harrington H. J. High Performance Benchmarking: 20 Steps to Success / H. J. Harrington, J. S. Harrington. – New York : McGraw-Hill, 1995. – 173 p. **11.** Kukoba V. P. *Naskrizna tekhnolohizatsiia yak osnova kompleksnoho orhanizatsiinoho proektuvannia pidpriemstv* [Through Technologization as the Basis of a Comprehensive Organizational Design Companies] / V. P. Kukoba // Aktualni problemy ekonomiky. – 2012. – No. 3 (129). – P. 183–188. **12.** Sovershenna I. O. *Pro suchasni osoblyvosti tekhnolohizatsii upravlinnia pidpriemstvom* [On Modern Features Technologizing Management] / I. O. Sovershenna // Biznes Inform. – 2013. – No. 8. – P. 353–356. **13.** Pirogov V. I. *Tehnologizatsiya – put sovershenstvovaniya upravleniya predpriatiem* [Technologization – Way to Improve Enterprise Management] / V. I. Pirogov, S. K. Zavyalov, G. R. Mukushev // Vserosiyskiy ekonomicheskiy zhurnal «EKO». – 2007. – No. 5. – P. 130–149. **14.** Surmin Yu. P. *Teoriya socialnyh tehnologiy : ucheb. posobie* / Yu. P. Surmin, N. V. Tulenkov. – K. : MAUP, 2004. – 608 p. **15.** *Finansovyi menedzhment : navch. posib. dlia stud. vuziv / za red. H. H. Kireitseva.* – 3-tie vyd., pererob. i dop. – K. : Tsentri navchalnoi literatury, 2004. – 531 p. **16.** Chmutova I. M. *Adaptatsiia systemy finansovoho menedzhmentu banku do tsyklichnosti yoho rozvytku* [Adaptation of the Financial Management of the Bank to the Cyclical Development] / I. M. Chmutova // Ekonomika rozvytku. – 2014. – No. 4 (72). – P. 54–60. **17.** Chmutova I. M. *Pryntsyipy formuvannia tekhnolohii finansovoho menedzhmentu banku* [The Principles of the Financial Management of the Bank Technologies] / I. M. Chmutova // Upravlinnia rozvytkom : zb. nauk. prats. – Kharkiv : KhNEU im. S. Kuznetsia, 2015. – No. 2 (180). – P. 32–37. **18.** Chmutova I. M. *Suchasni tekhnolohii finansovoho menedzhmentu banku: metodolohiia formuvannia na stadiakh zhyttievoho tsyклу : monohrafiia* [Modern Technologies of Financial Management of the Bank: Methodology for Formation Stages of the Life Cycle: monograph] / I. M. Chmutova. – Kharkiv : FOP Liburkina L. M., 2015. – 468 p.

Інформація про автора

Чмутова Ірина Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри банківської справи Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (пр. Леніна, 9а, м. Харків, Україна, 61166, e-mail: irinabank@mail.ru).

Информация об авторе

Чмутова Ирина Николаевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры банковского дела Харьковского национального экономического университета имени Семена Кузнеця (пр. Ленина, 9а, г. Харьков, Украина, 61166, e-mail: irinabank@mail.ru).

Information about the author

I. Chmutova – Candidate of Sciences in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Banking, Kharkiv National University of Economics (Lenina pr., 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine, e-mail: irinabank@mail.ru).

Стаття надійшла до ред.
29.08.2015 р.

АНАЛІЗ СТАНУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ В УКРАЇНІ

Проноза П. В.

Анотація. Розглянуто актуальні питання розвитку туристичної галузі в Україні. На основі офіційних статистичних видань досліджено динаміку санаторно-курортних та оздоровчих закладів у країні. Встановлено, що потенціал і кількість здравниць упродовж останніх десяти років щорічно зменшувалися. Запропоновано аналітичне дослідження останніх тенденцій в обслуговуванні туристичної діяльності. Досліджено структуру суб'єктів туристичної діяльності та динаміку змін туристичних потоків у країні. Розкрито ключові проблеми розвитку туристичної галузі в Україні з урахуванням кризових явищ в економіці. Зроблено висновок про розбалансування виїзного туристичного потоку з країни із кількістю в'їзних туристів та внутрішніх споживачів. Встановлено низькі світові рейтинги України у дослідженнях ключових показників туристичної індустрії. Сформульовано основні фактори, що гальмують активізацію розвитку туристичної галузі та зміцнення її конкурентоспроможності в Україні.

Ключові слова: туризм, туристичний потік, галузь, туроператор, санаторно-курортна установа, туристична путівка, рейтинг.

АНАЛИЗ СОСТОЯНИЯ ТУРИСТИЧЕСКОЙ ОТРАСЛИ В УКРАИНЕ

Проноза П. В.

Аннотация. Рассмотрены актуальные вопросы развития туристической отрасли в Украине. На основании официальных статистических изданий исследована динамика санаторно-курортных и оздоровительных учреждений в стране. Установлено, что потенциал и количество здравниц в течение последних десяти лет ежегодно уменьшались. Предложено аналитическое исследование последних тенденций в обслуживании туристической деятельности. Исследована структура субъектов туристической деятельности и динамика изменений туристических потоков в стране. Раскрыты ключевые проблемы развития туристической отрасли в Украине с учетом кризисных явлений в экономике. Сделан вывод о разбалансировании выездного туристического потока из страны с количеством въездных туристов и внутренних потребителей. Установлены низкие мировые рейтинги Украины в исследованиях ключевых показателей туристической индустрии. Сформулированы основные факторы, тормозящие активизацию развития туристической отрасли и укрепления ее конкурентоспособности в Украине.

Ключевые слова: туризм, туристический поток, отрасль, туроператор, санаторно-курортное учреждение, туристическая путевка, рейтинг.

ANALYSIS OF THE TOURISM INDUSTRY IN UKRAINE

P. Pronoza

Abstract. The urgent issues of the tourism industry development in Ukraine have been considered. On the basis of official statistical publications the dynamics of the sanatorium and spa institutions and health care facilities in the country has been studied. It has been determined that the potential and the number of health centers during the last decade is decreasing every year. An analytical study of the latest trends in the tourism services has been suggested. The structure of the tourism activities and dynamics of changes in tourist flows in the country have been studied. The key problems of tourism development in Ukraine taking into account the economic crisis have been identified. The conclusion about the imbalance of outbound tourist flows with the number of inbound tourists and local consumers has been made. The low world ratings of Ukraine in studying the key indicators of the tourism industry have been revealed. The basic factors hindering the intensification of the tourism industry development and strengthening of its competitiveness in Ukraine have been defined.

Keywords: tourism, tourist flow, industry, tour operators, sanatorium and spa institutions, tourist voucher, rating.

Динамічність глобалізаційних процесів в економіках багатьох розвинутих країнах світу і в тих, що розвиваються, свідчать, що туристична галузь має важливе значення у формуванні валового внутрішнього продукту, динамічно розвивається в острівних країнах, наповнює прибуткову частину бюджету, стимулює роз-

виток сфери послуг, транспорту, будівництва, стримує рівень сезонного безробіття, впливає на зростання кількості об'єктів готельного та ресторанного господарства тощо.

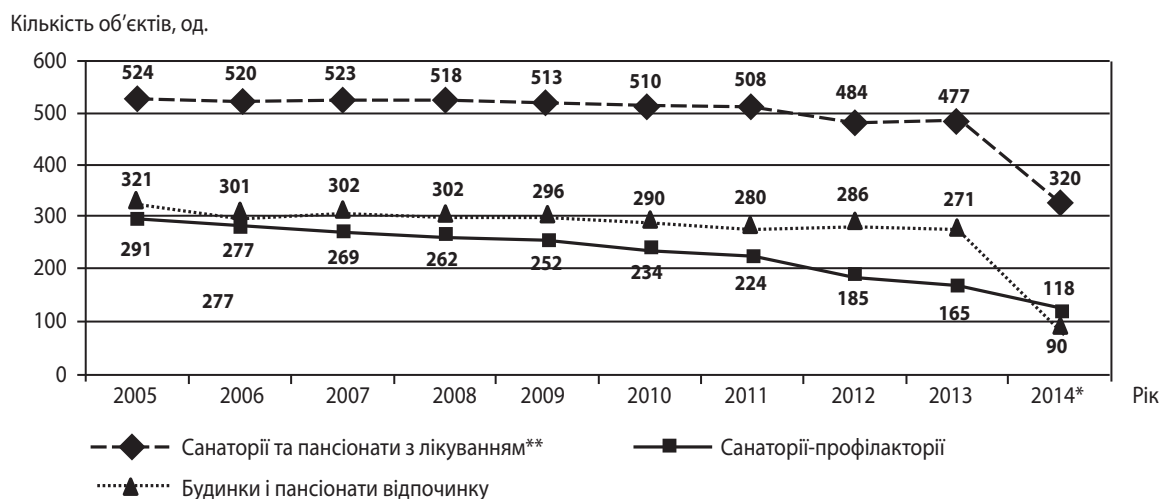
У зв'язку з тимчасовою окупацією Криму, військовими діями на Сході країни, загальною економічною кризою у світі та Україні відбувається різка зміна напрямків туристичних потоків у країні. Статистика свідчить про зменшення кількості українців, які можуть собі дозволити відпочити за кордоном. Тому саме внутрішній туризм може стати активізуючим фактором розвитку галузі у кризовий період економіки та подальшого зміцнення туристсько-рекреаційного потенціалу держави. На цьому тлі актуалізується проблема якісного забезпечення розвитку внутрішнього бюджетного туризму, пошуку причин занепаду галузі туризму з урахуванням подальших перспектив її розвитку.

У зв'язку із цим метою статті є виявлення поточного стану та узагальнення останніх тенденцій розвитку туристичної галузі в Україні, а також визначення перспектив розвитку туризму з урахуванням тимчасово окупованих територій країни.

Суттєвий науковий внесок у теоретичні дослідження питань розвитку туристичної галузі та туристичного ринку зробили такі вчені, як: Л. Ковинева [1], С. Мельниченко [2], С. Нездоймінов [3], Т. Ткаченко [4], Д. Ушаков [5], В. Хаустова, Є. Ф. Горбатова [6], Л. Шульгіна [7] та ін.

На теперішній час у міжгалузевому балансі України надаються дані про долю галузі туризму у ВВП країни за статтею «Відпочинок, розваги, культура і спорт» на рівні 1 % у 2011 р. [8].

За даними державної служби статистики України в 2005–2014 рр. у країні нараховувалося більш ніж 2,8 тис. санаторно-курортних і оздоровчих закладів (рис. 1).

* – Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополь та частини зони проведення антитерористичної операції.

** – У 2002 – 2011 роках інформація стосовно діяльності санаторно-курортних (оздоровчих) закладів подається за 12 місяців: з 1 жовтня попереднього по 30 вересня звітного року

Рис. 1. Санаторно-курортні та оздоровчі заклади в Україні у 2005 – 2014 рр. [9]

Як свідчать дані рис. 1, упродовж 2005–2013 рр. в Україні щорічно зменшувалася кількість санаторіїв та пансіонатів, послуги яких надавали можливість не тільки оздоровлення, а й лікування – з 524 од. у 2005 р. до 477 од. у 2013 р., або на 9 %. Скоротилася за вказаний період також кількість будинків і пансіонатів відпочинку – з 321 до 271 од., або на 15,6 %, а кількість санаторіїв-профілакторіїв зазнала суттєвого зменшення – з 291 до 165, або в 1,76 рази. У зв'язку з військовим конфліктом у країні відбулося стрімке поліпшення ситуації по зазначених індикаторах у 1014 р., коли кількість санаторіїв та пансіонатів із лікуванням скоротилася у 1,5 рази, санаторіїв-профілакторіїв – у 1,4 рази, а будинків і пансіонатів відпочинку – взагалі у 3 рази.

Слід також зазначити, що на фоні відсутності в офіційній статистиці з туризму такого регіону України, як АР Крим, упродовж 2014 р. зменшилися не тільки зазначені у рис. 1 показники, а й кількість баз та інших закладів відпочинку – у 1,36 рази та дитячих таборів – у 1,32 рази [9].

Зменшення потенціалу санаторно-курортних установ в Україні позначилося на кількості туристичних потоків в Україні (рис. 2).

Рис. 2. Туристичні потоки в Україні у 2000 – 2014 рр. [10]

З рис. 2 видно, що в Україні упродовж 2005–2013 рр. кількість громадян України, які виїжджали за кордон, збільшилася з 16,4 до 23,7 млн осіб, або на 44 %. Кількість туристів, що обслуговувалися суб'єктами туристичної діяльності України (юридичними та фізичними особами) за вказаний період, склала загалом 25,6 млн осіб, а кількість іноземних громадян, які відвідали Україну, зросла з 17,6 до 24,6, або на 40 %. Загальна кількість екскурсантів у країні у 2014 р. сягнула 1,17 млн відвідувачів. Однак у зв'язку із військовим конфліктом на Сході країни та анексії частини території туристичний потік зазнав суттєвих втрат. Так, кількість іноземних туристів, що відвідали нашу країну у 2014 р., порівняно з 2013 р. скоротилася майже вдвічі і склала 48,5 %, а кількість громадян, які виїжджали за кордон, скоротилася на 5,6 %, що вплинуло на зменшення загальної кількості туристів, які були обслуговані національними туроператорами, з 3,4 млн у 2013 р. до 2,4 млн осіб у 2014 р., або на 30 %.

Узагальнення останніх тенденцій у діяльності туристичних суб'єктів виявило, що на теперішній час в Україні діють 667 туроператорів як юридичні особи, чий дохід від надання послуг сягнув у 2014 р. 5,1 млрд грн, у тому числі від екскурсійної діяльності 139 млн грн, а середньооблікова чисельність штатних працівників склала 5235 чол. [11].

На рис. 3 наведено структуру кількості суб'єктів туристичної діяльності в Україні серед юридичних осіб.

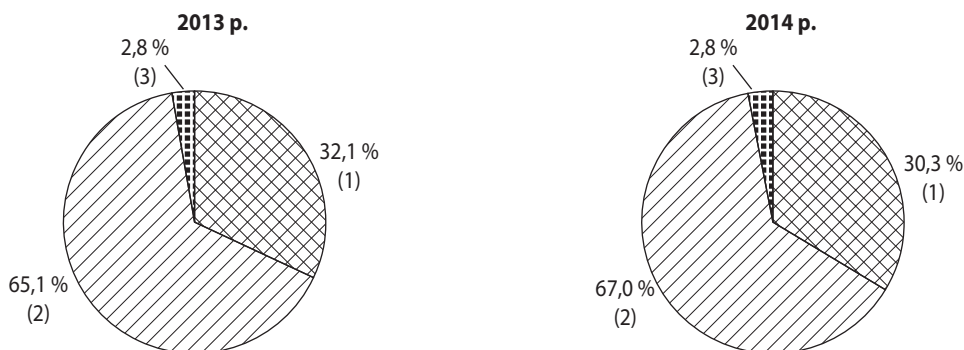

Рис. 3. Структура кількості суб'єктів туристичної діяльності в Україні серед юридичних осіб [11]:
1 – туроператори; 2 – турагенти; 3 – суб'єкти що здійснюють екскурсійну діяльність

З рис. 3 видно, що у структурі суб'єктів туристичної діяльності серед юридичних осіб упродовж останніх двох років в Україні спостерігається стійка тенденція до переважання турагентів над туроператорами у 2 рази.

У розрізі регіонів країни у наданні туристичних послуг із боку суб'єктів туристичної діяльності домінував м. Київ, в якому сконцентрована майже половина всіх туроператорів країни (рис. 4).

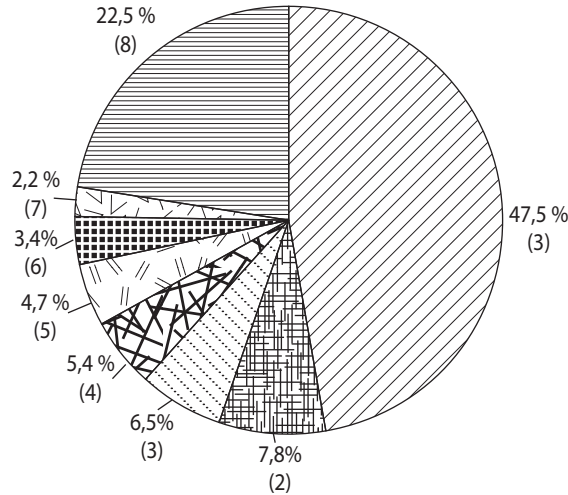

Рис. 4. Структура кількості суб'єктів туристичної діяльності у розрізі регіонів України серед юридичних осіб у 2014 р. [11]:

1 – м. Київ; 2 – Одеська область; 3 – Львівська; 4 – Дніпропетровська; 5 – Харківська; 6 – Запорізька; 7 – Івано-Франківська; 8 – інші регіони

З даних рис. 4 видно, що найбільша кількість суб'єктів туристичної діяльності була також в Одеській (7,8 %), Львівській (6,5 %), Дніпропетровській (5,4 %) та Харківській (4,7 %) областях.

На рис. 5 показано кількість туристів, які були обслуговані суб'єктами туристичної діяльності в Україні в 2011–2014 рр.

З даних рис. 5 видно, що упродовж 2011–2014 рр. загальна кількість туристів – громадян України, що були обслуговані суб'єктами туристичної діяльності (юридичними особами), досягла 8,9 млн чоловік, з яких обслуговувалися туроператорами 6,7 млн туристів. Спостерігалось також різке падіння попиту на обслуговування іноземних громадян, кількість яких скоротилася з 262,4 тис. чол. у 2012 р. до 16,6 тис. чол. у 2014 р., або у 15,8 разів. Несуттєвим було зменшення кількості обслуговування громадян України – з 2,4 млн у 2012 р. до 2,2 млн у 2014 р., або на 8,4 %.

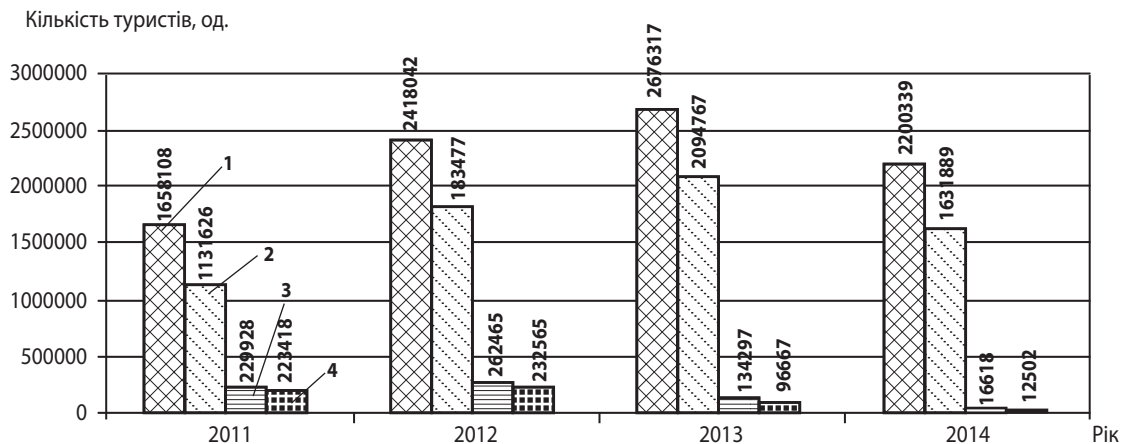

Рис. 5. Кількість туристів, що були обслуговані суб'єктами туристичної діяльності в Україні в 2011 – 2014 рр. [11]:

1 – усього обслугованих туристів – громадян України; 2 – з них обслуговані туроператорами; 3 – усього обслугованих туристів – громадян інших країн; 4 – з них обслуговані туроператорами

Статистичні дослідження державних органів влади починаючи з 2011 р. почали публікувати дані щодо кількості і вартості реалізованих суб'єктами туристичної діяльності туристичних путівок (табл. 1).

Таблиця 1

Кількість і вартість реалізованих туристичних путівок із боку туроператорів – юридичних осіб [11]

Показник	2011 р.		2012 р.		2013 р.		2014 р.	
	Кількість, од.	Вартість, тис. грн	Кількість, од.	Вартість, тис. грн	Кількість, од.	Вартість, тис. грн	Кількість, од.	Вартість, тис. грн
Безпосередньо населенню	444246	2091222	760343	5212115	818305	5238177	547520	7088474
з них громадянам України для подорожі в межах України	167972	445759	177255	475453	220223	337150	158430	1415994
за кордон	190102	1400112	457403	4426233	508646	4683492	379530	5610495
з них по країнах СНД	2084	10249	3790	20722	2405	10255	1722	18323
іноземцям для подорожі в межах України	86172	1049272	125685	310427	89436	217535	9560	61985
з них громадянам країн СНД	55453	822082	46426	161439	22946	55997	3196	9866

З даних табл. 1 випливає, що за показниками кількості реалізованих путівок туроператорами безпосередньо населенню відбулося їх зменшення з 760,3 тис. у 2012 р. до 547,2 тис. путівок у 2014 р., або на 28,0 %; з них громадянам України для подорожі в межах країни – з 167,9 тис. у 2011 р. до 158,4 тис. путівок у 2014 р., або на 5,7 % менше; іноземцям для подорожі в межах України – з 86,1 тис. у 2011 р. до 9,6 тис. у 2014 р., або у 9 разів менше. У структурі продажів путівок іноземним громадянам переважають туристи з країн СНД – від 26 до 33 % упродовж 2012–2014 рр. Загальна кількість реалізованих путівок із метою виїзду за кордон теж зменшилася в 2014 р. порівняно з 2012 р. на 17 %. З іншого боку, на цьому фоні спостерігається збільшення вартості туристичних путівок, що реалізовувалися туроператорами України, з 2,1 млн грн у 2011 р. до 7,1 млн грн у 2014 р., або у 3,4 рази. Відбулося також здешевлення вартості реалізованих путівок іноземним громадянам у 2014 р. порівняно з 2011 р. за рахунок різкого зменшення попиту на в'їзний туризм.

Слід також зазначити негативну динаміку останніх двох років на фоні кризових явищ у світовій економіці (в 2014 р. порівняно з 2013 р.), коли, з одного боку спостерігалось падіння показників кількості реалізованих путівок, а з іншого – здороження їх вартості.

Водночас кількість туроднів, що надавалися безпосередньо населенню туроператорами за реалізованими туристичними путівками, збільшилася з 5,4 до 5,9 млн, а турагентами, навпаки, – зменшилася з 3,0 до 2,3 млн.

Аналіз туристичного потоку громадян України, які виїжджали за кордон у 2014 р., свідчить, що найбільша їх кількість прямувала до Польщі (7,6 млн осіб), Російської Федерації (4,6 млн), Молдови (2,4 млн), Угорщини (2,1 млн) та Білорусії (1,5 млн) [12]. Туреччина та Єгипет, до яких традиційно упродовж 2008–2013 рр. був спрямований туристичний потік громадян України, поступилися зазначеним країнам.

За розрахунками Всесвітньої ради з подорожей та туризму (The World Travel & Tourism Council), Україна за показниками, наведеними на рис. 6, мала такі рейтинги.

Дані рис. 6 свідчать, що за першими шістьма показниками у рейтингах WTTC Україна посіла 62-ге, 55-ге, 36-ге, 26-ге, 68-ме та 48-ме місця відповідно, а за показниками питомої ваги (з 7-го по 12-ге) взагалі опинилася далеко за межами першої сотні країн світу, що свідчить про наднизьку динаміку розвитку туризму в Україні.

Враховуючи вищевикладене, можна констатувати, що основними факторами, що гальмують активізацію розвитку туристичної галузі та зміцнення її конкурентоспроможності в Україні, можна назвати такі:

- недосконала нормативно-законодавча база країни, яка неефективно регулює галузь туризму та не розробляє державні цільові програми її підтримки;
- відсутність обґрунтованих пріоритетних напрямків розвитку туристичної галузі в кожному окремому регіоні країни;
- занепад галузі та застарілість матеріальної бази та номерного фонду об'єктів інфраструктури, що знищувалися протягом багатьох років після розпаду колишнього СРСР;

Місце в рейтингу

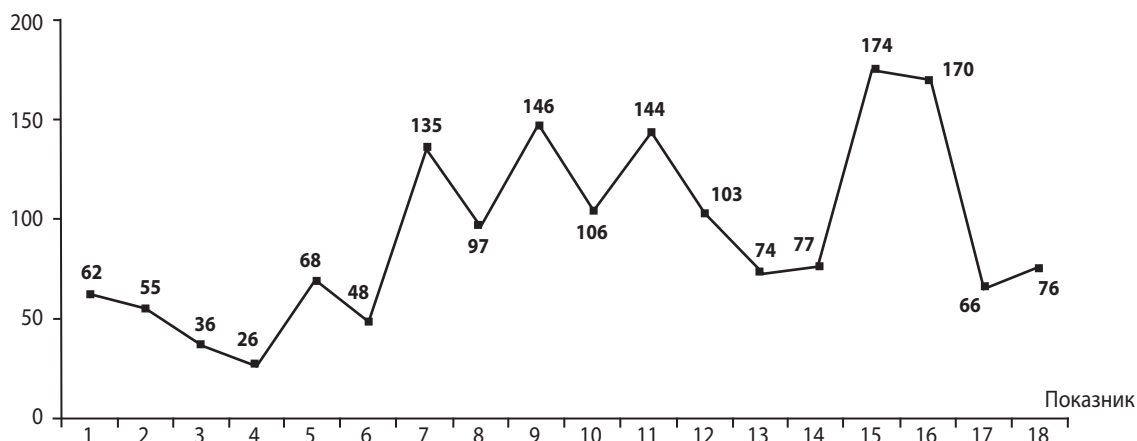

Рис. 6. Україна у рейтингах WTTC за базовими показниками внеску сфери подорожей і туризму (СПТ) [13; 14]:

1 – прямий внесок СПТ у ВВП; 2 – загальний внесок СПТ у ВВП; 3 – прямий внесок СПТ в зайнятість; 4 – загальний внесок СПТ в зайнятість; 5 – обсяг інвестицій в СПТ; 6 – обсяг експорту, який здійснюється приїжджими, 7 – питома вага прямого внеску СПТ у ВВП; 8 – питома вага загального внеску СПТ у ВВП; 9 – питома вага прямого внеску СПТ в зайнятість; 10 – питома вага загального внеску СПТ в зайнятість; 11 – питома вага інвестицій в СПТ в загальному обсязі капітальних інвестицій в країну; 12 – питома вага обсягу експорту, який здійснюється приїжджими в загальному обсязі експорту країни; 13 – реальне зростання прямого внеску СПТ у ВВП; 14 – реальне зростання загального внеску СПТ у ВВП; 15 – реальне зростання прямого внеску СПТ в зайнятість; 16 – реальне зростання загального вкладу СПТ в зайнятість; 17 – реальне зростання обсягу інвестицій в СПТ; 18 – реальне зростання обсягу експорту, який здійснюється приїжджими

– ігнорування значення внутрішнього туризму, який міг би стати потужним поштовхом для активізації галузі у кризові періоди розвитку економіки та подальшого нарощування туристсько-рекреаційного потенціалу держави;

– низький рівень обслуговування, сервісу та якості туристських послуг, що надаються у більшості санаторно-курортних зон;

– надвисока вартість проживання та харчування в об'єктах тривалого перебування, що не відповідає рівню якості туристичних послуг;

– низькі темпи зростання капіталовкладень у туристичну галузь та гальмуюче фінансування привабливих туристичних об'єктів із боку інвесторів на відміну від країн Балтії, Румунії, Болгарії, Сербії, Чорногорії ін.

Таким чином, проведене дослідження дозволяє дійти таких висновків:

1. Потенціал санаторно-курортних та оздоровчих закладів в Україні упродовж останніх 10 років зазнав суттєвих втрат, зменшивши кількість санаторіїв із лікуванням, пансіонатів, будинків і баз відпочинку, дитячих оздоровчих таборів в середньому у 1,5–3,0 рази, що свідчить про існування потенційних загроз у розвитку туристичної індустрії в країні.
2. Тривалий військовий конфлікт на Сході країни та анексія частини території призвели до значного скорочення туристичного потоку іноземних туристів – кількість іноземних туристів, що відвідали нашу Україну у 2014 р., порівняно з 2013 р. скоротилася майже вдвічі, а кількість виїзного туристичного потоку скоротилася на 5,6 %. Значним фактором такої ситуації стала також надмірна застарілість номерного фонду об'єктів санаторно-курортної інфраструктури, яка також призвела до розбалансування виїзний туристичний потік із країни із кількістю в'їзних туристів та внутрішніх споживачів.
3. Туроператори в Україні найбільш сконцентровані у м. Києві (майже половина із загальної кількості) та в Одеській (7,8 %), Львівській (6,5 %), Дніпропетровській (5,4 %) та Харківській (4,7 %) областях. Загальна кількість туристів – громадян України, які були обслуговані суб'єктами туристичної діяльності, досягла 6,7 млн осіб.
4. Виїзний туристичний потік громадян України упродовж останніх п'яти років свідчить про тенденцію до зміщення традиційних курортів Туреччини та Єгипту у бік Польщі, Російської Федерації, Молдови, Угорщини та Білорусії (1,5 млн).
5. У рейтингах світових консалтингових організацій у сфері туризму Україна посідає низькі місця за показниками загального внеску сфери подорожей і туризму у ВВП, обсягами інвестицій та експорту, опинившись далеко за першими п'ятдесятьма країнами світу, що свідчить про наднизьку динаміку розвитку туризму в Україні.

6. Бойові дії на Сході України та тимчасово окупованих територіях, а також анексований Крим із його унікальним природно-рекреаційним потенціалом у комплексі являють собою передумови для активізації внутрішнього туризму у бік його зміщення до об'єктів туристичної інфраструктури та рекреаційно-туристичного господарства країни (Карпатський, Причорноморський, Придністровський, Дніпровський, Поліський, Донецько-Приазовський рекреаційні регіони) та інших регіональних здравниць. Про це свідчать численні сюжети засобів масової інформації, які сповіщають про надвисокий туристичний потік у зазначені регіони. Така тенденція не може в подальшому не вплинути на одночасний притік грошового капіталу від активізації туристичного потоку, який змістив свої уподобання до зазначених регіонів, та рівень доходів місцевих бюджетів.
7. Розвиток туризму в Україні повинен мати виховний патріотичний аспект, сприяти знайомству з пам'ятками культури, особливостями регіонів, вивчання його традицій та звичаїв культури, що, у свою чергу, буде сприяти не тільки національному вихованню, а й підвищенню інтересу до туризму як економічному явищу.

Література: 1. Ковынева Л. В. Региональный туризм : монография / Л. В. Ковынева. – Хабаровск : Изд-во ДВГУПС, 2005. – 111 с. 2. Мельниченко С. В. Інформаційні технології в туризмі: теорія, методологія, практика : [монографія] / С. В. Мельниченко. – К. : Київ. нац. торг.-екоп. ун-т, 2007. – 493 с. 3. Нездоймінов С. Г. Туризм як фактор регіонального розвитку: методологічний аспект та практичний досвід : монографія / С. Г. Нездоймінов – Одеса : Астропринт, 2009. – 304 с. 4. Ткаченко Т. І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу : монографія / Т. І. Ткаченко. – К. : Київ. нац. торг.-екоп. ун-т, 2009. – 463 с. 5. Ушаков Д. С. Национальная туристическая индустрия: проблемы развития : [монографія] / Д. С. Ушаков. – М.: Граница, 2005. – 286 с. 6. Хаустова В. Є. Проблеми розвитку туристичної галузі в Україні / В. Є. Хаустова, Є. Ф. Горбатова // Проблеми економіки. – 2010. – № 2. – С. 28 – 33. 7. Шульгіна Л. М. Маркетингове управління туристичними підприємствами : монографія / Л. М. Шульгіна, М. Л. Ткешелашвілі. – К.; Тернопіль : Видавництво Астон, 2011. – 296 с. 8. Офіційний сайт Державної служби статистики України. Розділ «Макроекономічна статистика»; таблиця «витрати – випуск» України в основних цінах» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2014/zb/05/zb_tv_os_12xl.zip. 9. Санаторно-курортні та оздоровчі заклади в Україні у 1990 – 2014 роках // Офіційний сайт державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/tyr/tyr_u/skz2006_u.htm. 10. Туристичні потоки в Україні у 2000 – 2014 роках // Офіційний сайт державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/tyr/tyr_u/potoki2006_u.htm. 11. Туристична діяльність в Україні у 2011 – 2014 роках: Статистичний бюлетень // Офіційний сайт державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/15/Arch_td_bl.htm. 12. Виїзд громадян України за кордон за країнами, до яких вони виїжджали у 2014 році // Офіційний сайт державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2012/tyr/tyr_u/vigw2014_u.htm. 13. Офіційний сайт «Всесвітньої ради з подорожей та туризму» (The World Travel & Tourism Council (WTTC)) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.wttc.org/research/economic-data-search-tool/> 14. Офіційний сайт Всесвітньої туристичної організації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.unwto.org.

References: 1. Kovyneva L. V. *Regionalnyy turizm : monografiya* [Regional Tourism] / L. V. Kovyneva. – Khabarovsk : Izd-vo DVGUPS, 2005. – 111 p. 2. Melnychenko S. V. *Informatsiini tekhnologii v turyzmi: teoriia, metodolohiia, praktyka : monografiya* [Information Technologies in Tourism: Theory, Methodology, Practice: monograph] / S. V. Melnychenko. – Kyiv : KNTEU, 2007. – 493 p. 3. Nezdoiminov S. H. *Turyzm yak faktor rehionalnogo rozvytku: metodolohichniy aspekt ta praktychniy dosvid : monografiya* [Tourism as a Factor of Regional Development: Methodological Aspects and Practical Experience: monograph] / S. H. Nezdoiminov. – Odesa : Astroprynt, 2009. – 304 p. 4. Tkachenko T. I. *Stalyi rozvytok turyzmu: teoriia, metodolohiia, realii biznesu : monografiya* [Sustainable Tourism Development: Theory, Methodology, the Realities of Business: monograph] / T. I. Tkachenko. – Kyiv : KNTEU, 2009. – 463 p. 5. Ushakov D. S. *Natsionalnaya turisticheskaya industriya: problemy razvitiya : monografiya* [National Tourism Industry: Problems of Development: monograph] / D. S. Ushakov. – M. : Granitsa, 2005. – 286 p. 6. Khaustova V. Ye. *Problemy rozvytku turystychnoi haluzi v Ukraini* [Problems of Development of Tourism Industry in Ukraine] / V. Ye. Khaustova, Ye. F. Horbatova // Problemy ekonomiky. – 2010. – No. 2. – P. 28–33. 7. Shulhina L. M. *Marketynhove upravlinnia turystychnymy pidpriemstvamy : monografiya* [Marketing Management of Tourist Enterprises: monograph] / L. M. Shulhina, M. L. Tkeshelashvili. – Kyiv; Ternopil : Aston, 2011. – 296 p. 8. Rozdil «Makroekonomichna statystyka»; tablytsia «Vytraty – vypusk» Ukrainy v osnovnykh tsinakh» // Ofitsiyniy sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Electronic resource]. – Access mode : www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2014/zb/05/zb_tv_os_12xl.zip. 9. Sanatorno-kurortni ta ozdorovchi zaklady v Ukraini u 1990–2014 rokakh // Ofitsiyniy sait derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Electronic resource]. – Access mode : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/tyr/tyr_u/skz2006_u.htm. 10. Turystychni potoky v Ukraini u 2000–2014 rokakh // Ofitsiyniy sait derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Electronic resource]. – Access mode : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/tyr/tyr_u/potoki2006_u.htm. 11. Turystychna diialnist v Ukraini u 2011–2014 rokakh : stat. biuleten // Ofitsiyniy sait derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Electronic resource]. – Access mode : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/15/Arch_td_bl.htm. 12. Vyizd hromadian Ukrainy za kordon za krainamy, do yakyykh vony vyizhdzhaly u 2014 rotsi // Ofitsiyniy sait derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Electronic resource]. – Access mode : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2012/tyr/tyr_u/vigw2014_u.htm.

13. Ofitsiynyi sait Vsesvitnoi rady z podorozhei ta turyzmu (The World Travel & Tourism Council (WTTC) [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.wttc.org/research/economic-data-search-tool/>. 14. Ofitsiynyi sait Vsesvitnoi turystychnoi orhanizatsii [Electronic resource]. – Access mode : www.unwto.org.

Інформація про автора

Проноза Павло Володимирович – докт. екон. наук, доцент, декан фінансового факультету Харківського національного економічного університету ім. С. Кузнеця (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна).

Інформація об авторе

Проноза Павел Владимирович – докт. екон. наук, доцент, декан фінансового факультета Харківського національного економічного університету ім. С. Кузнеця (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна).

Information about the author

P. Pronoza – Doctor of Sciences in Economics, Associate Professor, Dean of the Faculty of Finance, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (Lenina pr., 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine).

*Стаття надійшла до ред.
29.08.2015 р.*

Економіка підприємства та управління виробництвом

JEL Classification: M 410

УДК 657.1

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ

Волковська Я. В.

***Анотація.** В розвитку управлінського обліку відбуваються зміни, що призводять до появи певних тенденцій. Метою роботи є аналіз та узагальнення основних сучасних тенденцій розвитку управлінського обліку на підприємствах. При написанні статті використовувались методи аналізу, синтезу, дедукції, системний підхід та інші. Проаналізовано основні зміни, що відбулись в управлінському обліку та виявлено основні тенденції розвитку управлінського обліку на теперішній час. Установлено взаємозв'язок управлінського обліку з іншими сферами діяльності підприємства. Відзначено прогностичний характер і поєднання різних методів і технік сучасного управлінського обліку, а також появу нової дисципліни – стратегічного управлінського обліку, його основну характеристику та відмінності від традиційного управлінського обліку.*

***Ключові слова:** управлінський облік, управління підприємством, методи управлінського обліку, тенденції управлінського обліку, стратегічний управлінський облік.*

ОСНОВНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ УПРАВЛЕНЧЕСКОГО УЧЕТА НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ РАЗВИТИЯ

Волковская Я. В.

***Аннотация.** В развитии управленческого учета происходят изменения, приводящие к появлению определенных тенденций. Целью работы являются анализ и обобщение основных современных тенденций развития управленческого учета на предприятиях. При написании статьи использовались методы анализа, синтеза, дедукции, системный подход и др. Проанализированы основные изменения, которые произошли в управленческом учете и выявлены основные тенденции развития управленческого учета в настоящее время. Установлена взаимосвязь управленческого учета с другими сферами деятельности предприятия. Отмечены прогностичный характер и объединение разных методов и техник современного управленческого учета, его основная характеристика и отличия от традиционного управленческого учета.*

***Ключевые слова:** управленческий учет, управление предприятием, методы управленческого учета, тенденции управленческого учета, стратегический управленческий учет.*

THE MAIN TENDENCIES OF MANAGEMENT ACCOUNTING AT PRESENT STAGE OF DEVELOPMENT

Ya. Volkovska

***Abstract.** In development of management accounting there take place changes, which lead to emergence of certain trends. The aim of the work is analyzing and summarizing the modern trends in management accounting development at enterprises. At conducting the study there were used the methods of analysis, synthesis, deduction, system approach and others. The main changes*

© Волковська Я. В., 2015

in management accounting have been analyzed and the main trends of management accounting development at the present time found. The interrelation between management accounting and other areas of the enterprise activity has been determined. The predictive character and combination of various methods and techniques of modern management accounting and the emergence of a new discipline – strategic management accounting, its main characteristics and differences from traditional management accounting have been noticed.

Keywords: *management accounting, enterprise management, methods of management accounting, trends of management accounting, strategic management accounting.*

На сьогодні в умовах ринкової економіки і великої конкуренції в кожній сфері діяльності велике значення має актуальна, достовірна та повна інформація для прийняття відповідних управлінських рішень. Дані бухгалтерського обліку є базою будь-якої інформаційної системи підприємства. Це означає необхідність удосконалення організації бухгалтерського обліку з метою отримання більш повної інформації, проте даних фінансового обліку недостатньо, тому потрібно налагодження системи управлінського обліку. Відбуваються певні зміни в розвитку управлінського обліку, і їх урахування може допомогти покращити обліково-аналітичне забезпечення для вдосконалення процесу управління підприємством. Це підтверджує актуальність даного дослідження.

Питаннями розвитку управлінського обліку та його місцем в управлінні підприємством займалися такі вітчизняні та закордонні вчені й економісти-практики, як Т. Джонсон, Р. Каплан, Г. Кукінс, Ф. Ф. Бутинець, С. Ф. Голов, О. В. Карпенко, Л. В. Нападівська та інші. Проте, не зменшуючи досягнення цих учених, слід зазначити, що недостатньо вивченими є останні тенденції розвитку управлінського обліку, особливо стосовного орієнтації на споживача, що підвищує актуальність цього дослідження.

Метою роботи є аналіз та узагальнення основних сучасних тенденцій розвитку управлінського обліку на підприємствах.

На думку О. В. Карпенко, метою системи управління витратами у XXI ст. стає підвищення ефективності використання ресурсів, що обумовлює необхідність розробки нової методології управлінського обліку. Інформаційна епоха порівняно з індустріальною вплинула на світогляд менеджерів, які фокусують увагу на можливостях співробітників. Виникнення понад сто років тому гігантських промислових корпорацій і вплив теоретичного підходу до управління залишили у свій спадок те, що робітників спрямовували на виконання вузькоспеціалізованих операцій, які не виходили за межі чітко визначених завдань, поставлених елітою – інженерами та менеджерами. Сьогодні творчі можливості робітників мають бути мобілізовані для виконання стратегічних цілей. У свою чергу, менеджера повинен цікавити статус персоналу, наприклад, за таким ключовим показником, як рівень задоволення робітника. Система обліку повинна задовольняти інформаційні потреби оціночних систем, які, в свою чергу, мають на меті спрямувати всіх робітників на реалізацію стратегії підприємства [1, с. 13–14].

При цьому, як зазначають Т. Г. Шешукова та Д. Г. Красильников, шлях до побудови ефективної системи управлінського обліку передбачає не розвиток і вдосконалення методів бухгалтерського обліку, а виявлення основних інформаційних потреб управління та пошук оптимальних шляхів їх вирішення [2, с. 24]. Ю. П. Зима уточнює, що розвиток управлінського обліку та бюджетування починається з дизайну фінансової структури підприємства, що є «скелетом» системи бюджетування: діагностика системи управлінського обліку; розвиток структури та показників звітності; визначення центрів прибутку, доходів, витрат та інвестицій; розвиток політики та процедур управлінського обліку [3, с. 377].

Сьогодні можна спостерігати певні зміни в управлінському обліку. Так, Гері Кукінс виокремлює 7 основних трендів управлінського обліку:

1. Розширення від аналізу продукту до аналізу каналу збуту та рентабельності.
2. Роль управлінського обліку в системі управління підприємством.
3. Перехід до прогностичного обліку.
4. Аналітика, вбудована в методи системи управління підприємством.
5. Вдосконалення методів управлінського обліку.
6. Технологія управління інформацією та загальними службами в бізнесі.
7. Потреба в покращених навиках та компетентності [4, с. 23].

Щодо першого тренду дослідник зазначає, що перш за все необхідно сфокусуватися на каналах збуту та рентабельності, адже впродовж діяльності на підприємстві виникають витрати, пов'язані не лише з виготовленням продукції. Наприклад, витрати, понесені внаслідок продажів, формування каналів збуту, роботи з клієнтами [4, с. 24]. На думку науковця, вирішальним викликом стає використання ABC через розрахунок даних прибутковості від співпраці з діючими клієнтами. Дохід надходить від визначення потенційного прибутку та потім від реалізації потенційних і виконання старт-рішень та дій. Маркетинг повинен розглядати покупців як інвестицію, як індивідуальне портфоліо. При цьому деякі покупці можуть бути більш чи менш

прибутковими залежно від їх попиту та поведінки на ринку. І незважаючи на те, що задоволення клієнтів є важливим, довгостроковою метою є збільшення кількості покупців і корпоративного прибутку. Повинна бути рівновага між управлінням рівнем наданих послуг споживачам для завоювання їхньої прихильності та отриманим впливом на фінансовий стан підприємства [4, с. 24–25].

Управлінський облік повинен допомагати виконувати маркетингові функції, адже компанії необхідно розуміти, які типи покупців сприяють нарощуванню оборотів, а які, навпаки, призводять до збитків при використанні тієї чи іншої маркетингової політики. Для максимізації прибутковості підприємство повинно розуміти, як оптимально завоювати кожен тип покупців, адже без цієї інформації фінансові показники будуть набагато нижчими від потенційних [4, с. 25].

Отже, можна побачити, що простежується зв'язок між управлінським обліком і маркетингом. Маркетингові дослідження надають інформацію для проведення управлінського аналізу, CVP-аналізу, ціноутворення, водночас дані управлінського обліку допомагають дослідити прибутковість того чи іншого сектору ринку, чи окупаються витрати на збут, чи є бажаний ефект щодо збільшення попиту та подальших прибутків; аналіз такої інформації приводить до змін у маркетинговій політиці, що надає нові результати, і так до нескінченності.

Слід зазначити, що така ситуація можлива у ринковій економіці, що працює, тобто коли покупці реально формують попит, а продавці – пропозицію, та використання ринкових інструментів в одному секторі приводить до змін в іншому. Втім це неможливо та взагалі не має сенсу, коли ринок базується на договірних відносинах. Це можна спостерігати в Україні, де ринкова економіка тільки починає формуватись та управлінський облік майже не використовується, оскільки витрати на нього не дадуть бажаного ефекту.

Наступний тренд – роль управлінського обліку в управлінні підприємством. Управління підприємством може бути визначено як інтеграція мультиплікативних методів (наприклад, стратегічна карта, метод збалансованих показників) для досягнення виконавчою командою стратегії, покращення контролю та збільшення фінансового прибутку через покращення управлінських рішень. Суть у тому, що кожен метод пов'язаний з бізнес-аналітикою, особливо важливого значення набуває кореляційний і попереджувальний аналізи. Результати управлінського обліку завжди стають основою для здійснення управлінських дій та операцій [4, с. 26].

Тобто, як було зазначено раніше, управлінський облік надає багато інформації для аналізу, на підставі якого приймаються у подальшому управлінські рішення. Крім того, управлінський облік сприяє вдосконаленню калькулювання собівартості продукції, що надає більш точні розрахунки, а також проблемні місця, усунення котрих приведе до зменшення витрат, а зменшення витрат – це збільшення прибутку та покращення фінансового стану підприємства.

Однією з тенденцій в управлінському обліку є зсув до прогностичного обліку. Слід зазначити, що спостерігається розрив між звітами бухгалтерів з управлінського обліку та бажаннями менеджерів. Такий розрив пояснюється появою нових потреб – від необхідності розуміння сутності витрат до детальної інформації щодо майбутніх витрат [4, с. 27].

Сфера бухгалтерського обліку має три компоненти: податковий облік, фінансовий облік та управлінський облік, при цьому управлінський облік включає в себе облік витрат, аналіз витрат і звітність, прийняття рішень на підставі планування витрат, останній субкомпонент має прогностичний характер, тобто використовуються дані минулих періодів у комбінації з іншою економічною інформацією для планування діяльності, зокрема і витрат, на підставі чого приймаються відповідні управлінські рішення, що покращують результати діяльності підприємства [4, с. 27–28].

Також важливою тенденцією є наявність аналітики, вбудованої в методи системи управління підприємством. Аналітика формує питання. Подальший аналіз стимулює до створення більшої кількості питань. А найважливішим є те, що аналітика допомагає і відповісти на ці питання. Як було зазначено у першому тренді, відбувається розширення від просто аналізу прибутковості продукту до калькулювання прибутковості каналів збуту та клієнтів, використовуючи принципи ABC. Ці результати представлено в ранжуванні покупців від найприбутковіших до найменш прибуткових. Деякі причини, що розрізняють клієнтів за прибутковістю, можуть з'являтися на різних сторінках звіту, наприклад, коли маємо справу з частими покупками та покупками у комплекті. До питання «що робить цю річ цінною» приєднується питання «чому ці речі мають вартість». Проте, коли виникає питання «чому», що якраз відрізняє більш прибуткових клієнтів від менш прибуткових, не завжди так просто знайти відповідь, але за допомогою дерева рішень це стає можливим [5, с. 42].

Наступним трендом є покращення методів управлінського обліку. Сьогодні виникають спори щодо вирішення питання, який метод калькулювання собівартості є найбільш доречним. Наприклад, деякі бухгалтери критикують ABC, що дивно, адже ABC забезпечує найбільш точною та наочною інформацією щодо драйверів витрат порівняно з традиційними системами калькулювання собівартості. Отже, питання у тому, як

поєднати у використанні декілька існуючих методів управлінського обліку та таким чином його покращити [5, с. 43]. В сучасному конкурентному середовищі організації потребують надійної системи калькулювання собівартості та релевантної інформації для виживання. Впроваджуючи систему ABC, менеджери отримують точну інформацію про реальні витрати на продукт, послуги, процеси, діяльності, канали збуту, сегменти ринку, контракти та проекти [6, с. 157].

Проте слід зазначити, що незважаючи на ефективність поєднання різних методів управлінського обліку, що дає набагато більше обліково-аналітичної інформації, не можна не сказати про те, що така політика повинна постійно фінансуватись, адже як у ринковому середовищі, так і в бухгалтерському обліку постійно відбуваються зміни, які необхідно відслідковувати, врахування цих змін у робочому процесі потребує додаткових коштів, що теж не можна ігнорувати.

В управлінському обліку також спостерігається така тенденція, як технологія управління інформацією та загальні служби в бізнесі. Так, дані управлінського обліку використовуються при здійсненні внутрішніх платежів як постачальникам послуг, так і користувачам. Така інформація також допомагає встановити, наскільки ефективно трансфертні ціни базуються на рівні витрат, і взагалі, наскільки змінюється ситуація, коли в організації інформаційні технології та загальні служби є доступними для внутрішніх підрозділів. Користувачам завжди потрібна відповідь у найкоротші строки, оскільки час – це гроші, крім того, сьогодні сучасне обладнання спрямовується комп'ютерними технологіями [5, с. 45]. Проте вільний доступ до управління може спричинити зловживання своїми посадовими обов'язками з боку працівників, отже, повинна розроблятися така технологія управління інформацією та загальними службами, щоб ефект від неї був вигідним безпосередньо підприємству, а не менеджерам як фізичним особам.

Крім того, інформаційні технології більше не можуть розглядатись як тільки технологічна підтримка. Тепер це додана вартість до організації та забезпечення стратегічної спроможності. Витрати, що виникають для надання послуг, повинні розумітись і ставати частиною процесу прийняття рішень. Управління інформаційними технологіями дає змогу інформаційним технологіям бути орієнтованими на послугу та забезпечити споживача вирішенням його проблем і можливостей. Це пояснює, чому управлінський облік повинен враховуватись в управлінні інформаційними технологіями та чому загальні служби розглядаються як бізнес [5, с. 46–47].

Сьомим трендом в управлінському обліку є потреба у покращених навиках і компетенції в управлінні поведінкою витрат. У сфері управлінського обліку необхідні бухгалтери, орієнтовані на зміни в інформаційному середовищі, які будуть мотивувати менеджерів середнього рівня та керівництво демонструвати своїм співробітникам, що реалізація прогресивного управлінського обліку та методології з управління підприємством мають сенс [5, с. 47]. Проте далеко не кожен бухгалтер має достатню кваліфікацію для того, щоб повною мірою вести управлінський облік, зокрема, аналізувати поведінку витрат з метою надання рекомендацій щодо прийняття можливих управлінських рішень. Разом із удосконаленням виробництва та інформаційних технологій підвищуються і вимоги до навиків та компетенції бухгалтера, що підтверджує цю тенденцію в сфері управлінського обліку.

Як вже було зазначено раніше, однією з тенденцій в управлінському обліку є орієнтація на прогностичний характер з метою покращення прийняття стратегічних управлінських рішень. Просто аналіз і планування прийняття тактичних рішень, виходячи зі стану на сьогодні, стають недостатніми, виникає необхідність у прогнозуванні, розробці таких варіантів рішень, що укладаються в стратегію фірми, дають не короткостроковий, а довгостроковий ефект. Це пояснює появу такого різновиду управлінського обліку, як стратегічний.

Стратегічний управлінський облік – це система обґрунтування управлінських рішень, орієнтована на зовнішнє середовище, яка повинна забезпечити компанії її конкурентну позицію відносно інших учасників ринку, на основі збору необхідної інформації про витрати, ціни, обсяги реалізації, ринкові частки, грошові потоки та наявні ресурси основних конкурентів [7, с. 51–52].

Необхідність першочергового врахування зовнішніх факторів є основною відмінністю стратегічного управлінського обліку від традиційного, як вже зазначалось раніше. Традиційний управлінський облік концентрується виключно на внутрішній діяльності підприємства, використовуючи лише окремі складові відносин з партнерами, операції зовнішнього характеру. В досконалії системі стратегічного менеджменту повинна існувати можливість оцінки, контролю та коригування стратегій. Такі коригування можуть приводити до значних змін обраних стратегій або до зміни визначеної мети. Відтак, стратегічний менеджмент, основною складовою якого є стратегічний управлінський облік, являє собою безперервний процес аналізу, прогнозування та контролю з метою досягнення довгострокових стратегічних цілей [7, с. 52].

Слід зазначити, що насправді і традиційний, і стратегічний управлінський облік виконують схожі функції на операційному рівні, проте стратегічний управлінський облік розвиває ці ідеї у напрямку вимог збільшення розвитку сфери бухгалтерського обліку. Також стратегічний управлінський облік «може бачити за межами» фінансових аспектів на підставі даних конкурентного та ринкового аналізів [8]. Так,

А. А. Пилипенко стверджує, що стратегічний рівень управління формуватиме інформацію для стратегічного менеджменту з метою встановлення траєкторії розвитку підприємства. Отже, своєчасно отримана відповідним рівнем системи управління та відповідним чином інтерпретована до прийняття рішень інформація оперативного й бухгалтерського обліку може бути використана для управління розвитком підприємства. Динамічна ж концепція формування системи управління витратами дозволить облікове спостереження співвіднести з виробленням стратегічних заходів і прогнозуванням варіантів розвитку подій [9, с. 37].

Ф. Ф. Бутинець також зазначає, що якщо раніше управлінський облік був орієнтований лише на управління виробництвом, то тепер він дедалі більше перетворюється на стратегічний управлінський облік [10, с. 17].

С. Ф. Голов підкреслює, що система обліку може забезпечувати потреби стратегічного менеджменту різними шляхами, зокрема:

- 1) використанням даних обліку для аналізу ринків, де буде діяти компанія;
- 2) наданням ключової інформації, що пов'язана з вибраними стратегіями;
- 3) забезпеченням зворотного зв'язку з досягнутими результатами та їх узгодження з стратегічними цілями;
- 4) наданням інформації про довгострокові наслідки різних напрямів дій [11, с. 582].

На думку Н. І. Чупахіної, перспектива управлінського обліку також має наступні напрями: стратегічний управлінський облік та управлінський аналіз [12, с. 8]. Найголовнішою метою управлінського аналізу є вивчення минулої, теперішньої, а головне, майбутньої діяльності структурних підрозділів організації, що базується на прогнозуванні їхніх доходів, витрат і фінансових результатів при виборі підрозділами тієї чи іншої тактики [12, с. 10].

Отже, стратегічний управлінський облік є логічним продовженням розвитку управлінського обліку, що виник унаслідок необхідності прийняття довгострокових рішень у рамках розробленої раніше стратегії компанії. Стратегічний управлінський облік стає важливою частиною стратегічного менеджменту, який у свою чергу є основою системи управління підприємством.

Проте, на думку автора, важливою тенденцією розвитку управлінського обліку на сьогодні, окрім зазначених вище, є орієнтація не тільки на споживача в цілому, але перш за все, на його враження, окремими витратами стають витрати на якість продукції, товарів, робіт, послуг. Від враження покупців залежить і рекламна кампанія, що підтверджує ще одну тенденцію – взаємозв'язок управлінського обліку з фінансовим обліком, менеджментом, маркетингом, фінансами, аналізом та іншими сферами діяльності, що було зазначено раніше.

Відтак, можна зробити висновок, що сьогодні спостерігається поява різних методів і технік калькулювання собівартості в управлінському обліку. Це пояснюється конкуренцією на глобальному ринку, технологічними інноваціями та постійно змінним ринковим середовищем. Управлінський облік надає багато інформації, яка допомагає прийняти відповідні управлінські рішення. Серед основних сучасних тенденцій управлінського обліку на підприємствах можна відзначити, що відбувається інтеграція управлінського обліку з іншими сферами діяльностями, спостерігається орієнтація не лише на споживача, але і на його враження, важливим стає прогностичний характер управлінського обліку, визначення його місця в стратегії підприємства, є потреба у більш кваліфікованих бухгалтерях, покращуються методи управлінського обліку. Також виникає стратегічний управлінський облік як майбутнє традиційного, проте ці зміни є достатньо новими і потребують подальшого вивчення.

Напрямами подальших досліджень є порівняння традиційного та стратегічного управлінських обліків як частини стратегічного менеджменту підприємства.

Література: 1. Карпенко О. В. Управлінський облік: організація, методологія, методика викладання : монографія / О. В. Карпенко. – Полтава : РВЦ ПУСКУ. – 2005. – 341 с. 2. Шешукова Т. Г. История и перспективы развития управленческого учета на предприятии / Т. Г. Шешукова, Д. Г. Красильников // Вестник Пермского университета. – 2010. – № 4 (7). – С. 20–26. 3. Zyma Yu. P. Approaches to Automation of Managerial Accounting / Yu. P. Zyma // Actual problems of economics. – 2014. – № 8. – P. 375–379. 4. Cokins G. Top 7 Trends in Management Accounting. P. 1 / Gary Cokins // Strategic finance. – 2013. – № 12. – P. 21–29. 5. Cokins G. Top 7 Trends in Management Accounting. P. 2 / Gary Cokins // Strategic finance. – 2014. – № 1. – P. 41–47. 6. Idlico Reca Cardos Activity-based costing (ABC) and activity-based management (ABM) implementation – is this the solution for organizations to gain profitability? / Idlico Reca Cardos, Stefan Pete [Electronic resource]. – Access mode : <https://ideas.repec.org/a/ine/journal/v1y2011i41p151-168.html>. 7. Ходзицька В. В. Стратегічний управлінський облік в системі комплексного менеджменту суб'єктів господарювання / В. В. Ходзицька, Л. В. Івченко // Облік і фінанси. – 2014. – № 1. – С. 50–55. 8. Shah H. Strategic management accounting – a messiah for management accounting? / Haider Shah, Ali Malik, Muhammad Shaukat Malik // Australian Journal of business and management research. – 2011. – № 4 [Electronic resource]. – Access mode : <http://www>

ajbmr.com/articlepdf/ajbmr01n0401.pdf. **9.** Пилипенко А. А. Архітектоніка обліково-аналітичного забезпечення управління витратами підприємств та їх об'єднань / А. А. Пилипенко // Економіка розвитку. – 2011. – № 1. – С. 36–40. **10.** Бутинець Ф. Ф. Бухгалтерський управлінський облік / Ф. Ф. Бутинець, Т. В. Давидюк, Н. М. Малюга, Л. В. Чижевська. – Житомир : Рута, 2002. – 480 с. **11.** Голов С. Ф. Управленческий учет : учебник / С. Ф. Голов. – Х. : Фактор, 2009. – 784 с. **12.** Чупахина Н. И. Теоретические основы создания системы управленческого учета в АПК / Н. И. Чупахина [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.auditfin.com/fin/2007/5/Chuhahina/Chuhahina%20.pdf>.

References: **1.** Karpenko O. V. *Upravlinskyi oblik: orhanizatsiia, metodolohiia, metodyka vykladannia : monohrafiia* [Managerial Accounting: Organization, Methodology, Teaching Methodology: monograph] / O. V. Karpenko. – Poltava : RVTs PUSKU. – 2005. – 341 p. **2.** Sheshukova T. G. *Istoriya i perspektivy rozvitiya upravlencheskogo ucheta na predpriyatii* [History and Prospects of the Development of Management Accounting in the Enterprise] / T. G. Sheshukova, D. G. Krasilnikov // Vestnik Permskogo universiteta. – 2010. – No. 4 (7). – P. 20–26. **3.** Zyma Yu. P. Approaches to Automation of Managerial Accounting / Yu. P. Zyma // Actual Problems of Economics. – 2014. – No. 8. – P. 375–379. **4.** Cokins G. Top 7 Trends in Management Accounting. P. 1 / Gary Cokins // Strategic Finance. – 2013. – No. 12. – P. 21–29. **5.** Cokins G. Top 7 Trends in Management Accounting. P. 2 / Gary Cokins // Strategic Finance. – 2014. – No. 1. – P. 41–47. **6.** Idlico Recca Cardos Activity-based Costing (ABC) and Activity-based Management (ABM) Implementation – is This the Solution for Organizations to Gain Profitability? / Idlico Recca Cardos, Stefan Pete [Electronic resource]. – Access mode : <https://ideas.repec.org/a/ine/journal/v1y2011i41p151-168.html>. **7.** Khodzytska V. V. *Stratehichnyi upravlinskyi oblik v systemi kompleksnoho menedzhmentu subiektiv hospodariuvannia* [Strategic Management Accounting System Integrated Management Entities] / V. V. Khodzytska, L. V. Ivchenko // Oblik i finansy. – 2014. – No. 1. – P. 50–55. **8.** Shah H. Strategic Management Accounting – a Messiah for Management Accounting? / Haider Shah, Ali Malik, Muhammad Shaikat Malik // Australian Journal of Business and Management Research. – 2011. – No. 4 [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.ajbmr.com/articlepdf/ajbmr01n0401.pdf>. **9.** Pylypenko A. A. *Arkhitektonika oblikovo-analitychnoho zabezpechennia upravlinnia vytratamy pidpriemstv ta ikh obiednan* [Architectonics Accounting and Analytical Software Cost Management of Enterprises and Their Associations] / A. A. Pylypenko // Ekonomika rozvytku. – 2011. – No. 1. – P. 36–40. **10.** Butynets F. F. *Bukhhalterskyi upravlinskyi oblik* [Accounting Management Accounting] / F. F. Butynets, T. V. Davydiuk, N. M. Maliuha, L. V. Chyzhevska. – Zhytomyr : Ruta, 2002. – 480 p. **11.** Golov S. F. *Upravlencheskiy ucheta : uchebnyk* / S. F. Golov. – Kharkiv : Faktor, 2009. – 784 p. **12.** Chupahina N. I. *Teoreticheskie osnovy sozdaniya systemy upravlencheskogo ucheta v APK* / N. I. Chupahina [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.auditfin.com/fin/2007/5/Chuhahina/Chuhahina%20.pdf>.

Інформація про автора

Волковська Яна Віталіївна – аспірант кафедри бухгалтерського обліку Харківського національного економічного університету ім. С. Кузнеця (пр. Леніна, 9а, м. Харків, Україна, 61166, e-mail: volya12@mail.ru).

Информация об авторе

Волковская Яна Витальевна – аспірант кафедри бухгалтерського учёта Харьковского национального экономического университета им. Семёна Кузнеця (пр. Ленина, 9а, г. Харьков, Украина, 61166 e-mail: volya12@mail.ru).

Information about the author

Ya. Volkovska – Postgraduate Student, Department of Accounting, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (Lenina pr., 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine, e-mail: volya12@mail.ru).

*Стаття надійшла до ред.
03.07.2015 р.*

JEL Classification: L15, L23, P28

УДК 65.011.14

ДОСЛІДЖЕННЯ СИСТЕМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОСТІ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Іваненко О. В.

Анотація. Вирішенню завдання підвищення ефективності використання енергетичних ресурсів на вітчизняних підприємствах сприяє впровадження систем забезпечення енергоефективності. Використанню найкращого світового досвіду щодо розробки таких систем, серед яких програми і стандарти екологічного та енергетичного менеджменту.

© Іваненко О. В., 2015

ту, на українських підприємствах має передувати створення відповідних умов, в тому числі організаційних. У статті проаналізовано програми і стандарти, що регламентують вимоги до систем забезпечення енергоефективності на підприємстві, визначено їх переваги та недоліки, а також бар'єри їх впровадження. На основі проведеного аналізу запропоновано перелік основних етапів формування організаційних умов забезпечення енергоефективності на підприємстві.

Ключові слова: енергоефективність, організаційні умови забезпечення енергоефективності, енергетичний менеджмент, міжнародні стандарти.

ИССЛЕДОВАНИЕ СИСТЕМ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭНЕРГОЭФФЕКТИВНОСТИ НА ПРЕДПРИЯТИИ

Иваненко Е. В.

Аннотация. Решению задачи повышения эффективности использования энергетических ресурсов на отечественных предприятиях способствует внедрение систем обеспечения энергоэффективности. Использованию лучшего мирового опыта разработки таких систем, среди которых программы и стандарты экологического и энергетического менеджмента, на украинских предприятиях должно предшествовать создание соответствующих условий, в том числе организационных. В статье проанализированы программы и стандарты, регламентирующие требования к системам обеспечения энергоэффективности на предприятии, определены их преимущества и недостатки, а также барьеры их внедрения. На основе проведенного анализа предложен перечень основных этапов формирования организационных условий обеспечения энергоэффективности на предприятии.

Ключевые слова: энергоэффективность, организационные условия обеспечения энергоэффективности, энергетический менеджмент, международные стандарты.

STUDYING THE ENERGY MANAGEMENT SYSTEMS AT THE ENTERPRISE

O. Ivanenko

Abstract. To solve the problem of increasing the energy use efficiency at Ukrainian enterprises, it is advisable to implement energy management systems. Application of the best world practices in development of such systems, among which there is a number of environmental and energy management programs and standards, should be preceded by creation of certain conditions, including organizational, at Ukrainian enterprises. In the article the programs and standards, which regulate requirements concerning energy management systems at the enterprise have been analyzed, their advantages, disadvantages, as well as implementation barriers identified. Based on the analysis, the main stages of forming organizational conditions for ensuring energy efficiency at the enterprise have been suggested.

Keywords: energy efficiency, organizational conditions for ensuring energy efficiency, energy management, international standards.

Розробка систем забезпечення енергоефективності на вітчизняних підприємствах має ґрунтуватися на використанні наявного світового досвіду із вирішення цієї проблеми. У світовій практиці існує ряд програм та стандартів, які встановлюють базові вимоги до підприємств щодо підвищення енергоефективності та зменшення негативного впливу від діяльності на стан навколишнього середовища. До таких програм та стандартів відносяться: програма сертифікації підприємств, споруд, процесів та продукції з енергоефективності та визначення рівня впливу на навколишнє середовище Energy Star (США) [1]; методологія екологічного менеджменту та аудиту EMAS (Eco-Management and Audit Scheme), створена Європейською комісією у рамках екологічного менеджменту [2]; міжнародні стандарти ISO 14001 – Системи екологічного менеджменту [3] та ISO 50001 – Системи енергетичного менеджменту [4], європейський стандарт EN 16001 – Системи енергетичного менеджменту [5], а також ряд локальних програм екологічного менеджменту [6]. В рамках кожної із перелічених програм та стандартів регламентуються вимоги, яким має відповідати створена для реалізації енергетичної політики система енергетичного менеджменту, функціонування та постійне вдосконалення якої забезпечує підвищення енергоефективності на підприємстві.

Впровадження та підтримання функціонування систем забезпечення енергоефективності на вітчизняних підприємствах, що будуть відповідати вимогам кращих практик, потребує створення організаційних умов [7]. Водночас, пропонуючи типові інструменти для впровадження систем забезпечення енергоефектив-

ності та регламентуючи вимоги до їх функціонування, стандарти та програми не надають методичних рекомендацій щодо створення таких умов. Тому метою статі є аналіз систем забезпечення енергоефективності і визначення основних етапів формування організаційних умов на підприємстві.

Представлені вище програми і стандарти є визнаними на світовому рівні документами, що встановлюють вимоги до розробки, впровадження та функціонування систем забезпечення енергоефективності на підприємствах. У них визначено основоположні елементи цих систем, а також рекомендовано етапи їх побудови.

Загальновизнані системи забезпечення енергоефективності на підприємстві базуються на необхідності постійного вдосконалення системи управління підприємством таким чином, щоб у результаті відбувалось зниження обсягів споживання енергетичних ресурсів у виробничій діяльності. Безперервність підвищення енергоефективності системи має бути регламентована в енергетичній політиці підприємства та забезпечується постійним повторюванням циклу управління, пошуком вузьких місць, які потребують подальшого вдосконалення. Для реалізації енергетичної політики на підприємстві має відбуватися тактичне планування – розроблення плану заходів із підвищення енергоефективності. Залежно від того, яку систему забезпечення енергоефективності розглядають, етапи та елементи цієї системи можуть відрізнятися. Результати проведеного дослідження наявних систем забезпечення енергоефективності, що регламентовані відповідними стандартами та програмами, наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Особливості наявних систем забезпечення енергоефективності

Документ, що регламентує вимоги до системи забезпечення енергоефективності	Стисла характеристика	Основна особливість	Базова методологія	Забезпеченість методами та інструментами реалізації
Energy Star program	Програма підвищення енергоефективності та зниження впливу на довкілля	Розгорнуті вимоги до процесу впровадження, обов'язкові до виконання. Необхідність публічного звітування	Визначені етапи реалізації. Рейтингова система результату	Наявність методичного забезпечення та інструментів, які водночас є не обов'язковими до застосування
EMAS	Програма екологічного менеджменту та аудиту	Вимагає публічного звітування щодо екологічної ефективності	PDCA-цикл	Методичні рекомендації та довідкова інформація
Локальні європейські системи екологічного менеджменту	Висувають вимоги до системи екологічного менеджменту, більшість орієнтована на внутрішнє користування	Враховують особливості малих та середніх підприємств і локальні галузеві особливості	PDCA-цикл	Часткові рекомендації до процесу впровадження
ISO 14001	Стандарт висуває вимоги до системи екологічного менеджменту	Встановлює вимоги до системи екологічного менеджменту, частиною завдань якого є досягнення цілей ефективного використання енергетичних ресурсів	PDCA-цикл	Наявність певних інструментів аналізу стану та моніторингу результатів. Методичне забезпечення процесу реалізації не надається
EN 16001	Стандарт висуває вимоги до системи енергетичного менеджменту	Встановлює вимоги до системи енергетичного менеджменту	PDCA-цикл	
ISO 50001	Стандарт висуває вимоги до системи енергетичного менеджменту		PDCA-цикл	

Так, за програмою Energy Star на підприємстві створюється постійно повторюваний процес із залученням широкого кола відповідальних осіб для пошуку шляхів зниження використання енергії. В рамках участі в цій програмі увага акцентується на отриманні результату зниження енергоспоживання, водночас набір інструментів, використаних для отримання результату, не регламентується. Крім того, ця програма забезпечена значною кількістю методичного інструментарію, рішення про використання якого приймається підприємством самостійно. Програмою запропоновано основні етапи процесу підготовки до проходження реєстрації на отримання визнання рівня енергоефективності. Перевагою цієї програми є її широта та визначеність у різноманітних галузях промисловості [8]. Отримання рейтингової оцінки за результатами проходження реєстрації у програмі дозволяє підприємству користуватися різноманітними перевагами наявності цього знаку [9].

У той же час отримання результатів, навіть із використанням запропонованих у рамках програми методів та інструментів зниження енергоспоживання, потребує від підприємства прийняття значної кількості управлінських рішень. Як і всі аналогічні системи, програма Energy Star вказує, якими мають бути результати для отримання права, як проходити реєстрацію. Проте для досягнення цих результатів на підприємстві необхідно створювати умови, в тому числі організаційні. Процес створення останніх у рамках програми Energy Star складає сферу самостійної компетенції менеджерів підприємства та не входить у рамки рекомендацій, наданих цією програмою.

Група програм екологічного менеджменту, представником якої є програма екологічного менеджменту та аудиту EMAS, а також ряд локальних європейських програм екологічного менеджменту, схожих із EMAS [6], ставлять перед підприємствами більш широкі завдання, ніж Energy Star. Це пов'язано із розширенням предмета таких програм до визначення екологічної ефективності.

Як вже було зазначено, в рамках екологічної ефективності знаходять своє відображення завдання зниження енергетичного споживання; підвищення частки тепла та електроенергії, що виробляються на підприємстві для власних потреб із альтернативних джерел енергії; зменшення обсягів впливу на навколишнє середовище через зниження емісії шкідливих викидів в атмосферу; оцінюється також використання вторинної сировини, кількість вироблених відходів тощо [8]. Водночас такі програми, як EMAS, можна розглядати як програми, що регламентують розробку систем забезпечення енергоефективності.

Схожий характер отримуваних результатів забезпечує впровадження стандарту ISO 14001 системи екологічного менеджменту, який на відміну від EMAS не ставить підприємствам вимог до обов'язкового публічного звітування [3]. Проведення дослідження та аналізу цих регламентуючих документів надає розуміння обов'язкових структурних елементів системи управління, які забезпечують енергоефективність підприємства. Проте, як і у випадку програми Energy Star, можна зробити висновок, що для досягнення встановлених ISO 14001 та EMAS вимог підприємству необхідно створити організаційні умови, що сприятимуть досягненню та безперервному підвищенню показників екологічної ефективності, в тому числі енергоефективності.

Серед наявних регламентів до створення систем забезпечення енергоефективності на підприємстві найбільш конкретні вимоги висувають Європейський стандарт EN 16001 та міжнародний стандарт ISO 50001 – системи енергетичного менеджменту [10]. Ці стандарти регламентують вимоги, яким має відповідати система енергетичного менеджменту на підприємстві. Як і попередні регламентуючі документи, вони базуються на формулюванні енергетичної політики та її реалізації за рахунок розробки плану заходів зі зниження споживання енергетичних ресурсів. На відміну від інших, тут увагу приділено саме енергетичній ефективності, енергоспоживанню та енерговикористанню на підприємстві. Маючи за вихідну методологію побудови процесів у системі енергоменеджменту PDCA-цикл, ці стандарти необхідною передумовою проходження перевірки відповідності та сертифікації системи енергетичного менеджменту висувають необхідність проведення періодичного внутрішнього аудиту та впровадження коригуючих дій. Порядок проведення внутрішнього аудиту не регламентується, хоча цей аудит може проводитися із допомогою залучення зовнішніх сервісів. Таким чином, установлені стандартами вимоги до системи (наявність ключових необхідних елементів) пропонується досягати за рахунок реалізації циклу управління (процес енергетичного менеджменту). Саме тому підприємству необхідно створювати організаційні умови реалізації процесів, регламентованих стандартом.

Проведений аналіз наявних систем забезпечення енергоефективності на підприємстві показав, що базовою методологією забезпечення енергоефективності є PDCA-цикл, однак для впровадження її на вітчизняних підприємствах необхідне створення умов. Розробка організаційного забезпечення енергоефективності на підприємстві створить умови для координації дій усіх співробітників, задіяних в отриманні, використанні та утилізації енергетичних ресурсів (рис. 1).

Формування організаційних умов забезпечення енергоефективності має розпочинатися з визначення відповідального підрозділу, регламентації його прав та обов'язків. Такий підрозділ координуватиме діяльність, спрямовану на підвищення ефективності використання енергетичних ресурсів на підприємстві. Створення цього підрозділу потребує формування відповідної комунікаційної мережі вертикальних та горизонтальних зв'язків, регламентування діяльності з енергоефективності в положеннях про підрозділ та посадових інструкціях.

Подальші етапи формування організаційних умов полягають у встановленні науково обґрунтованих норм та нормативів використання енергетичних ресурсів, із обов'язковим визначенням правил перегляду цих нормативів. Складовою організаційного забезпечення визначено своєчасне освоєння інформаційних ресурсів щодо енергоефективності, вивчення сучасних технологій енергозбереження.

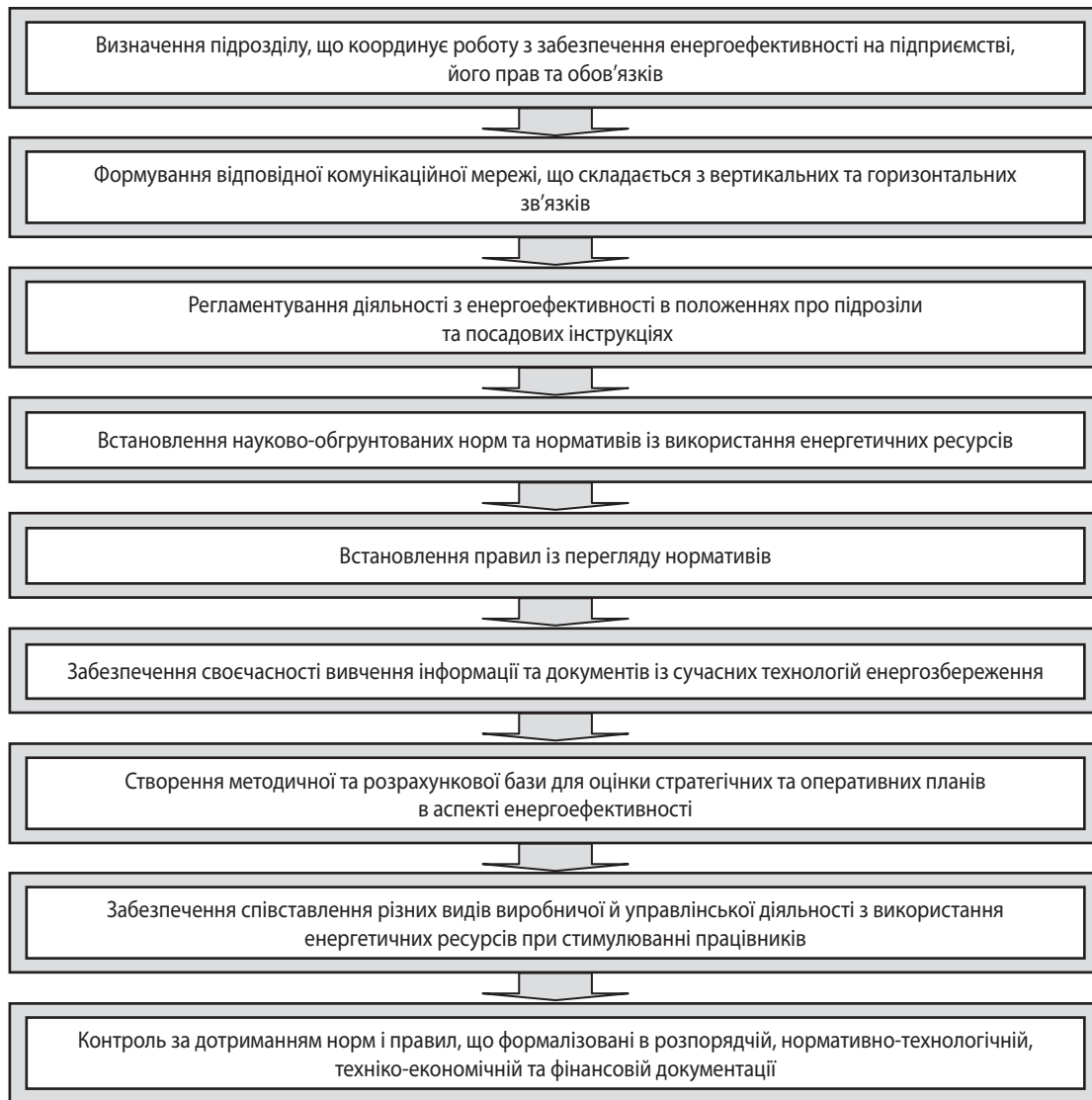

Рис. 1. Основні етапи формування організаційних умов забезпечення енергоефективності на підприємстві

Крім того, необхідно створити методичну та розрахункову базу для оцінки планування діяльності з урахуванням критерію енергоефективності, перегляду стратегічних і оперативних планів підприємства; стимулювання працівників до участі у досягненні документально визначених завдань енергоефективності. Обов'язковим є запровадження контролю за дотриманням встановлених завдань.

Висновок. Дослідження наявних систем забезпечення енергоефективності на підприємстві, які регламентовані у розглянутих програмах та стандартах, показало, що базовою методологією забезпечення енергоефективності є PDCA-цикл. Водночас виявлено, що для впровадження на підприємствах цієї методології необхідно створення організаційних умов. Тому було запропоновано основні етапи формування організаційних умов забезпечення енергоефективності на підприємстві. Їх реалізація забезпечить таке функціонування системи управління підприємства, за якого будуть досягатися регламентовані вимоги до систем забезпечення енергоефективності, що сприятиме не тільки оптимізації витрат енергоспоживання, а й підвищенню енергоефективності функціонування підприємства в цілому та його конкурентоспроможності.

Напрямом подальших досліджень є визначення організаційних умов енергоефективності, які складуть основу для розроблення механізму забезпечення енергоефективності на підприємстві.

Література: 1. ENERGY STAR [Електронний ресурс] / U.S. Environmental Protection Agency. – Режим доступу : <http://www.energystar.gov/about>. 2. EMAS [Електронний ресурс] / European Commission. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/environment/emas/index_en.htm. 3. ISO 14001 [Електронний ресурс] / International Organization for Standardization. – Режим доступу : <http://www.iso.org/iso/home/standards/management-standards/iso14000.htm>. 4. ISO 50001 Energy management systems – Requirements with guidance for use [Електронний ресурс] / International Organization for Standardization. – Режим доступу : http://www.iso.org/iso/catalogue_detail?csnumber=51297. 5. I.S. EN 16001:2009 Energy management systems – Requirements with guidance for use. Technical Guideline [Електронний ресурс] / Sustainable Energy Ireland. – Режим доступу : http://www.seai.ie/Your_Business/Energy_Agreements/IS393_Energy_Management_System/EN16001_Technical_Guideline.pdf. 6. Basic features of non-formal EMA in European Countries [Електронний ресурс] / European Commission. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/environment/emas/documents/StepUp_2.htm#_Toc261274044. 7. Пономаренко В. С. Структура визначення інтегрального показника системної ефективності розвитку підприємства / В. С. Пономаренко, І. В. Гонтарева // Економіка розвитку. – 2012. – № 1 (61). – С. 86–94. 8. How ENERGY STAR Helps Manufacturers Improve the Energy Performance of their Operations [Електронний ресурс] / US Environmental Protection Agency. – Access mod Режим доступу : http://www.energystar.gov/ia/business/industry/estar_and_manufacturers.pdf. 9. Guidelines for Energy Management [Електронний ресурс] / US Environmental Protection Agency. – Режим доступу : http://www.energystar.gov/index.cfm?c=guidelines.guidelines_index. 10. Валага Л. Ю. Економічна ефективність міжнародної стандартизації / Л.Ю. Валага // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – №10 (148). – С. 54–63.

References: 1. ENERGY STAR / U.S. Environmental Protection Agency [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.energystar.gov/about>. 2. EMAS / European Commission [Electronic resource]. – Access mode : http://ec.europa.eu/environment/emas/index_en.htm. 3. ISO 14001 / International Organization for Standardization [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.iso.org/iso/home/standards/management-standards/iso14000.htm>. 4. ISO 50001 Energy Management Systems – Requirements with Guidance for Use / International Organization for Standardization [Electronic resource]. – Access mode : http://www.iso.org/iso/catalogue_detail?csnumber=51297. 5. I.S. EN 16001:2009 Energy Management Systems – Requirements with Guidance for Use. Technical Guideline / Sustainable Energy Ireland [Electronic resource]. – Access mode : http://www.seai.ie/Your_Business/Energy_Agreements/IS393_Energy_Management_System/EN16001_Technical_Guideline.pdf. 6. Basic Features of Non-formal EMA in European Countries / European Commission [Electronic resource]. – Access mode : http://ec.europa.eu/environment/emas/documents/StepUp_2.htm#_Toc261274044. 7. Ponomarenko V. S. *Struktura vyznachennia intehralnoho pokaznyka systemnoi efektyvnosti rozvytku pidpriemstva* [Structure Determination of Integral Index System Efficiency of the Enterprise] / V. S. Ponomarenko, I. V. Hontareva // *Ekonomika rozvytku*. – 2012. – No. 1 (61). – P. 86–94. 8. How ENERGY STAR Helps Manufacturers Improve the Energy Performance of Their Operations / US Environmental Protection Agency [Electronic resource]. – Access mode : http://www.energystar.gov/ia/business/industry/estar_and_manufacturers.pdf. 9. Guidelines for Energy Management / US Environmental Protection Agency [Electronic resource]. – Access mode : http://www.energystar.gov/index.cfm?c=guidelines.guidelines_index. 10. Valaha L. Yu. *Ekonomichna efektyvnist mizhnarodnoi standartyzatsii* [Economic Efficiency of International Standardization] / L. Yu. Valaha // *Aktualni problemy ekonomiky*. – 2013. – No. 10 (148). – P. 54–63.

Інформація про автора

Іваненко Олена Володимирівна – аспірант кафедри економіки підприємства та менеджменту Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (пр. Леніна, 9а, м. Харків, 61116, Україна, e-mail: alyssa19@yandex.ru).

Информация об авторе

Иваненко Елена Владимировна – аспирант кафедры экономики предприятия и менеджмента Харьковского национального экономического университета имени Семена Кузнеця (пр. Ленина, 9а, г. Харьков, 61116, Украина, e-mail: alyssa19@yandex.ru).

Information about the author

O. Ivanenko – Postgraduate Student, Department of Economy of Enterprise and Management, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (Lenina pr., 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine, e-mail: alyssa19@yandex.ru).

*Стаття надійшла до ред.
07.08.2015 р.*

ОБЛІКОВЕ ВІДОБРАЖЕННЯ ЕКОНОМІКО-ЕКОЛОГІЧНИХ НАСЛІДКІВ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

Грицишен Д. О.

Анотація. Дослідження спрямовано на розробку організаційно-методологічних засад бухгалтерського обліку економіко-екологічних наслідків надзвичайних ситуацій на промислових підприємствах. Ця проблема є вкрай важливою в умовах нестабільного зовнішнього середовища функціонування промислових підприємств, до того ж нестабільність обумовлена не лише економічними факторами, але й екологічними, соціальними та політичними. Під час використання загальнонаукових методів аналізу та синтезу, групування та теоретичного узагальнення було отримано якісно новий організаційно-методологічний підхід до відображення економіко-екологічних наслідків надзвичайних ситуацій. Зокрема, було обґрунтовано взаємозв'язок економіко-екологічних наслідків надзвичайних ситуацій із об'єктами бухгалтерського обліку, що було покладено в основу розвитку методу бухгалтерського обліку. В частині розвитку окремих елементів методу бухгалтерського обліку запропоновано порядок документування економіко-екологічних наслідків, застосування методів їх оцінки та відображення на рахунках бухгалтерського обліку через упродовження нового субрахунку 978 «Витрати від надзвичайних ситуацій». У системі бухгалтерського обліку вся інформація про економіко-екологічні наслідки надзвичайних ситуацій формується в розрізах: економічних, екологічних та соціальних наслідків. За кожною групою визначено відповідний порядок оцінки та відображення. В цілому, запропоновані організаційно-методологічні положення бухгалтерського обліку економіко-екологічних наслідків є першою спробою їх наукового обґрунтування як об'єктів бухгалтерського обліку й формування облікової інформації про них для управління економіко-екологічною безпекою промислових підприємств. Застосування на практиці зазначених пропозицій дозволяє привести управління промисловим підприємством у відповідність до положень теорії сталого розвитку, внаслідок чого визначається не лише економічна результативність господарської діяльності, але й екологічна, а також соціальна.

Ключові слова: економіко-екологічні наслідки, надзвичайні ситуації, бухгалтерський облік, екологічний збиток, втрати.

УЧЕТНОЕ ОТРАЖЕНИЕ ЭКОНОМИКО-ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ПОСЛЕДСТВИЙ ЧРЕЗВЫЧАЙНЫХ СИТУАЦИЙ

Грицишен Д. А.

Аннотация. Исследование направлено на разработку организационно-методологических основ бухгалтерского учета экономико-экологических последствий чрезвычайных ситуаций на промышленных предприятиях. Данная проблема является крайне важной в условиях нестабильной внешней среды функционирования промышленных предприятий, причем нестабильность обусловлена не только экономическими факторами, но и экологическими, социальными и политическими. В результате использования общенаучных методов анализа и синтеза, группировки и теоретического обобщения было получено качественно новый организационно-методологический подход к отражению экономико-экологических последствий чрезвычайных ситуаций. В частности, была обоснована взаимосвязь экономико-экологических последствий чрезвычайных ситуаций с объектами бухгалтерского учета, которые были положены в основу развития метода бухгалтерского учета. В части развития отдельных элементов метода бухгалтерского учета предложен порядок документирования экономико-экологических последствий, применение методов их оценки и отражения на счетах бухгалтерского учета путем внедрения нового субсчета 978 «Расходы от чрезвычайных ситуаций». В системе бухгалтерского учета вся информация об экономико-экологических последствиях чрезвычайных ситуаций формируется в разрезах: экономических, экологических и социальных последствий. За каждой группой определен соответствующий порядок оценки и отражения. В целом, предложенные организационно-методологические положения бухгалтерского учета экономико-экологических последствий являются первой попыткой их научного обоснования как объектов бухгалтерского учета и формирования учетной информации о них для управления экономико-экологической безопасностью промышленных предприятий. Применение на практике указанных предложений позволяет привести управление промышленным предприятием в соответствие с положениями теории устойчивого развития, в результате чего определяется не только экономическая результативность хозяйственной деятельности, но и экологическая, а также социальная.

Ключевые слова: экономико-экологические последствия, чрезвычайные ситуации, бухгалтерский учет, экологический ущерб, потери.

ACCOUNTING OF ECONOMIC AND ENVIRONMENTAL CONSEQUENCES OF EMERGENCIES

D. Grytsyshen

Abstract. *The research is aimed at developing organizational and methodological principles of accounting economic and environmental consequences of emergencies at industrial enterprises. This issue is extremely important under unstable conditions of industrial enterprises functioning, with instability caused not only by economic but also ecological, social and political factors. As a result of using the scientific methods of analysis and synthesis, grouping and theoretical generalization, a whole new organizational and methodological approach to reflecting the economic and environmental consequences of emergencies has been developed. In particular, there has been substantiated the interrelation of economic and environmental consequences of emergency situations with accounting objects that were taken as a basis for development of the accounting method. The procedure for documenting the economic and environmental impacts, the use of the methods of their assessment and reflection on business accounts by introducing a new subsidiary account 978 «Expenses on emergency situations» have been proposed in the part concerning the development of individual elements of the accounting method. In the accounting system all the information about the economic and environmental consequences of emergencies is formed by: economic, environmental and social consequences. The relevant procedure of evaluation and reflection is determined for each group. In general, the proposed organizational and methodological principles of accounting of economic and environmental consequences is the first attempt of their scientific substantiation as objects of accounting and forming the accounting information about them to manage economic and environmental security of industrial enterprises. Application of the above mentioned proposals in practice allows to bring the industrial enterprise management into conformity with the theory of sustainable development resulting in determination of not only the productivity of economic activity but of environmental and social activities as well.*

Keywords: *economic and environmental consequences, emergencies, accounting, environmental damage, loss.*

Постановка проблеми. Рівень економіко-екологічної безпеки промислового підприємства в умовах надзвичайних ситуацій залежить від економіко-екологічних наслідків. Адже економіко-екологічні наслідки впливають на такі сфери функціонування промислового підприємства, як економічна (інвестиційна, виробнича, фінансова), екологічна (вплив на навколишнє природне середовище, природні ресурси) та соціальна (вплив на соціально-економічний стан населення, жертви надзвичайних ситуацій, руйнування соціальної інфраструктури та ін.). Всі зазначені сфери визначаються концепцією сталого розвитку, на досягнення цілей якої спрямована система управління економіко-екологічною безпекою промислового підприємства. Зазначене актуалізує дослідження організаційно-методологічних положень бухгалтерського обліку економіко-екологічних наслідків надзвичайних ситуацій.

Сучасні підходи до організаційно-методологічних положень бухгалтерського обліку економіко-екологічних наслідків надзвичайних ситуацій є нерозробленими в Україні, та наукова активність через публікації також є досить низькою. Така ситуація визначена тим, що в 2012 р. в бухгалтерське законодавство були внесені зміни, відповідно до яких таке поняття, як надзвичайна діяльність підприємств вилучено. Відповідно було внесено зміни до плану рахунків бухгалтерського обліку, які передбачали вилучення рахунків надзвичайних доходів та витрат. Проте проблема економіко-екологічних наслідків надзвичайних подій не зникла, і, відповідно, виникли питання щодо організаційно-методологічних положень їх облікового відображення. Зокрема, сьогодні постає питання ідентифікації таких наслідків із об'єктами бухгалтерського обліку та узгодження понятійного апарату з чинним законодавством щодо регулювання діяльності підприємства в умовах надзвичайних ситуацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання оцінки та управління економіко-екологічними наслідками надзвичайних ситуацій стали об'єктом наукового дослідження вітчизняних та зарубіжних учених, серед яких: Бублик М. І., Коропецька Т. О. [1], Балацький О. Ф. [2], Блехцін І. Я., Мінеєв В. А. [4], Семененко Б. А. [5], Ревіч Б. А. [6], Биков А. [7], Єрмілов С.Ф. [8], Онищенко С. В. [9], Самойлік М. С. [10], Буравльов Є. П., Руденко В. О., Туренко О. В. [11], Бахарєва А. Ю. [12], Юрченко В. А., Бахарєва А. Ю. [13], Троян Л. В., Тульська О. В. [14], Федак І. А. [15], Дідух Я. П., Вишенська І. Г., Альошкіна У. М., Гаврилов С. О., Навроцька О. І. [16], Скиданенко Ю. П. [17]. Питання облікового характеру не знайшли своє відображення в наукових працях.

Формулювання цілей статті. Дослідження спрямоване на розробку організаційно-методологічних положень бухгалтерського обліку економіко-екологічних наслідків надзвичайних ситуацій у забезпеченні безпечного функціонування підприємства.

Виклад основного матеріалу. «Наявність в Україні потужних промислових комплексів, більшість з яких потенційно небезпечні, розвинута мережа нафто- і газотранспортних комунікацій, велика кількість енергетичних об'єктів, використання у виробництві в значних кількостях потенційно небезпечних речовин – усе це збільшує вірогідність виникнення техногенних надзвичайних ситуацій, які містять у собі загрозу для населення, економіки і природного середовища. Крім того, надмірні техногенні навантаження також нерідко при-

зводять до виникнення надзвичайних ситуацій природного характеру з тяжкими соціально-економічними та екологічними наслідками. В умовах трансформації економіки існують додаткові дестабілізуючі фактори, які можуть підвищити аварійність потенційно небезпечних підприємств та знизити ефективність робіт щодо попередження та ліквідації надзвичайних ситуацій. Ці фактори пов'язані, перш за все, з приватизацією, зупинками виробництв, послабленням механізмів державного регулювання питань безпеки у виробничій сфері, професійно-психологічними факторами, загальним зниженням відповідальності, низьким рівнем життя більшості населення» [18].

Поняття «економіко-екологічні наслідки», як власне й поняття «економічні наслідки», «екологічні наслідки» та й «наслідки» загалом, є небухгалтерським поняттям. В економічній науці для ідентифікації наслідків надзвичайних подій використовують поняття «збиток», «економічний збиток», «екологічний збиток».

Рюміна Е. В. з цього приводу зазначає: «Якби категорія збитку від екологічних порушень увійшла в економічну систему на правах таких властивих їй вартісних категорій, як, наприклад заробітна плата, то екологічних проблем стало значно б менше. Те, що цього ще не сталося, не доводить чужорідності категорії збитку для економіки, в якій далеко не всі присутні в ній категорії виникли природним шляхом (як, наприклад, категорії товару, вартості та ін.). Так, зокрема, податки нині є іманентним елементом економічної системи, незважаючи на те, що вони були введені в цю систему штучним шляхом» [19]. Думка автора заслуговує на існування, проте може бути використана лише під час аналізу поняття «екологічний збиток». Адже поняття «збиток» загалом сьогодні застосовується в економічній літературі, особливо що стосується науки про бухгалтерський облік, для відображення фінансових результатів підприємства. Якщо йдеться про економіко-екологічний збиток, то ця категорія буде суто економічною і не зможе інтерпретуватися в системі об'єктів бухгалтерського обліку. В системі бухгалтерського обліку екологічний збиток має місце лише за умови його економічної оцінки та необхідності покриття підприємством. Звідси випливає, що економіко-екологічний збиток буде відображений у складі витрат промислового підприємства, які пов'язані з заподіянням господарською діяльністю шкоди навколишньому природному середовищу. Причому в цьому випадку господарська діяльність функціонує в нормальних умовах внутрішнього та зовнішнього середовища.

Інша ситуація виникає при функціонуванні господарської діяльності в умовах надзвичайних ситуацій. У зв'язку з тим, що економіко-екологічні наслідки спричинені надзвичайними ситуаціями різного роду, вони можуть вважатися економіко-екологічними збитками, які мають відображатися як матеріальні та фінансові витрати, які мають грошову оцінку.

Таким чином, є необхідність обґрунтування економіко-екологічних наслідків у системі об'єктів бухгалтерського обліку через категорію збиток, яка хоча не є класичною економічною категорією, проте найбільш повно відображає результати надзвичайних ситуацій для промислового підприємства. У свою чергу, в системі бухгалтерського обліку ця категорія не може відразу визначитися як фінансовий результат, а тому відобразатиметься як втрата.

Чинним вітчизняним законодавством передбачена методика оцінки збитків від наслідків надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру, відповідно до якої визначено розрахунок, що враховує сукупність їх складових. Зокрема, в методиці зазначено, що: «Загальний обсяг збитків від наслідків надзвичайних ситуацій розраховується як сума основних локальних збитків. Розрахунок збитків (З) при НС проводиться за такою загальною формулою, складові якої визначені у розділі І²: $Z = Hp + Mp + Mn + Pc/g + Mtw + Pl/g + Pr/g + Ppek + Pnz\phi + A\phi + B\phi + Z\phi$. Для кожного типу НС згідно з класифікатором надзвичайних ситуацій встановлюється перелік основних характерних збитків щодо кожного рівня надзвичайних ситуацій залежно від масштабів шкідливого впливу» [20].

Вітчизняні дослідники Комарницький І. та Бублик М., вивчивши зазначену методику оцінки збитків від наслідків надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру, запропонували еколого-економічний збиток групувати за трьома групами: соціальні (від втрати життя та здоров'я населення); екологічні (від знищення або погіршення якості рекреаційних зон, від утрати природно-заповідного фонду); економічні (від руйнування та пошкодження основних фондів, знищення майна та продукції, від невироблення продукції внаслідок припинення виробництва, від вилучення або порушення лісових угідь; втрати деревини та інших лісових ресурсів) [21].

В цілому зазначені підходи до ідентифікації економіко-екологічних наслідків спрямовані на методичне забезпечення державних установ. «Загалом в Україні оцінювання негативного впливу господарської діяльності на довкілля ґрунтується на двох основних альтернативних підходах: перший враховує фактичне (повне) оцінювання завданого збитку, а другий – попередні витрати на запобігання можливим збиткам.

² Усі збитки поділяються на види залежно від завданої фактичної шкоди, зокрема від: утрати життя та здоров'я населення (Hp); руйнування та пошкодження основних фондів, знищення майна та продукції (Mp); невироблення продукції внаслідок припинення виробництва (Mn); вилучення або порушення сільськогосподарських угідь (Pc/g); втрат тваринництва (Mtw); втрати деревини та інших лісових ресурсів (Pl/g); втрат рибного господарства (Pr/g); знищення або погіршення якості рекреаційних зон (Ppek); забруднення атмосферного повітря (Aφ); забруднення поверхневих і підземних вод та джерел, внутрішніх морських вод і територіального моря (Bφ); забруднення земель несільськогосподарського призначення (Zφ); а також збитки, заподіяні природно-заповідному фонду (Pnzφ).

Крім цього, слід розрізняти методи для оцінювання техногенних збитків від постійних екологічних порушень (від постійно діючих джерел забруднення) і від випадкових небезпечних процесів техногенного характеру (від НС)» [22].

Проте окремі з них можуть та повинні використовуватися для оцінки збитків на промислових підприємствах для їх облікового відображення, що є основою інформаційного забезпечення управління економіко-екологічною безпекою.

Застосування цієї методики на внутрішньому рівні промислового підприємства є нелогічним і не зовсім відповідне чинним організаційно-методологічним положенням бухгалтерського обліку. Так, окремі економіко-екологічні наслідки, що безпосередньо пов'язані з господарською діяльністю промислового підприємства, впливають на його економіко-екологічну безпеку та відображаються в системі об'єктів бухгалтерського обліку. Адже, як зазначає Плосконос Г. М.: «економічна відповідальність підприємств за завдані надзвичайними ситуаціями збитки повинна пов'язуватися з обсягом заподіяної шкоди, що має спонукати керівників підприємств до здійснення заходів по зменшенню техногенного ризику даного виробництва і, відповідно, зменшення його впливу на навколишнє природне середовище та здійснюватися у вигляді компенсаційних платежів» [23, с. 12].

Взаємозв'язок економіко-екологічних наслідків може проявлятися з різних сторін, зокрема: надзвичайна ситуація може призвести до пошкодження або руйнування активів, які належать підприємству; надзвичайна ситуація, яка сталася з вини промислового підприємства, може призвести до руйнування активів інших суб'єктів господарювання, внаслідок чого виникають зобов'язання перед іншими економічними агентами; надзвичайна ситуація може призвести до зупинки виробництва, внаслідок чого виникають утрачені економічні вигоди через відсутність окремої сфери діяльності промислового підприємства; надзвичайна ситуація може призвести до порушення договірних відносин, що регулюються положеннями договору, – «форс-мажорні обставини», й, відповідно, підприємство повинно відшкодувати збитки іншій стороні договору (покупцю, постачальнику, підряднику та ін.); надзвичайна ситуація з вини промислового підприємства може призвести до пошкодження соціальної інфраструктури, внаслідок чого виникають зобов'язання перед власниками цих об'єктів (державні органи); надзвичайна ситуація з вини підприємства може призвести до травматизму та смертності працівників, внаслідок чого виникають зобов'язання перед працівниками або їх родичами в разі смерті; надзвичайна ситуація з вини підприємства може призвести до травматизму, захворюваності та смертності населення певного територіального утворення (селище, місто, район, область, держава), внаслідок чого виникають зобов'язання перед окремими категоріями населення та державою у вигляді штрафів; надзвичайні ситуації можуть призвести до погіршення навколишнього середовища шляхом перевищення викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря відповідно до передбачених норм, встановлених діючими на підприємствах квотами згідно з Кіотським протоколом. Такі наслідки призводять до штрафних санкцій із боку держави та міжнародних організацій, а також до перегляду квот на викиди парникових газів, або ж зміни обсягів виробництва для дотримання встановлених річних норм; надзвичайні ситуації можуть призвести до негативного впливу на природні ресурси (водні, лісові, земельні), внаслідок чого у промислового підприємства можуть виникнути зобов'язання перед державою та міжнародними організаціями.

Зазначений перелік можна продовжувати й далі, проте їх можна згрупувати відповідно до відношення до об'єктів бухгалтерського обліку: оборотні та необоротні активи, грошові кошти, зобов'язання. Об'єкти визначають особливості втрат (економіко-екологічних наслідків) промислового підприємства внаслідок надзвичайних ситуацій. Взаємозв'язок об'єктів бухгалтерського обліку з економіко-екологічними наслідками наведено на рис. 1.

Такий підхід дозволяє структурувати організаційно-методологічні положення бухгалтерського обліку економіко-екологічних наслідків для забезпечення економіко-екологічної безпеки промислових підприємств.

У системі бухгалтерського обліку економіко-екологічні наслідки пропонуємо відображати як втрати на аналітичному рахунку до запропонованого субрахунку 978 «Витрати від надзвичайних ситуацій» – 978.1 «Втрати від надзвичайних ситуацій». Подальший аналітичний облік пропонуємо організувати за такими рівнями: рівень 1 – у розрізі видів економіко-екологічних та соціальних наслідків надзвичайних ситуацій (978.1.1 «Економічні наслідки надзвичайних ситуацій», 978.1.2 «Екологічні наслідки надзвичайних ситуацій», 978.1.3 «Соціальні наслідки надзвичайних ситуацій»); рівень 2 – у розрізі окремих наслідків надзвичайних ситуацій за кожним видом наслідків; рівень 3 – у розрізі втрат, які можливі за окремими економіко-екологічними наслідками надзвичайних ситуацій.

Розглянемо особливості облікового відображення кожного виду втрат промислового підприємства, які є економіко-екологічними наслідками надзвичайних ситуацій. Зважаючи на специфіку таких об'єктів, необхідним є обґрунтування використання окремих елементів методу бухгалтерського обліку. Зокрема, трансформації підлягають:

- інвентаризація у частині виявлення оборотних та необоротних активів, які були пошкоджені або знищені внаслідок надзвичайних ситуацій;
- документування: здійснюється відповідно до затверджених на державному рівні первинних документів та визначених на внутрішньому рівні напрямів реквізитного розширення документування операцій із утворення відходів;

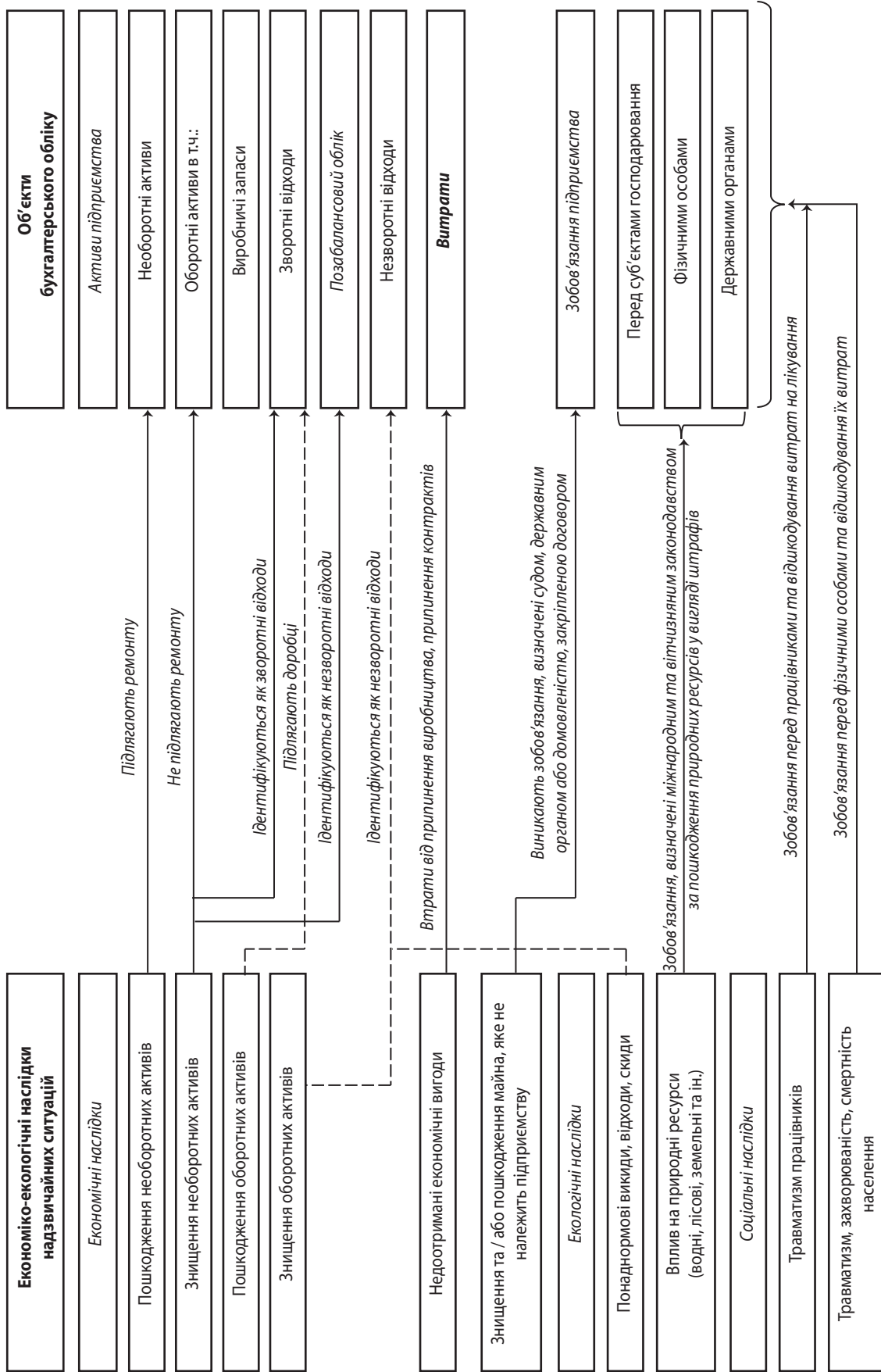

Рис. 1. Взаємозв'язок економіко-екологічних наслідків надзвичайних ситуацій із об'єктами бухгалтерського обліку

- оцінка: залежить від особливостей економіко-екологічних наслідків. Так, за умови оцінки пошкоджених або втрачених оборотних чи необоротних активів, які знаходяться у власності промислового підприємства, використовуються бухгалтерські методики. Під час оцінки зобов'язань використовуються методи, передбачені методикою оцінки збитків від наслідків надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру;
- калькулювання: використовується для оцінки впливу надзвичайних ситуацій на собівартість продукції підприємства та оцінки втрат від припинення виробництва внаслідок надзвичайних ситуацій або втраченої продукції;
- рахунки: організація аналітичного обліку втрат відбувається відповідно до наведеного вище підходу; зобов'язання групуються на рахунках відповідно до видів економіко-екологічних наслідків (економічні, соціальні, екологічні) та окремих складових таких наслідків; утворені активи у вигляді зворотних відходів групуються залежно від обраного на підприємстві напряму їх облікового відображення;
- подвійний запис: порядок відображення економіко-екологічних наслідків надзвичайних ситуацій наведено в табл. 1;
- баланс та звітність: економіко-екологічні втрати мають бути відображені у складі витрат, пов'язаних із надзвичайними ситуаціями, в звіті про фінансові результати та окремим розділом у звітності сталого розвитку.

Таким чином, специфічними у використанні будуть такі елементи методу бухгалтерського обліку, як оцінка та подвійний запис, що визначатимуться залежно від виду економіко-екологічних наслідків. Зважаючи на визначену специфіку економіко-екологічних наслідків та відсутність діючих методик їх облікового відображення, пропонуємо впровадити такі положення, які дозволять сформувати якісне інформаційне забезпечення управління економіко-екологічною безпекою промислових підприємств (табл. 1, табл. 2).

Запропоновані організаційно-методологічні положення бухгалтерського обліку економіко-екологічних наслідків надзвичайних ситуацій мають комплексний характер, адже враховують усі можливі витрати для промислових підприємств. Специфічним є облікове відображення втрачених оборотних та необоротних активів, адже необхідним є врахування не лише їх балансової вартості, але й потенційних втрат від вибуття таких активів.

Проблема відображення пошкоджених та втрачених необоротних активів полягає в тому, що їх реальна вартість на момент ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій може не співпадати із залишковою вартістю на балансі промислового підприємства. Особливо гостро стоїть проблема за умови, що реальна вартість необоротного активу є більшою, ніж залишкова вартість. Адже вартість втрати для підприємства оцінюється не лише залишковою вартістю, але й альтернативною вартістю об'єкта, яка може визначатися як вартість можливого придбання.

Таким чином, існує ряд проблем відображення такої вартості, адже діючими П(С)БО така ситуація не передбачена. Вважаємо, що механізм визнання наслідків від втрати об'єкта необоротних активів має бути таким:

- по-перше, необхідно здійснити оцінку справедливої вартості такого об'єкта з урахуванням його перебування у використанні. Справедлива вартість може визначатися або шляхом експертної оцінки, або за ринковою вартістю можливого придбання такого об'єкта;
- по-друге, визначення залишкової вартості такого об'єкта шляхом порівняння його первісної вартості з накопиченим зносом на цей об'єкт та подальшого порівняння залишкової вартості з оціненою справедливою вартістю об'єкта;
- по-третє, під час прийняття рішення про списання такого об'єкта з балансу у зв'язку з неможливістю його подальшого використання або приведення у стан, придатний до використання, першочерговим відбувається списання накопиченого зносу на цей об'єкт;
- по-третє, списання залишкової вартості об'єкта необоротних активів;
- по-четверте, відображення у складі втрат суми перевищення справедливої вартості об'єкта необоротних активів над його залишковою вартістю. Цю суму пропонуємо відображати як зменшення гудвілу промислового підприємства, за умови його наявності.

За відсутності гудвілу є неможливим, відповідно до діючих підходів, відобразити різницю між справедливою та залишковою вартістю. В такому випадку перед списанням активу пропонуємо здійснити його дооцінку. Це приведе до збільшення власного капіталу: Д 10 К 41 «Капітал у дооцінках». Одночасно ця вартість відобразиться у складі втрат, а у разі списання об'єкта призведе до зменшення вартості необоротного активу. У зв'язку з тим, що зазначені господарські операції будуть відображені одночасно, це не вплине лише на обороти по рахунках власного капіталу, проте не вплине на його вартість, а отже, й показники фінансового стану

Недоліком першого варіанта є те, що таке відображення спотворить інформацію у балансі, адже це означатиме, що внаслідок надзвичайної ситуації у підприємства зросла вартість власного капіталу. Це, у свою чергу, вплине на показники фінансового стану промислового підприємства. Другий варіант зменшить вартість наявних необоротних активів, навіть за умови подальшого придбання або заміни втрачених чи пошкоджених

Таблиця 1

**Організаційно-методологічні положення бухгалтерського обліку економіко-екологічних наслідків
надзвичайних ситуацій на промислових підприємствах (економічні наслідки)**

№	Господарська операція	Документування / інвентаризація	Оцінка	Кореспонденція	
				Д	К
Економічні наслідки надзвичайних ситуацій					
Необоротні активи:					
Відображено втрату необоротних активів:					
1	– в межах нарахованої амортизації	Акт інвентаризації, Акт списання	Балансова вартість зносу	13	10, 11
2	– в межах залишкової вартості	Акт списання	Залишкова вартість	978.1.1	10,11
3	– в межах гудвілу у випадку перевищення справедливої вартості над балансовою	Акт оцінки	Ринкова вартість за мінусом залишкової	978.1.1	191
Відображено пошкодження необоротних активів:					
1	– змінено статус необоротного активу	Довідка бухгалтерії	Балансова вартість	10, 11 (X)	10, 11
2	– відображено вартість пошкоджень у межах залишкової вартості	Розрахунок, Акт оцінки	Ринкова вартість, залишкова вартість	978.1.1	10, 11 (X)
3	– відображено вартість пошкоджень понад залишкову вартість		Ринкова вартість, залишкова вартість	978.1.1	191
Оборотні активи:					
Відображено втрату готової продукції:					
1	– яка знаходилася на складі та була оприбуткована за мінусом утворених зворотних відходів	Акт списання, Акт інвентаризації готової продукції на складі	Фактична собівартість	978.1.1	26
2	– відображено утворені зворотні відходи		Вартість подібних активів	209	26
3	– відображено незворотні відходи		У кількісному вираженні	071	-
4	– яка знаходилася у виробництві за мінусом виправного браку та зворотних відходів	Акт інвентаризації	Фактична собівартість	978.1.1	23
5	– відображено вартість виправного браку	незавершеного виробництва	Фактична собівартість	24	23
6	– відображено вартість зворотних відходів		Вартість подібних активів	20, 209	23
Зобов'язання:					
1	Відображено зобов'язання за невиконання договорів	Довідка, Договір	Відповідно до договору	978.1.1	631, 685
2	Відображено зобов'язання за пошкодження майна інших суб'єктів господарювання	Судове рішення, Довідка, Договір	Оцінка за діючою методикою оцінки [20]	978.1.1	685
3	Списано втрати економічного характеру від надзвичайних ситуацій на фінансові результати	Довідка	-	79	978.1.1

Таблиця 2

Організаційно-методологічні положення бухгалтерського обліку економіко-екологічних наслідків надзвичайних ситуацій на промислових підприємствах
(екологічні та соціальні наслідки)

№	Господарська операція	Документування / інвентаризація	Оцінка	Кореспонденція	
				Д	К
Екологічні наслідки надзвичайних ситуацій					
1	Відображено зобов'язання за понаднормові відходи, утворені внаслідок надзвичайних ситуацій	Довідка, рахунок, судові рішення	Оцінка за діючою методикою оцінки [20]	978.1.2	685
2	Відображено зобов'язання за забруднення навколишнього середовища в розрізі природних ресурсів	Довідка, рахунок, судові рішення	Оцінка за діючою методикою оцінки [20]	978.1.2	685
3	Витрати на відновлення природних ресурсів, рекреаційних зон	Калькуляція	Фактична собівартість	978.1.2	20,66,65, 91,68
4	Відображено сплату екологічного податку за мінусом суми при звичайній діяльності	Декларація	Відповідно до Податкового кодексу	978.1.2	641
5	Списано втрати екологічного характеру від надзвичайних ситуацій на фінансові результати	Довідка	-	79	978.1.2
Соціальні наслідки надзвичайних ситуацій					
Зобов'язання перед працівниками підприємства					
1	Виплати працівникам за травматизм унаслідок надзвичайних ситуацій	РПВ, довідка	Відповідно до КзПП та ЗУ «Про охорону праці»	978.1.3	66 / 65
2	Оплата за лікування працівників	Рахунок	Фактичні витрати на лікування	978.1.3	685
3	Виплати внаслідок смерті працівника	Довідка	-	978.1.3	685
4	Нараховані штрафи за травматизм від надзвичайних ситуацій	Рахунок	Оцінка за діючою методикою оцінки [20]	978.1.3	684
Зобов'язання перед фізичними особами					
1	Виплати фізичним особам моральної шкоди			978.1.3	685
2	Оплата за лікування фізичних осіб			978.1.3	685
3	Виплати матеріальної шкоди	Судові рішення, Договір	Оцінка за діючою методикою оцінки [20]	978.1.3	685
4	Нараховані штрафи			978.1.3	684
5	Списано втрати соціального характеру від надзвичайних ситуацій на фінансові результати	Довідка	-	79	978.1.3

об'єктів. Найбільш актуальним є третій варіант, адже таке відображення відповідатиме визначенню витрати підприємства в частині збільшення зобов'язань. Крім того, сума, що відображена у складі доходів майбутніх періодів, буде списуватися на покриття витрат, пов'язаних із ремонтом об'єктів необоротних активів.

Використання в запропонованій методиці гудвілу для відображення втрат від знищення об'єкта необоротних активів є логічним із тієї позиції, що промислове підприємство, за умови втрати основних засобів, є менш привабливим для інвесторів. Адже для налагодження його нормального функціонування потрібно відобразити втрати від знищення об'єкта основних засобів на суму більшу, ніж їх балансова вартість. Ця методика дозволяє сформуванню якісного інформаційного поля для забезпечення управління економіко-екологічною безпекою з позиції його інвестиційної привабливості. Крім того, її впровадження на промислових підприємствах стане основою забезпечення виконання бухгалтерським обліком його функції – збереження майна власника. Приклад такого відображення наведено в табл. 3.

Таблиця 3

Порядок оцінки та облікового відображення втрат об'єктів необоротних активів унаслідок надзвичайних ситуацій

Довідка	№ 7803, від 16.03.2015 р.			
Об'єкт	Фрезерувальний станок			
Оцінка вартості	Вартості			
	Знос	Первісна	Залишкова	Справедлива
	20000,00	144000,00	124000,00	140000,00
Списання	В межах балансової вартості		Понад балансову вартість	
	Д 978.1.1 К 10,11		Д 978.1.1 К 191	
	Сума	124000,00	Сума	16000,00
Документи	Акт інвентаризації		№ НС 1609, від 12.03.2015 р.	
	Акт оцінки		№ ОНА 098, від 15.03.2015 р.	
	Акт списання		№ 67, від 16.03.2015 р.	

Зазначена форма розрахунку може використовуватися як довідка бухгалтерії для відображення зазначених операцій. Та, у свою чергу, буде додатком до акта списання об'єкта необоротних активів за його втрати внаслідок надзвичайних ситуацій на промисловому підприємстві.

Наступною складовою організаційно-методологічного підходу до бухгалтерського обліку економіко-екологічних наслідків є відображення у складі втрат вартості пошкоджень об'єкта, за умови прийняття рішення про його подальше використання в господарській діяльності. Так, для достовірної оцінки таких втрат необхідно також застосовувати оцінку за справедливою вартістю. Причому оцінюватися можуть як власне втрати, так і справедлива вартість об'єкта до його пошкодження та після. В першу чергу, в системі бухгалтерського обліку відобразатиметься вартість втрат об'єкта відповідно до його балансової вартості, а в подальшому різниця між балансовою та справедливою, яка призведе до зменшення гудвілу промислового підприємства.

Всі зазначені втрати від знищення та пошкодження об'єктів необоротних активів характеризують економіко-екологічні наслідки з економічної точки зору та відображаються на запропонованому аналітичному рахунку 978.1.1 «Економічні наслідки надзвичайних ситуацій». Основними первинними документами для відображення зазначених операцій є акт інвентаризації (в якому містяться результати виявлених об'єктів необоротних активів, які були втрачені або пошкоджені внаслідок надзвичайних ситуацій); акт оцінки (за умови залучення професійних оцінювачів); акт списання (на основі якого відбувається списання об'єкта або його окремих складових).

Особливістю відображення втрат готової продукції промислового підприємства є те, що необхідно відобразити як втрачену готову продукцію, яка вже оприбуткована, так і ту, яка знаходилася у виробництві, тобто виникає потреба у списанні витрат виробництва, які не перетворилися в готову продукцію внаслідок надзвичайної ситуації. Під час списання пошкодженої або втраченої готової продукції, яка знаходилася на складі, перш за все оцінюються відходи, які утворилися внаслідок надзвичайної ситуації та можуть у подальшому використовуватися як виробничі запаси або бути оприбутковані як відходи, які потребують переробки для подальшого використання як виробничі запаси. Оцінку таких відходів варто здійснювати за методом оцінки вартості подібних запасів. У свою чергу, в системі позабалансового обліку потрібно відобразити кількість утворених незворотних відходів.

Вартість втраченої готової продукції за мінусом вартості зворотних відходів обліковується у складі економічних наслідків надзвичайних ситуацій на аналітичному рахунку 978.1.1 «Економічні наслідки надзвичайних ситуацій». Підставою для відображення зазначених господарських операцій будуть первинні документи: акт списання, акт інвентаризації готової продукції на складі.

Для відображення втрат виробничого процесу, тобто списання виробничих витрат, які були понесені, проте внаслідок надзвичайної ситуації не було випущено готової продукції, необхідно ідентифікувати такі об'єкти:

– *виправний брак*. Внаслідок пошкодження технологічних процесів може утворитися виправний брак, який після здійснення відповідних заходів із доробки може бути визнаний як готова продукція. Його оцінка здійснюється за фактичною собівартістю, тобто визначається вартість витрат, понесених на його утворення;

– *відходи*. Утворені внаслідок пошкодження технологічних процесів зворотні відходи мають бути оцінені та оприбутковані, й, відповідно, необхідно зменшити суму втрат промислового підприємства від надзвичайних ситуацій. Оцінка відходів здійснюється за вартістю подібних активів.

Отже, втрати виробничих процесів від надзвичайних ситуацій відображаються за мінусом суми виправного браку та відходів на рахунку 978.1.1 «Економічні наслідки надзвичайних ситуацій».

Особливою складовою економічних наслідків надзвичайних ситуацій є зобов'язання, які виникають перед фізичними та юридичними особами, а також перед державними органами. Зокрема, такими зобов'язаннями є зобов'язання, які виникли внаслідок невиконання договорів із контрагентами (покупцями та замовниками, постачальниками та підрядниками). Зазвичай такі зобов'язання передбачені договором у розділі «Форс-мажорні обставини», проте діючим господарським законодавством (Господарський кодекс України) та цивільним законодавством (Цивільний кодекс України) не передбачено, а надається лише визначення непереборної сили – «це надзвичайна або невідворотна за даних умов подія» [24]. Проте досить часто «Форс-мажорні обставини» передбачені договорами. У випадку виникнення таких зобов'язань їх оцінка проводиться відповідно до умов договору, що тягне за собою збільшення зобов'язань (рахунки 631 «Розрахунки з постачальниками та підрядниками» та 685 «Розрахунки з іншими кредиторами»).

Іншим джерелом виникнення зобов'язань є пошкодження майна інших суб'єктів господарювання внаслідок надзвичайної ситуації, що виникла з вини промислового підприємства. Такі зобов'язання можуть виникнути внаслідок судового рішення або внаслідок оформлення договору про відшкодування збитків іншому суб'єкту господарювання.

Щодо екологічних збитків, то вони мають таку структуру: зобов'язання за понаднормові відходи, утворені внаслідок надзвичайних ситуацій; зобов'язання за забруднення навколишнього середовища в розрізі природних ресурсів; екологічний податок за мінусом суми при звичайній діяльності, яка відображається як зобов'язання підприємства перед державними органами у вигляді штрафів, податків і зборів. Крім того, у складі втрат від екологічних наслідків пропонуємо відображати витрати на відновлення природних ресурсів, рекреаційних зон, які варто обліковувати в розрізі елементів витрат.

Соціальні наслідки надзвичайних ситуацій призводять до виникнення зобов'язання перед державними органами, суб'єктами господарювання, працівниками та фізичними особами.

Зобов'язання перед працівниками виникають внаслідок травматизму, а перед його родичами – внаслідок смерті, спричиненої надзвичайною ситуацією. Ці зобов'язання виникають таким чином: виплати працівникам за травматизм внаслідок надзвичайних ситуацій, оплата за лікування працівників, виплати внаслідок смерті працівника, нараховані штрафи за травматизм від надзвичайних ситуацій. Нарахування та порядок сплати таких зобов'язань передбачено Кодексом законів про працю, Законом України про охорону праці, а також окремі складові можуть бути передбачені Колективним договором або трудовою угодою. Причому зобов'язання можуть виникати за різних надзвичайних ситуацій, які спричинені небезпечними подіями як з вини підприємства, так і зовнішнім середовищем. Вартість таких зобов'язань необхідно відображати у складі соціальних наслідків надзвичайних ситуацій, а саме на рахунку втрат від надзвичайних ситуацій.

Аналогічним чином відображаються зобов'язання перед фізичними особами, які не є працівниками підприємства, проте постраждали внаслідок надзвичайної ситуації, спричиненої господарською діяльністю підприємства. Зазвичай вартість таких зобов'язань визначається в судовому порядку шляхом визначення матеріального та морального збитку постраждалих осіб.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Удосконалено організаційно-методологічні положення бухгалтерського обліку економіко-екологічних наслідків надзвичайних ситуацій у розрізі: економічних наслідків (втрата оборотних і необоротних активів та зобов'язання перед третіми сторонами); екологічних наслідків (втрата природних ресурсів, понаднормові викиди, відходи та скиди); соціальних наслідків (зобов'язання перед працівниками та фізичними особами), які передбачають застосування релевантної оцінки залежно від специфіки наслідків, реквізитне розширення документування та порядок відображення на рахунках бухгалтерського обліку. Запропоновані положення враховують специфіку надзвичайних ситуацій та їх вплив на господарську діяльність, що, в свою чергу, проявляється на елементах методу бухгалтерського обліку. Запровадження запропонованих організаційно-методологічних положень у практику промислових підприємств дозволить сформувати інформаційний простір управління економіко-екологічною безпекою в умовах надзвичайних ситуацій.

Література: 1. Бублик М. І. Аналіз методів економічної оцінки збитків, завданих лісовому господарству надзвичайними ситуаціями техногенного характеру / М. І. Бублик, Т. О. Коропецька // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2008. – № 611. – С. 71–79. 2. Балацкий О. Ф. Экономика чистого воздуха. – Киев : Наук. думка, 1979. – 296 с. 3. Райзберг Б. А. Современный экономический словарь / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева. – М. : ИНФРА–М, 2002. – 480 с. 4. Блехцин И. Я. Производительные силы СССР и окружающая среда (проблемы и опыт исследования) / И. Я. Блехцин, В. А. Минеев. – М. : Мысль, 1981. – 214 с. 5. Семенов Б. А. Теоретические аспекты определения экономического ущерба от загрязнения воздушного бассейна / Б. А. Семенов // УкрНИИТИ Госплана УССР. Харьк. межст. террит. центр НТИ и пропаганды ; 02-18.01.90-0. – Харьков, 1990. – 30 с. 6. Ревич Б. А. Методика оценки экономического ущерба здоровью населения от загрязнения атмосферного воздуха : пособие по регион. эколог. политике / Б. А. Ревич, В. Н. Сидоренко. – М. : Акрополь, ЦЭПР, 2006. – 42 с. 7. Быков А. Методические рекомендации по оценке социально-экономического ущерба от нарушения здоровья населения, обусловленного загрязнением атмосферного воздуха / А. Быков, Л. Соленова, Г. Земляная и др. // Управление риском. – 1999. – № 3. – С. 51–59. 8. Єрмілов С. Ф. Енергетична політика в контексті сталого розвитку держави / С. Ф. Єрмілов // Економіка і прогнозування. – 2006. – № 2. – С. 9–24. 9. Онищенко С. В. Еколого-економічна оцінка забруднення навколишнього середовища в системі екологічно безпечного розвитку регіонів України / С. В. Онищенко, М. С. Самойлік. – Полтава : ПолтНТУ, 2012. – 269 с. 10. Самойлік М. С. Екологічне обґрунтування соціально-економічного розвитку сільських територій за рахунок створення еко-поселень / М. С. Самойлік // Вісник Полтавської державної аграрної академії. – 2013. – № 4. – С. 111–116. 11. Буравльов Є. П. Підхід до оцінки збитків техногенних аварій / Є. П. Буравльов, В. О. Руденко, О. В. Туренко // Екологія і ресурси. – Київ, 2006. – Вип. 14. – С. 112–121. 12. Бахарева А. Ю. Экологически безопасные методы очистки газообразных промышленных выбросов от формальдегида и метана : дис. ... канд. техн. наук : 21.06.01 / Бахарева Анна Юрьевна. – Харьков, 2009. – 210 с. 13. Юрченко В. А. Оценка эколого-экономического ущерба, причиняемого промышленными выбросами формальдегида / В. А. Юрченко, А. Ю. Бахарева // Вестник Национального технического университета «Харьковский политехнический институт» : сб. науч. тр. Темат. вып. : Новые решения в современных технологиях. – Харьков : НТУ «ХПИ». – 2012. – № 9. – С. 113–118. 14. Троян Л. В. Економічні важелі боротьби із забрудненням природного середовища в Хмельницькій області / Л. В. Троян, О. Л. Тульська // Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки. – 2012. – № 1. – С. 273–277. 15. Федак І. А. Еколого-економічні аспекти контролю якості атмосферного повітря на міждержавному рівні / І. А. Федак // Методи та прилади контролю якості. – 2008. – № 20. – С. 88–92. 16. Дідух Я. П. Екологічна оцінка збитків від втрати природних біотопів м. Києва / Я. П. Дідух, І. Г. Вишенська, У. М. Альошкіна, С. О. Гаврилов та ін. // Наукові записки НаУКМА. – Київ : ТОВ «Аграр Медіа Груп». – 2013. – Т. 142: Біологія та екологія. – С. 54–60. 17. Скиданенко Ю. П. Аналіз методологічних підходів до визначення збитків від природних катастроф / Ю. П. Скиданенко // Вісник Сумського державного університету. Серія: Економіка. – 2007. – № 1. – С. 52–59. 18. Плосконос Г. М. Економічні ризик-фактори діяльності підприємств / Г. М. Плосконос // Актуальні проблеми економіки : науковий економічний журнал. – Київ : ВНЗ „Нац. акад. упр.», 2003. – Вип. 9 (27). – С. 166–171. 19. Рюмина Е. В. Показатели ущерба как экономический инструмент сохранения окружающей среды / Е. В. Рюмина // Труды VII Всероссийской конференции «Теория и практика экологического страхования: устойчивое развитие». – М. : ИПР РАН, 2007. – С. 110–124. 20. Про затвердження Методики оцінки збитків від наслідків надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру : постанова Кабінету Міністрів України від 15.02.2002 №175 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/175-2002-%D0%BF>. 21. Комарницький І. Удосконалення підходів до оцінки техногенних збитків на прикладі лісового господарства / І. Комарницький, М. Бублик // Економічний аналіз : зб. наук. пр. – Тернопіль : ТНЕУ, 2009. – Вип. 4. – С. 224–239. 22. Бублик М. І. Оцінювання техногенних збитків промислових підприємств в умовах формування еволюційної економіки / М. І. Бублик, Т. О. Коропецька // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2012. – № 725 : Проблеми економіки та управління. – С. 32–41. 23. Плосконос Г. М. Механізм управління техногенною безпекою підприємства : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.06.01 / Плосконос Ганна Миколаївна ; Нац. авіац. ун-т. – Київ, 2003. – 19 с. 24. Цивільний кодекс України : станом на 1 верес. 2013 р. : відповідає офіц. тексту. – Харків : Право, 2013. – 440 с. 25. Орлов П. А. Проблемы социальной ответственности субъектов хозяйствования и их рекламной деятельности [Електронний ресурс] / П. А. Орлов // Економіка розвитку. – 2014. – № 1 (69). – С. 109–115. – Режим доступу : http://www.ed.ksue.edu.ua/ER/knt/eu141_69/e141orl.pdf. 26. Іванова В. В. Якісні аспекти інформаційного забезпечення економіки, заснованої на знаннях, інформаційними суб'єктами кластерів [Електронний ресурс] / В. В. Іванова // Економічний часопис XXI. – 2011. – № 9–10. – Режим доступу : <http://soskin.info/ea/2014/1-2/20143614.html>.

References: 1. Bublyk M. I. *Analiz metodiv ekonomichnoi otsinky zbytkiv, zavdanykh lisovomu hospodarstvu nadzvychajny-sytuatsiiamy tekhnogennoho kharakteru* [Analysis Methods for Economic Evaluation of Damage Caused to Forestry Manmade Emergencies] / M. I. Bublyk, T. O. Koropetska // *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika»*. – 2008. – No. 611. – P. 71–79. 2. Balackiy O. F. *Ekonomika chistogo vozduha* / O. F. Balackiy. – K. : Naukova dumka, 1979. – 296 p. 3. Rayzberg B. A. *Sovremennyy ekonomicheskiy slovar* / B. A. Rayzberg, L. Sh. Lozovskiy, E. B. Starodubtseva. – M. : INFRA-M, 2002. – 480 p. 4. Blehtsin I. Ya. *Proizvoditelnye sily SSSR i okruzhayushchaya sreda (problemy i opyt issledovaniya)* / I. Ya. Blehtsin, V. A. Mineyev. – M. : Mysl, 1981. – 214 p. 5. Semenenko B. A. *Teoreticheskiye aspekty opredeleniya ekonomicheskogo ushcherba ot zagryazneniya vozdushnogo basseyna* / B. A. Semenenko. – Kharkov, 1990. – 30 p. 6. Revich B. A. *Metodika otsenki ekonomicheskogo ushcherba zdorovyyu naseleniya ot zagryazneniya atmosfernogo vozduha : posobie po regionalnoy ekologicheskoy politike* / B. A. Revich, V. N. Sidorenko. – M. : Akropol; TsEPR, 2006. – 42 p. 7. Bykov A. *Metodicheskie rekomendatsii po otsenke socialno-ekonomi-*

cheskogo ushcherba ot narusheniya zdorovya naseleniya, obuslovlennogo zagryazneniem atmosfernogo vozduha [Guidelines on the Assessment of the Socio-economic Damage Caused by Violations of Health Caused by Air Pollution] / A. Bykov, L. Solenova, G. Zemlyanaya et al. // *Upravlenie riskom*. – 1999. – No. 3. – P. 51–59. **8.** Yermilov S. F. *Enerhetychna polityka v konteksti staloho rozvytku derzhavy* [Energy Policy in the Context of Sustainable Development] / S. F. Yermilov // *Ekonomika i prohnouzuvannya*. – 2006. – No. 2. – P. 9–24. **9.** Onyshchenko S. V. *Ekoloho-ekonomichna otsinka zabrudnennia navkolyshnoho seredovyschha v systemi ekolohichno bezpechnoho rozvytku rehioniv Ukrainy* / S. V. Onyshchenko, M. S. Samoylik. – Poltava : PoltNTU, 2012. – 269 p. **10.** Samoylik M. S. *Ekolohichne obgruntuvannya sotsialno-ekonomichnoho rozvytku silskykh terytoriy za rakhunok stvorennia eko-poselen* [Environmental Study of Socio-economic Development of Rural Areas through the Creation of Eco-villages] / M. S. Samoylik // *Visnyk Poltavskoi derzhavnoi ahrarynoi akademii*. – 2013. – No. 4. – P. 111–116. **11.** Buravlov Ye. P. *Pidkhid do otsinky zbytkiv tekhnohennykh avariiv* / Ye. P. Buravlov, V. O. Rudenko, O. V. Turenko // *Ekolohiia i resursy*. – 2006. – Issue 14. – P. 112–121. **12.** Bahareva A. Yu. *Ekologicheski bezopasnye metody ochistki gazoobraznykh promyshlennykh vybrosov ot formaldegida i metana : dis. ... kand. tehn. nauk : 21.06.01* / A. Yu. Bahareva. – Kharkov, 2009. – 210 p. **13.** Yurchenko V. A. *Otsenka ekologo-ekonomicheskogo ushcherba, prichynyaemogo promyshlennymi gazoobraznymi vybrosumi formaldegida* [Evaluation of Ecological and Economic Damage Caused by Industrial Emissions of Gaseous Formaldehyde] / V. A. Yurchenko, A. Yu. Bahareva // *Vestnik NTU «HPI»*. *Novye resheniya v sovremennykh tekhnologiyah*. – 2012. – No. 9. – P. 113–118. **14.** Troian L. V. *Ekonomichni vazheli borotby iz zabrudnenniam pryrodnoho seredovyschha v Khmelnytskii oblasti* [Economic Levers Pollution of the Environment in the Khmelnytsky Region] / L. V. Troian, O. L. Tulska // *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Seriya «Ekonomichni nauky»*. – 2012. – No. 1. – P. 273–277. **15.** Fedak I. A. *Ekoloho-ekonomichni aspekty kontroliu yakosti atmosfernoho povitria na mizhderzhavnomu rivni* [Ecological and Economic Aspects of Monitoring Air Quality at the International Level] / I. A. Fedak // *Metody ta pryklady kontroliu yakosti*. – 2008. – No. 20. – P. 88–92. **16.** *Didukh Ya. P. Ekolohichna otsinka zbytkiv vid vtraty pryrodnykh biotopiv m. Kyieva* [Environmental Assessment of Damages from the Loss of Natural Habitats of Kyiv] / Ya. P. Didukh, I. H. Vyshenska, U. M. Alohskina, S. O. Havrylov et al. // *Naukovi zapysky NaUKMA*. – K. : TOV «Ahrar Media Hrup». – 2013. – Vol. 142: *Biolohiia ta ekolohiia*. – P. 54–60. **17.** Skydanenko Yu. P. *Analiz metodolohichnykh pidkhdov do vyznachennia zbytkiv vid pryrodnykh katastrof* [Analysis of Methodological Approaches to Determining Losses from Natural Disasters.] / Yu. P. Skydanenko // *Visnyk Sumskoho derzhavnoho universytetu. Seriya «Ekonomika»*. – 2007. – No. 1. – P. 52–59. **18.** Ploskonos H. M. *Ekonomichni ryzyk-factory diialnosti pidpriumstv* [Economic Risk Factors of Enterprises] / H. M. Ploskonos // *Aktualni problemy ekonomiky*. – 2003. – Issue 9 (27). – P. 166–171. **19.** Ryumina E. V. *Pokazateli ushcherba kak ekonomicheskiiy instrument sohraneniya okruzhayushchey sredy* / E. V. Ryumina // *Trudy VII Vserossiyskoy konferentsii «Teoriya i praktika ekologicheskogo strahovaniya: ustoychivoe razvitie»*. – M. : IPR RAN, 2007. – P. 110–124. **20.** *Pro zatverdzhennia Metodyky otsinky zbytkiv vid naslidkiv nadzvychainykh sytuatsii tekhnohennoho i pryrodnoho kharakteru* : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 15.02.2002 r. № 175 [Electronic resource]. – Access mode : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/175-2002-%D0%BF>. **21.** Komarnytskyi I. *Udoskonalennia pidkhdov do otsinky tekhnohennykh zbytkiv na prykladi lisovoho hospodarstva* [Improving Approaches to the Assessment of Damages in Case of Man-made Forest] / I. Komarnytskyi, M. Bublyk // *Ekonomichnyi analiz*. – Ternopil : TNEU, 2009. – Issue. 4. – P. 224–239. **22.** Bublyk M. I. *Otsiniuvannia tekhnohennykh zbytkiv promyslovykh pidpriumstv v umovakh formuvannia evoliutsiinoi ekonomiky* [Evaluation Man-made Losses of Industrial Enterprises in the Formation of Evolutionary Economics] / M. I. Bublyk, T. O. Koropetska // *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politehnika»*. – 2012. – No. 725 : *Problemy ekonomiky ta upravlinnia*. – P. 32–41. **23.** Ploskonos H. M. *Mekhanizm upravlinnia tekhnohennoiu bezpekoiu pidpriumstva* : avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk : 08.06.01 / H. M. Ploskonos ; *Nats. aviats. un-t*. – K., 2003. – 19 p. **24.** *Tsyvilnyi kodeks Ukrainy : stanom na 01 veresnia 2013 r. : vidpovidaie ofits. tekstu*. – Kharkiv : Pravo, 2013. – 440 p. **25.** Orlov P. A. *Problemy socialnoy otvetstvennosti subyektov hozhaystvovaniya i ih reklamnoy deyatelnosti* [Problems of the Social Responsibility of Business Entities and Their Promotional Activities] / P. A. Orlov // *Ekonomika rozvytku*. – 2014. – No. 1 (69). – P. 109–115 [Electronic resource]. – Access mode : http://www.ed.ksue.edu.ua/ER/knt/eu141_69/e141orl.pdf. **26.** Ivanova V. V. *Yakisni aspekty informatsiinoho zabezpechennia ekonomiky, zasnovanoi na znan-niakh, informatsiinyi subiektamy klasteriv* [Qualitative Aspects of Information Support Economy Based on Knowledge, Information Entities Clusters] / V. V. Ivanova // *Ekonomichnyi chasopys-XXI*. – 2011. – No. 9–10 [Electronic resource]. – Access mode : <http://soskin.info/ea/2014/1-2/20143614.html>.

Інформація про автора

Грицишен Дмитрій Олександрович – канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри обліку і аудиту Житомирського державного технологічного університету (вул. Черняхівського, 103, м. Житомир, 10005, Україна, e-mail: gritsishen-do@mail.ru).

Информация об авторе

Грицишен Дмитрий Александрович – канд. экон. наук, доцент, доцент кафедры учета и аудита Житомирского государственного технологического университета (ул. Черняховского, 103, г. Житомир, 10005, Украина, e-mail: gritsishen-do@mail.ru).

Information about the author

D. Grytsyshen – Candidate of Sciences in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting and Auditing, Zhytomyr State Technological University (Chernyakhovskogo vul., 103, Zhytomyr, 10005, Ukraine, e-mail: gritsishen-do@mail.ru).

*Стаття надійшла до ред.
15.08.2015 р.*

ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ СТАТИСТИЧНОГО АНАЛІЗУ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ГОТЕЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Остапенко Я. О.

Анотація. Обґрунтовано важливість проведення статистичного аналізу діяльності підприємств готельного господарства. Висвітлено теоретичну сторону проведення аналізу, поєднану з практичним використанням статистичних методів та розроблених аналітичних форм внутрішньої звітності. Під час дослідження було зроблено висновок про те, що розробка системи контролю за діяльністю підприємств готельного господарства повинна базуватись на проведенні статистичного аналізу показників підприємства за допомогою обґрунтованого аналітико-інформаційного забезпечення процесу внутрішнього аналізу та контролю. Завдання проведення контролю, у свою чергу, необхідно адаптувати до виявлених ризикових ділянок діяльності підприємств, що дасть змогу концентрувати ресурси на потенційно проблемних аспектах діяльності, а використання статистичного інструментарію і належного аналітико-інформаційного забезпечення створює економічне підґрунтя для реалізації контрольних функцій системи управління такого підприємства.

Ключові слова: статистичний аналіз, статистичне дослідження, статистичні показники, статистичні методи, готельне господарство, підприємство готельного господарства.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ СТАТИСТИЧЕСКОГО АНАЛИЗА ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ ГОСТИНИЧНОГО ХОЗЯЙСТВА

Остапенко Я. А.

Аннотация. Обоснована важность проведения статистического анализа деятельности предприятий гостиничного хозяйства. Освещена теоретическая сторона проведения анализа, совмещенная с практическим использованием статистических методов и разработанных аналитических форм внутренней отчетности. Во время исследования был сделан вывод о том, что разработка системы контроля за деятельностью предприятий гостиничного хозяйства должна базироваться на проведении статистического анализа показателей предприятия с помощью обоснованного аналитико-информационного обеспечения процесса внутреннего анализа и контроля. Задачи проведения контроля необходимо, в свою очередь, адаптировать к выявленным рисковым участкам деятельности предприятий, что позволит концентрировать ресурсы на потенциально проблемных аспектах деятельности, а использование статистического инструментария и надлежащего аналитико-информационного обеспечения создаст экономическую основу для реализации контрольных функций системы управления таким предприятием.

Ключевые слова: статистический анализ, статистическое исследование, статистические показатели, статистические методы, гостиничное хозяйство, предприятие гостиничного хозяйства.

THE THEORETICAL ASPECT OF STATISTICAL ANALYSIS OF ENTERPRISE ACTIVITY IN THE HOTEL INDUSTRY

Ya. Ostapenko

Abstract. The importance of conducting statistical analysis of enterprise activity in the hotel industry has been substantiated. The theoretical side of conducting the analysis combined with practical application of statistical methods and the developed analytical forms of the internal reporting has been highlighted. As a result of the study there has been made a conclusion that the development of the system of control over the activity of enterprises in the hotel industry should be based on statistical analysis of the enterprise performance indicators with the help of a justified analytical and information support of the process of internal analysis and control. The objectives of the control, in turn, should be adapted to the identified risky areas of the enterprise activity, which will allow concentrating resources on potentially problematic aspects of the activity, and the use of statistical tools and

adequate analytical and information support will create an economic basis for implementing control functions of the management system at such enterprises.

Keywords: *statistical analysis, statistical research, statistics, statistical methods, hotel industry, hotel industry enterprise.*

Постановка проблеми. Діяльність підприємств готельного господарства знаходиться під впливом численних факторів як внутрішнього, так і зовнішнього середовища функціонування таких підприємств.

Всі ці фактори прямо впливають на економічний та фінансовий стан підприємств готельного бізнесу, вартість ресурсів, які споживає, величину доходів від надання готельних послуг. Співвідношення доходів і витрат підприємства готельного господарства обумовлює рівень його рентабельності, управління якою є основним напрямом фінансового управління на сучасному підприємстві, а отже, стає об'єктом внутрішнього аналізу та контролю. Для з'ясування напрямів, у яких слід здійснювати управління економічним та фінансовим станом досліджуваних підприємств, необхідно провести статистичне дослідження діяльності зазначених суб'єктів діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Розвиток туристичної галузі в Україні та діяльність підприємств готельного господарства а також економічні механізми їх функціонування в ринковому середовищі та окремі аспекти діяльності готельного господарства, що підлягають статистичному аналізу, є об'єктом дослідження багатьох учених та дослідників, зокрема таких, як І. Б. Андриченко [1], Л. А. Бовш [2], С. Ю. Візерський [3], В. В. Волошин [4], З. В. Герасимчук, С. В. Сидорук [5], З. О. Іванова [6], М. В. Лазарев [7]. Дослідження та публікації зазначених науковців здебільшого стосуються дослідження економічних показників стану та розвитку зазначених підприємств та характеризуються використанням показників економічного та фінансового аналізу. Значний внесок у наукове дослідження стану та розвитку готельного господарства з використанням статистичного інструментарію зробила С. В. Семіколенова [8]. Але її наукові розробки більш притаманні галузі та регіональному розподілу підприємств готельного бізнесу. Тому ця проблема є актуальною та потребує подальшого дослідження.

Мета дослідження. Головною метою є висвітлення питань статистичного аналізу діяльності підприємств готельного господарства та обґрунтування важливості його проведення на зазначених підприємствах.

Основні результати дослідження. Готельне господарство виступає пропускну картою туристичного потенціалу будь-якої країни. Так, для забезпечення належного рівня розвитку готельного господарства, створення передумов для розширення ділових, культурних, наукових, освітніх, спортивних контактів, регулярних обмінів у сфері освіти, спорту, оздоровлення тощо українські підприємства готельного господарства за організаційними формами, ступенем розвитку інфраструктури, за відповідністю нормативно-правової бази їх роботи потребують реформування на кшталт кращих світових зразків.

У цьому контексті глибокого дослідження потребують питання аналізу та господарського контролю діяльності підприємств готельного господарства, що дозволить посилити позитивні тенденції у розвитку готельного господарства, зокрема у фінансовій, трудовій та управлінській сферах діяльності.

Об'єктивну оцінку діяльності підприємств готельного господарства дозволяє здійснити статистичний аналіз, який сприяє виявленню закономірностей та тенденції розвитку цих підприємств та галузі в цілому, надає можливість охарактеризувати її структуру, визначити структурні зрушення. Статистичний аналіз також є умовою успішного прийняття та реалізації управлінських рішень.

Економічні явища є більш точно визначеними, якщо вони статистично відображені, тобто надані у формі статистичних показників. Статистичні показники отримують та використовуються в результаті проведення статистичного дослідження, яке традиційно складається з 3 етапів:

Перший етап: статистичне спостереження. Передбачає збір статистичної інформації шляхом опитування або реєстрації фактів. Для дослідження діяльності підприємств готельного господарства на цьому етапі доцільним є використання статистичної звітності (внутрішньої та зовнішньої), а також проведення спеціально організованого статистичного спостереження.

Для полегшення та підвищення ефективності проведення дослідження та аналізу діяльності підприємств готельного господарства нами розроблено та запропоновано для використання форми внутрішньої звітності, зміст яких наведено в табл. 1.

Другим етапом статистичного дослідження є зведення та групування. На цьому етапі здійснюється упорядкування, систематизація та узагальнення зібраної інформації з метою виявлення типових рис, ознак для подальшого групування показників. Зазвичай підприємства готельного господарства групують за ємністю номерного фонду, рівнем цін, тривалістю перебування клієнтури, сезонністю роботи, забезпеченням харчування, місцем розташування, призначенням, асортиментом послуг, рівнем комфорту та обслуговування (зірковістю) [9; 10; 11]. Готельні послуги науковці пропонують класифікувати за джерелом оплати послуг, сферою надання, прибутковістю, рівнем застосування різних видів праці, залежно від ступеня нормативно-правового регулювання [12; 13; 14; 15]. На основі вивчення наукових та практичних літературних джерел, публічної інформації підприємств готельного господарства України (в тому числі підприємств, розміщених у курортних зонах) та для ефективного проведення статистичного аналізу пропонуємо готельні послуги об'єднувати за

наявністю в основному пакеті, за платністю, індивідуальністю надання, частотою користування, формою, суб'єктом надання, енергомісткістю. Цей етап статистичного дослідження дозволяє визначити структуру готельного господарства та готельних послуг, проаналізувати структурні зрушення.

Таблиця 1

Зміст запропонованих форм внутрішньої звітності підприємств готельного господарства

Форма	Назва	Зміст
ГП-1	Звіт про місткість готелю та обсяги номерного фонду	Загальна місткість, місць (на початок періоду, на кінець періоду, відхилення). Кількість номерів та їх місткість, в тому числі за категорією номерів та кількістю місць за номерним фондом (на початок періоду, на кінець періоду, відхилення). Кількість номерів, що тимчасово вилучені з обороту та їх місткість, в тому числі за категорією номерів та кількістю місць номерного фонду (на початок періоду, на кінець періоду, відхилення)
ГП-2	Звіт про обсяги наданих основних готельних послуг із розміщення	Плановий обсяг готельних послуг, ліжко-місць (за звітний період, аналогічний період попереднього року, відхилення). Фактичний обсяг наданих послуг із розміщення, в тому числі у номерах, ліжко-місць за категорією номерів (за звітний період, аналогічний період попереднього року, відхилення). Обсяг послуг із розміщення, що не були надані у зв'язку з тимчасовим вилученням номерів із обороту, в тому числі за категорією номерів (за звітний період, аналогічний період попереднього року, відхилення)
ГП-3	Звіт про обсяги наданих додаткових готельних послуг	Обсяг наданих послуг за категорією номерів та структурними підрозділами. Обсяг понесених витрат за категорією номерів та структурними підрозділами

(розроблено автором)

Третій етап статистичного дослідження діяльності підприємств готельного господарства передбачає проведення статистичного аналізу. На цьому етапі статистичного дослідження за допомогою статистичних показників (абсолютних, відносних, середніх) аналізують економічний та фінансовий стан підприємства або галузі, визначають перспективи розвитку. За допомогою абсолютних величин аналізують динаміку показників діяльності підприємств готельного господарства в абсолютному розмірі, визначають резерви покращення економічного та фінансового стану суб'єктів діяльності. Для аналізу відносних показників діяльності підприємств готельного господарства важливим є застосування відносної величини порівняння. Зокрема, порівняння показників діяльності готелів із показниками попередніх періодів та запланованими показниками дозволить проаналізувати стан та перспективи розвитку діяльності підприємства готельного господарства, виявити резерви поліпшення економічного та фінансового стану. Порівняння показників у регіональному розрізі з показниками інших підприємств готельного господарства сприятиме визначенню конкурентоспроможності підприємства, поліпшенню рівня комфортності, цінової політики та доцільності впровадження програм клієнтської лояльності. Відносна величина структури відобразить структуру підприємства, питому вагу наданих основних та додаткових готельних послуг, структуру доходів та витрат за структурними підрозділами та підприємства в цілому, а також відобразить структурні зрушення, що сприятиме оптимальному прийняттю управлінських рішень. Для аналізу витрат як фактора збільшення прибутковості та поліпшення фінансового стану пропонуємо для використання розроблені нами аналітичні форми, що відображені в табл. 2.

Застосування відносної величини координаті для аналізу діяльності підприємств готельного господарства дозволить визначити ступінь комфортності готелю (співвідношення кількості номерів підвищеної комфортності типу «люкс», «президентський», покращений стандарт» тощо та номерів менш комфортного типу), ступінь завантаженості номерного фонду. Відносна величина інтенсивності визначить інтенсивність використання номерного фонду, надасть можливість своєчасно коригувати обсяги тимчасово вилученого з обороту номерного фонду з урахуванням нормальної завантаженості готелю та в такому обсязі, який не вплине на обсяги надання готельних послуг, дозволить розрахувати показники дохідності на одне ліжко-місце або людину-добу від наданих готельних послуг. Відносні та абсолютні величини динаміки показників діяльності готелю покажуть ступінь розвитку підприємства за певний проміжок часу та тенденцію розвитку готельного господарства країни. Нами розроблено та запропоновано для аналізу діяльності підприємства готельного господарства аналітичні форми: АП-1, АП-3, АП-4, АП-5, АП-6, АП-7 та АП-2. Аналіз виручки від реалізації готельних послуг (за категоріями номерів) дозволяє проаналізувати показники в динаміці, визначити відхилення та тенденцію розвитку як підприємства готельного господарства, так і галузі в цілому. Доречним під час аналізу діяльності підприємств готельного господарства є використання статистичних індексів як складових відносних величин, які сприятимуть визначенню факторів впливу на зміну інтенсивних та екстенсивних показників діяльності.

Аналітичні форми для проведення статистичного аналізу діяльності підприємств готельного господарства

Форма	Назва	Зміст	Використання у статистичному аналізі	Напрями формування управлінських рішень
АП-1	Аналіз структури загально-виробничих витрат	Обсяги діяльності, ліжко-дні, величина та питома вага змінних та постійних загально-виробничих витрат (за нормальної виробничої потужності та фактичної потужності за звітний місяць та аналогічний місяць попереднього року; абсолютне та відносне відхилення від показника нормальної виробничої потужності від показника фактичної потужності в аналогічний місяць попереднього року)	Аналіз обсягів діяльності готельного підприємства: наданих готельних послуг із розміщення (у ліжко-днях), обсягів змінних та постійних загально-виробничих витрат	Прийняття управлінських рішень щодо зменшення загально-виробничих витрат
АП-3	Аналіз структури собівартості основних послуг з розміщення у категорії номерів	Витрати на одиницю послуг за статтями за місяць (за плановими розрахунками, за фактичними показниками звітного місяця та аналогічного місяця попереднього року; відхилення показників)	Аналіз величини собівартості готельних послуг із розміщення за категоріями номерів у розрізі статей витрат	Дозволить визначити затратні категорії номерів готелю, відшукати резерви покращення фінансового стану
АП-4	Аналіз змін місткості готелю та обсягів номерного фонду	Кількість та питома вага номерів готелю за категорією, кількість місць у номері, кількість номерів, що тимчасово, вилучені з обороту, та їх місткість за категоріями номерів на початок та кінець періоду; абсолютне та відносне відхилення	Аналіз обсягів, структури та структурних зрушень номерного фонду, місткості номерного фонду, номерного фонду, що тимчасово вилучений із обороту за категорією номерів	Дозволяє управляти номерним фондом готелю
АП-5	Аналіз обсягів наданих основних готельних послуг з розміщення	Обсяг та питома вага наданих готельних послуг із розміщення за нормальної виробничої потужності, за фактичної потужності, послуг із розміщення, що не були надані у зв'язку з тимчасовим вилученням номерів із обороту за категоріями номерів (за звітний період, за аналогічний період попереднього року)	Аналіз обсягів структури та структурних зрушень наданих основних послуг із розміщення	Дозволяє управляти завантаженістю номерного фонду
АП-6	Аналіз обсягів наданих додаткових готельних послуг	Питома вага наданих додаткових послуг за структурними підрозділами та категорією номерів	Аналіз обсягів та структури наданих додаткових послуг за категорією номерів	Прийняття рішень щодо розширення чи скорочення асортименту надання додаткових послуг
АП-7	Аналіз обсягів використання енергоносіїв	Вартість та питома вага спожитих енергоносіїв за видами та категорією номерів основного номерного фонду та обслуговуючих підрозділів	Аналіз ефективності використання енергоносіїв	Прийняття управлінських рішень щодо впровадження енергозберігаючих технологій

(розроблено автором)

Найбільш використовуваними показниками узагальнення статистичної інформації є середні величини. Для аналізу стану та розвитку підприємств готельного господарства найчастіше використовують показники середньої місткості готелю, номерного фонду, житлової площі, вартості послуги. Доцільно проаналізувати середню заробітну плату персоналу, середньорічний дохід та витрати за структурними підрозділами та підприємства в цілому, а також середні витрати на використання енергоресурсів, що сприятиме впровадженню енергозберігаючих технологій та економії ресурсів готельного підприємства.

Під час статистичного дослідження діяльності підприємств готельного господарства важливо розрахувати та проаналізувати показники варіації, зокрема середньоквадратичне відхилення та квадратичний коефіцієнт варіації середньої місткості готелю, завантаженості номерного фонду, витрат від надання готельних послуг, дохідності тощо. Важливо їх порівняти з середніми показниками по Україні. Розподіл готельного бізнесу за регіонами, концентрацію як вітчизняних клієнтів так і клієнтів-іноземців допомагають визначити показники концентрації та локалізації.

Для визначення причин збитковості готелю з метою їх усунення або дохідності з метою їх поширення необхідно визначити взаємозв'язок між показниками діяльності: обсягом номерного фонду, завантаженістю, обсягом наданих послуг (як основних, так і додаткових), доходом, витратами тощо. Аналіз взаємозв'язків між показниками здійснюється як за допомогою параметричних, так і непараметричних методів. За допомогою непараметричних методів можна визначити інвестиційну привабливість готельного бізнесу, зокрема в регіональному розрізі. За допомогою параметричних методів, таких як кореляційно-регресійний або дисперсійний аналіз, визначають взаємозв'язок і взаємозалежність між кількісними показниками діяльності підприємства готельного господарства, зазначеними вище. За результатами дослідження виявлено, що коефіцієнт кореляції між доходом підприємств готельного господарства від наданих послуг, кількістю розміщених осіб протягом року та витратами складає 0,97, що свідчить про тісний прямий зв'язок між зазначеними показниками. Але якщо проаналізувати вплив кожного окремого фактора на рівень доходу, то доходи підприємств готельного господарства на 94 % залежать від понесених витрат, що свідчить про необхідність на кожному підприємстві готельного господарства проводити оперативний аналіз понесених витрат та собівартості готельних послуг у розрізі складових витрат та структурних підрозділів підприємства.

Для отримання всебічної характеристики діяльності готелів та галузі важливо комплексно застосувати статистичні показники та методи проведення статистичного спостереження.

Висновки. За результатами наукового дослідження виявлено, що на підприємствах готельного господарства практично не проводиться статистичний аналіз, а під час економічного аналізу та контролю практично не використовується статистичний інструментарій, здебільшого здійснюють порівняння показників діяльності за два останні періоди, що не дозволяє виявити тенденцію розвитку підприємства чи галузі та визначити перспективи розвитку. Тому, на нашу думку, управлінцям зазначених підприємств слід звернути увагу на такий важливий аспект діяльності, як проведення аналізу з використанням широкого різноманіття статистичних методів та показників, що сприятиме виявленню проблемних ділянок діяльності, резервів підвищення показників діяльності та швидкому реагуванню на зміну кон'юнктури ринку надання готельних послуг.

Література: 1. Андренко І. Б. Організаційно-економічні аспекти розвитку готельного господарства регіону : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.10.01 / Андренко Ірина Борисівна. – Харків, 2003. – 20 с. 2. Бовш Л. А. Основні аспекти формування інвестиційної привабливості підприємств готельного господарства / Л. А. Бовш // Торгівля, комерція, підприємство : зб. наук. пр. / Львівська комерційна академія. – 2010. – Вип. 11. – С. 121–112. 3. Візерський С. Ю. Сучасний стан розвитку готельного господарства України / С. Ю. Візерський // Формування ринкових відносин в Україні : зб. наук. пр. / Науково-дослідний економічний інститут Міністерства економіки України – 2008. – № 10 (89). – С. 112–118. 4. Волошин В. В. Розвиток готельно-рекреаційної індустрії та становлення її в Україні / В.В. Волошин // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2010. – Вип. 29. Ч. 2. – С. 319–324. 5. Герасимчук З. В. Формування стратегічних напрямків розвитку ринку готельних послуг Волинського регіону / З. В. Герасимчук, С. В. Сидорчук // Матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Фінансово-економічне, обліково-аналітичне та організаційно-правове забезпечення відтворювальних процесів на шляху до економіки знань» (Чернівці, 25–26 листопада 2010 р.) / Буковинська державна фінансова академія. – 2010. – С. 332–333. 6. Іванова З. О. Концепція удосконалення інструментарію управління розвитком туристичної привабливості вітчизняних територій / З. О. Іванова // Актуальні проблеми економіки. – 2014. – № 8. – С. 183–186. 7. Лазарев М. В. Розвиток туристичної галузі в Україні: реалії та перспективи / М. В. Лазарев // Управління розвитком. – 2014. – № 11. – С. 103–106. 8. Семіколенова С. В. Статистичне оцінювання стану та розвитку готельного господарства : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.10 / Семіколенова Світлана Вікторівна ; Держ. вищ. навч. закл. «Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана». – Київ, 2008. – 20 с. 9. Менеджмент готельно-ресторанного бізнесу : навч. посіб. / [Г. Б. Мунін, Ю. О. Карягін, Х. Й. Роглев та ін.] ; під заг. ред. М. М. Поплавського і О. О. Гаца. – Київ: Кондор, 2008. – 460 с. 10. Управління сучасним готельним комплексом : навч. посіб. / [Г. Б. Мунін, А. О. Змієв, Г. О. Зінов'єв та ін.] ; за ред. С. І. Дорогунцова. – Київ : Ліра-К, 2005. – 520 с. 11. Єфремов М. Ф. Суть та класифікація готельних підприємств / М. Ф. Єфремов, В. М. Єфремов, Ю. М. Єфремов // Вісник Житомирського національного агроекологічного університету. – 2008. – № 2. – С. 352–356. 12. Золотухін О. Готельні послуги: документація та облік / О. Золотухін // Баланс. – 2007. – № 21. – С. 49–57. 13. Лавроненко І. Готельні послуги / І. Лавроненко // Баланс – 2003. – № 9. – С. 24–30. 14. Лебедева О. А. Послуги: поняття і класифікація / О. А. Лебедева / Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. – 2008. – № 4 (40). – С. 146–154. 15. Овчаренко Л. В. Развитие гостиничного бизнеса: современные мировые тенденции / Л. В. Овчаренко, А. В. Овчаренко // Мир человека. – 2009. – Т. 9. – № 1. – С. 120–126.

References: 1. Andrenko I. B. Orhanizatsiino-ekonomichni aspekty rozvytku hotelnoho hospodarstva rehionu : avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk : 08.10.01 / I. B. Andrenko. – Kharkiv, 2003. – 20 p. 2. Bovsh L. A. *Osnovni aspekty formuvannia investytsiinoi pryvablyvosti pidpriemstv hotelnoho hospodarstva* [Key Aspects of the Investment Attractiveness of the Hotel Industry] / L. A. Bovsh // *Torhivlia, komertsiiia, pidpriemstvo* : zb. nauk. pr. – 2010. – Issue 11. – P. 121–112. 3. Vizerskyi S. Yu. *Suchasnyi stan rozvytku hotelnoho hospodarstva Ukrainy* [The Current State of the Hotel Industry in Ukraine] / S. Yu. Vizerskyi // *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini* : zb. nauk. pr. – 2008. – No. 10 (89). – P. 112–118. 4. Voloshyn V. V. *Rozvytok hotelno-rekreatsiinoi industrii ta stanovlennia yii v Ukraini* [The Development of Hotel and Recreation Industry and Its Formation in Ukraine] / V. V. Volo-

shyn // Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. – 2010. – Vol. 2, issue 29. – P. 319–324. **5.** Herasymchuk Z. V. Formuvannia stratehichnykh napriamkiv rozvytku rynku hotelnykh posluh Volynskoho pehionu / Z. V. Herasymchuk, S. V. Sydorchuk // Materialy Mizhnarodnoi nauково-praktychnoi internet-konferentsii “Finansovo-ekonomichne, oblikovo-analitychne ta orhanizatsiino-pravove zabezpechennia vidtvoriuvalnykh protsesiv na shliakhu do ekonomiky znan” (Chernivtsi, 25–26 lystopada 2010 r.). – Chernivtsi : Bukovynska derzhavna finansova akademiia, 2010. – P. 332–333. **6.** Ivanova Z. O. *Kontseptsiiia udoskonalennia instrumentarii upravlinnia rozvytkom turystychnoi pryvablyvosti vitchyzniannykh terytorii* [The Concept of Improving Management Tools Development of Domestic Tourist Attraction Areas] / Z. O. Ivanova // Aktualni problemy ekonomiky. – 2014. – No. 8. – P. 183–186. **7.** Lazariiev M. V. *Rozvytok turystychnoi haluzi v Ukraini: realii ta perspektyvy* [The Development of Tourism Industry in Ukraine: Realities and Prospects] / M. V. Lazariiev // Upravlinnia rozvytkom. – 2014. – No. 11. – P. 103–106. **8.** Siemikolenova S. V. Statystychni otsiniuvannia stanu ta rozvytku hotelnoho hospodarstva : avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk : 08.00.10 / S. V. Siemikolenova. – K., 2008. – 20 p. **9.** Menedzhment hotelno-restorannoho biznesu : navch. posib. / [H. B. Munin, Yu. O. Kariahin, Kh. Y. Rohliev et al.] ; pid zah. red. M. M. Poplavskoho i O. O. Hatsa. – Kyiv : Kondor, 2008. – 460 p. **10.** Upravlinnia suchasnym hotelnym kompleksom : navch. posib. / [H. B. Munin, A. O. Zmiiov, H. O. Zinoviev et al.] ; za red. S. I. Dorohuntsova. – Kyiv : Lira-K, 2005. – 520 p. **11.** Yefremov M. F. *Sut ta klasyfikatsiia hotelnykh pidpriemstv* [Essence and Classification of Hotel Enterprises] / M. F. Yefremov, V. M. Yefremov, Yu. M. Yefremov // Visnyk Zhytomyrskoho natsionalnoho ahroekolohichnoho universytetu. – 2008. – No. 2. – P. 352–356. **12.** Zolotukhin O. *Hotelni posluhy: dokumentatsiia ta oblik* [Hotel Services: Documentation and Records] / O. Zolotukhin // Balans. – 2007. – No. 21. – P. 49–57. **13.** Lavronenko I. *Hotelni posluhy* [Hotel Services] / I. Lavronenko // Balans – 2003. – No. 9. – P. 24–30. **14.** Lebedieva O. A. *Posluhy: poniattia i klasyfikatsiia* [Services: Concept and Classification] / O. A. Lebedieva / Visnyk Donets'koho natsionalnoho universytetu ekonomiky i torhivli im. M. Tuhana-Baranovskoho. – 2008. – No. 4 (40). – P. 146–154. **15.** Ovcharenko L. V. *Razvitie gostinichnogo biznesa: sovremennyye mirovyie tendentsii* [The Development of the Hotel Business: the Modern World Trends] / L. V. Ovcharenko, A. V. Ovcharenko // Mir cheloveka. – 2009. – Vol. 9, no. 1. – P. 120–126.

Інформація про автора

Остапенко Яна Олександрівна – канд. екон. наук, доцент кафедри статистики та математичних методів в економіці Національного університету державної податкової служби України (вул. Університетська, 31, м. Ірпінь, Київська область, 08200, Україна, e-mail: Ostapenko_Y@list.ru).

Информация об авторе

Остапенко Яна Александровна – канд. экон. наук, доцент кафедры статистики и математических методов в экономике Национального университета государственной налоговой службы Украины (ул. Университетская, 31, г. Ирпень, Киевская область, 08200, Украина, e-mail: Ostapenko_Y@list.ru).

Information about the author

Ya. Ostapenko – Candidate of Sciences in Economics, Associate Professor of the Department of Statistics and Mathematical Methods in Economy, National University of State Tax Service of Ukraine (Universytetska vul., 31, Irpin, Kyivska oblast, 08200, Ukraine, e-mail: Ostapenko_Y@list.ru).

*Стаття надійшла до ред.
25.08.2015 р.*

JEL Classification: D 20

УДК 330.341

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ ОРГАНІЗОВАНОСТІ НА ПРОМИСЛОВОМУ ПІДПРИЄМСТВІ

Муренець І. Г.

Анотація. Розглянуто сутність та значення таких термінів, як «організованість», «функціональна організованість» промислового підприємства. Показано прояв організованості та функціональних зв'язків промислового підприємства на основі системного підходу. Запропоновано модель процесу забезпечення функціональної організованості промислового підприємства, входом в який є внутрішня та зовнішня інформація; управління цим процесом здійснює методичне забезпечення: методи, методики, норми, нормативи; результатом процесу є організаційне забезпечення щодо формування та функціонування підприємств; інструментом забезпечення є персонал підприємства. Досліджено процеси формування функціональної організованості на підприємстві, котрі складаються з п'яти рівнів: планування

© Муренець І. Г., 2015

окремих операцій, організація виробничих процесів, організація системи з оборотними зв'язками по результатах, організація управління під час виникнення проблемних економічних питань, організація на базі розвитку підприємства.

Ключові слова: функціональні зв'язки, функціональна організованість промислового підприємства, процеси формування та забезпечення.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ОРГАНИЗОВАННОСТИ НА ПРОМЫШЛЕННОМ ПРЕДПРИЯТИИ

Мурунец И. Г.

Аннотация. Рассмотрены сущность и значение таких терминов, как «организованность», «функциональная организованность» промышленного предприятия. Показано проявление организованности и функциональных связей промышленного предприятия на основе системного подхода. Предложена модель процесса обеспечения функциональной организованности промышленного предприятия, входом в который является внутренняя и внешняя информация; управление данным процессом осуществляет методическое обеспечение: методы, методики, нормы, нормативы, результатом процесса является организационное обеспечение по формированию и функционированию предприятий; инструментом обеспечения является персонал предприятия. Исследованы процессы формирования функциональной организованности на предприятии, состоящие из пяти уровней: планирование отдельных операций, организация производственных процессов, организация системы с оборотными связями по результатам, организация управления при возникновении проблемных экономических вопросов, организация на базе развития предприятия.

Ключевые слова: функциональные связи, функциональная организованность промышленного предприятия, процессы формирования и обеспечения.

THE THEORETICAL BASIS FOR ENSURING THE FUNCTIONAL ORGANIZATION AT THE INDUSTRIAL ENTERPRISE

I. Murenets

Abstract. The essence and meaning of such terms as «organization», «functional organization» of the industrial enterprise have been considered. Manifestation of organization and functional relationships of the industrial enterprise on the basis of systematic approach has been demonstrated. There has been proposed a model of the process for ensuring the functional organization of the industrial enterprise, which entry is presented by the internal and external information; the management of this process is carried out by means of methodological support: methods, techniques, standards, regulations; the result of the process is organizational support for the formation and operation of enterprises; the instrument for its ensuring is the enterprise personnel. There have been studied the processes of forming the functional organization of the enterprise consisting of five levels: the planning of individual operations, organization of production processes, organization of the system with the result-based feedback, organization of management in case of emergence of economic problems, organization based on the enterprise development.

Keywords: functional relationships, functional organization of the industrial enterprise, formation and support processes.

Управління сучасними українськими промисловими підприємствами характеризується проявом все більшого інтересу до функціональної організованості на підприємстві. На промислових підприємствах однією з важливих проблем постає необхідність здійснення відповідної функціональної організованості процесів їх діяльності. Питаннями функціональної організованості підприємств займалися такі вчені: С. Вагнер-Цукамото, І. Гонтарева, А. Нікельсон, Дж. Пфедер, А. Савченко, М. Хатч, О. Чувардинський, І. Шиянов [1–8] та ін. Однак недостатність дослідження цієї проблеми знижує якість рішень із управління поточною господарською діяльністю під час функціонування та розвитку підприємства.

Метою дослідження є забезпечення функціональної організованості на промисловому підприємстві.

Спочатку визначимо, що таке «організованість». Дослідивши літературу з менеджменту, виявлено, що термін «організованість» походить від лат. «organize» – стрункий вигляд, улаштування. Термін також має багато інших значень, проте найважливішими з них є: діяльність людини щодо створення систем; властивість систем, що характеризує її цілісність та впорядкованість; функціонування систем, котре характеризується чіткою взаємодією, злагодженістю їх елементів [1; 3; 10]. Таким чином, під організованістю будемо розуміти функціонування системи, що характеризується цілісністю, цілеспрямованістю забезпечення взаємодії елементів, які, у свою чергу, характеризуються погодженістю, взаємодією, впорядкованістю.

Аналізуючи праці А. Нікельсона, Дж. Пфедера А. Сабадирьової, О. Чувардинського [3; 4; 7; 9], виявлено прояв організованості та функціональних зв'язків промислового підприємства, що наведено на рис. 1.

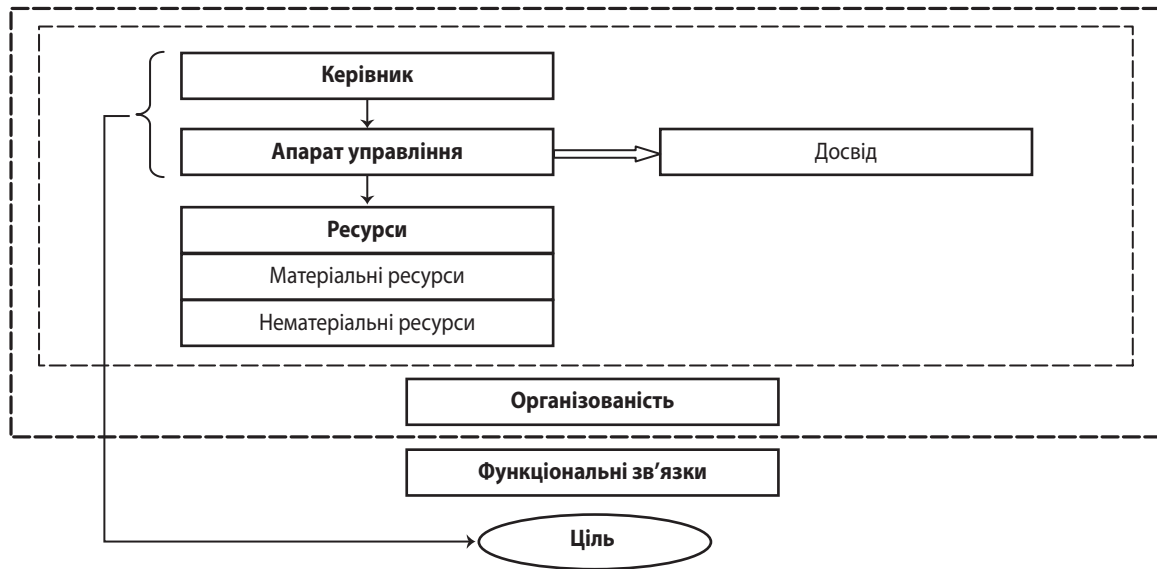

Рис. 1. Процес прояву організованості та функціональних зв'язків промислового підприємства

В основі процесу лежить закон організованості та ідея доцільності. Процес прояву організованості підприємства залежить від цілі, яку переслідує керівник або апарат управління, тобто керівник, який організовує підприємство, згрупує інших людей для реалізації поставленої цілі. Діяльність підприємства спрямована на упорядкування праці персоналу шляхом налагодження якісних функціональних зв'язків для досягнення встановлених цілей діяльності підприємства під впливом зовнішнього середовища. Звідси випливає, що функціональна організованість – це сукупність робіт, що спрямовані на створення підприємств, формування системи управління та її структури, а також забезпечення підприємства всім необхідним для його ефективного функціонування. Мета функціональної організованості полягає в забезпеченні високого рівня якості організованості діяльності підприємства. Для цього необхідно, щоб функціональна організованість була спроектованою, націленою, регламентованою, нормованою, щоб була забезпечена методичною інформацією, ресурсами та здійснювалася за допомогою раціональної технології. Елементи продуктивних сил діяльності підприємства різні за своєю суттю і функціональним призначенням. Під час формування системи необхідно, щоб всі елементи взаємодіяли між собою та за рахунок організації утворювали єдність функціональних характеристик.

Функціональна організованість підприємства потребує забезпечення певних умов, що наведені на рис. 2.

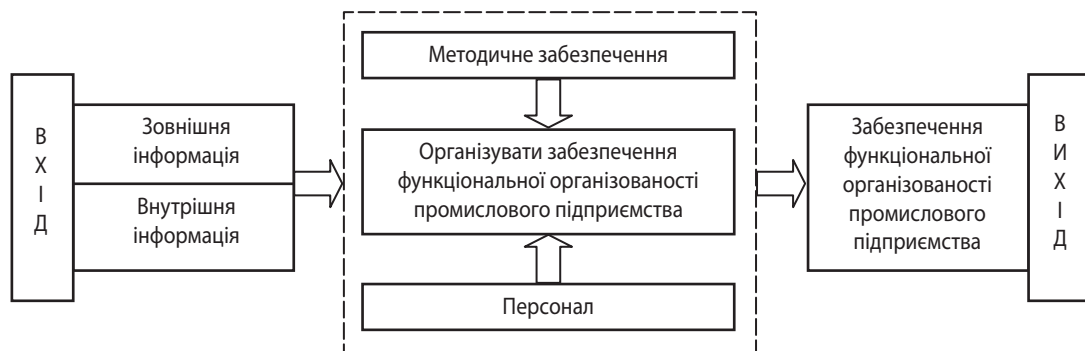

Рис. 2. Модель процесу забезпечення функціональної організованості промислових підприємств

Входом у цьому процесі є внутрішня та зовнішня інформація, управлінням цим процесом виступає методичне забезпечення: методи, методики, норми, нормативи. Виходом з цього процесу є організаційне забезпечення щодо формування та функціонування підприємств, та інструментом механізму є персонал підприємства, до нього відносяться керівники підрозділів, фахівці підприємства, сторонні консультанти, аудитори,

експерти тощо. Складність процесу формування функціональної організованості полягає у виконанні таких дій [2; 9; 10; 13;14], що наведені на рис. 3.

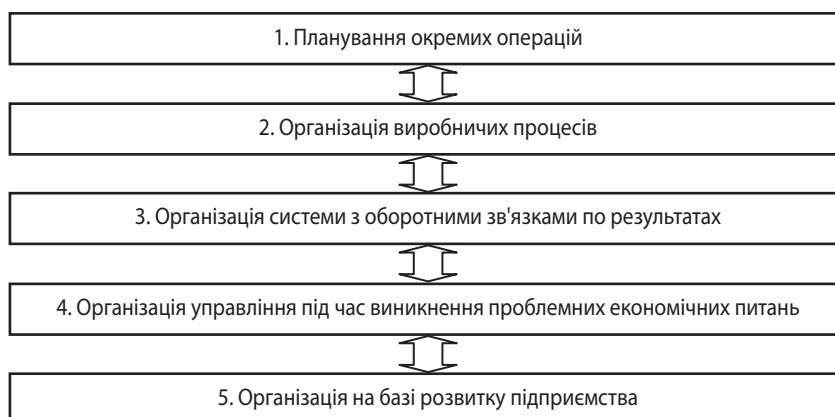

Рис. 3. Процеси формування функціональної організованості на промислових підприємствах

Функціональна організованість на промисловому підприємстві виконується на різних етапах діяльності, тобто від планування окремих операцій до організації розвитку підприємства.

Таким чином, автором визначено сутність функціональної організованості промислових підприємств, показано процес прояву організованості та функціонування зв'язків промислового підприємства, надано модель забезпечення функціональної організованості підприємства та наведено процеси формування функціональної організованості на промисловому підприємстві. Тож якість функціональної організованості визначених процесів складає фундамент для ефективної діяльності підприємства. У подальшому дослідженні необхідно розглянути етапи формування умов забезпечення функціональної організованості на промислових підприємствах.

Література: 1. Wagner-Tsukamoto S. Human Nature and Organization Theory / S. Wagner-Tsukamoto // Edward Elgar Publishing. – 2003. – 265 с. 2. Гонtareва І. В. Оцінювання системної ефективності функціонування і розвитку промислових підприємств : монографія / І. В. Гонtareва. – Харків : ВД «ІНЖЕК», 2011. – 480 с. 3. Nickelson A. Being Efficiently Fickle: A dynamic theory of organizational choice / A. Nickelson, A. Jack, Todd R. Zenger // Organizational Science (September-October 2002). – PP. 547–566. 4. Pfeffer J. New Directions for Organization Theory: Problems and Prospects / J. Pfeffer // Oxford University Press USA, 1997. 5. Савченко А. В. Из материалов конференции «Менеджмент сегодня». / А. В. Савченко // Издательский дом Гребенникова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.grebennikov.ru>. 6. Hatch M. J. Conversation at the border between organizational culture theory and institutional theory / M. J. Hatch, T. Zilber // Journal of Management Inquiry, 2012. – Vol. 21. – № 1. – PP. 94–97. 7. Чувардинський О. Г. Стратегія організаційного потенціалу трудових колективів / О. Г. Чувардинський // Ринок праці та зайнятість населення. – 2011. – № 3. – С. 53–56. 8. Шиянов І. А. Организационное обеспечение внедрения концепции управления рисками промышленного предприятия / И. А. Шиянов // Економічний вісник Донбасу. – 2010. – № 1 (19). – С. 110–117. 9. Сабадирьова А. Л. Теоретичні основи організації потенціалу підприємства / А. Л. Сабадирьова // Економіст. – 2010. – № 1. – С. 34–35. 10. Дюк А. А. Оцінка організаційного потенціалу підприємств / А. А. Дюк // Інноваційна економіка. Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – 2010. – № 3. – С. 147–149. 11. Лисий І. Ключові аспекти управління потенціалом вітчизняних підприємств у сучасних умовах / І. Лисий // Вісник Львівського університету. Серія «Економіка». – 2008. – Вип. 39. – С. 276–280. 12. Максименко І. О. Ринкова вартість підприємства як результат реалізації його економічного потенціалу / І. О. Максименко, В. І. Бокій // Вісник Хмельницького національного університету. – 2008. – № 3. Т. 1. – С. 192–221. 13. Оскольский В. Совершенствование корпоративного управления как средство привлечения инвестиций при помощи механизмов фондового рынка / В. Оскольский // Экономика Украины. – 2006. – № 8. – С. 4–9. 14. Гонtareва І. В. Умови формування та властивості системної ефективності діяльності підприємства / І. В. Гонtareва // Економіка розвитку. – 2014. – № 4 (72). – С. 79–82. 15. Харченко С. В. Управлінські аспекти забезпечення результативності використання потенціалу підприємства / С. В. Харченко // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 8. – С. 141–149.

References: 1. Wagner-Tsukamoto S. Human Nature and Organization Theory / S. Wagner-Tsukamoto. – Edward Elgar Publishing, 2003. – 265 p. 2. Hontareva I. V. *Otsiniuvannia sistemnoi efektyvnosti funktsionuvannia i rozvytku promyslovykh pidpriemstv : monohrafiia* [Evaluation System and the Functioning of Industrial Enterprises monograph] / I. V. Hontareva. – Kharkiv : VD «INZhEK», 2011. – 480 p. 3. Nickelson A. Being Efficiently Fickle: a Dynamic Theory of Organizational Choice / A. Nickelson, A. Jack, T. R. Zenger

// Organizational Science (September–October, 2002). – P. 547–566. **4.** Pfeffer J. New Directions for Organization Theory: Problems and Prospects / J. Pfeffer. – Oxford University Press USA, 1997. **5.** Savchenko A. V. Iz materialov konferentsii «Menedzhment segodnya» / A. V. Savchenko. – Izdatelskiy dom Grebennikova [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.grebennikov.ru>. **6.** Hatch M. J. Conversation at the Border between Organizational Culture Theory and Institutional Theory / M. J. Hatch, T. Zilber // Journal of Management Inquiry. – 2012. – Vol. 21, № 1. – P. 94–97. **7.** Chuvaridynskiy O. H. Stratehiia orhanizatsiinoho potentsialu trudovykh kolektyviv [The Strategy of Institutional Capacity of Labor Collectives] / O. H. Chuvaridynskiy // Rynok pratsi ta zainiatist naselennia. – 2011. – No. 3. – P. 53–56. **8.** Shiyarov I. A. Organizatsionnoe obespechenie vnedreniya kontseptsii upravleniya riskami promyshlennogo predpriyatiya [Organizational Support for the Introduction of the Concept of Risk Management of the Industrial Enterprise] / I. A. Shiyarov // Ekonomichniy visnyk Donbasu. – 2010. – No. 1 (19). – P. 110–117. **9.** Sabadyrova A. L. *Teoretychni osnovy orhanizatsii potentsialu pidpriemstva* [The Theoretical Basis for the Organization of the Enterprise Potential] / A. L. Sabadyrova // Ekonomist. – 2010. – No. 1. – P. 34–35. **10.** Diuk A. A. *Otsinka orhanizatsiinoho potentsialu pidpriemstv* [Assessment of Organizational Capacity of Enterprises] / A. A. Diuk // Innovatsiina ekonomika : Vseukrainskiy naukovo-vyrobnychiy zhurnal. – 2010. – No. 3. – P. 147–149. **11.** Lysyi I. *Kliuchovi aspekty upravlinnia potentsialom vitchyznianskykh pidpriemstv u suchasnykh umovakh* [Key Aspects of Potential Domestic Enterprises in Modern Conditions] / I. Lysyi // Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii «Ekonomika». – 2008. – Issue 39. – P. 276–280. **12.** Maksymenko I. O. Rynkova vartist pidpriemstva yak rezultat realizatsii yoho ekonomichnoho potentsialu [The Market Value of the Company as a Result of the Implementation of Its Economic Potential] / I. O. Maksymenko, V. I. Bokii // Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. – 2008. – Vol. 1, No. 3. – P. 192–221. **13.** Oskolskiy V. Sovershenstvovanie korporativnogo upravleniya kak sredstvo privlecheniya investitsiy pri pomoshchi mekhanizmov fondovogo rynka [Improving Corporate Governance as a Means of Attracting Investments Through the Mechanisms of the Stock Market] / V. Oskolskiy // Ekonomika Ukrainy. – 2006. – No. 8. – P. 4–9. **14.** Hontareva I. V. Umovy formuvannia ta vlastyosti systemnoi efektyvnosti diialnosti pidpriemstva [Conditions for the Formation and Properties of the System Efficiency of the Enterprise] / I. V. Hontareva // Ekonomika rozvytku. – 2014. – No. 4 (72). – P. 79–82. **15.** Kharchenko S. V. Upravlinski aspekty zabezpechennia rezultatyvnosti vykorystannia potentsialu pidpriemstva [Management Aspects of Performance Using the Potential of the Company] / S. V. Kharchenko // Aktualni problemy ekonomiky. – 2009. – No. 8. – P. 141–149.

Інформація про автора

Муренець Ірина Григорівна – викладач кафедри економіки підприємства та менеджменту Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (пр. Леніна, 9а, м. Харків, 61166, Україна, e-mail: ira-murenec@yandex.ru).

Информация об авторе

Муренец Ирина Григорьевна – преподаватель кафедры экономики предприятия и менеджмента Харьковского национального экономического университета имени Семена Кузнеця (пр. Ленина, 9а, г. Харьков, 61166, Украина, e-mail: ira-murenec@yandex.ru).

Information about the author

I. Murenets – Instructor, Department of Economy of Enterprise and Management, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (Lenina pr., 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine, e-mail: ira-murenec@yandex.ru).

*Стаття надійшла до ред.
29.08.2015 р.*

JEL Classification: C63.D24

УДК 658.7

МОДЕЛЬ УПРАВЛІННЯ ЦИКЛАМИ ВІДТВОРЕННЯ МАТЕРІАЛЬНИХ РЕСУРСІВ НА МАШИНОБУДІВНОМУ ПІДПРИЄМСТВІ

Крохмаль С. С.

Анотація. Досліджено наявні моделі управління матеріальними ресурсами та встановлено, що вони не враховують характеристики машинобудівних підприємств, а саме багатонаменклатурність продукції і тривалість циклу виробництва. Тому постає об'єктивна необхідність у розробці моделі управління матеріальними ресурсами для цих підприємств, яка дозволить здійснювати управління матеріальними ресурсами на всіх етапах відтворювального циклу підприємства. Особливістю запропонованої системи є координація функціонально-організаційних зв'язків між

© Крохмаль С. С., 2015

суб'єктами управління та процесами відтворення матеріальних ресурсів, що здійснюються відповідно до фінансово-економічної ситуації на підприємстві.

Ключові слова: матеріальні ресурси, модель управління, інформаційні системи управління, відтворення матеріальних ресурсів, машинобудівне підприємство.

МОДЕЛЬ УПРАВЛЕНИЯ ЦИКЛАМИ ВОСПРОИЗВОДСТВА МАТЕРИАЛЬНЫХ РЕСУРСОВ НА МАШИНОСТРОИТЕЛЬНОМ ПРЕДПРИЯТИИ

Крохмаль С. С.

Аннотация. Исследованы существующие модели управления материальными ресурсами. Установлено, что они не учитывают характеристики машиностроительных предприятий, а именно многономенклатурность продукции и продолжительность цикла производства. Поэтому возникает объективная необходимость в разработке модели управления материальными ресурсами для таких предприятий, позволяющей осуществлять управление материальными ресурсами на всех этапах воспроизводственного цикла предприятия. Особенностью предлагаемой модели является координация функционально-организационных связей между субъектами управления и процессами воспроизводства материальных ресурсов, осуществляемых в соответствии с финансово-экономической ситуацией на предприятии.

Ключевые слова: материальные ресурсы, модель управления, информационные системы управления, воспроизводство материальных ресурсов, машиностроительное предприятие.

A MODEL FOR MANAGING THE REPRODUCTION CYCLE OF MATERIAL RESOURCES AT THE MACHINE-BUILDING ENTERPRISE

S. Krokhmal

Abstract. The existing models of material resources management have been studied and it was determined that they do not take into account the characteristics of the machine-building enterprises, namely, the multiproduct output and duration of the production cycle. Therefore, there is an objective need to develop a model of material resources management for these enterprises permitting to control material resources at all stages of the reproductive cycle of the enterprise. A characteristic feature of the proposed model is the coordination of the functional and organizational relationships between the subjects of management and the coordination of the reproduction process of material resources carried out in accordance with the financial and economic situation at the enterprise.

Keywords: material resources, management model, management information systems, reproduction of material resources, machine-building enterprise.

Вступ. У сучасних умовах виробництво не може існувати і розвиватися без високоефективної системи управління. Постійно зростаючі вимоги ринку, завдання оптимізації витрат, необхідність швидкого реагування виробництва на зростаючі вимоги споживачів в умовах жорсткої ринкової конкуренції не можуть базуватися тільки на досвіді та інтуїції менеджерів. Тому для вирішення зазначених завдань управлінської діяльності на сучасних підприємствах використовують різні моделі управління, в яких інформаційний процес управління автоматизований за рахунок застосування спеціальних методів обробки даних, що використовують комплекс обчислювальних, комунікаційних та інших технічних засобів із метою отримання і доставки результатної інформації користувачеві-фахівцю для виконання покладених на нього функцій управління. Одним із ключових об'єктів управління на підприємстві виступають матеріальні ресурси, що обумовлено значною часткою матеріальних витрат у собівартості продукції промислового підприємства, а також високою залежністю виробництва від ритмічності поставок матеріалів тощо. Використання різних моделей управління створює умови для підвищення ефективності управління матеріальними ресурсами за рахунок рішення задач складання і контролю виконання планів закупівлі матеріальних ресурсів відповідно до потреб виробництва і збуту продукції (товарів, послуг), завдяки чому стає можливою оптимізація обсягу і структури складських запасів, знижується ризик зупинки виробництва через відсутність необхідних видів матеріальних ресурсів.

Питання управління матеріальними ресурсами на основі використання різних моделей управління розглянуто у працях таких науковців: М. А. Окландер [1], А. І. Якімова [2], Р. Р. Ларіної [3], І. В. Бабенко [4], Д. П. Хобса [5], Г. І. Карімова [6], Д. А. Гаврилова [7], О. В. Бахурець [8], Е. Л. Шуримова [9]. Але всі науковці розглядають управління матеріальними ресурсами лише на фазі постачання, проте такий підхід є неприйнят-

ним для машинобудівних підприємств, які характеризуються багатонаменклатурним випуском продукції та її тривалим циклом виробництва. Для цих підприємств управління матеріальними ресурсами слід розглядати на всіх етапах відтворювального циклу підприємства.

Постановка задачі. У зв'язку з вищеозначеним виникла як наукова, так і практична необхідність розробки моделі управління циклами відтворення матеріальних ресурсів на машинобудівних підприємствах, яка б дозволяла координувати функціонально-організаційні зв'язки між суб'єктами управління та процесами відтворення матеріальних ресурсів відповідно до фінансово-економічної ситуації на підприємстві, в чому і полягає мета статті.

Результати. Автором було проаналізовано основні моделі управління, що використовуються на практиці під час управління матеріальними ресурсами. До основних моделей, які забезпечують штовхаючу систему управління матеріальними ресурсами, є MRP I (планування потреби в матеріальних ресурсах), MRP II (планування виробничих ресурсів), DRP (розподіл ресурсів), ERP (планування ресурсів підприємства), ERP II (управління внутрішніми ресурсами і зовнішніми зв'язками підприємства), LRP (планування та контроль матеріального потоку), CALS (безперервна інформаційна підтримка поставок і життєвого циклу). Особливий інтерес представляють моделі тягнутої системи управління матеріальними ресурсами, базовими та найбільш розповсюдженими з них є JIT («точно в термін»), KANBAN (у перекладі «картка»), OPT (оптимізована виробнича технологія), LP («худе виробництво»). В останні роки в багатьох країнах були здійснені спроби створити комбіновані моделі для взаємного усунення недоліків, притаманних тягнучим та штовхаючим системам управління матеріальними ресурсами. Зазвичай до таких комбінованих моделей відносять MRP III (поєднання MRP II-KANBAN), ECR (ефективне реагування на запит споживачів), CRM (менеджмент безперервного поповнення запасів), EDI (електронний обмін даними), SCM (управління ланцюгом постачання), ТМВ (логістика в реальному масштабі часу), VAL (логістика доданої вартості), E-Logistics, VL (електронна логістика).

Таким чином, на сьогодні існує велика кількість моделей, які дозволяють підвищити ефективність управління матеріальними ресурсами. Одні дозволяють побудувати управління на принципах штовхаючої системи, другі – на принципах тягнутої системи, треті є удосконаленням перших і других. Усі розглянуті моделі взаємозв'язані, а виникнення нових моделей – це розвиток попередніх. Такий розвиток моделей управління матеріальними ресурсами обумовлений вимогами підприємств та зовнішнього середовища, які виникали у певний період розвитку економіки, а також еволюцією комп'ютерно-інформаційних технологій. За такого різноманіття моделей управління матеріальними ресурсами керівникам машинобудівних підприємств нелегко прийняти рішення щодо вибору конкретної моделі. Цьому процесу має передувати ретельний аналіз потреб підприємства, передумов для впровадження подібних рішень та ще багато інших факторів, які можуть вплинути на кінцевий вибір. Важливе значення для розв'язання цієї проблеми мають задачі, що вирішуються цією моделлю. Перелік таких задач для кожного підприємства буде своїм, але загальними можна вважати: вартість впровадження та експлуатації моделі; зручність та відкритість для інтеграції, зручний та зрозумілий інтерфейс; гнучкість налаштувань; наявність спеціалістів із відповідним рівнем кваліфікації для роботи з системою тощо.

Всі розглянуті моделі управління матеріальними ресурсами були сформовані за певного стану зовнішнього та внутрішнього середовищ, що накладає суттєві обмеження щодо їх впровадження, проте на їх основі підприємство може сформулювати власну систему, яка задовольняє всім поставленим задачам.

На основі аналізу розглянутих вище моделей управління матеріальними ресурсами, враховуючи особливості машинобудівної галузі та специфіку вітчизняної економіки, ґрунтуючись на системному підході, постає завдання сформулювати таку модель управління матеріальними ресурсами, яка б змогла використовуватись у практичній діяльності на машинобудівному підприємстві України.

Формування моделі управління матеріальними ресурсами повинно мати за мету забезпечення ефективності витрат та одержання прибутку, що реально виправдовує ці витрати, орієнтуватися на випереджаюче відображення динаміки розвитку матеріальних ресурсів промислового підприємства [10]. Побудова моделі управління матеріальними ресурсами дозволить виявити вузькі місця цієї системи, оцінити наявні резерви, а також спланувати напрямок і темпи розвитку системи. Означені вище теоретичні положення надають основу для побудови моделі управління матеріальними ресурсами на підприємстві, що наведено на рис. 1.

Наведена на рис. 1 модель сприяє оптимізації матеріальних ресурсів і фінансових потоків, а також підвищенню ефективності функціонування підприємства в цілому. Базовими складовими моделі є: суб'єкти управління, об'єкти управління, функціональні етапи, рівні та інструменти управління, а також інформаційна складова, поєднання яких являє собою дієву систему управління матеріальними ресурсами підприємства.

Модель управління матеріальними ресурсами включає три рівні управління – стратегічний, тактичний (функціональний) та оперативний рівні, які характеризують різні етапи розвитку підприємства, періоди досягнення поставлених цілей та вирішення завдань. На стратегічному рівні розробляються рішення, спрямовані на досягнення цілей довгострокового характеру. Тут визначаються цілі та здійснюється довгострокове планування. На тактичному рівні розробляються середньострокові, поточні та оперативно-календарні плани і контролюється хід їх виконання.

Модель управління матеріальними ресурсами

Об'єкт управління: матеріальні ресурси

Рис. 1. Модель управління циклами відтворення матеріальних ресурсів на машинобудівному підприємстві

На оперативному рівні здійснюється збір первинної інформації про всі зміни, що відбуваються в об'єкті управління, її аналіз і розробка рішень, спрямованих на досягнення встановлених планами цілей і завдань. Тому суб'єктами управління на різних рівнях управління виступають різні суб'єкти, такі як керівництво підприємства та усі працівники структурних підрозділів, які впливають на процес відтворення матеріальних ресурсів.

Група суб'єктів управління, які впливають на елементи системи на стратегічному рівні, забезпечує встановлення стратегічних цілей функціонування підприємства та визначає мету управління матеріальними ресурсами на цьому етапі розвитку підприємства, а також проводить їх коригування. До цієї групи суб'єктів управління відносять топ-менеджерів підприємства.

На тактичному рівні суб'єкти управління забезпечують планування оптимальних розмірів заводських замовлень на певний період, організують роботу з постачальниками, здійснюють контроль за підтримкою запасів на нормативному рівні, а також забезпечують координацію та системний взаємозв'язок постачання зі складуванням, транспортуванням, виробництвом та збутом. Це керівники та заступники відділів / управлінь постачання та виробництва, планово-економічного, фінансового відділу, відділу головної бухгалтерії, тендерних закупівель, стандартизації та якості, транспортного відділу, юридичний відділ, виробничо-диспетчерське управління.

На оперативному рівні суб'єктами управління виступають фахівці, розглянутих вище відділів / управлінь, які приймають управлінські рішення та відповідають за результати руху матеріальних ресурсів у процесі їх відтворення. На цьому рівні визначають планову суму необхідних матеріальних ресурсів, розраховують їх кількість на плановий обсяг товарної продукції, погоджують кожну асортиментну позицію матеріальних ресурсів за видами продукції, а також співвідносять із залишками матеріальних ресурсів, розраховують обсяг постачання, враховують транспортні норми та, як результат, формують бюджет закупівель. Також організують надходження матеріальних ресурсів на підприємство та оцінюють пропозиції потенційних постачальників за рівнем їх відповідності потребам підприємства.

Таким чином, суб'єкти управління формують цілі функціонування об'єкта управління та здійснюють контроль за їх виконанням, безпосередньо організують постачання матеріальних ресурсів, їх збереження, переміщення у технологічному циклі та збереження до моменту відвантаження готової продукції, тобто забезпечують цикли відтворення матеріальних ресурсів підприємства. Об'єктом управління є матеріальні ресурси, а саме сировина, основні та допоміжні матеріали, комплектуючі вироби, напівфабрикати, операційні заділи деталей та складальних вузлів, інші матеріальні цінності, які розглядаються у розрізі основних номенклатурних груп, підрозділів підприємства, видів діяльності, процесів, а також готова продукція до моменту її відвантаження.

Основними зі складових елементів моделі управління циклів відтворення матеріальних ресурсів є функціональні завдання, які охоплюють планування, організацію, контроль і регулювання матеріальних ресурсів. Слід зазначити, що виконання функціональних завдань проводиться у чітко окресленій послідовності, яка являє собою алгоритм управління циклами відтворення матеріальних ресурсів, що зображений у вигляді послідовності прийняття рішень. Це дозволяє організувати систематичну злагоджену роботу суб'єктів управління та налагодити горизонтальні зв'язки між ними, при цьому подолати непогодженість у прийнятті рішень керівників. Вирішення функціональних завдань досягається за рахунок застосування ряду інструментів (ABC-аналіз, XYZ-аналіз, сценарне планування, бюджетування, нормування, факторний аналіз тощо).

Найбільш змістовними елементами моделі управління матеріальними ресурсами на підприємстві є інформаційне забезпечення бізнес-процесів та контроль за їх протіканням. У процесі управління виникають інформаційні потоки між об'єктом і суб'єктом управління матеріальними ресурсами, а також між ними і зовнішнім середовищем. Спрямованість внутрішніх інформаційних потоків характеризує прямий і зворотний зв'язок у системі управління.

В моделі управління циклами відтворення матеріальних ресурсів мають використовуватись певні регулятивні індикатори, які дозволяють визначити стан системи у конкретний період часу та прийняти відповідні управлінські рішення. Це передбачає використання комплексу показників ефективності управління, а саме рентабельності матеріальних ресурсів, матеріаломісткості та оборотності запасів матеріальних ресурсів, що відображає успішність реалізації усіх операцій, які включено до моделі, та надає інформаційну базу для контролю.

Висновки. Сформовано модель управління циклами відтворення матеріальних ресурсів на машинобудівному підприємстві, яка включає функціональну складову, що являє собою послідовність етапів впливу організаційної складової на об'єкт управління за допомогою використання інструментарію управління та інформаційної складової на всіх етапах циклу відтворення та рівнях управління. Використання запропонованої моделі дозволить машинобудівному підприємству оцінити стан управління матеріальними ресурсами, виявити вузькі місця в управлінні, покращити його рівень у майбутньому, а також дозволить побудувати та оцінити

майбутні можливі варіанти розвитку подій на підприємстві. Напрямами подальших досліджень є проведення імітаційного експерименту з метою вивчення закону функціонування і поведінки з урахуванням заданих обмежень і цільових функцій в умовах імітації і взаємодії із зовнішнім середовищем.

Література: 1. Окландер М. А. Логістична система підприємства : монографія / М. А. Окландер. – Одеса : Астропринт, 2004. – 312 с. 2. Якимов А. І. Технология имитационного моделирования систем управления промышленных предприятий : монография / А. И. Якимов. – Могилев : Белорус.-Рос. ун-т. – 2010. – 304 с. 3. Ларина Р. Р. Логистика в управлении организационно-экономическими системами : монография / Р. Р. Ларина, В. Л. Пилюшенко, В. Н. Амитан. – Донецк : ВИК, 2003. – 239 с. 4. Бабенко И. В. Управление оборотными активами: логистический подход : монография / И. В. Бабенко, С. А. Тиньков. – М. : ИНФРА-М. – 2011. – 168 с. 5. Хоббс Д. П. Внедрение бережливого производства: практическое руководство по оптимизации бизнеса / Д. П. Хоббс ; пер. с англ. П. В. Гомолко. – Минск : Гревцов Паблшер. – 2007. – 352 с. 6. Карімов Г. І. Інформаційні системи і технології в управлінні організаціями : монографія / Г. І. Карімов, І. К. Карімов. – Дніпродзержинськ : ДДТУ, 2014. – 142 с. 7. Гаврилов Д. А. Управление производством на базе стандарта MRP II / Д. А. Гаврилов. – СПб. : Питер, 2005. – 416 с. 8. Бахурець О. В. Бізнес-моделі виробничо-логістичних ланцюгів при формуванні коопераційних зв'язків / О. В. Бахурець // Економіка розвитку. – 2010. – № 4 (56). – С. 67–71. 9. Шуремов Е. Л. Информационные системы управления предприятиями / Е. Л. Шуремов, Д. В. Чистов, Г. В. Лямова. – М. : Бухгалтерский учет. – 2006. – 76 с. 10. Гонtareва І. В. Вплив своєчасності відтворювальних процесів на системну ефективність розвитку підприємства / І. В. Гонtareва // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 2 (116). – С. 69–77.

References: 1. Oklander M. A. *Lohistychna systema pidpriemstva : monohrafiia* [The Logistic System of the Enterprise: monograph] / M. A. Oklander. – Odesa : Astroprynt, 2004. – 312 p. 2. Yakimov A. I. *Tehnologiya imitacionnogo modelirovaniya sistem upravleniya promyshlennykh predpriyatiy : monografiya* [Technology Simulation of Control Systems of Industrial Enterprises: monograph] / A. I. Yakimov. – Mogilev : Belorussko-Rossiyskiy universitet, 2010. – 304 p. 3. Larina R. R. *Logistika v upravlenii organizacionno-ekonomicheskimi sistemami : monografiya* [Logistics of Organizational Systems: monograph] / R. R. Larina, V. L. Pilyushenko, V. N. Amitan. – Donetsk : VIK, 2003. – 239 p. 4. Babenko I. V. *Upravlenie oborotnymi aktivami: logisticheskii podkhod : monografiya* [Management of Current Assets: Logistic Approach: monograph] / I. V. Babenko, S. A. Tinkov. – M. : INFRA-M, 2011. – 168 p. 5. Hobbs D. P. *Vnedrenie berezhlivogo proizvodstva: prakticheskoe rukovodstvo po optimizatsii biznesa / D. P. Hobbs; [per. s angl. P. V. Gomolko].* – Minsk : Grevcov Pabliher, 2007. – 352 p. 6. Karimov H. I. *Informatsiini systemy i tekhnologii v upravlinni orhanizatsiiamy : monohrafiia* [Information Systems and Technology in the Management of Organizations: monograph] / H. I. Karimov, I. K. Karimov. – Dniprodzerzhynsk : DDTU, 2014. – 142 p. 7. Gavrilo D. A. *Upravlenie proizvodstvom na baze standart MRP II / D. A. Gavrilo.* – SPb. : Piter, 2005. – 416 p. 8. Bakhurets O. V. *Biznes-modeli vyrobnycho-lohistrychnykh lantsiuhiv pry formuvanni kooperatsiynykh zviyazkiv* [Business Models of Production and Logistics Chain in the Formation of Cooperative Ties] / O. V. Bakhurets // *Ekonomika rozvytku.* – 2010. – No. 4 (56). – P. 67–71. 9. Shuremov E. L. *Informatsionnye systemy upravleniya predpriyatiyami / E. L. Shuremov, D. V. Chistov, G. V. Lyamova.* – M. : Buhgalterskiy uchet, 2006. – 76 p. 10. Hontareva I. V. *Vplyv svoiechasnosti vidtvoriuvalnykh protsesiv na systemnu efektyvnist rozvytku pidpriemstva* [Impact Timeliness Reproduction Processes on the System Efficiency of the Enterprise] / I. V. Hontareva // *Aktualni problemy ekonomiky.* – 2011. – No. 2 (116). – P. 69–77.

Інформація про автора

Крохмаль Світлана Сергіївна – аспірант кафедри економіки підприємства та менеджменту Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (пр. Леніна, 9а, м. Харків, 61166, Україна, e-mail: obvorozhitelnaja@ukr.net).

Информация об авторе

Крохмаль Светлана Сергеевна – аспірант кафедри економіки підприємства і менеджменту Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (пр. Леніна, 9а, г. Харків, 61166, Україна, e-mail: obvorozhitelnaja@ukr.net).

Information about the author

S. Krokhmal – Postgraduate Student, Department of Economy of Enterprise and Management, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (Lenina pr., 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine, e-mail: obvorozhitelnaja@ukr.net).

Стаття надійшла до ред.
29.08.2015 р.

ІНТЕГРАЦІЙНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ПОТЕНЦІАЛУ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

Пилипенко А. А., Литвиненко А. О.

Анотація. Розглянуто теоретико-методичне забезпечення управління розвитком виробничого потенціалу промислових підприємств на основі поширення інтеграційних та коопераційних відносин у сфері інноваційного оновлення їх бізнес-процесів. Розвиток потенціалу розглянуто в контексті удосконалення окремих елементів матеріально-технічної бази підприємства, заснованого на управлінні трансфертом технологій. Запропоновано схему процесу розробки програми інтеграційного розвитку потенціалу промислових підприємств та наведено результати її практичного використання. Як інструментарій обґрунтування програми розвитку потенціалу підприємства використано лінійне програмування. За його допомогою здійснено формування оптимального переліку організаційно-технічних заходів щодо розвитку матеріально-технічної бази підприємства.

Ключові слова: потенціал підприємства, інтеграційна взаємодія, дифузія інновацій, матеріально-технічна база, програма розвитку.

ИНТЕГРАЦИОННЫЕ ОСНОВЫ УПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЕМ ПОТЕНЦИАЛА ПРОМЫШЛЕННОГО ПРЕДПРИЯТИЯ

Пилипенко А. А., Литвиненко А. О.

Аннотация. Рассмотрено теоретико-методическое обеспечение управления развитием производственного потенциала промышленных предприятий на основе распространения интеграционных и кооперационных отношений, ориентированных на инновационное обновление их бизнес-процессов. Развитие потенциала представлено в контексте усовершенствования отдельных элементов материально-технической базы предприятия через управление трансфертом технологий. Предложена схема процесса разработки программы интеграционного развития потенциала промышленных предприятий и приведены результаты ее практического использования. В качестве инструмента обоснования программы развития потенциала предприятия использовано линейное программирование. С его помощью формируется оптимальный перечень организационно-технических мероприятий по развитию материально-технической базы предприятия.

Ключевые слова: потенциал предприятия, интеграционное взаимодействие, диффузия инноваций, материально-техническая база, программа развития.

THE INTEGRATION BASIS FOR MANAGING THE DEVELOPMENT OF INDUSTRIAL ENTERPRISE CAPACITY

A. Pylypenko, A. Lytvynenko

Abstract. The article presents theoretical and methodical support for managing the development of industrial enterprise capacity by spreading the integration and cooperative relations directed at innovative renewal of their business processes. The capacity development is considered in the context of improving individual elements of the enterprise material and technical base by means of technology transfer management. The scheme of the process for designing a program for the integration development of industrial enterprise capacity has been proposed. The results of the scheme practical implementation have been presented. The linear programming was used as a tool to justify the program of the enterprise capacity development. With its help the optimal list of organizational and technical measures on the development of the enterprise material and technical base has been formed.

Keywords: enterprise capacity, integration interaction, diffusion of innovation, material and technical base, program of development.

Однією з головних тенденцій світового економічного розвитку є поширення інтеграційних процесів та виникнення різного роду м'яких інтеграційних утворень. Актуальність цієї тенденції для національної еко-

номіки вже доведено в роботах авторів статті [1, с. 15–42]. З теоретичної точки зору доречність прийняття інтеграційного підґрунтя розвитку економіки пояснюється, зокрема, високим розповсюдженням положень концепції динамічних спроможностей фірми [2] у наукових дослідженнях. Ця концепція на високому рівні агрегації обґрунтовує доречність інтеграційної взаємодії підприємств у процесі утворення ними конкурентних переваг. Водночас певні питання максимізації потенціалу інтеграційної взаємодії та вироблення відповідного управлінського інструментарію потребують більш детального розгляду.

У цьому контексті звернемо увагу на достатнє поширення в економічних дослідженнях категорії потенціалу та виділення ряду концепцій до визначення його сутності. Учені [3; 4], як правило, розглядають потенціал через наявність у підприємства певного виду ресурсів та можливостей щодо їх використання. Отже, і розвиток потенціалу можна розглядати як удосконалення елементів матеріально-технічної бази підприємства (МТБП), що вже було доведено авторами [5]. На жаль, у більшості випадків, під час розгляду розвитку потенціалу підприємства нівелюється саме інтеграційне підґрунтя. Певним виключенням є робота С. Сасш [6], де розглядається управління потенціалом взаємодії підприємства з його стейкхолдерами. На жаль, при цьому не надається підходу до кількісного визначення такого потенціалу.

Окремо зазначимо, що існує багато робіт, що присвячені оцінюванню потенціалу підприємства. Зокрема, В. С. Пономаренко та І. В. Гонтарева [7, с. 90–92] розглядають рівень розвитку виробничого потенціалу як одну з головних характеристик системної ефективності розвитку підприємства. М. В. Новікова [8], у свою чергу, зміщує акцент уваги на управління стратегічним потенціалом, високий рівень якого є основою стійкого розвитку підприємства. Ці роботи підтверджують актуальність формування контурів управління потенціалом підприємства, орієнтованих на оптимізацію використання його елементів. Далі нами запропоновано розглянути лише ресурсну складову з зазначеної проблеми, пов'язаної з розвитком матеріально-технічної бази підприємства.

Метою статті є розвиток теоретико-методичних положень організації управління розвитком матеріально-технічної бази підприємства як складової його потенціалу на основі поширення інтеграційно-коопераційної взаємодії.

Воснову реалізації мети статті покладено розробки авторів [5] щодо представлення матеріально-технічної бази підприємства (МТБП) через сукупність засобів праці (ЗП), предметів праці (ПП) та використовуваних технологій (ТХ), що забезпечують їх взаємодію. При цьому, розширюючи концепцію динамічних спроможностей набутками економіки знань, МТБП розглядатиметься з огляду на розуміння ресурсів підприємства як знань про можливість залучення до складу МТБП певного матеріального об'єкта. Цілком природно, що такі знання можуть розповсюджуватися й на контрагентів підприємства. Відповідно, встановлення інтеграційних зв'язків із власниками таких матеріальних об'єктів може виступати умовою їх залучення до елементів матеріально-технічної бази підприємства, а отже, й до збільшення його потенціалу.

За такого підходу зміняться і критерії ефективності функціонування механізму управління розвитком матеріально-технічної бази підприємства (MUR_{MTB}). Тут запропонуємо для MUR_{MTB} врахувати виникнення синергії елементів МТБП, виділивши внутрішній та зовнішній прояви синергії. Внутрішній прояв характеризуватиме появу синергії у рамках сформованої композиції елементів МТБП підприємства та його контрагентів (ресурсна чи технологічна синергія). Внутрішнім проявом буде також поява синергії між елементами МТБП та бізнес-процесами залучених у інтеграційну взаємодію підприємств. Зовнішній прояв синергії визначатиме появу додаткових ефектів від присутності підприємства в зонах компетентності (товарна чи операційна синергія).

У контексті визначення ефекту синергії від забезпечення розширеного відтворення МТБП інтеграційним шляхом вельми цінною є наша пропозиція [9, с. 68] щодо виділення унікальних та компліментарних ресурсів. Ми пропонуємо її розширити відносно МТБП в цілому. Отже, в рамках МТБП виділятимуться унікальні елементи (ті елементи, які визначають позицію підприємства в зоні компетентності) та компліментарні елементи (ті елементи, які не є критичними обмеженнями в діяльності підприємства). Відповідно, переважну увагу MUR_{MTB} віддаватиме унікальним елементам МТБП, та саме унікальні елементи МТБП становитимуть інтерес для старту інтеграційного процесу та розвитку потенціалу підприємства. Інтеграційне підґрунтя роботи MUR_{MTB} відноситься також і до технологічної складової. У такому випадку трансферт технологій перетворюється в інструмент MUR_{MTB} . Аналогічно, як видно з рис. 1, на інтеграційній основі може бути організовано впровадження інновацій у розвиток МТБП та потенціалу підприємства в цілому.

Подану на рис. 1 схему можна розглядати як елемент інтеграційного залучення елементів МТБП, виділений у складі MUR_{MTB} (далі трактуватимемо як субмеханізм MUR_{MTB}^B). Тут зазначимо, що коопераційно-інтеграційна взаємодія підприємств можлива на рівні обґрунтування програм технологічного оновлення. Прикладом такої ситуації може слугувати інтеграційна взаємодія ПАТ «Велт» та ДП «Електроважмаш». Інтеграційна взаємодія цих підприємств із боку ДП «Електроважмаш» реалізується через постачання до ПАТ «Велт» елементів технологічної оснастки. З іншого боку, ПАТ «Велт» пропонує інноваційні розробки, які можуть розкрити потенціал МТБ ДП «Електроважмаш». Частина інноваційних розробок ПАТ «Велт», орієнтованих на зниження норм витрат та забезпечення економії матеріалів, можуть передаватися на ДП «Електроважмаш» та роз-

глядатися як організаційно-технічні заходи (ОТЗ). Зрозуміло, що такі ОТЗ входять як складовий елемент до програми розвитку МТБ ДП «Електроважмаш». При цьому дія $МУР_{МТБ}$ має враховувати можливість як відокремленого застосування ОТЗ, так і можливість створення комплексної програми щодо їх застосування. Відповідно, прийняття рішення щодо відбору ОТЗ чи формування набору заходів входить у зону впливу $МУР_{МТБ}$.

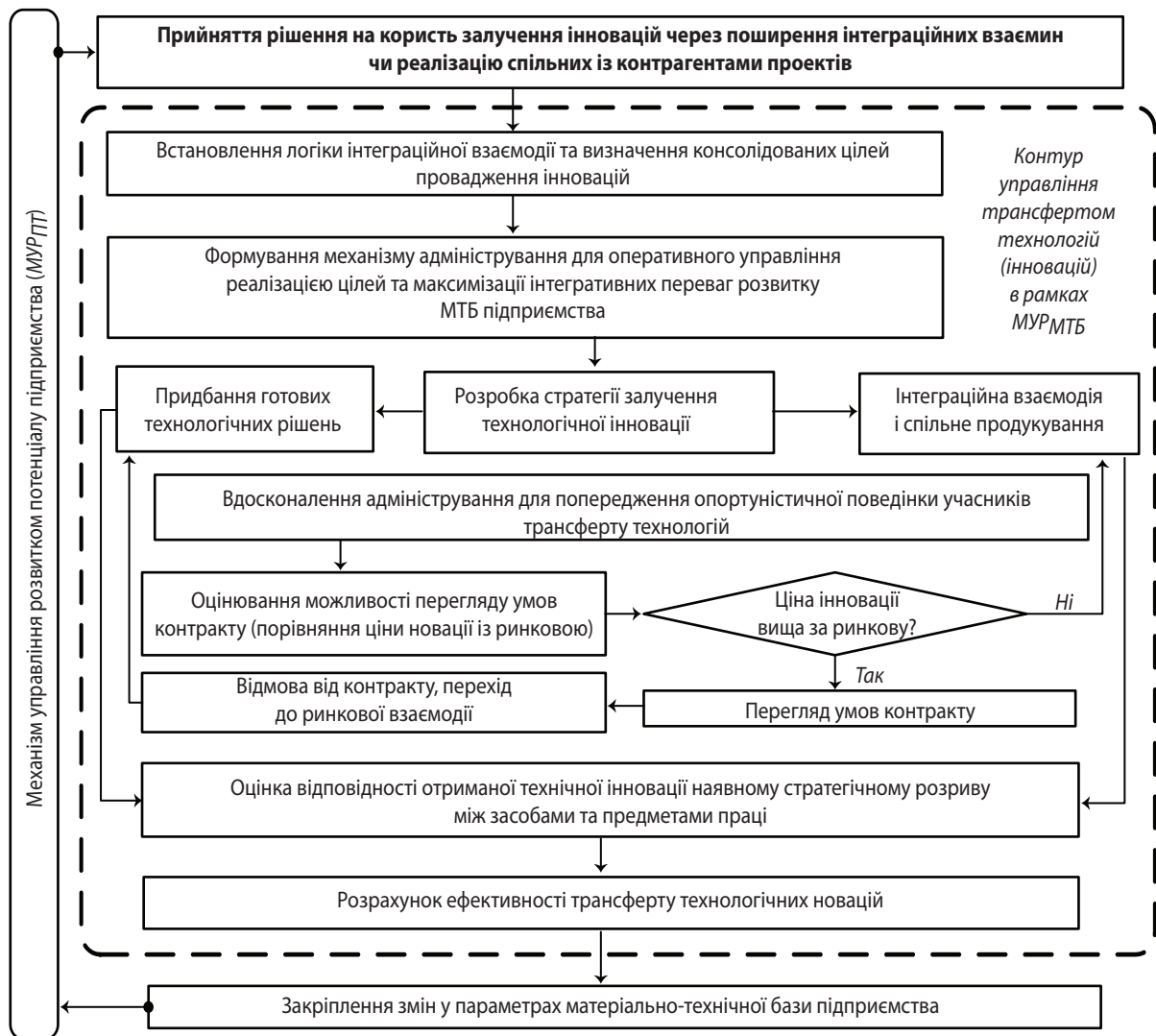

Рис. 1. Інтеграційне підґрунтя розвитку потенціалу підприємства

Звідси стає природним виділення оптимізаційних контурів у роботі $МУР_{МТБ}$, які на підставі апарату лінійного програмування [10] обирали б оптимальні впливи на елементи МТБП. Виділення оптимізаційних контурів особливо актуально з огляду на об'єктивні відмінності в ефективності різних ОТЗ та за різного рівня витрат на їх реалізацію. Особливості застосування оптимізаційних методів у роботі $МУР_{МТБ}$ розглянемо на прикладі формування програми заходів щодо економії матеріалів, які ПАТ «Велт» може запропонувати ДП «Електроважмаш». Перелік таких заходів наведено у табл. 1.

Як можна побачити, впровадження зазначених у табл. 1 ОТЗ забезпечує для ДП «Електроважмаш» реалізацію переходу до нової конфігурації використовуваних технологій $\{TX(t)\} \rightarrow \{TX(t+1)\}$. Окрім того, з боку механізму управління розвитком МТБ ДП «Електроважмаш» передбачено можливість оптимізації використання матеріалів у рамках переходу $\{ПП(t)\} \rightarrow \{ПП(t+1)\}$. В цілому, в табл. 1 задекларовано сім можливих заходів, комбінація яких формуватиме програму розвитку МТБП на ДП «Електроважмаш». Під час формування такої програми доречним буде скористатися розробками В. В. Черкасова [11] щодо формування оптимізації виробничої програми й завантаження потужностей промислових підприємств. Їх адаптацію до умов функціонування $МУР_{МТБ}$ та заданих у табл. 1 параметрів наведено на рис. 2.

Варіанти заходів для формування програми розвитку потенціалу підприємства

Аспект розвитку МТБП	Характеристика можливого організаційно-технічного заходу (ОТЗ _і)	Бізнес-процеси для застосування ОТЗ (БП _і)
Зміна завантаження засобів праці	ОТЗ ₁ – зміна параметрів завантаження устаткування в рамках перегляду норм витрачання матеріалів	БП ₁ – виробництво асинхронних електричних двигунів потужністю понад 1 кВт
	ОТЗ ₂ – збільшення частки виробів із алюмінію та мідної проволочки власного виробництва у загальному обсязі напівфабрикатів	БП ₂ – виробництво тягових двигунів
Зміна параметрів використання матеріалів	ОТЗ ₃ – зміна марки та постачальника роликів підшипників для ротору та мідної проволочки для обмотки збудження	БП ₃ – виробництво генераторних мобільних установок
	ОТЗ ₄ – заміна прокату з плоскої сталі на прокат із гарячим прокатуванням та перехід до прокату кратних розмірів	БП ₄ – виробництво пристроїв захисту від коливань напруги (стабілізаторів) для силових електричних кабелів змінного струму
Технологічні та організаційні заходи	ОТЗ ₅ – підвищення ритмічності роботи вантажно-розвантажувальних пристроїв	БП ₅ – виробництво генераторів змінного та постійного струму та перетворювачів
	ОТЗ ₆ – збільшення обсягів страхового запасу з економією від масштабу закупівлі	
	ОТЗ ₇ – укладання довгострокових угод із постачальниками частин електродвигунів, генераторів та трансформаторів	

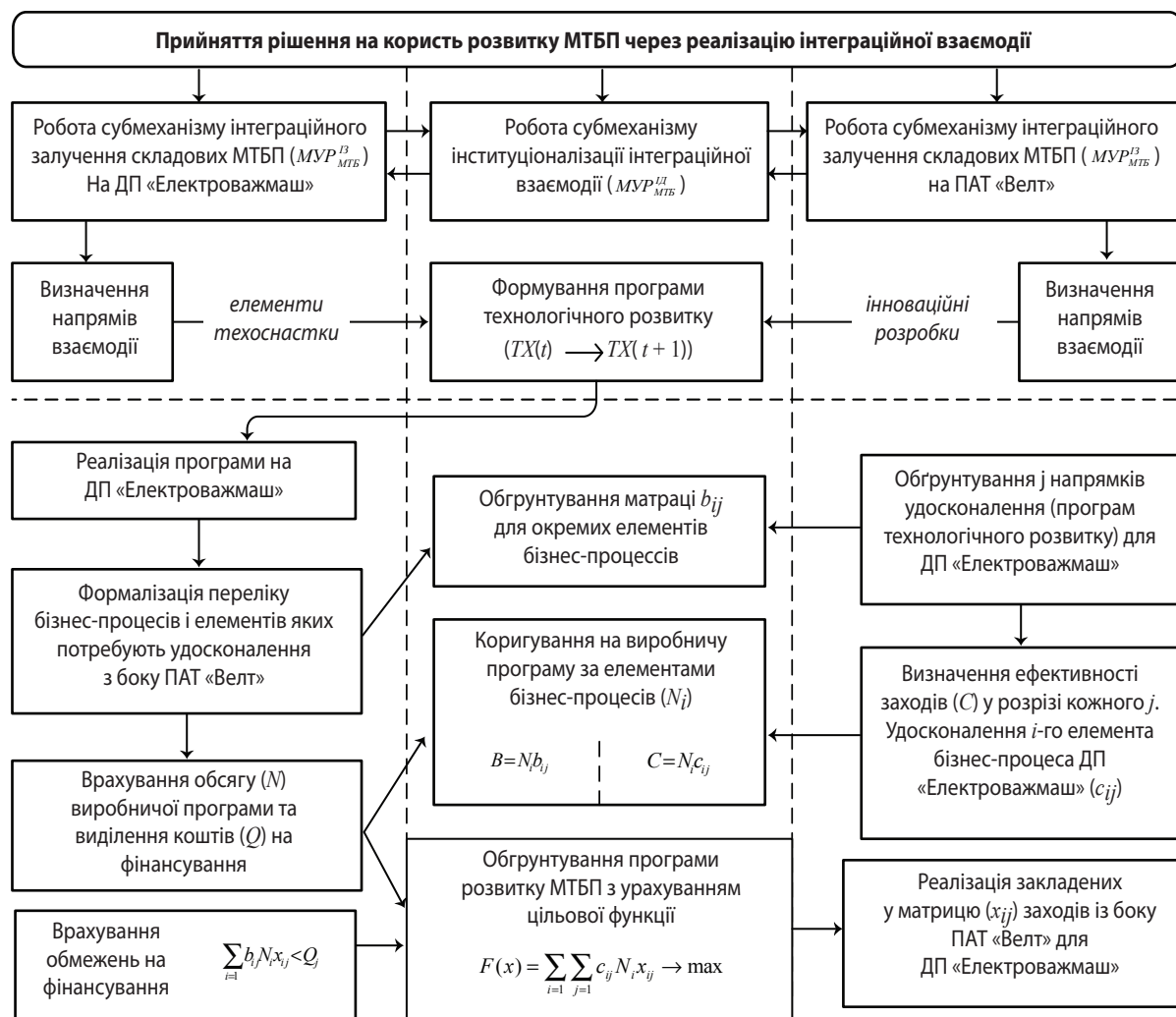

Рис. 2. Схема процесу розробки програми розвитку потенціалу

Зазначимо, що ДП «Електроважмаш» випускає турбогенератори для теплових і атомних електростанцій, гідроенергетика – для гідроелектростанцій, великі електричні машини та тягове обладнання. Відповідно, й поданий на рис. 2 підхід доречно використовувати лише для тягового обладнання, оскільки бізнес-процеси з виробництва решти продукції вимагають більш індивідуалізованого підходу (логіка формування програми розвитку потенціалу зміниться лише в напрямку врахування більшої кількості факторів). Практичне впровадження означеної на рис. 3 схеми реалізовано за допомогою елемента «пошук рішення» пакету Microsoft Excel. Похідні умови для розробки програми розвитку та базові умови реалізації виділені у табл. 1 бізнес-процесів ДП «Електроважмаш» наведено на рис. 3. З нього можна побачити розподіл означених у табл. 1 заходів у розрізі бізнес-процесів підприємства.

	A	B	C	D	E	F	G	H	I
1	Вартість реалізації організаційно-технічного заходу за окремим бізнес-процесом (bij)								
2	<i>i</i> -ті бізнес-процеси, по відношенню до		<i>j</i> -тий організаційно-технічний захід						
3	яких розробляється програма розвитку		ОТ31	ОТ32	ОТ33	ОТ34	ОТ35	ОТ36	ОТ37
4	Виробництво асинхронних двигунів	БП1	54,2	45,4	64,6	20,2	23,1	45,4	54,1
5	Виробництво тягових двигунів	БП2	29,2	23,3	32,7	10,4	14,7	23,3	28,3
6	Генератори мобільних установок	БП3	12,4	16,7	31,5	23,1	27,3	12,4	25,3
7	Пристрої захисту від коливань напру	БП4	15,1	67,8	58,1	22,9	51,3	45,6	63,4
8	Генератори змінного та постійного с	БП5	22,9	77,3	10,8	34,3	38,4	74,3	15,5
9									
10	Характеристики бізнес-процесів ДП "Електроважмаш"								
11	Бізнес-процес (БПі)		Виробнича програма (N), шт.	Витрати на одиницю виробленої продукції, тис. грн.	Вартість реалізації одиниці продукції, тис. грн.	Рентабельність продаж			
12									
13	Виробництво асинхронних двигунів	БП1	115	4,51	5,4	16,5%			
14	Виробництво тягових двигунів	БП2	227	3,45	3,98	13,3%			
15	Генератори мобільних установок	БП3	340	1,27	1,38	8,0%			
16	Пристрої захисту від коливань напру	БП4	238	2,34	2,67	12,4%			
17	Генератори змінного та постійного с	БП5	134	1,27	1,48	14,2%			
18	Разом		1054	12,84	14,91	13,9%			

Рис. 3. Похідні умови для розробки програми розвитку потенціалу

В елементі «пошук рішення» задаються такі умови його налаштування: задається вимога максимізації цільової функції (ячейка \$I\$61); встановлюється діапазон для підбору значень (діапазон \$C\$28:\$I\$32); задається вимога бінарного значення параметрів x_{ij} (значення в діапазоні \$C\$28:\$I\$32), що визначають перелік відібраних ОТЗ; встановлюється вимога неперевищення вартості програми розвитку розміру виділеного фінансування (реалізується введенням обмеження «\$C\$42 <=\$C\$24»). Опис сформованої програми розвитку МТБП для ДП «Електроважмаш» та визначення параметрів її фінансування відображено на рис. 4.

Результати реалізації наведеної на рис. 4 програми розвитку потенціалу підприємства подано на рис. 5. При цьому безпосередньо програма розвитку МТБП задається через коефіцієнт x_{ij} . Цей коефіцієнт приймає бінарне значення. Коли він дорівнює одиниці, то приймається рішення про реалізацію *j*-го заходу щодо *i*-го бізнес-процесу з табл. 1. Значення x_{ij} на рівні нуля свідчить про неможливість реалізації певного ОТЗ принаймні у поточному циклі розвитку МТБП. Отже, через здійснення циклу оптимізації відбувається розподіл наведених у табл. 1 організаційно-технічних заходів між бізнес-процесами (вони також задані у табл. 1) в рамках значень x_{ij} :

$$x_{ij} = \begin{pmatrix} 0 & 0 & 0 & 1 & 1 & 1 & 0 \\ 1 & 1 & 0 & 1 & 1 & 1 & 1 \\ 1 & 1 & 0 & 0 & 1 & 1 & 1 \\ 1 & 0 & 0 & 1 & 0 & 1 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 1 \end{pmatrix}. \quad (1)$$

Як видно з формули (1) та рис. 6, сформована в результаті застосування оптимізаційної моделі програма розвитку МТБП дозволяє підвищити рентабельність виходу бізнес-процесів (рентабельність продажів) з 13,9% до 18,1%.

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	
20	Характеристики програми розвитку МТБП на ДП "Електроважмаш"									
21	Складова програми розвитку		<i>j</i> -тий організаційно-технічний захід							
22			ОТ31	ОТ32	ОТ33	ОТ34	ОТ35	ОТ36	ОТ37	
23	Коефіцієнт економії витрат від реалізації <i>j</i> -того організаційно-технічного заходу		0,0119	0,0101	0,0079	0,0092	0,0105	0,0220	0,0188	
24	Фінансування програми розвитку МТБП, тис. грн. (Q)		413,2							
26	Матриця формування програми розвитку МТБП (<i>xij</i>)									
27			ОТ31	ОТ32	ОТ33	ОТ34	ОТ35	ОТ36	ОТ37	
28		БП1	0	0	0	1	1	1	0	
29		БП2	1	1	0	1	1	1	1	
30		БП3	1	1	0	0	1	1	1	
31		БП4	1	0	0	1	0	1	0	
32		БП5	0	0	0	0	0	0	1	
34	Вартість програми розвитку (<i>bij N xij</i>)									
35	<i>i</i> -ті бізнес-процеси, по відношенню до яких розробляється програма розвитку		<i>j</i> -тий організаційно-технічний захід							
36			ОТ31	ОТ32	ОТ33	ОТ34	ОТ35	ОТ36	ОТ37	
37	Виробництво асинхронних двигунів	БП1	0	0	0	20,2	23,1	45,4	0	
38	Виробництво тягових двигунів	БП2	29,2	23,3	0	10,4	14,7	23,3	28,3	
39	Генератори мобільних установок	БП3	12,4	16,7	0	0	27,3	12,4	25,3	
40	Пристрої захисту від коливань напру	БП4	15,1	0	0	22,9	0	45,6	0	
41	Генератори змінного та постійного с	БП5	0	0	0	0	0	0	15,5	
42	Разом		411,1							

Рис. 4. Опис сформованої програми розвитку та її фінансування

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	
44	Сумарне зниження витрат від реалізації ОТЗ, скориговане на виробничу програму (<i>bij N xij</i>)										
45	<i>i</i> -ті бізнес-процеси, по відношенню до яких розробляється програма розвитку		<i>j</i> -тий організаційно-технічний захід								
46			ОТ31	ОТ32	ОТ33	ОТ34	ОТ35	ОТ36	ОТ37		
47	Виробництво асинхронних двигунів	БП1	0,00	0,00	0,00	0,04	0,05	0,10	0,00		
48	Виробництво тягових двигунів	БП2	0,04	0,03	0,00	0,03	0,04	0,08	0,06		
49	Генератори мобільних установок	БП3	0,02	0,01	0,00	0,00	0,01	0,03	0,02		
50	Пристрої захисту від коливань напру	БП4	0,03	0,00	0,00	0,02	0,00	0,05	0,00		
51	Генератори змінного та постійного с	БП5	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,02		
53	Характеристики бізнес-процесів ДП "Електроважмаш" після реалізації програми змін										
54	Бізнес-процес (БПі)		Виробнича програма (N), шт.	Сумарні витрати на виробництво	Сумарні виручка від реалізації	Прибуток, тис. грн.					
56	Виробництво асинхронних двигунів	БП1	115	497,0264701	621	124,0					
57	Виробництво тягових двигунів	БП2	227	718,5797132	903,46	184,9					
58	Генератори мобільних установок	БП3	340	400,1708875	469,2	69,0					
59	Пристрої захисту від коливань напру	БП4	238	532,9212312	635,46	102,5					
60	Генератори змінного та постійного с	БП5	134	166,9874232	198,32	31,3					
61	Разом		1054	2315,685725	2827,44	511,8					
62	Рентабельність продажів		18,1%								

Рис. 5. Сформована програма розвитку потенціалу підприємства

Таким чином, у статті запропоновано варіант практичного вирішення завдання з формування переліку заходів із розвитку матеріально-технічної бази підприємства як вагомому елементу його потенціалу. Зазначимо, що остаточне рішення про впровадження відібраних організаційно-технологічних заходів приймається суб'єктом управління з МУРМТБ. Такому суб'єкту потрібен інструмент, що моделюватиме реакцію підприємства від впливу на будь-який із важелів управління розвитком потенціалу. Обґрунтування процесу проведення такого моделювання і визначатиме напрямки подальших досліджень авторів.

Література: 1. Іванов Ю. Б. Інтеграційний розвиток суб'єктів господарювання: теоретичне обґрунтування та організація управління : монографія / Ю. Б. Іванов, А. А. Пилипенко. – Харків : ВД «ІНЖЕК», 2012. – 400 с. 2. Teece D. J. Dynamic capabilities and strategic management / D. J. Teece. – New York : Oxford University Press, 2009. – 299 p. 3. Воронкова А. Э.

Стратегическое управление конкурентоспособным потенциалом предприятия / А. Э. Воронкова. – Луганск : ВГУ, 2000. – 315 с. **4.** Отенко И. П. Механизм управления потенциалом предприятия : монография / И. П. Отенко, Л. М. Малярец. – Харьков : Изд-во ХГЭУ, 2003. – 220 с. **5.** Литвиненко А. О. Розвиток матеріально-технічної бази підприємства: концептуальні засади та механізм управління / А. О. Литвиненко // Управління розвитком. – 2010. – № 20. – С. 124–126. **6.** Sachs S. Sustainable Success with Stakeholders: The Untapped Potential / S. Sachs, E. Ruhli, I. Kern. – New York : Palgrave Macmillan, 2009. – 144 p. **7.** Пономаренко В. С. Структура визначення інтегрального показника системної ефективності розвитку підприємства / В. С. Пономаренко, І. В. Гонтарева // Економіка розвитку. – 2012. – № 1 (61). – С. 86–94. **8.** Новикова М. В. Формалізація методологічних підходів до оцінювання стратегічного потенціалу підприємств України / М. В. Новикова // Економічний Часопис-XXI. – 2013. – № 3–4 (1). – С. 34–38. **9.** Пилипенко А. А. Стратегічна інтеграція підприємств : монографія / А. А. Пилипенко. – Харків : ВД «ІНЖЕК», 2008. – 408 с. **10.** Srinivasan R. Strategic Business Decisions. A Quantitative Approach / R. Srinivasan. – Delhi : Springer, 2014. – 316 p. **11.** Черкасов В. В. Развитие научно-технического потенциала предприятий в системе факторов модернизации российской промышленности : монография / В. В. Черкасов. – М. : ООО Изд-во «Компания Спутник+», 2010. – 296 с.

References: **1.** Ivanov Yu. B. *Intehratsiyni rozvytok subiektiv hospodariuvannia: teoretychne obgruntuvannia ta orhanyzatsiia upravlinnia : monohrafiia* [Integration Development of Business Organizations: Theoretical Foundation and Organization Management: monograph] / Yu. B. Ivanov, A. A. Pylypenko. – Kharkiv : VD «ІNZhEK», 2012. – 400 p. **2.** Teece D. J. *Dynamic Capabilities and Strategic Management* / D. J. Teece. – New York : Oxford University Press, 2009. – 299 p. **3.** Voronkova A. Ye. *Strategicheskoe upravlenie konkurentosposobnym potentsialom predpriyatiya* / A. Ye. Voronkova. – Lugansk : VNU, 2000. – 315 p. **4.** Otenko I. P. *Mekhanizm upravleniya potentsialom predpriyatiya : monografiya* [The Mechanism of Management Capacity of the Enterprise: monograph] / I. P. Otenko, L. M. Malyarets. – Kharkov : Izd-vo HGEU, 2003. – 220 p. **5.** Lytvynenko A. O. *Rozvytok materialno-tekhnichnoi bazy pidpriemstva: kontseptualni zasady ta mekhanizm upravlinnia* [The Development of Logistics Enterprises: Conceptual Framework and Management Mechanism] / A. O. Lytvynenko // Upravlinnia rozvytkom. – 2010. – No. 20. – P. 124–126. **6.** Sachs S. *Sustainable Success with Stakeholders: The Untapped Potential* / S. Sachs, E. Ruhli, I. Kern. – New York : Palgrave Macmillan, 2009. – 144 p. **7.** Ponomarenko V. S. *Struktura vyznachennia intehrального pokaznyka systemnoi efektyvnosti rozvytku pidpriemstva* [Structure Determination of Integral Index System Efficiency of the Enterprise] / V. S. Ponomarenko, I. V. Hontareva // Ekonomika rozvytku. – 2012. – No. 1 (61). – P. 86–94. **8.** Novykova M. V. *Formalizatsiia metodolohichnykh pidkhodiv do otsiniuvannia stratehichnoho potentsialu pidpriemstv Ukrainy* [The Formalization of Methodological Approaches to Evaluating Potential Strategic Enterprises in Ukraine] / M. V. Novykova // Ekonomichnyi chasopys-XXI. – 2013. – No. 3–4 (1). – P. 34–38. **9.** Pylypenko A. A. *Stratehichna intehratsiia pidpriemstv : monohrafiia* [Strategic Integration of Enterprise: monograph] / A. A. Pylypenko. – Kharkiv : VD «ІNZhEK», 2008. – 408 p. **10.** Srinivasan R. *Strategic Business Decisions. A Quantitative Approach* / R. Srinivasan. – Delhi : Springer, 2014. – 316 p. **11.** Cherkasov V. V. *Razvitie nauchno-tehnicheskogo potentsiala predpriyatiy v sisteme faktorov modernizatsii rossiyskoy promyshlennosti : monografiya* [The Development of Scientific and Technological Capacity of Enterprises in the Modernization of the Russian Industry of Factors: monograph] / V. V. Cherkasov. – M. : Izd-vo «Kompaniya Sputnik+», 2010. – 296 p.

Інформація про автора

Пилипенко Андрій Анатолійович – докт. екон. наук, проф., завідувач кафедри бухгалтерського обліку Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (пр. Леніна, 9а, м. Харків, 61001, Україна, e-mail: aapil@ukr.net).

Литвиненко Аліна Олександрівна – канд. екон. наук, доцент кафедри бухгалтерського обліку Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (пр. Леніна, 9а, м. Харків, 61001, Україна, e-mail: l_alisha@ukr.net).

Інформация об авторе

Пилипенко Андрей Анатоліевич – докт. екон. наук, проф., заведуючий кафедрой бухгалтерского учета Харьковского национального экономического университета имени Семена Кузнеця (пр. Ленина, 9а, г. Харьков, 61001, Украина, e-mail: aapil@ukr.net).

Литвиненко Алина Александровна – канд. екон. наук, доцент кафедры бухгалтерского учета Харьковского национального экономического университета имени Семена Кузнеця (пр. Ленина, 9а, г. Харьков, 61001, Украина, e-mail: l_alisha@ukr.net).

Information about the author

A. Pilipenko – Doctor of Sciences in Economics, Professor, Head of the Department of Accounting, Kharkiv National University of Economics (Lenina pr., 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine, e-mail: aapil@ukr.net).

A. Lytvynenko – Candidate of Sciences in Economics, Associate Professor of the Department of Accounting, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (Lenina pr., 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine, e-mail: l_alisha@ukr.net).

*Стаття надійшла до ред.
29.08.2015 р.*

ОРГАНІЗАЦІЯ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОЇ ПІДТРИМКИ РОЗВИТКУ ЛОГІСТИЧНИХ СИСТЕМ НА ОСНОВІ ПРОЦЕСНОГО ПІДХОДУ

Дзьобко І. П.

Анотація. Обґрунтовано й розроблено практичні рекомендації щодо організації діяльності, пов'язаної з обліково-аналітичним забезпеченням розвитку підприємства. Підприємство розглянуто як логістична система, що складається із низки пов'язаних та взаємозалежних бізнес-процесів. Особливістю розробки рекомендацій є використання процесного підходу до формування інформаційної бази даних щодо діяльності логістичної системи. Запропоновані рекомендації та пропозиції ґрунтуються на застосуванні поопераційної системи обліку та розподілу витрат із подальшою консолідацією інформації щодо витрат за кожним бізнес-процесом. Визначено конкретні етапи розподілу витрат і перенесення на вартість бізнес-процесів. За результатами робіт, що входять до складу бізнес-процесів, наведено послідовність розподілу управлінської відповідальності.

Ключові слова: процесний підхід, логістична система, бізнес-процес, обліково-аналітичне забезпечення, витрати.

ОРГАНИЗАЦИЯ УЧЕТНО-АНАЛИТИЧЕСКОЙ ПОДДЕРЖКИ РАЗВИТИЯ ЛОГИСТИЧЕСКИХ СИСТЕМ НА ОСНОВЕ ПРОЦЕССНОГО ПОДХОДА

Дзёбко И. П.

Аннотация. Обоснованы и разработаны практические рекомендации по организации деятельности, связанной с учетно-аналитическим обеспечением развития предприятия. Предприятие рассмотрено как логистическая система, состоящая из взаимосвязанных и взаимозависимых бизнес-процессов. Особенностью разработки рекомендаций является использование процессного подхода к формированию информационной базы данных о деятельности логистической системы. Предложенные рекомендации основаны на применении пооперационной системы учета и распределения затрат с последующей консолидацией информации по затратам по каждому бизнес-процессу. Определены конкретные этапы распределения и перенесения затрат на стоимость бизнес-процессов. По результатам работ, входящих в состав бизнес-процессов, представлена последовательность распределения управленческой ответственности.

Ключевые слова: процессный подход, логистическая система, бизнес-процесс, учетно-аналитическое обеспечение, расходы.

ORGANIZATION OF ACCOUNTING AND ANALYTICAL SUPPORT FOR DEVELOPMENT OF LOGISTICS SYSTEMS BASED ON THE PROCESS APPROACH

I. Dzobko

Abstract. The article is devoted to substantiation and development of practical recommendations on the organization of activities related to accounting and analytical support for the enterprise. The enterprise is considered as a logistics system consisting of interconnected and interdependent business processes. One of the features in development of the recommendations is using the process approach to the formation of information database on the logistics system activities. The suggested recommendations are based on the use of operational accounting and cost allocation followed by consolidation of cost information for each business process. The specific stages of distributing and transferring the costs of business processes have been identified. As a result of the operations forming part of business processes, the sequence of the management responsibility distribution has been presented.

Keywords: process approach, logistics system, business process, accounting and analytical support, costs.

У рамках поширення глобалізаційних процесів та ускладнення зовнішнього середовища актуалізуються питання удосконалення менеджменту підприємств та залучення у практику господарювання більш ефективних підходів до випереджаючого задоволення попиту споживача за мінімізації інтегральних витрат виведення на ринок споживчої цінності. Це можливо лише у разі підпорядкування всіх процесів підприємства вимогам розкриття власного потенціалу та задоволення платоспроможного попиту з відповідною переорієнтацією менеджменту на логістичні засади.

За цих умов виправдним є представлення підприємства як логістичної системи, тобто адаптивної господарської системи (приспосовування якої до змін умов функціонування досягається на основі самонастроювання або самоорганізації) із зворотним зв'язком, яку спроектовано та яка функціонує для виконання певних логістичних функцій та логістичних операцій, пов'язаних із забезпеченням сталості здійснення процесів та упорядкуванням відповідних потоків, а також яка звичайно складається з декількох функціонально спеціалізованих підсистем та має розгалужений комплекс зв'язків із зовнішнім оточенням.

Розвиток логістичних систем потребує відповідного до умов їх функціонування обліково-аналітичного забезпечення, яке трактується [1] через сукупність форм, методів та інструментів управління інформаційними ресурсами, необхідних і придатних для реалізації аналітичних та управлінських процедур, що забезпечують стабільне функціонування підприємства, його стійкий перспективний розвиток [2]; стимулювання інформаційного обміну між суб'єктами взаємодії [3]; організацію масивів, потоків та процесів переробки інформації для всіх рівнів системи управління підприємством [4] тощо.

Однак, як влучно охарактеризував Пилипенко А. А. [5], облік, як і кожна система знань, постійно розвивається. Наявні системи фінансового обліку звернені у минуле та не повною мірою наділяють користувачів дієвою й актуальною інформацією, що необхідна для розробки стратегії розвитку логістичних систем. У сучасних умовах потрібні більш виразні перспективні індикатори, націлені на випереджаюче системне відображення динаміки розвитку [1; 5].

За цих умов актуальним є застосування процесного підходу до організації обліково-аналітичної підтримки розвитку логістичних систем.

Метою дослідження є обґрунтування і розробка практичних рекомендацій щодо організації обліково-аналітичного забезпечення розвитку логістичних систем на основі процесного підходу.

Актуалізація уваги науковців та підприємців щодо застосування саме логістичної концепції у діяльності підприємств пов'язана із можливістю розкриття ними потенціалу підвищення ефективності господарювання, забезпеченням гнучкості та зміцненням здатності до виживання у суперництві з конкурентами.

З такою точкою зору цілком погоджуються, наприклад [1; 3; 6; 7], зазначаючи, що для інноваційного менеджменту логістичних систем пріоритетним є вирішення завдань забезпечення конкурентоспроможності підприємства на засадах оптимізації управління потоковими процесами з дотриманням цільових установок постачань із мінімальними витратами необхідної конкретному покупцеві продукції відповідної якості й певної кількості в потрібне місце і в потрібний час.

Питання управління потоковими процесами на логістичних засадах ще більше актуалізуються у разі поширення інтеграційних тенденцій та розгляду бізнес-процесів у рамках взаємодії декількох підприємств. Однак це висуває особливі вимоги щодо дієвої інформаційної підтримки, стрижнем якої є облікові дані. За даними авторів монографії [1], облікова парадигма у своїй основі містить орієнтування на ретроспективність відображення інформації, що не є виправданим з точки зору прийняття стратегічних рішень. Тому об'єктивною необхідністю є перехід до нової моделі організації обліково-аналітичного процесу.

Питання сутності та особливостей формування обліково-аналітичного забезпечення широко наведені в літературі [1; 2; 5; 10].

У Законі [8] сутність облікового процесу представляється як процес виявлення, вимірювання, реєстрації, накопичення, узагальнення, зберігання та передачі інформації про діяльність підприємства, що об'єднує в собі як джерела, так і інструменти збирання інформації. Водночас завдання, що ставляться до обліково-аналітичного забезпечення, мають розбіжності за наявністю різних користувачів облікової інформації. Виходячи з розуміння діяльності підприємства як логістичної системи, основною метою організації обліково-аналітичного забезпечення є підтримка інтересів усіх учасників ланцюгів постачань через оперативне надання об'єктивної інформації щодо стану та динаміки матеріальних, фінансових, інформаційних потоків тощо. Реалізація поставленої мети можлива завдяки застосуванню процесного підходу, основу якого складає структурування обліково-аналітичного забезпечення відповідно до бізнес-процесів підприємства.

У рамках процесного підходу до організації обліково-аналітичного забезпечення розвитку логістичних систем ключовим об'єктом стає система потоків (однорідних за природою походження сукупностей об'єктів), що протягом певного періоду в ході повторюваних технологічних операцій динамічно змінюються та переміщуються у просторі й часі відповідно до наявних закономірностей протікання процесів утворення нової вартості, а також під впливом змін умов середовища господарювання.

Слід зазначити, що система потоків, рух яких складає продуктивну господарську діяльність підприємства, до цього часу залишаються дискусійними. Проте є певна погодженість думок [3; 5; 9; 10], що стрижне-

вим елементом системи потоків є сукупність матеріальних (речовинних) потоків, трансформація параметрів яких власне відбиває динаміку здійснення загального процесу утворення нової вартості у вигляді корисних товарів і послуг, вироблених для задоволення платоспроможного попиту споживачів. Економічний аспект плинності матеріальних ресурсів, у свою чергу, відображають фінансові потоки як рух належних певному господарюючому суб'єкту коштів, переміщення яких відбувається в результаті здійснення різного роду грошових відносин між цим суб'єктом та рештою економічних агентів, що у будь-якій спосіб виступають учасниками ланцюжку утворення нової вартості або споживання благ (логістичного циклу). Інформаційні потоки являють собою сукупність упорядкованих даних про стан та динаміку матеріальних та фінансових потоків, а також повідомлень та розпоряджень, що відображають зміни зв'язків учасників логістичного циклу у процесі його управлінського регулювання.

Розуміння сутності поточкових процесів відбивається на формуванні обліково-аналітичного забезпечення, а саме на необхідності врахування параметрів руху поточкових процесів. На жаль, традиційні системи обліку нездатні всебічно охопити всю складність взаємозв'язків, які виникають у логістичній системі між основними та обслуговуючими бізнес-процесами.

Для управління підприємством як логістичною системою необхідна інформація двох типів: концептуальна (для обґрунтування загальної схеми реалізації логістичних функцій в рамках наявної організаційної структури) та статистична (для вирішення оптимізаційних задач щодо управління поточковими процесами). При цьому загальноприйнятим підходом є формування масиву даних із орієнтацією на реєстри бухгалтерського обліку. Водночас наявна облікова методологія має ряд недоліків, а саме проблеми визначення бази віднесення логістичних витрат до того чи іншого бізнес-процесу. Окрім цього, центри витрат обмежуються адміністративно відокремленими структурними підрозділами, в той час як центри логістичних витрат виходять за ці межі. Об'єкти калькулювання та їх вимірники – калькуляційні одиниці – виокремлюються виходячи з продуктової концепції, за якої витрати на виробництво узагальнюються за номенклатурою вже освоєної продукції. З непродуктових об'єктів виділені лише стадія і фаза технологічного процесу, а стосовно обслуговуючих підрозділів – одиниця ремонтної складності, об'єкт ремонту. Такий підхід обмежує можливість отримувати інформацію про допоміжні (обслуговуючі) процеси, які перетинають усі сфери діяльності. Так, витрати, пов'язані з виконанням обслуговуючих операцій, розповсюджені за всіма статтями витрат.

Прикладом можуть бути витрати на пакування продукції, які входять: 1) до виробничої собівартості, якщо пакування здійснюється в цехах до передачі на склад готової продукції, і 2) до комерційних витрат, якщо пакування проводиться після передачі на склад. Або ж витрати на утримання відділу постачання, які входять до адміністративних витрат, а витрати на відрядження водіїв та вантажників, пов'язані із заготівлею сировини і матеріалів, – до статті транспортно-заготівельних витрат.

Наведені приклади показують, що під час використання традиційної системи обліку для обчислення витрат на узгоджений рух поточкових процесів присутні моменти неповноти та погрішності кінцевих кількісних показників. Робота механізму управління підприємством як сукупністю поточкових процесів вимагає іншого підходу до розподілу логістичних витрат. Для більш повного та точного виміру цих витрат слід орієнтуватися на удосконалення наявної системи обліку через застосування поопераційної системи обліку, логіку якої наведено на рис. 1.

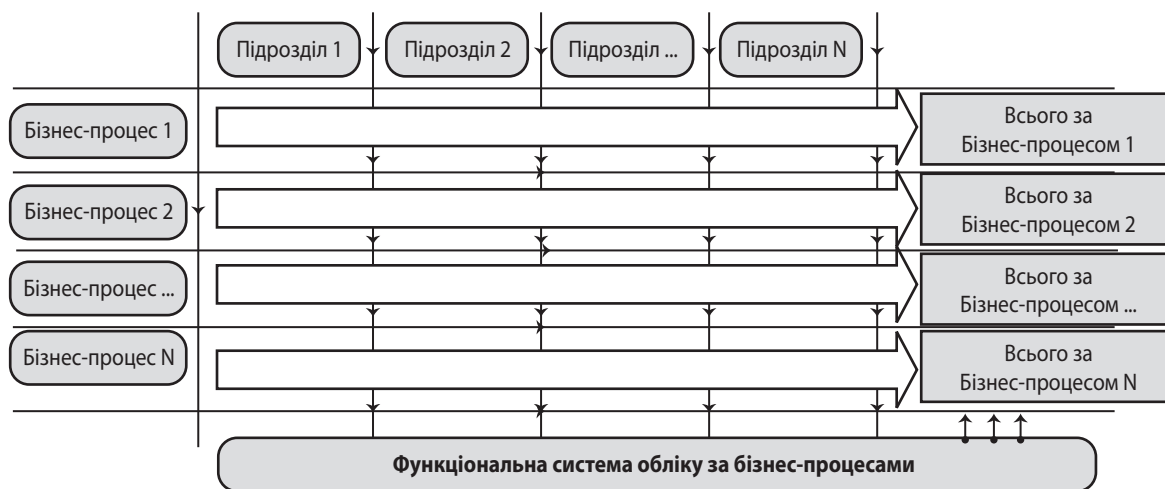

Рис. 1. Розподіл витрат за виконуваними бізнес-процесами

Одна з головних відмінностей поопераційної системи обліку логістичних витрат, що пропонується, – це процесний підхід до організації обліку витрат, інтегрований із системою моніторингу поточкових процесів підприємства. Загальною основою застосування поопераційної системи є розподіл бухгалтерських даних щодо логістичних витрат та витрат на узгодження поточкових процесів на кінцеві продукти або послуги через бізнес-процеси (виконувані щодо потоків види діяльності підприємства, як це показано на рис. 2).

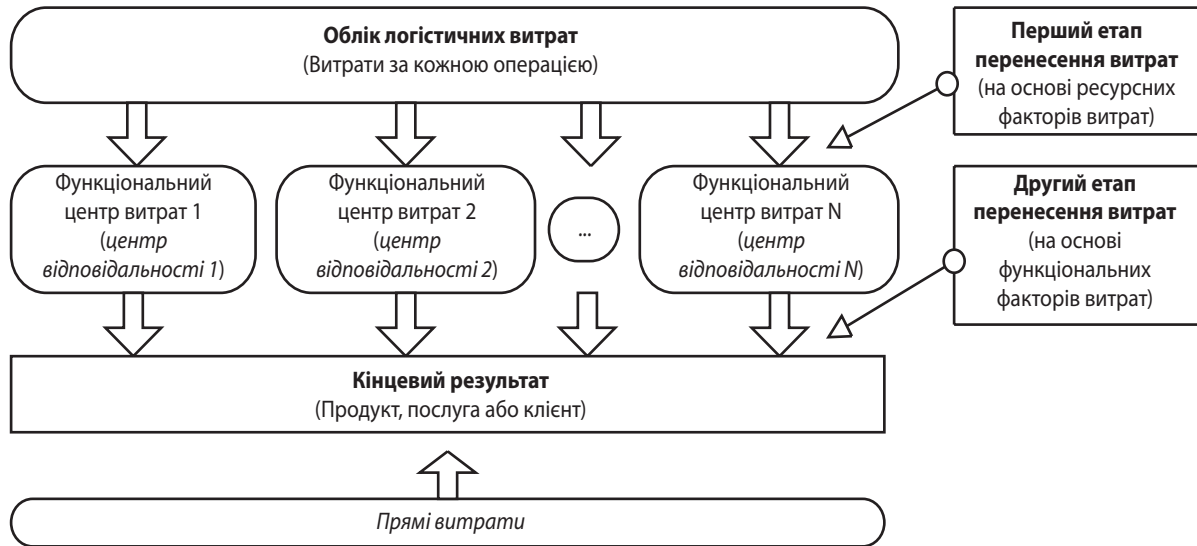

Рис. 2. Поопераційна система обліку та розподілу логістичних витрат

Наведена на рис. 2 поопераційна система обліку логістичних витрат передбачає встановлення для кожного бізнес-процесу бази розподілу, яка пояснює причину витрат та визначає інтенсивність використання ресурсів. При цьому нами приймається традиційне розуміння бази розподілу як причини або фактора, що найбільш адекватно відбиває перерозподіл витрат між задіяними об'єктами; визначає спосіб розподілу логістичних витрат на кінцевий об'єкт (продукція, послуга або клієнт). Водночас орієнтація менеджменту підприємства на логістичну концепцію вимагає відповідного розширення бази розподілу витрат на узгодження поточкових процесів. У цьому випадку слід враховувати, що під час організації обліку логістичних витрат база розподілу витрат має бути практичною, доступною для вимірювання та відповідати вимогам: по-перше, це цілеспрямованість функціональної системи (підрахунок вартості не для стимулювання витрат, а задля пошуку факторів і резервів їх зниження); по-друге, це забезпечення взаємозв'язку між бізнес-процесами та ресурсами; по-третє, це врахування наведених на рис. 1 причинно-наслідкових зв'язків.

Таким чином, можна стверджувати, що основним інструментом організації обліково-аналітичного забезпечення розвитку логістичної системи є детальний опис допоміжних (обслуговуючих) бізнес-процесів через ідентифікацію виконуваних функцій й операцій та визначення рушіїв (факторів) використання ресурсів, тобто з'ясування причинно-наслідкових зв'язків із кінцевими результатами діяльності (основними бізнес-процесами).

Наведена на рис. 2 інформація щодо понесених витрат за бізнес-процесами консолідується за поданою на рис. 3 схемою.

Таким чином, представлення підприємства як логістичної системи дозволяє повністю охопити всі аспекти його діяльності як у внутрішньому середовищі, так і у взаємодії з рештою учасників ланцюгів створення вартості. Відповідно підсилюються й вимоги до обліково-аналітичної підтримки розвитку логістичної системи, задовольнити які пропонується через застосування процесного підходу до формування належного складу індикаторів. У ролі ключового індикатора пропонується використовувати рівень логістичних витрат, що визначається через наведену систему поопераційного обліку.

Впровадження процесного підходу до організації обліково-аналітичного забезпечення розвитку логістичної системи вимагає, в першу чергу, виконання послідовності робіт із опису і регламентації бізнес-процесів (рис. 4).

Слід підкреслити, що особливе місце у розподілу управлінської відповідальності за результатами робіт належить витратам. Проте реальна модель розподілу витрат на підприємстві є набагато складнішою, ніж її процесне уявлення. Крім власне виконуваних прямих функцій, підрозділи підприємства можуть надавати один одному взаємні послуги, що відбивається на ускладненні регламентації бізнес-процесів.

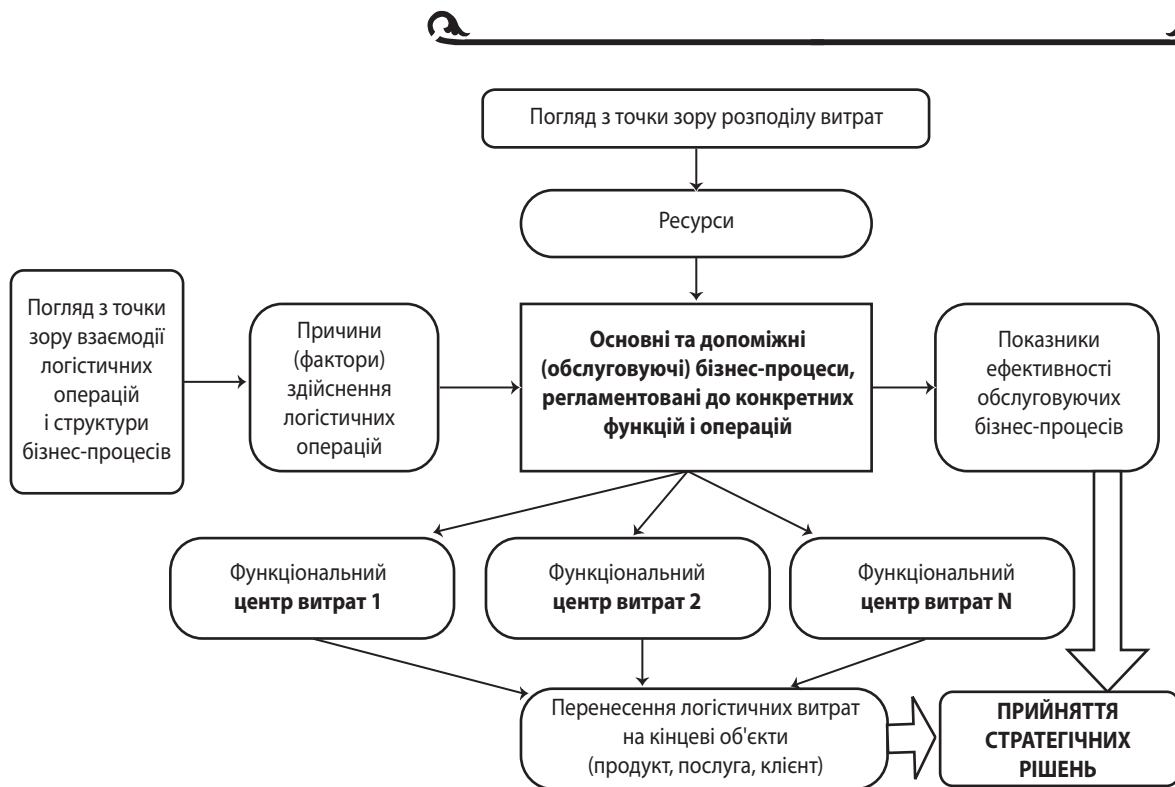

Рис. 3. Консолідація інформації щодо витрат за бізнес-процесами

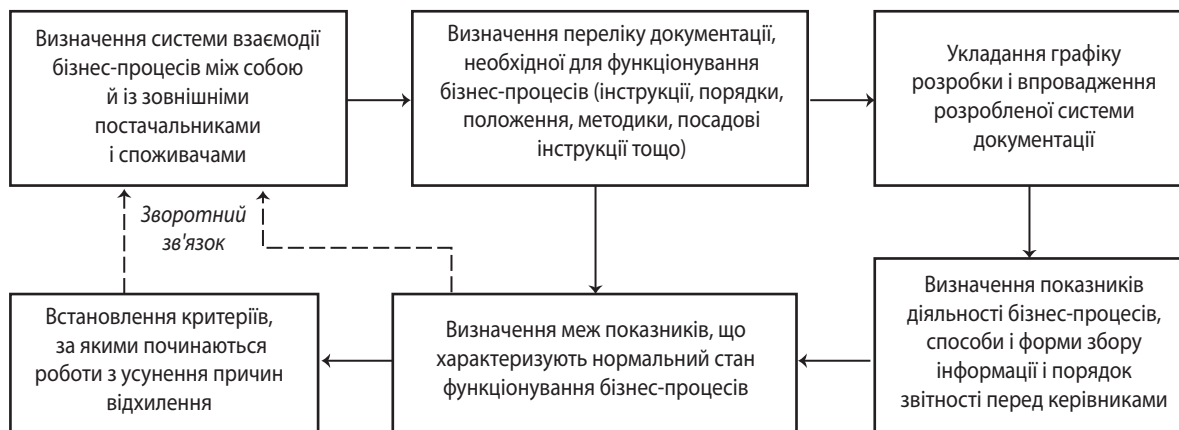

Рис. 4. Послідовність розподілу управлінської відповідальності за результатами робіт, що входять до складу бізнес-процесів

Під час організації поопераційного обліку витрат за бізнес-процесами база розподілу має бути практичною, доступною для вимірювання та відповідати вимогам: по-перше, це цілеспрямованість функціональної системи (підрахунок вартості не для стимулювання витрат, а задля пошуку факторів і резервів їх зниження); по-друге, забезпечення взаємозв'язку між бізнес-процесами та ресурсами. Інформація щодо витрат має забезпечувати можливість у кожному конкретному випадку встановлювати, яка частка вивільнених потужностей може без додаткових витрат бути переведена на виконання іншої операції, а яку треба скорочувати взагалі. Особливо гостро постає питання у випадку, коли під час ліквідації певної операції вивільняється частина неподільної одиниці потужності, і відповідні витрати (фактично це витрати простою) автоматично переносяться на інші об'єкти калькулювання. Без детального аналізу витрат, зв'язаних у логістичних операціях, неможливе прийняття рішень щодо оптимізації бізнес-процесів. Таким чином, поопераційна система обліку та розподілу витрат потребує виконання етапів, як показано на рис. 5.

Удосконалення економічного обґрунтування розподілу витрат підприємства та їх перенесення на кінцеві результати діяльності логістичного центру («продукт», «послуга», «клієнт») дозволяє також підвищити якість організації робіт щодо обслуговування всіх учасників логістичної мережі.

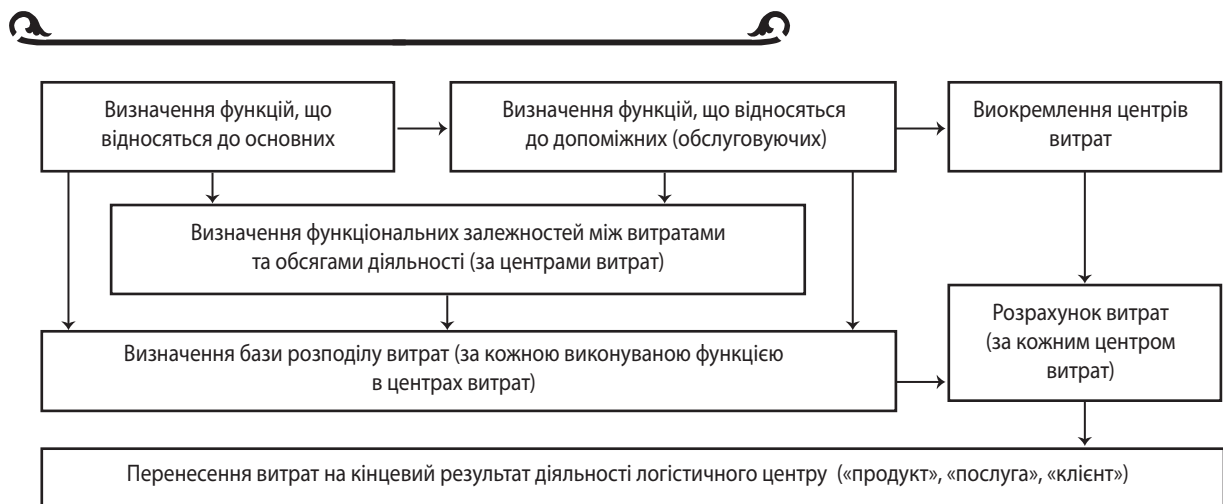

Рис. 5. Послідовність розподілу витрат підприємства

Таким чином, застосування процесного підходу до організації обліково-аналітичної підтримки розвитку логістичної системи є таким: визначено мережу (систему) бізнес-процесів підприємства; виконано регламентацію бізнес-процесів (і зв'язок процесів за входами / виходами за принципом «клієнт-постачальник» на прийнятному рівні деталізації); розроблено і впроваджено систему показників для управління бізнес-процесами; забезпечено роботу власників процесів (регламентація управлінської діяльності керівників, планування поліпшення, звітність за показниками процесів та ін.); розроблено і впроваджено систему мотивації персоналу, що стимулює співробітників до безперервного поліпшення бізнес-процесів. Організація обліково-аналітичного забезпечення саме за процесним підходом дозволяє одержувати й використовувати вчасну, об'єктивну та неупереджену інформацію про стан бізнес-процесів на кожному з етапів ланцюжка створення цінності.

Використання наведених рекомендацій дозволяє підвищити обґрунтованість щодо вироблення управлінських рішень, спрямованих на коригування потокових процесів і, як наслідок, бізнес-процесів. Однак залишаються невирішеними питання контролінгу рівня витрат на забезпечення відповідності бізнес-процесів запланованим показникам із застосуванням рекомендованої бази розподілу. Отже, напрямком подальших досліджень є розробка такої системи інформаційного забезпечення, яка відстежуватиме входи й виходи процесів та їх окремих елементів із одночасним встановленням правил реагування на відхилення. Основний наголос при цьому повинен робитися на структуруванні інформації відповідно до бізнес-процесів підприємства, а не відповідно до його організаційно-штатної структури.

Література: 1. Формування обліково-аналітичного забезпечення управління витратами підприємств та їх об'єднань: монографія [Текст] / А. А. Пилипенко, І. П. Дзьобко, О. В. Писарчук; за заг. ред. докт. екон. наук, доцента А. А. Пилипенка. – Харків: Вид-во ХНЕУ, 2011. – 344 с. 2. Смирнова В. В. Информационное обеспечение развития предпринимательских структур [Текст] / В. В. Смирнова, А. О. Апостолов // Економіка. Менеджмент. Підприємництво: зб. наук. праць СНУ ім. В. Даля. – 2003. – Вип. 11. – С. 294–297. 3. Зборовська О. М. Системне управління потоковими процесами промислового підприємства на основі логістичного підходу: монографія / О. М. Зборовська. – Дніпропетровськ: Дніпропетров. ун-т ім. А. Нобеля, 2011. – 312 с. 4. Пушкар М. С. Креативний облік (створення інформації для менеджерів): монографія / М. С. Пушкар. – Тернопіль: Карт-Бланш, 2006. – 334 с. 5. Пилипенко А. А. Організація обліково-аналітичного забезпечення стратегічного розвитку підприємства: наук. вид. / А. А. Пилипенко. – Харків: Вид-во ХНЕУ, 2007. – 276 с. 6. Пилипенко Д. Р. Когнітивна модель оптимізації маркетингових та логістичних витрат корпоративних логістичних систем / Д. Р. Пилипенко // Управління розвитком. – 2015. – № 2 (180). – С. 75–81. 7. Ястремська О. М. Методичний підхід до стратегічного планування якості функціонування підприємства / О. М. Ястремська, Г. В. Строкович // Актуальні проблеми економіки. – 2015. – № 4. – С. 470–483. 8. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.06.1999 № 996-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T990996.html 9. Atrill P. Management Accounting for Decision Makers. – 6th ed. / P. Atrill, E. J. McLaney; Pearson Education, 2009. – 536 p. 10. Ястремська О. М. Методичний підхід до формування інформаційно-аналітичного відділу підприємства [Електронний ресурс] / О. М. Ястремська, Г. В. Строкович // Економічний часопис – XXI. – 2014. – № 11–12. – С. 109–112. – Режим доступу: http://soskin.info/userfiles/file/2014/11-12_2014/lastremaska_Strokovych.

References: 1. *Formuvannya oblikovo-analitychnoho zabezpechennia upravlinnia vytratamy pidpryemstv ta ikh obiednan*: monohrafiia [Formation of Accounting and Analytical Software Cost Management of Enterprises and Associations: monograph] / A. A. Pylypenko, I. P. Dzobko, O. V. Pysarchuk; za zah. red. dokt. ekon. nauk, dotsenta A. A. Pylypenka. – Kharkiv: Vyd-vo KhNEU, 2011. – 344 p. 2. Smirnova V. V. *Informatsionnoe obespechenie razvitiya predprinimatelskikh struktur* [Information Support of

Business Organizations] / V. V. Smirnova, A. O. Apostolov // *Ekonomika. Menedzhment. Pidpriemnytstvo* : zb. nauk. prats SNU im. V. Dalia. – 2003. – Issue 11. – P. 294–297. **3.** Zborovska O. M. *Systemne upravlinnia potokovymy protsesamy promyslovoho pidpriemstva na osnovi lohistychnoho pidkhodu* : monohrafiia [System Management Flow Processes of Industrial Enterprise Based Logistics Approach : monograph] / O. M. Zborovska. – Dnipropetrovsk : Dnipropetrovskiy un-t im. A. Nobelia, 2011. – 312 p. **4.** Pushkar M. S. *Kreatyvnyi oblik (stvorennia informatsii dlia menedzheriv)* : monohrafiia [Creative Accounting (Creating Information for Managers) : monograph] / M. S. Pushkar. – Ternopil : Kart-Blansh, 2006. – 334 p. **5.** Pylypenko A. A. *Orhanizatsiia oblikovo-analitychnoho zabezpechennia stratehichnoho rozvytku pidpriemstva* / A. A. Pylypenko. – Kharkiv : Vyd-vo KhNEU, 2007. – 276 p. **6.** Pylypenko D. R. *Kohnityvna model optymizatsii marketynhovykh ta lohistychnykh vytrat korporatyvnykh lohistychnykh system* [Cognitive Model of Optimization of Marketing and Logistics Costs of Corporate Logistics Systems] / D. R. Pylypenko // *Upravlinnia rozvytkom*. – 2015. – No. 2 (180). – P. 75–81. **7.** Iastremska O. M. *Metodychnyi pidkhid do stratehichnoho planuvannia yakosti funktsionuvannia pidpriemstva* [The Methodical Approach to Strategic Planning Quality of the Enterprise] / O. M. Iastremska, H. V. Strokovykh // *Aktualni problemy ekonomiky*. – 2015. – No. 4. – P. 470–483. **8.** Pro bukhhalterskyi oblik ta finansovu zvitnist v Ukraini : Zakon Ukrainy vid 16.06.1999 r. № 996-XIV [Electronic resource]. – Access mode : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T990996.html. **9.** Atrill P. *Management Accounting for Decision Makers* / P. Atrill, E. J. McLaney. – Pearson Education, 2009. – 536 p. **10.** Iastremska O. M. *Metodychnyi pidkhid do formuvannia informatsiino-analitychnoho viddilu pidpriemstva* / O. M. Iastremska, H. V. Strokovykh // *Ekonomichnyi chasopys-XXI*. – 2014. – No. 11–12. – P. 109–112 [Electronic resource]. – Access mode : http://soskin.info/userfiles/file/2014/11-12_2014/Iastremska_Strokovykh.

Інформація про автора

Дзьобко Ірина Петрівна – канд. екон. наук, старший викладач кафедри бухгалтерського обліку Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (пр. Леніна, 9а, м. Харків, Україна, 61166, e-mail: dzebko-ira@mail.ru).

Информация об авторе

Дзёбко Ирина Петровна – канд. экон. наук, старший преподаватель кафедры бухгалтерского учёта Харьковского национального экономического университета имени Семёна Кузнеця (пр. Ленина, 9а, г. Харьков, Украина, 61166, e-mail: dzebko-ira@mail.ru).

Information about the author

I. Dzubko – Candidate of Sciences in Economics, Senior Instructor, Department of Accounting, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (Lenina pr., 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine, e-mail: dzebko-ira@mail.ru).

*Стаття надійшла до ред.
29.08.2015 р.*

JEL Classification: D63; L20

УДК 005.936.3–026.564

ВИЗНАЧЕННЯ СКЛАДОВИХ МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ СТІЙКОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВА

Земцова К. А.

Анотація. Виявлено проблему створення ефективного механізму забезпечення організаційної стійкості функціонування підприємства. Метою статті є обґрунтування складових механізму забезпечення організаційної стійкості функціонування підприємств у сучасних умовах. Розглянуто підходи до визначення економічного механізму. Проаналізовано підходи до забезпечення організаційної стійкості підприємства. Обґрунтовано переваги і недоліки складових механізму забезпечення організаційної стійкості відповідно до кожного з підходів. Визначено складові механізму забезпечення організаційної стійкості функціонування підприємства, необхідні для його ефективної реалізації та розвитку.

Ключові слова: організаційна стійкість, механізм забезпечення організаційної стійкості, підходи до забезпечення організаційної стійкості, складові механізму забезпечення організаційної стійкості підприємства.

ОПРЕДЕЛЕНИЕ СОСТАВЛЯЮЩИХ МЕХАНИЗМА ОБЕСПЕЧЕНИЯ ОРГАНИЗАЦИОННОЙ УСТОЙЧИВОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ПРЕДПРИЯТИЯ

Земцова Е. А.

Аннотация. Выявлена проблема создания эффективного механизма обеспечения организационной устойчивости функционирования предприятия. Целью статьи является обоснование составляющих механизма обеспечения организационной устойчивости функционирования предприятий в современных условиях. Рассмотрены подходы к определению экономического механизма. Проанализированы подходы к обеспечению организационной устойчивости предприятия. Обоснованы преимущества и недостатки составляющих механизма обеспечения организационной устойчивости в соответствии с каждым из подходов. Определены составляющие механизма обеспечения организационной устойчивости функционирования предприятия, необходимые для его эффективной реализации и развития.

Ключевые слова: организационная устойчивость, механизм обеспечения организационной устойчивости, подходы к обеспечению организационной устойчивости, составляющие механизма обеспечения организационной устойчивости предприятия.

IDENTIFYING THE COMPONENTS OF THE MECHANISM FOR ENSURING THE ENTERPRISE ORGANIZATIONAL SUSTAINABILITY

K. Zemtsova

Abstract. The problem of creating an effective mechanism for ensuring the enterprise organizational sustainability has been identified. The aim of the article is to substantiate the components of the mechanism for ensuring organizational sustainability of enterprises under modern conditions. The approaches to the determination of the economic mechanism have been considered and the approaches to ensuring organizational sustainability of the enterprise have been analyzed. The advantages and disadvantages of the components of the mechanism for ensuring organizational sustainability in compliance with each of the approaches have been substantiated. The components of the mechanism for ensuring organizational sustainability of the enterprise, which are required for its effective implementation and development, have been identified.

Keywords: organizational sustainability, mechanism for ensuring organizational sustainability, approaches to ensuring organizational sustainability, components of the mechanism for ensuring the enterprise organizational sustainability.

Для забезпечення організаційної стійкості функціонування підприємства важливим є розробка та впровадження спеціального механізму, який забезпечить досягнення мети, реалізація якої задовольняє інтереси різних груп стейкхолдерів підприємства. Кожен елемент системи функціонування підприємства потенційно містить у собі можливість протиріччя, що є причиною порушення його організаційної стійкості. Механізм забезпечення організаційної стійкості повинен містити інструменти, застосування яких попередить можливі конфлікти та підвищить ефективність комунікативної взаємодії на підприємстві.

Аналіз наукової літератури дозволив дійти висновку, що у сучасних умовах існує декілька підходів до розуміння сутності механізму в економіці. Дослідженням сутності економічного механізму займалися такі вчені, як О. В. Василик, О. А. Грішнова [1], Л. Гурвіц [2], Ю. О. Лисенко, П. Єгоров [3], В. Пономаренко, О. Ястремська, В. Луцковський [4], А. Тирінов [5] та ін. Вивченню інструментарію забезпечення організаційної стійкості функціонування підприємств присвячено праці Дж. Акерлофа [6], Д. Арнольд, Р. МакКей [7], В. Врум [8], Дж. Кебот, Ст. Істербрук, Дж. Хоркофф, Л. Лессар, С. Ліаскос [9], В. Сате [10], М. Старік та Дж. Рендс [11], Ю. Н. Старцева [12], Дж. Стігліца [13], Ст. Соу, Д. Паркер, Г. Сюй [14] та ін. Проте науковці розглядають лише окремі складові механізму забезпечення організаційної стійкості, що викликає необхідність їх визначення та аналізу для ефективної реалізації комплексного механізму у функціонуванні підприємства.

Тому метою статті є визначення та аналіз складових механізму забезпечення організаційної стійкості функціонування підприємств у сучасних умовах.

В економічній теорії та сучасній науці сутність механізму трактується по-різному. У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» поняття «механізм» визначено як внутрішню будову, систему, сукупність станів і процесів, із яких складається звичайне явище [15, с. 673]. Проте в економіці поняття механізму є більш складним та розгалуженим, оскільки залежить від наукового підходу, сфери застосування, області поширення та процесу, для якого його слід застосовувати. У сучасних умовах існує декілька підходів до розуміння сутності механізму в економіці.

Початком для теорії економічних механізмів стало створення механізму розподілу ресурсів для встановлення загальної рівноваги Л. Гурвіцем [2]. Його формулювання визначає механізм як взаємовідносини між суб'єктами та центром, які складаються із трьох стадій: кожен суб'єкт в особистому порядку надсилає центру повідомлення m ; центр, після отримання всіх повідомлень, розраховує імовірний результат: $Y = f(m_1, \dots, m_n)$; центр оголошує результат Y та, у разі потреби, втілює його в життя [16]. Проте у підході до розуміння механізму як комунікації на підприємстві відсутня інструментна складова, яка демонструє засоби забезпечення організаційної стійкості та їх імплементацію.

Прихильниками підходу до розуміння механізму як частини системи управління є Е. А. Смирнов, Т. Л. Безрукова, Ю. О. Лисенко, П. Єгоров [3, с. 87], О. В. Василик, О. А. Грішнова [1, с. 22], Г. В. Астапова, О. Кендюхова, В. Васильєв і А. Недрянко [17]. Учені наголошують на важливості економічного механізму у системі управління і включають до його складу цілі управління, критерії управління, фактори впливу на систему управління та результати.

Є. І. Ануфрієва [18], А. Н. Тридіда, Г. Козаченко [19], І. Булеєв визначають механізм управління як сукупність управлінських методів та інструментів. Цей підхід дає широке розуміння економічного механізму, до складу якого входить сукупність різноманітних процесів, послідовність станів або частин деякої системи, порядок визначення економічної діяльності.

Згідно із підходом В. Пономаренка, О. Ястремської, В. Луцковського [4] та А. Тирінова [5] до механізму управління як до сукупності форм, структур, методів і засобів управління, об'єднаних єдністю мети, за допомогою яких здійснюється взаємодія і узгодження суспільних, групових та індивідуальних інтересів, визначимо, що механізм забезпечення організаційної стійкості має містити сукупність інструментів, використання яких сприятиме раціональному розподілу і використанню ресурсів задля забезпечення стійкої комунікативної взаємодії між елементами структури підприємства та задоволення домінуючої потреби стейкхолдерів результатами спільної діяльності.

Відповідно до процесного підходу визначення організаційної стійкості її досягнення здійснюється через ефективне виконання функцій управління підприємством. Одним із найбільш ефективних механізмів стійкого функціонування підприємства у рамках цього підходу є система JIT («точно в строк»). Серед складових механізму виділяють людські ресурси і виробництво, закупівлю, постачання, планування та організацію функції організації [20, с. 11]. Механізм системи JIT передбачає інформування та залучення всіх зацікавлених сторін у хід прийняття та виконання організаційних рішень. До груп стейкхолдерів, від яких має бути отримана згода, відносять акціонерів і власників підприємства, персонал підприємства, управлінців та уряд. Проте інтереси різних груп стейкхолдерів вимагають співставлення, порівняння та координації у виконанні задля задоволення кожної із них. Тому механізм JIT не забезпечує комплексного досягнення організаційної стійкості функціонування підприємства, а спрямований на створення досконалого виробничого процесу.

Крім того, для забезпечення стійкості та організації процесу управління М. Старік та Дж. Рендс [11] відзначають важливість навчання, підготовки та підвищення кваліфікації персоналу підприємства задля координації власної діяльності, співпраці, швидкої реакції на зміни у внутрішньому середовищі підприємства, що удосконалює ланцюг постачання та знижує витрати.

Ст. Соу, Д. Паркером та Г. Сюй [14] запропонована модель, яка відображає процес взаємозв'язку від постачальника до замовника і від виробника до клієнта по ланцюгу постачання. Проте у своєму розвитку ця модель визначає пріоритетність екологічної стійкості та демонструє її позитивні сторони як для підприємства, так і загалом для суспільства, та не враховує поведінкового аспекту механізму забезпечення організаційної стійкості.

Дж. Кебот, Ст. Істербрук, Дж. Хоркофф, Л. Лессар, С. Ліаскос [9] під час дослідження впровадження організаційної стійкості на різних рівнях відзначають однією з основних складових її моделювання пошук альтернатив для досягнення компромісу між стейкхолдерами підприємства. Проблеми, які виникають під час комунікативної взаємодії між стейкхолдерами, автори пропонують вирішувати за допомогою мови моделювання Goal-Oriented Requirements Engineering (GORE). Складовими цієї моделі, які забезпечують організаційну стійкість підприємства, є: 1) визначення стійкості функціонування як мети, яка забезпечить задоволення інтересів різних груп стейкхолдерів; 2) відображення внеску кожної альтернативи для реалізації цієї мети з урахуванням факторів, які впливають на ці альтернативи; 3) вибір альтернативи, яка забезпечить компроміс між інтересами зацікавлених сторін.

Проте GORE враховує лише якісну оцінку, яка є суб'єктивною і не завжди раціональною. Крім того, для забезпечення організаційної стійкості важливою є прозорість та доступність інформації, можливість коригування та зручність застосування механізму. GORE є мовою моделювання, яка є не загально відомою і недоляки якої мало досліджені.

Прихильники підходу до організаційної стійкості на основі забезпечення стійкості організаційної культури розглядають механізм погодження цінностей організаційної культури як основу забезпечення стійкої комунікативної взаємодії між стейкхолдерами підприємства. У своїй моделі впливу організаційної культури на рівновагу та функціонування підприємства В. Сате [10] виділяє сім процесів: кооперація між індивідами, частинами організації; прийняття рішень; контроль; комунікації; присвяченість організації; сприйняття організаційного середовища; виправдання своєї поведінки. Проте модель В. Сате не враховує зв'язок складових процесів із

процесом управління і можливих конфліктних ситуацій стосовно сприйняття організаційної культури, що не може повноцінно забезпечити організаційну стійкість підприємства.

На думку Ю. Н. Старцева [12, с. 95–96], організаційна культура реалізується через такі механізми, як лідерство, відбір і соціалізація, навчання персоналу, організаційні структури, оформлення фізичного середовища. Проте це є окремими процесами, інструментами та елементами функціонування підприємства, що можуть розглядатися лише як складові та фактори впливу механізму забезпечення організаційної стійкості, а не як самостійні механізми.

Д. Арнольд, Р. МакКей [7] у рамках створення стійкої корпоративної культури підкреслюють необхідність взаємної довіри стейкхолдерів підприємства через випереджаюче управління ризиками, прозорість колективного прийняття рішень та стратегічного керівництва, спільність розподілу можливих ризиків і отриманих вигід, мотивацію та соціальний захист співробітників підприємства. Проте відсутні будь-які гарантії стосовно достовірності етичної поведінки стейкхолдерів, прозорості інформації та можливості культурної трансформації.

Визначаючи комунікацію на підприємстві як основу механізму забезпечення організаційної стійкості, представники цього підходу визначають важливою умовою наявність досконалої та повної інформації від стейкхолдерів підприємства. Так, Дж. Акерлоф побудував математичну модель ринку з недосконалою інформацією [6], в якій асиметрія інформації створює ситуацію володіння неповною інформацією про агента взаємодії, що може призвести до несприятливого відбору та конфліктних ситуацій на підприємстві. Дослідження Дж. Стігліца [13] асиметрії інформації під час найму працівників та заходів щодо заохочення працівників є доцільними для впливу на неформальні норми і правила під час розподілу обов'язків та оплати праці.

Емпіричні дослідження підтвердили абстрактну модель ринку з недосконалою інформацією Дж. Акерлофа та висновки Дж. Стігліца, проте вони демонструють лише процес виникнення, а також можливі наслідки існування асиметрії інформації, що є причинами порушення комунікативної взаємодії на підприємстві.

Для забезпечення стійкості процесу комунікації виникає необхідність в оперативному сприйнятті інформації, аналізі та прогнозуванні розвитку ситуації, виборі одного з можливих варіантів дій та реалізації обраного варіанта. Тому ефективність комунікації як складової організаційної стійкості залежить від колективної взаємодії її учасників. Так, ситуаційна модель прийняття рішень Врума–Йеттона–Яго, запропонована у 1988 р. [21, с. 469–473], що була розвинута В. Врумом у 2003 р. [8], демонструє рівень залучення підлеглих до прийняття рішення залежно від ситуації та погодження їх інтересів із цілями підприємства.

Для узгодження взаємодії керівника та підлеглих у процесі прийняття рішень автори моделі пропонують використовувати дерево рішень, у якому керівник послідовно згори-вниз розглядає різні ситуаційні вузли та проблеми прийняття рішень. Таким чином, керівник може дістати один із п'яти рекомендованих стилів прийняття рішень: самостійне рішення; консультації наодинці; консультації у групі; фасилітація або делегування.

Проте модель Врума–Йеттона–Яго запропонована до використання здебільшого керівниками, з відсутністю взаємозв'язку для співробітників між ситуаціями, які пропонують у моделі, та стилями прийняття рішень. Механізм забезпечення організаційної стійкості має враховувати інтереси різних груп стейкхолдерів через здійснення колективного вибору з організацією повноцінного обміну інформацією для досягнення спільного корисного результату.

Для узгодження інтересів має виконуватися вимога ефективності В. Парето, за якої задоволення потреб однієї сторони не повинно знижувати споживання інших сторін і системи в цілому до певної величини, що порушує стан рівноваги. Ситуація рівноваги можлива тільки у випадку компромісного, коаліційного рішення. Множинність способів формування рішення створює безліч можливих станів рівноваги [22]. Згідно з умовами рівноваги Дж. Неша неантагоністична гра є біматричною, а отже, має хоча б одну точку рівноваги у змішаних стратегіях функціонування та розвитку підприємства. Сума виграшу кожного гравця не є рівною нулю. Ситуація рівноваги згідно з цією теоремою становить собою одну або кілька точок у просторі станів, відхилення від яких не вигідне для будь-якого із гравців, якщо вибір протилежної сторони не зміниться. Можна передбачити, що інформація про можливу поведінку однієї сторони відсутня в іншій.

На відміну від неантагоністичних, кооперативні ігри припускають існування різноманітних угод, обмін та використання інформації, що дає можливість спільного вибору варіантів діяльності.

Так, для кооперативних ігор доцільне застосування вектора Шеплі, який забезпечує оптимальність розподілу між гравцями, рівного середньому внеску в добробут діючої коаліції. Цей вектор задовольняє таким аксіомам: ефективність – під час поділу загального виграшу носія гри нічого не виділяти на частку сторонніх, які не належать цьому носію, так само нічого не стягувати з них; симетрія – виграш гравця не залежить від його номеру; агрегація – заради справедливості треба вважати, що за участі гравців у двох іграх їх виграші повинні складатися; оптимальність за Парето – визначення серед можливих, не домінуючих між собою рішень.

Отже, за умови досягнення бажаного виграшу кожним із стейкхолдерів підприємства існує зацікавленість в отриманні спільного ефективного результату, сприянні функціональній організованості та подальшому стійкому розвитку підприємства.

Відповідно до проведеного аналізу кожного із підходів до забезпечення організаційної стійкості можемо виділити основні складові, які мають входити до її механізму (табл. 1).

Визначення складових механізму забезпечення організаційної стійкості функціонування підприємства

№	Підхід до забезпечення організаційної стійкості	Автори	Складові механізму забезпечення організаційної стійкості підприємства
1	Процесний підхід до забезпечення організаційної стійкості функціонування підприємства	А. Дж. Кутені, Starik та Rands, Stuart So, David Parker, Henry Xu, J. Cabot, St. Easterbrook, J. Horkoff, L. Lessard, S. Liaskos	організація виробничого процесу на основі системи JIT, залучення стейкхолдерів у виробничий процес, навчання, підготовка та підвищення кваліфікації персоналу, пошук альтернатив для компромісу між стейкхолдерами
2	Підхід на основі забезпечення стійкості організаційної культури	Ю. Н. Старцева, В. Сате, D. H. Arnold, R. McKay	сприйняття організаційного середовища, кооперація між індивідами, оформлення фізичного середовища, соціалізація персоналу, взаємна довіра між стейкхолдерами підприємства
3	Підхід через забезпечення стійкої комунікативної взаємодії між стейкхолдерами підприємства	Л. Гурвіц, Дж. Акерлоф, Дж. Стігліц, В. Врум, Ф. Йеттон, А. Яго, Дж. Неш, Л. Шеплі	врахування асиметрії інформації, колективне прийняття рішень, застосування дерева рішень, рівновага Дж. Неша, вектор Шеплі

Таким чином, аналіз складових механізму забезпечення організаційної стійкості підприємства відповідно до підходів щодо її визначення дав змогу виявити основні елементи, процеси та моделі, необхідні для його ефективної реалізації. Врахування складових, наведених у табл. 1, дозволить створити необхідні умови для взаємодії між стейкхолдерами, забезпечити стійкість та розвиток комунікацій між ними для ефективного функціонування підприємства. Перспективою подальших досліджень є розробка та реалізація механізму забезпечення організаційної стійкості з урахуванням визначених його складових.

Література: 1. Грішнова О. А. Організаційно-економічний механізм управління інтелектуалізацією трудової діяльності / О. А. Грішнова, О. В. Василик // Вісник Прикарпатського університету. Економіка. – 2008. – Вип. 6. – С. 22–27. 2. Hurwicz L. But who will guard the guardians? Prize Lecture, December 8, 2007 / L. Hurwicz. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/economic-sciences/laureates/2007/hurwicz_lecture.pdf 3. Лисенко Ю. О. Організаційно-економічний механізм управління підприємством / Ю. Лисенко, П. Єгоров // Економіка України. – 1997. – № 1. – С. 86–87. 4. Пономаренко В. С. Механізм управління підприємством: стратегічний аспект / В. С. Пономаренко, Е. Н. Ястремская, В. М. Луцковский. – Харьков : Изд-во ХГЭУ, 2002. – 252 с. 5. Тирінов А. В. Багатоаспектність оцінки організаційно-економічного механізму для підвищення ефективності діяльності підприємства / А. В. Тирінов // Управління розвитком. – 2015. – № 2 (180). – С. 71–75. 6. Akerlof G. A. Behavioral Macroeconomics and Macroeconomic Behavior The Prix Nobel: The Nobel Prize 2001 / G. A. Akerlof. – Stockholm : The Nobel Foundation, 2002. – P. 365–394. 7. Arnold D. H. Sustainable Enterprises: Crisis Management and Culture Transformation for BP / D. H. Arnold, R. McKay // Business and Management Research. – 2013. – Vol. 2. – №3. – P. 16/24. 8. Vroom V. H. Educating managers for decision making and leadership / V. H. Vroom // Management Decision. – 2003. – Vol. 41. – Issue 10. – P. 968–978. 9. Cabot J. Integrating Sustainability in Decision-Making Processes: A Modelling Strategy [Електронний ресурс] / J. Cabot, St. Easterbrook, J. Horkoff, L. Lessard, S. Liaskos – Режим доступу : http://www.cs.toronto.edu/~jenhork/Papers/Sustainability_ICSE_NIER.pdf. 10. Sathe V. Culture and related corporate realities / V. Sathe. – Homewood, IL : Richard D. Irwin, 1985. 11. Starik M. Weaving an Integrated Web: Multilevel and Multisystem Perspectives of Ecologically Sustainable Organizations / M. Starik, G.P. Rands // Academy of Management Review. – 1995. – Vol. 20. – № 4. – P. 908–935. 12. Старцев Ю. Н. Менеджмент : учеб. пособие / Ю. Н. Старцев. – Челябинск : НОУ Челябинск. ин-т экономики и права им. М. В. Ладина, 2007. – 103 с. 13. Stiglitz J. E. Information and the Change in the Paradigm in Economics / J. E. Stiglitz // The Prix Nobel: The Nobel Prize 2001. – Stockholm : The Nobel Foundation, 2002. – P. 472–540. 14. So St. A conceptual framework for adopting sustainability in the supply chain. / St. So, D. Parker, H. Xu // ANZAM operations, supply chain and services management symposium. – 14-15 June, 2012. – P. 397–413. 15. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доповн.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. – 1728 с. 16. Измалков С. Теория экономических механизмов / С. Измалков, К. Сонин, М. Юдкевич // Вопросы экономики. – 2008. – № 1. – С. 4–26. 17. Васильев В. Підходи до визначення сутності і структури організаційно-економічного механізму безпеки підприємницької діяльності / В. Васильев, А. Недрянко. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/13_NPN_2010/Economics/65605.doc.htm. – 15.04.2011 р. 18. Ануфрієва Є. І. Аналіз методів технологічного оновлення авіатранспортних підприємств / Є. І. Ануфрієва, Г. Ю. Кучерук // Економіка. Фінанси. Право. – 2009. – № 8. – С. 17–19. 19. Козаченко Г. В. Організаційно-економічний механізм як інструмент управління підприємством / Г. В. Козаченко // Економіка. Менеджмент. Підприємство. – 2003. – № 11. – С. 107–111. 20. Kootanaee A. J. Just-in-Time Manufacturing System: From Introduction to Implement / A. J. Kootanaee, K. N. Baru, H. F. Talari // International Journal of Economics, Business and Finance – 2013. – Vol. 1. – No. 2. – P. 7–25. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ijebf.com/IJEBF_Vol.%201,%20No.%202,%20March%202013/Just-in-Time%20Manufacturing%20System%20%20Just-in-Time%20Manufacturing%20System.pdf 21. Виханский О. С. Менеджмент :

учебник / О. С. Виханский, А. И. Наумов. – 5-е изд. стереотип.– М. : Магистр ; ИНФРА-М, 2014. – 576 с. 22. Гонтарева І. В. Умови формування та властивості системної ефективності діяльності підприємства / І. В. Гонтарева // Економіка розвитку. – 2014. – № 4 (72). – С. 79–82.

References: 1. Hrishnova O. A. *Orhanizatsiino-ekonomichnyi mekhanizm upravlinnia intelektualizatsiieu trudovoi diialnosti* [Organizational-economic Mechanism of Intellectualization of Work] / O. A. Hrishnova, O. V. Vasylyk // Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Ekonomika. – 2008. – Issue 6. – P. 22–27. 2. Hurwicz L. But Who will Guard the Guardians? Prize Lecture, December 8, 2007 / L. Hurwicz [Electronic resource]. – Access mode : http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/economic-sciences/laureates/2007/hurwicz_lecture.pdf. 3. Lysenko Yu. O. *Orhanizatsiino-ekonomichnyi mekhanizm upravlinnia pidprijemstvom* [Organizational-economic Mechanism of Management] / Yu. Lysenko, P. Yehorov // Ekonomika Ukrainy. – 1997. – No. 1. – P. 86–87. 4. Ponomarenko V. S. *Mekhanizm upravleniya predpriyatiem: strategicheskii aspekt* / V. S. Ponomarenko, E. N. Iastremskaya, V. M. Lutskovskiy. – Kharkov : Izd-vo HGEU, 2002. – 252 p. 5. Tyrinov A. V. *Bahatoaspektnist otsinky orhanizatsiino-ekonomichnoho mekhanizmu dlia pidvyshchennia efektyvnosti diialnosti pidprijemstva* [Multidimensional Evaluation of the Organizational and Economic Mechanism to Increase the Efficiency of the Company] / A. V. Tyrinov // Upravlinnia rozvytkom. – 2015. – No. 2 (180). – P. 71–75. 6. Akerlof G. A. Behavioral Macroeconomics and Macroeconomic Behavior The Prix Nobel: The Nobel Prize 2001 / G. A. Akerlof. – Stockholm : The Nobel Foundation, 2002. – P. 365–394. 7. Arnold D. H. Sustainable Enterprises: Crisis Management and Culture Transformation for BP / D. H. Arnold, R. McKay // Business and Management Research. – 2013. – Vol. 2, No. 3. – P. 16–24. 8. Vroom V. H. Educating Managers for Decision Making and Leadership / V. H. Vroom // Management Decision. – 2003. – Vol. 41, Issue 10. – P. 968–978. 9. Cabot J. Integrating Sustainability in Decision-Making Processes: a Modelling Strategy / J. Cabot, St. Easterbrook, J. Horkoff, L. Lessard, S. Liaskos [Electronic resource]. – Access mode : http://www.cs.toronto.edu/~jenhork/Papers/Sustainability_ICSE_NIER.pdf. 10. Sathe V. Culture and Related Corporate Realities / V. Sathe. – Homewood, IL : Richard D. Irwin, 1985. 11. Starik M. Weaving an Integrated Web: Multilevel and Multisystem Perspectives of Ecologically Sustainable Organizations / M. Starik, G. P. Rands // Academy of Management Review. – 1995. – Vol. 20, No. 4. – P. 908–935. 12. Startsev Yu. N. *Menedzhment : ucheb. posobie* / Yu. N. Startsev. – Chelyabinsk : NOU Chelyabinsk. in-t ekonomiki i prava im. M. V. Ladoshina, 2007. – 103 p. 13. Stiglitz J. E. Information and the Change in the Paradigm in Economics / J. E. Stiglitz // The Prix Nobel: The Nobel Prize 2001. – Stockholm : The Nobel Foundation, 2002. – P. 472–540. 14. So St. A Conceptual Framework for Adopting Sustainability in the Supply Chain. / St. So, D. Parker, H. Xu // ANZAM operations, supply chain and services management symposium. – 14–15 June, 2012. – P. 397–413. 15. Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (z dod. i dopovn). / Uklad. i holov. red. V. T. Busel. – Kyiv ; Irpin : Perun, 2005. – 1728 p. 16. Izmalkov S. *Teoriya ekonomicheskikh mekhanizmov* [The Theory of Economic Mechanisms] / S. Izmalkov, K. Sonin, M. Yudkevich // Voprosy ekonomiki. – 2008. – No. 1. – P. 4–26. 17. Vasylyev V. *Pidkhody do vyznachennia sutnosti i struktury orhanizatsiino-ekonomichnoho mekhanizmu bezpeky pidprijemnytskoi diialnosti* / V. Vasylyev, A. Nedrianko [Electronic resource]. – Access mode : http://www.rusnauka.com/13_NPN_2010/Economics/65605.doc.htm. 18. Anufriieva Ye. I. *Analiz metodiv tekhnologichnoho onovlennia aviatransportnykh pidprijemstv* [Analysis Methods for Technological Modernization of Air Transport Enterprises] / Ye. I. Anufriieva, H. Yu. Kucheruk // Ekonomika. Finansy. Pravo. – 2009. – No. 8. – P. 17–19. 19. Kozachenko H. V. *Orhanizatsiino-ekonomichnyi mekhanizm yak instrument upravlinnia pidprijemstvom* [Organizational-economic Mechanism as a Tool for Management] / H. V. Kozachenko // Ekonomika. Menedzhment. Pidprijemstvo. – 2003. – No. 11. – P. 107–111. 20. Kootanaee A. J. Just-in-Time Manufacturing System: from Introduction to Implement / A. J. Kootanaee, K. N. Baru, H. F. Talari // International Journal of Economics, Business and Finance – 2013. – Vol. 1, No. 2. – P. 7–25 [Electronic resource]. – Access mode : http://www.ijebf.com/IJEBF_Vol.%201,%20No.%202,%20March%202013/Just-in-Time%20Manufacturing%20System%20%20Just-in-Time%20Manufacturing%20System.pdf. 21. Vihanskiy O. S. *Menedzhment : uchebnyk* / O. S. Vihanskiy, A. I. Naumov. – 5-е изд., стереотип.– М. : Магистр; ИНФРА-М, 2014. – 576 p. 22. Hontareva I. V. *Umovy formuvannia ta vlastyivosti systemnoi efektyvnosti diialnosti pidprijemstva* / I. V. Hontareva // Ekonomika rozvytku. – 2014. – No. 4 (72). – P. 79–82.

Інформація про автора

Земцова Катерина Анатоліївна – аспірант кафедри економіки підприємства та менеджменту Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (пр. Леніна, 9а, м. Харків, Україна, 61166, e-mail: k.zemtsova5@gmail.com).

Інформація об авторе

Земцова Катерина Анатольевна – аспірант кафедры экономики предприятия и менеджмента Харьковского национального экономического университета имени Семена Кузнеця (пр. Ленина, 9а, г. Харьков, Украина, 61166, e-mail: k.zemtsova5@gmail.com).

Information about the author

K. Zemtsova – Postgraduate Student, Department of Enterprise Economy and Management, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (Lenina pr., 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine, e-mail: k.zemtsova5@gmail.com).

*Стаття надійшла до ред.
29.08.2015 р.*

НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ВИБОРУ МАРКЕТИНГОВОЇ СТРАТЕГІЇ У ПРОЦЕСІ УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ ПРОДУКЦІЇ

Пасічник І. Ю.

Анотація. Розглянуто проблему управління конкурентоспроможністю продукції підприємств машинобудування на основі маркетингової стратегії. Метою роботи є дослідження управління конкурентоспроможністю продукції як концепції маркетингової стратегії підприємства. Запропоновано науково-методичний підхід до вибору маркетингової стратегії, який поєднує такі етапи: оцінка рівня конкурентоспроможності продукції за допомогою методу експертних оцінок, оцінка ефективності наявної маркетингової стратегії із застосуванням матричних методів, розробка рекомендацій щодо управління рівнем конкурентоспроможності продукції на основі методів теорії автоматичного управління та вибір нової маркетингової стратегії за допомогою побудови стратегічного профілю.

Ключові слова: конкурентоспроможність продукції, маркетингова стратегія, ефективність маркетингової стратегії.

НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ ПОДХОД К ВЫБОРУ МАРКЕТИНГОВОЙ СТРАТЕГИИ В ПРОЦЕССЕ УПРАВЛЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬЮ ПРОДУКЦИИ

Пасічник І. Ю.

Аннотация. Рассмотрена проблема управления конкурентоспособностью продукции предприятий машиностроения на основе маркетинговой стратегии. Целью работы является исследование управления конкурентоспособностью продукции как концепции маркетинговой стратегии предприятия. Предложен научно-методический подход к выбору маркетинговой стратегии, который объединяет следующие этапы: оценка уровня конкурентоспособности продукции с помощью метода экспертных оценок, оценка эффективности существующей маркетинговой стратегии с применением матричных методов, разработка рекомендаций по управлению уровнем конкурентоспособности продукции на основе методов теории автоматического управления и выбор новой маркетинговой стратегии с помощью построения стратегического профиля.

Ключевые слова: конкурентоспособность продукции, маркетинговая стратегия, эффективность маркетинговой стратегии.

RESEARCH AND METHODOLOGICAL APPROACH TO CHOOSING A MARKETING STRATEGY IN PRODUCTION COMPETITIVENESS MANAGEMENT

I. Pasichnik

Abstract. The problem of managing the competitiveness of production of mechanical engineering enterprises on the basis of the marketing strategy has been considered. The aim of the work is to study management of the production competitiveness as a concept of the enterprise marketing strategy. There has been proposed a scientific and methodical approach to choosing a marketing strategy, which includes the following stages: assessing the level of production competitiveness with the method of peer review, assessing the effectiveness of the existing marketing strategy with the use of matrix methods, developing recommendations for managing the product competitiveness level on the basis of the theory of automatic control and choosing a new marketing strategy by means of building a strategic profile.

Keywords: production competitiveness, marketing strategy, marketing strategy effectiveness.

Ефективна діяльність підприємства в умовах сучасної економіки забезпечується всією сукупністю наявних у нього засобів. Виробництво та реалізація конкурентоспроможної продукції – узагальнюючий показник

життєздатності підприємства. При цьому особливо важлива здатність підприємства оперативно і адекватно реагувати на зміни в поведінці споживачів, їх смаків, вимог і уподобань.

Необхідно відзначити, що більшість авторів [1 – 6] говорять про необхідність упровадження маркетингового підходу до підвищення конкурентоспроможності продукції.

Маркетинговий підхід передбачає орієнтацію на споживача під час вирішення будь-яких завдань щодо управління конкурентоспроможністю продукції. Відповідно до цього підходу необхідно відносити маркетинг до основоположної функції управління. При цьому в задачі маркетингу доцільно включати розробку стратегій розвитку продукції, забезпечення її конкурентоспроможності, порядку використання на всіх стадіях життєвого циклу товару концепції маркетингу [7].

Виходячи з вищевикладеного, метою роботи є дослідження управління конкурентоспроможністю продукції як концепції маркетингової стратегії підприємства.

Для вибору маркетингової стратегії пропонується застосовувати науково-методичний підхід, основні положення якого зображено на рис. 1.

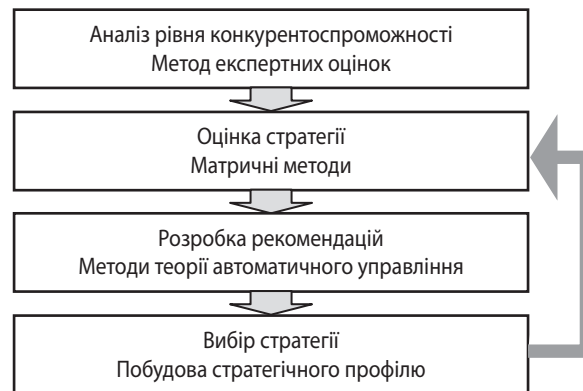

Рис. 1. Науково-методичний підхід до вибору маркетингової стратегії у процесі управління конкурентоспроможністю продукції

Як видно з рис. 1, на першому етапі вибору маркетингової стратегії необхідно провести аналіз наявного рівня конкурентоспроможності продукції.

Для визначення рівня конкурентоспроможності продукції існують різні методики. Найбільш розповсюдженими з них є:

- 1) визначення рівня конкурентоспроможності продукції методом розрахунку одиничних і групових показників. В основі цього методу полягає розрахунок одиничних та групових показників методом експертних оцінок, на базі яких розраховують інтегральний показник конкурентоспроможності [8];
- 2) визначення конкурентоспроможності продукції з використанням функції бажаності [9];
- 3) визначення конкурентоспроможності продукції методом багатокритеріальної оптимізації [10].

Кожен із цих методів має свої переваги та недоліки. В умовах нестабільної економічної ситуації пропонується застосовувати метод експертних оцінок, що спирається на досвід фахівців-експертів та дозволяє більш точно визначити рівень конкурентоспроможності продукції. Згідно з проведеними розрахунками для лічильника електричної енергії електронного однофазного СО-ЕАО9М2, що випускається ДНВП «Об'єднання Комунар», рівень конкурентоспроможності складає 3,4774 бали.

На другому етапі проводиться оцінка ефективності маркетингової стратегії. Проблема визначення ефективності маркетингової стратегії управління конкурентоспроможністю продукції переслідує дві мети:

- 1) обґрунтувати ефективність маркетингової стратегії на стадії розробки або прийняття рішення;
- 2) визначити кінцеву ефективність маркетингової стратегії після закінчення певного періоду часу, виходячи з фактично досягнутих результатів.

Отже, щоб визначити ефективність маркетингової стратегії управління конкурентоспроможністю продукції, для початку потрібно визначити ефект (результат) дії цієї стратегії.

Критерієм успішності стратегії може служити частка ринку чи сегмента, що виробник зможе завоювати, дотримуючись обраної стратегії просування. При цьому необхідно звернути увагу на мінімізацію витрат під час досягнення максимальної частки. Отже, успішною можна назвати маркетингову стратегію, під час реалізації якої товар займе максимальну частку ринку (сегмента) за мінімальних витрат, зв'язаних із реалізацією продукції.

Доля ринку лічильника електричної енергії електронного однофазного СО-ЕАО9М2, що випускається ДНВП «Об'єднання Комунар», складає 46 %.

Оскільки ефективність як продуктивність передбачає кількісну оцінку і спрямована на оцінку, в першу чергу, самої продукції, то доцільно прийняти за критерій ефективності рівень конкурентоспроможності продукції. Причому важливо визначити рівень конкурентоспроможності не тільки щодо аналогічної продукції конкурентів, а й щодо ідеального товару, оскільки часто сила виробника полягає в слабкості його конкурентів.

Як показали результати досліджень, серед характеристик однофазних електролічильників для споживача найбільше значення мають: стартовий струм (чутливість); активна (повна) потужність, що споживається ланцюгом напруги лічильника; передаточне число; маса; міжповірочний інтервал; термін служби; гарантія виробника.

Аналізуючи отримані дані, можна сказати, що серед всього спектра характеристик однофазних лічильників споживачі віддають перевагу виробам, які мають характеристики, що знаходяться в інтервалах, які характеризують мінімальне і максимальне бажане значення кожної характеристики. Таким чином, для визначення «ідеального лічильника», що відповідає вимогам основних споживачів, у більшості випадків доцільно вибирати середину інтервалу.

За результатами проведеного дослідження модель лічильника СО-ЕАО9М2 в цілому задовольняє вимоги основної групи споживачів, але поступається «ідеальному лічильнику» за такими характеристиками, як передаточне число, термін служби, маса та гарантійний термін. За цими ж характеристиками аналізований пристрій може гідно конкурувати з аналогами основних виробників-конкурентів.

Для оцінки ефективності маркетингової стратегії просування товарів на ринку рекомендується розглядати результати розрахунків на тлі матриці «Ефективності товару / стратегії просування», наведеної на рис. 2.

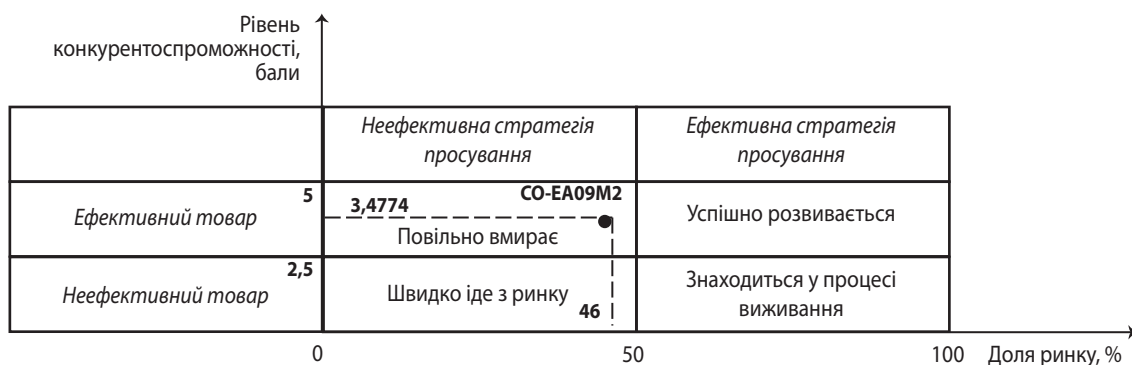

Рис. 2. Матриця оцінки ефективності продукції / маркетингової стратегії

Таким чином, лічильник однофазний СО-ЕАО9М2, що випускається ДНВП «Об'єднання Комунар», можна віднести до категорії «ефективний товар / неефективна стратегія просування». Товари, що відносяться до цієї категорії, зазвичай знаходяться у стадії виживання. Тому перед підприємством стоїть завдання кардинальних змін у маркетингу.

На третьому етапі для розробки рекомендацій щодо управління конкурентоспроможністю продукції рекомендується застосовувати методи теорії автоматичного управління, оскільки вони дозволяють швидко реагувати на дії конкурентів і зміни на ринку.

У цьому випадку математична модель являє собою функціональну залежність зміни рівня продажів аналізованого товару від елементів маркетингової стратегії: зміни ціни, якості, сервісу та реклами, а також зовнішніх факторів (зміна сукупного попиту і стадії життєвого циклу товару).

Отримані математичні моделі сегмента ринку й оптимальні алгоритми управління рівнем продаж надали можливість провести машинне дослідження системи управління рівнем продаж лічильника електричного однофазного СО-ЕАО9М2. У розглянутому сегменті ринку лічильників електричної енергії електронних однофазних конкурують чотири фірми: ДНВП «Об'єднання Комунар», м. Харків, Харківський електротехнічний завод «Енергоміра», ТОВ ВКФ «Електромотор», м. Київ, ТОВ «Телекарт-Прилад», м. Одеса.

Результатом експериментів є зміна рівня продажів досліджуваної фірми і відповідні зміни управляючих впливів (табл. 1).

Сценарії зміни продажів ДНВП «Об'єднання Комунар» під впливом дій конкурентів

Графічне представлення	Опис
<i>Зміна рівня продажів під впливом дій конкурентів</i>	
	<p>Як видно з наведеного графіка, при зміні попиту, викликаного діями фірм-конкурентів, рівень продажів, попит і різниця між попитом і пропозицією розглянутої фірми Ф1 знизилася на 200 тис. грн, і приблизно за 18 днів (0,05 року) було досягнуто стан рівноважної ціни</p>
<i>Зміна управляючих впливів: 1 – ціна; 2 – якість; 3 – сервіс; 4 – реклама</i>	
	<p>Для регулювання системи при діях конкурентів отримано такі значення управляючих впливів:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) збільшення ціни на 1,4 % (2,6 грн); 2) зниження коефіцієнта реклами на 13 % ($4 \cdot 10^{-4}$); 3) збільшення коефіцієнта якості на 13 % (0,115); 4) збільшення коефіцієнта сервісу на 7,6 % (0,065)
<i>Зміна рівня продажів за незмінного значення ціни товару</i>	
	<p>Як видно з наведеного графіка, при зміні попиту, викликаного діями фірм-конкурентів, та незмінному рівні ціни на продукцію підприємства Ф1 рівень продажів, попит і різниця між попитом і пропозицією розглянутої фірми знизилася на 200 тис. грн. і приблизно за 22 дні (0,06 року) було досягнуто стан рівноважної ціни</p>
<i>Зміна управляючих впливів за незмінного значення ціни товару: 1 – ціна; 2 – якість; 3 – сервіс; 4 – реклама</i>	
	<p>Як видно з графіків, за фіксованої ціни продажу рекомендовано такі значення управляючих впливів:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) зниження коефіцієнта реклами на 15 % ($4,5 \cdot 10^{-4}$); 2) збільшення коефіцієнта якості на 13 % (0,115); 3) збільшення коефіцієнта сервісу на 5,4 % (0,047)

Вибір маркетингової стратегії проводиться за допомогою побудови стратегічного профілю (табл. 2). Профілем передбачена оцінка наявного і бажаного стану бізнесу за 5-бальною шкалою. Величина розриву між бажаним і майбутнім станом визначає пріоритетні напрями розробки стратегії. Формулювання стратегії повинне, з одного боку, відобразити рух у напрямку усунення розриву між сьогоднішнім і бажаним майбутнім, а з іншого – вбрати в себе основний зміст стратегічної мети.

Таблиця 2

Стратегічний профіль вибору маркетингової стратегії

Найменування середовища	Параметри	Оцінка наявного та бажаного стану					Величина розриву
		1	2	3	4	5	
Зовнішнє середовище	Зміна сукупного попиту						2
	Вплив конкурентів						1
Внутрішнє середовище	Зміна елементів маркетингової стратегії підприємства:						
	якість						2
	ціна						1
	реклама						2
	сервіс						1

Таким чином, запропонований науково-методичний підхід дозволить вітчизняним виробникам більш обґрунтовано обирати маркетингову стратегію у процесі управління конкурентоспроможністю продукції.

У подальшому планується продовжити дослідження в напрямку удосконалення запропонованого науково-методичного підходу з метою оцінки впливу конкурентного положення виробника та кон'юнктури ринку на конкурентоспроможність продукції під час вибору маркетингової стратегії.

Література: 1. Пилипенко Д. Р. Аналітичне обґрунтування вибору маркетингової стратегії корпоративної логістичної системи / Д. Р. Пилипенко // Управління розвитком. – 2015. – № 1. – С. 71–75. 2. Власова В. М. Основы маркетинга : учеб. пособие / В. М. Власова, Э. И. Крылов, К. В. Лосев и др. – СПб. : СПбГУАП, 2008. – 244 с. 3. Піддубна Л. І. Конкурентоспроможність у новій системі координат / Л. І. Піддубна, А. І. Піддубна // Економіка розвитку. – 2005. – № 2 (30). – С. 24–29. 4. Долинская М. Г. Маркетинг и конкурентоспособность промышленной продукции / М. Г. Долинская, И. А. Соловьев. – М. : Изд-во стандартов, 1991. – 219 с. 5. Капітанець Ю. О. Розробка конкурентної стратегії підприємства як суб'єкта ринкової економіки / Ю. О. Капітанець // Науковий збірник Буковинської державної фінансової академії. – Вип. 9 : Економічні науки. – Чернівці, 2007. – С. 306–315. 6. Куденко Н. В. Маркетингові стратегії фірми : монографія / Н. В. Куденко. – Київ : КНЕУ, 2002. – 245 с. 7. Паршина О. А. Обґрунтування вибору управлінських рішень щодо забезпечення конкурентоспроможності продукції / О. А. Паршина // Держава та регіони. – 2011. – № 2. – С. 81–85. 8. Современный маркетинг / Под ред. В. Е. Хруцкого – М. : Финансы и статистика, 1991. – 256 с. 9. Смоленюк П. С. Формування і оцінка конкурентоспроможності товарної продукції / П. С. Смоленюк // Інноваційна економіка – 2012. – № 4 (30). – С. 99–107. 10. Пономаренко В. С. Обобщенное многомерное шкалирование при анализе объектов в экономике, описанных в пространстве разнородных признаков / В. С. Пономаренко, Л. М. Малярець, О. В. Дорохов // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 9. – С. 280–288.

References: 1. Pylypenko D. R. *Analitychne obgruntuvannya vyboru marketynhovoї stratehii korporatyvnoї lohystychnoї systemy* [Analytical Justification of Choice of Marketing Strategy of Enterprise Logistics System] / D. R. Pylypenko // *Upravlinnia rozvytkom*. – 2015. – No. 1. – P. 71–75. 2. Vlasova V. M. *Osnovy marketinga : ucheb. posobie* / V. M. Vlasova, E. I. Krylov, K. V. Losev et al. – SPb. : SPbGUAP, 2008. – 244 p. 3. Piddubna L. I. *Konkurentospromozhnist u novii systemi koordynat* [Competitiveness in the New Coordinate System] / L. I. Piddubna, A. I. Piddubna // *Ekonomika rozvytku*. – 2005. – No. 2 (30). – P. 24–29. 4. Dolinskaya M. G. *Marketing i konkurentosposobnost promyshlennoy produktsii* / M. G. Dolinskaya, I. A. Solovyev. – M. : izdatelstvo standartov, 1991. – 219 p. 5. Kapitanets Yu. O. *Rozrobka konkurentnoї stratehii pidpriemstva yak subiekta rynkovoї ekonomiky* [Development of Competitive Business Strategy as the Subject of a Market Economy] / Yu. O. Kapitanets // *Naukovyi zbirnyk Bukovynskoi derzhavnoi finansovoї akademii*. – 2007. – Issue 9 : *Ekonomichni nauky*. – P. 306–315. 6. Kudenko N. V. *Marketynhovi stratehii firmy : monohrafiia* [Marketing Company Strategy: monograph] / N. V. Kudenko. – K. : KNEU, 2002. – 245 p. 7. Parshyna O. A. *Obgruntuvannya vyboru upravlynskykh rishen shchodo zabezpechennia konkurentospromozhnosti produktsii* [Justification of the Choice-making to Ensure the Competitiveness of Products] / O. A. Parshyna // *Derzhava ta rehiony*. – 2011. – No. 2. – P. 81–85. 8. *Sovremennyy marketing* / Pod red. V. E. Hrukogo. – M. : *Finansy i statistika*, 1991. – 256 p. 9. Smoleniuk P. S. *Formuvannya i otsinka konkurentospromozhnosti tovarnoi produktsii* [Formation and Evaluation of Competitive Commercial Products] / P. S. Smoleniuk // *Innovatsiina ekonomika* – 2012. – No. 4 (30). – P. 99–107. 10. Ponomarenko V. S. *Obobshhennoe mnogomernoe shkalirovanie*

pri analize obyektov v ekonomike, opisannyh v prostranstve raznorodnyh priznakov [Generalized Multidimensional Scaling Objects in the Analysis of the Economy Described in the Space of Diverse Features] / V. S. Ponomarenko, L. M. Malyarets, O. V. Dorohov // Aktualni problemy ekonomiky. – 2011. – No. 9. – P. 280–288.

Інформація про автора

Пасічник Інна Юрївна – старший викладач кафедри бухгалтерського обліку Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (пр. Леніна, 9а, м. Харків, 61116, Україна, e-mail: indise@ukr.net).

Информация об авторе

Пасичник Инна Юрьевна – старший преподаватель кафедры бухгалтерского учета Харьковского национального экономического университета имени Семена Кузнеця (пр. Ленина, 9а, г. Харьков, 61166, Украина, e-mail: indise@ukr.net).

Information about the author

I. Pasichnik – Senior Instructor, Department of Accounting, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (Lenina pr., 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine, e-mail: ndise@ukr.net).

*Стаття надійшла до ред.
29.08.2015 р.*

JEL Classification: A19; C51; G30

УДК 330.1: 658

ВАРІАЦІЇ МОДЕЛЕЙ УПРАВЛІННЯ АКТИВАМИ ПІДПРИЄМСТВ ТА ЇХ ОЦІНЮВАННЯ

Рєпіна І. М.

Анотація. Розглянуто зміни у формуванні стилю управління, які обумовлені глобалізаційними процесами в економіці; досліджено варіацію моделей управління активами підприємств. Проведено їх ретроспективний еволюційний аналіз з урахуванням зміни пріоритету розгляду конкретного виду активу як фокус-фактора управління. Запропоновано окта-критеріальну систему оцінювання моделей управління активами підприємств, за якою підприємства визначають підходи стосовно їх вибору та використання з урахуванням критеріїв об'єктивності, практичності, зіставної трудомісткості, універсальності, гнучкості, прозорості, релевантності та економічності.

Ключові слова: активи, системний підхід, управління активами, модель, окта-критеріальна система.

ВАРИАЦИИ МОДЕЛЕЙ УПРАВЛЕНИЯ АКТИВАМИ ПРЕДПРИЯТИЙ И ИХ ОЦЕНИВАНИЕ

Рєпина И. Н.

Анотация. Рассмотрены изменения в формировании стиля управления, обусловленные глобализационными процессами в экономике; исследована вариация моделей управления активами предприятий. Проведен их ретроспективный эволюционный анализ, учитывающий изменение приоритета рассмотрения конкретного вида актива в качестве фокус-фактора управления. Предложена окта-критериальная система оценивания моделей управления активами предприятий, с помощью которой предприятия определяют подходы к их выбору и использованию с учетом критериев объективности, практичности, сопоставимой трудоемкости, универсальности, гибкости, прозрачности, релевантности и экономичности.

Ключевые слова: активы, системный подход, управление активами, модель, окта-критериальная система.

VARIATIONS OF MODELS FOR THE ENTERPRISE ASSET MANAGEMENT AND THEIR EVALUATION

I. Riepina

Abstract. *The changes in forming the management style caused by globalization processes in the economy have been considered; the variations of models of the enterprise asset management studied. The retrospective evolutionary analysis taking into account the changes in the priority of considering a specific type of assets as a focus factor of management has been carried out. There has been offered an octa-criteria system to evaluate the models of the enterprise asset management, with the help of which enterprises can determine approaches to their selection and use, taking into account the criteria of objectivity, practicality, comparative labor intensity, versatility, flexibility, transparency, relevance and efficiency.*

Keywords: *assets, systematic approach, asset management, model, octa-criteria evaluation system.*

Більшість науковців зазначають, що моделі управління активами розроблені переважно зарубіжними науковими школами. У вітчизняній економічній науці питання управління активами набули актуальності і почали досліджуватися лише останнім часом. Тому розробка підходів до управління активами вітчизняних підприємств має базуватися на оцінюванні наявних моделей та їх критичному аналізі з метою подальшої адаптації до вимог внутрішнього використання. Незважаючи на ґрунтовність проведених досліджень, це важливе питання потребує наукового обґрунтування та практичного вирішення, що зумовило його детальний розгляд.

Дослідженню ресурсів, активів та капіталу підприємства присвячено праці багатьох відомих вітчизняних учених, серед яких: І. Бланк, О. Бутнік-Сіверський, В. Геєць, О. Гребешкова, А. Чухно, Г. Швиданенко, Н. Шевчук та ін.). Цьому питанню приділило увагу чимало закордонних дослідників, а саме: Б. Лев, Дж. Барні, Г. Кокінз, П. Друкер, Р. Каплан, Г. Мінцберг, Д. Нортон, Е. Пенроуз, Д. Тіс, К. Прахалад, Г. Хамел та ін. У роботах цих авторів досліджуються переважно базові категорії зазначеної наукової проблематики, алгоритмізується формування та використання активів підприємства. Але питання варіації та оцінювання моделей управління активами підприємств відповідно до потреб сучасної економіки підприємства розглядається лише фрагментарно.

Метою цієї статті є дослідження варіації моделей управління активами підприємства та обґрунтування технології їх вибору на основі багатокритеріального оцінювання.

Розглядаючи питання управління активами, слід наголосити також і на змінах у формуванні стилю управління, які обумовлені глобалізаційними процесами в економіці. Так, на сьогодні успіх у бізнесі пов'язаний із культурними основами та етикою поведінки, які властиві певній країні. Вочевидь посилення ролі нематеріальних активів, зокрема організаційної культури підприємства.

Досвід господарювання розвинутих країн привів до створення успішних моделей менеджменту, які умовно можна диференціювати на три групи: американська, європейська та східноазіатська моделі. Перша модель – це американська демократична модель управління зі сприйняттям особистості як самоцілі розвитку суспільства та спрямування його талантів на розробку інновацій. «Основна мета американського бізнесу – це прибуток та можливість його отримати кожним членом суспільства, що призводить до появи особливої організаційної-культури з агресивною конкуренцією та є наріжним каменем конкурентоспроможності, економічного зростання та ефективності», – пишуть Дж. Грейсон і Карл О.Делл [1, с. 192]. Друга модель – європейська модель, яка поширилася та розділилася за такими напрямками: британська, французька, німецька, італійська та шведська. Проте всі вони зорієнтовані, в першу чергу, на людей, цінності та культуру (тобто теж на нематеріальні активи підприємств). Третя модель – це ідеологія східноазіатського (конфуціанського) капіталізму, в основі якої закладений трактат Конфуція «Лунь Юй» [2, с. 110–124]. «Справжня цінність Лунь Юя, – писав Сібусава, – може бути збагнена через використання його у бізнесі. Без сильного бажання домогтися одержати прибуток неможливе підвищення народного добробуту. Не розвивши підприємництва, ми ніколи не досягнемо національного процвітання. З іншого боку, національне процвітання не протриває довго, якщо не буде базуватися на моральних принципах добра й справедливості» [3, с. 33–34]. Так було введено поняття щирої вигоди, яке сполучає особисту та суспільну вигоду з пріоритетом останньої. Східноазіатські підприємці виділяють два види взаємозалежних вигод – велику й малу. Велика вигода означає вигоду держави й нації; мала вигода – вигоду підприємства і його власника. Може саме тому японські компанії очолюють рейтинги найбільш успішних компаній світу та достойно конкурують із американськими та європейськими компаніями. В усьому світі давно зрозуміли, що людина – це найбільш цінний актив компанії. Це спільна риса трьох моделей управління, але суттєва різниця між ними відчувається у сприйнятті людини компанією. Для

американської моделі характерним є сприйняття людей як джерела інновацій та максимізації прибутку; для європейської моделі люди – центральний елемент механізму управління, «кров» компанії; для японської моделі людина постає у її гармонічному поєднанні з підприємством та суспільством. В Україні процес формування моделей управління активами підприємств триває. Тому вивчення міжнародного досвіду у вирішенні цього питання, на нашу думку, є надзвичайно корисним.

Структурно-генетичний аналіз моделей управління активами підприємства, на нашу думку, має бути спрямовано на розгляд їх сутності, особливостей застосування, періодизації у розрізі застосування до окремих видів активів (нематеріальних необоротних активів, матеріальних необоротних активів, матеріальних оборотних активів, грошових активів) [4, с. 387]. У різні часові періоди змінювався пріоритет розгляду системи управління того чи іншого активу підприємства. Виходячи з цього, доцільно виокремлювати чотири періоди в еволюції розвитку управління активами суб'єкта господарювання: інвестиційний, операційний, оптимізаційний та інформаційний періоди [5, с. 182]. В інвестиційний період (до 1900–1929 рр.) науковою думкою було запропоновано моделі управління, головною метою яких було обґрунтувати доцільність інвестування в діяльність підприємства. В операційний період (1930–1959 рр.) головне завдання управління активами зводилося до організації їх ефективного використання. Метою оптимізаційного періоду (1960–1989 рр.) став пошук шляхів оптимізації витрат на активацію економічних ресурсів при збереженні відповідного рівня ефективності їх використання. Інформаційний період (1990 р. – наш час) переводить фокус науковців на нематеріальні активи і підкреслює необхідність більш результативного використання інтелектуальних можливостей та компетенцій.

Правильно обрати ту чи іншу модель управління активами підприємства досить складно. Тому пропонуємо окта-критеріальну систему, для того щоб допомогти менеджерам підприємства оцінити простоту застосування, практичність і корисність кожної. Вона базується на восьми критеріях, а саме: критерій 1 – об'єктивність (модель має бути своєчасною, раціональною і системною); критерій 2 – практичність (повнота оцінки); критерій 3 – трудомісткість (оптимальна потреба в трудо-, часо- та інших ресурсах); критерій 4 – універсальність (охоплення різних функціональних сфер діяльності підприємства та ієрархічних рівнів управління); критерій 5 – гнучкість (реагування на зміни, що відбуваються); критерій 6 – прозорість (зрозумілість і зручність у використанні); критерій 7 – релевантність (модель повинна чітко відображати головну мету і підпорядковані їй компліментарні цілі розвитку підприємства); критерій 8 – економічність (модель базується на індикаторах, які можна оперативнo відстежувати і які не потребують значних коштів щодо їх формування, а також є простими для аналізу і зіставлення даних).

Забезпечення безперервності господарської діяльності відбувається шляхом формування груп та видів активів, що визначаються особливостями технологічного процесу, застосовуваних підходів до фінансування господарської діяльності, стратегії суб'єкта господарювання. Тому усі моделі управління активами розподілено на чотири функціональні групи: моделі управління нематеріальними необоротними активами, моделі управління матеріальними необоротними активами, моделі управління матеріальними оборотними активами, моделі управління грошовими активами.

В табл. 1 приведено результати авторського оцінювання моделей управління активами підприємства за окта-критеріальною системою.

Таблиця 1

Окта-критеріальна оцінка моделей управління активами підприємства*

№ за п/п	Напрями варіації та моделі управління активами підприємства	Критерій, бал							
		K ₁	K ₂	K ₃	K ₄	K ₅	K ₆	K ₇	K ₈
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
	Моделі управління нематеріальними необоротними активами [6]								
1.1	Модель управління на основі системи збалансованих показників (Balanced Score Card (BSC))	5	5	4	5	5	5	4	5
1.2	Модель Скандія навігатор (Skandia Navigator™)	4	3	3	3	3	4	3	3
1.3	Моніторингова модель управління (Intangible Asset Monitor)	4	3	3	3	4	4	4	4
1.4	Модель управління за циклом аудиту знань (Knowledge Audit Cycle)	2	3	3	3	3	3	3	2
1.5	Європейська модель MERITUM	2	3	2	2	2	4	3	2
1.6	Данська модель	2	2	3	2	2	3	3	3
1.7	Призма результативності	5	5	4	4	5	5	5	4

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1.8	Німецька модель	4	4	4	3	3	4	4	3
1.9	Модель Міністерства економіки, торгівлі та індустрії Японії (METI)	5	5	3	4	4	4	5	4
1.10	Інтегровані моделі управління підприємством (Orgware, Work-Flow, СППР, АСУТП, АСУБ – MES, Plant Design System)	4	5	3	4	4	5	4	4
1.11	Модель управління ресурсами підприємства (АСУП – ERP, HRM-системи)	4	4	3	3	4	4	4	3
	Модель управління матеріальними необоротними активами [7]								
2.1	Амортизаційна модель	4	5	4	4	3	5	5	4
2.2	Модель інвестиційного планування Фішера	4	3	2	3	3	4	4	3
2.3	Лізингова модель	5	5	4	4	4	5	5	4
2.4	Модель оцінки капітальних активів (МОКА)	4	5	4	4	4	5	5	4
2.5	Адаптована опціонна модель Блека-Шолеса	3	3	3	3	3	4	4	3
	Модель управління матеріальними оборотними активами [8]								
3.1	Модель економічно обґрунтованого розміру замовлення (Economic ordering quantity – EOQ-model)	4	5	4	4	4	5	5	4
3.2	Розширений варіант EOQ-моделі	5	5	4	4	4	5	5	5
3.3	Модель виробництва партії продукції деталей (EPQ-model)	4	5	4	4	4	5	5	4
3.4	Модель економічного розміру партії продукції (EBQ model)	4	4	4	4	4	5	5	4
3.5	Модель планування дефіциту запасів	4	4	4	3	3	4	4	4
3.6	Модель врахування залежності ціни від обсягу замовлення	4	4	3	3	4	4	4	4
3.7	Модель із фіксованою періодичністю замовлень	4	4	4	4	4	4	4	4
3.8	Модель "Саме вчасно"	4	5	4	4	5	5	5	4
3.9	Модель "Саме вчасно II"	4	5	4	5	5	5	5	5
3.10	Системна модель ABC	5	4	5	5	5	5	5	5
3.11	Системна модель XYZ	5	4	5	5	5	5	5	5
3.12	Детерміновані факторні моделі	4	4	3	3	3	4	3	3
3.13	Імітаційні моделі	3	4	3	3	3	3	3	3
3.14	Модель О. С. Бондаренко	4	4	4	4	4	4	5	4
	Модель управління грошовими активами [9]								
4.1	Модель управління грошовими коштами на основі циклу грошового потоку (cash flow cycle)	4	5	4	4	4	5	5	4
4.2	Модель Baumol-Allais-Tobin	3	4	2	2	2	3	4	2
4.3	Модель Міллера-Орра	3	4	2	3	2	3	4	3
4.4	Модель Стоуна	3	4	3	3	3	4	4	3
4.5	Модель Лернера	3	4	3	3	2	4	3	3
4.6	Модель управління дебіторською заборгованістю за її природним рівнем С. І. Маслова	4	5	4	4	4	5	5	4
4.7	Модель оптимізації розміру дебіторської заборгованості О. І. Лучкова	3	5	4	3	4	4	5	4

*1 бал – найменш виражена ознака, яка має низький ступінь прояву;

2 бали – нехарактерна для цієї моделі ознака;

3 бали – середній рівень прояву ознаки;

4 бали – ознака є притаманною для цієї моделі;

5 балів – найбільш виражена ознака, яка має високий ступінь прояву

Як видно з табл. 1, у групі моделей управління нематеріальними необоротними активами найбільші оцінки отримали: призма результативності та модель управління на основі системи збалансованих показників (BSC). Модель капітальних активів (МОКА), амортизаційна та лізингова моделі найоптимальніші для управління матеріальними необоротними активами, виходячи з авторської позиції. У процесі управління матеріальними оборотними активами доцільно комбінувати моделі – розширений варіант EOQ-моделі, модель

«Саме вчасно II», системні моделі XYZ та ABC. Модель управління дебіторською заборгованістю за її природним рівнем С. І. Маслова та модель управління грошовими коштами на основі циклу грошового потоку (cash flow cycle) з огляду на окта-критеріальну оцінку мають вищу практичну цінність. Слід зауважити, що авторські оцінки моделей управління активами підприємства надано переважно виходячи з практики їх використання в українських реаліях господарювання. Для інших бізнес-середовищ вона може бути відкоригована відповідно до умов використання.

В результаті проведеного дослідження доходимо висновку, що модель управління активами сучасного підприємства має: орієнтуватися на довготермінові цілі господарської діяльності підприємства та економічні інтереси його власників; відповідати стратегічним напрямкам розвитку суб'єкта господарювання, які обумовлені мінливістю зовнішнього бізнес-середовища; забезпечувати безперервність розроблення стратегій підприємства; узгоджувати потреби з ресурсами; мати високу економічну ефективність та соціальну відповідальність. Використовуючи запропоновану окта-критеріальну систему оцінювання моделей управління активами, керівники підприємств отримують інструмент підвищення результативності господарської діяльності. У подальшому ми намагатимемося дослідити динаміку зміни ключових показників діяльності підприємства під час застосування різних моделей управління його активами.

Література: 1. Грейсон Дж. (мл.) Американский менеджмент на пороге 21 века / Грейсон Дж. (мл.), Карл О. Делл. – М. : Экономика, 1991. – С. 192. 2. Лунь Юй (Беседы и суждения) // Чжу цзы цзи чэн (Собрание сочинений всех философов). – Шанхай, 1986. – Т. 1. IX.9 – С. 110–124. 3. Сибусава Эйдзи. «Лунь Юй» Юй Суаньпань («Лунь Юй» и бухгалтерский счет) / Сибусава Эйдзи ; пер. с япон. на кит. Хун Дуньмо. – Тайбэй, 1992. – С. 33–34. 4. Репіна І. М. Ідентифікація та класифікація активів підприємства / І. М. Репіна // Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право). – 2009. – Вип. 1–2. – С. 386–391. 5. Репіна І. М. Активи підприємства: таксономія, діагностика та управління : монографія / Репіна І. М. – Київ : КНЕУ, 2012. – 274 с. 6. Управління ресурсами підприємства : колективна монографія / За заг. ред. Г. О. Швиданенко. – Київ : КНЕУ, 2014. – 418 с. 7. Гонтарева І. В. Проблемы определения системной эффективности деятельности предприятия / И. В. Гонтарева // Экономика развития. – 2005. – № 1 (33). – С. 108–111. 8. Репіна І. М. Моделі управління матеріальними оборотними активами підприємства / І. М. Репіна // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – 2013. – № 8 (197). – Ч. 2. – С. 168–175. 9. Маслов С. І. Управління дебіторською заборгованістю та її прогнозування / С. І. Маслов // Фінанси України. – 1999. – № 2. – С. 23–33.

References: 1. Greyson-mI. Dzh. Amerikanskiy menedzhment na poroge 21 veka / Dzh. Greyson-mI., K. O. Dell. – M. : Ekonomika, 1991. – P. 192. 2. Lun Yuy (Besedy i suzhdeniya) // Chzhucyzychyen (Sobranie sochineniy vseh filosofov). – Shanhai, 1986. – T. 1. IX.9. – P. 110–124. 3. Sibusava Eydzi. «Lun Yuy» i buhgalterskiy schet) / Sibusava Eydzi; [per. s yapon. na kit. Hun Dunmo]. – Taybey, 1992. – P. 33–34. 4. Riepina I. M. *Identifikatsiia ta klasyfikatsiia aktiviv pidpriemstva* [Identification and Classification of Assets] / I. M. Riepina // *Stratehiia rozvytku Ukrainy (ekonomika, sotsiolohiia, pravo)*. – 2009. – Issue 1–2. – P. 386–391. 5. Riepina I. M. *Aktyvy pidpriemstva: taksonomiia, diahnostryka ta upravlinnia : monohrafiia* [The Assets of the Enterprise: Taxonomy, Diagnosis and Management: monograph] / I. M. Riepina. – K. : KNEU, 2012. – 274 p. 6. *Upravlinnia resursamy pidpriemstva : kol. monohrafiia* [Enterprise Resource Planning] / Za zah. red. H. O. Shvydanenko. – K. : KNEU, 2014. – 418 p. 7. Gontareva I. V. *Problemy opredeleniya sistemnoy effektivnosti deyatel'nosti predpriatia* [Problems of Definition of System Efficiency of the Enterprise] / I. V. Gontareva // *Ekonomika rozvytku*. – 2005. – No. 1 (33). – P. 108–111. 8. Riepina I. M. *Modeli upravlinnia materialnyimi oborotnyimi aktyvamy pidpriemstva* [Models of Material Current Assets of the Company] / I. M. Riepina // *Visnyk Skhidnoukrainskoho natsionalnoho universytetu im. V. Dalia*. – 2013. – Vol. 2, No. 8 (197). – P. 168–175. 9. Maslov S. I. *Upravlinnia debitorskoiu zaborhovanistiu ta yii prohnozuvannia* [Receivables Management and Its Prediction] / S. I. Maslov // *Finansy Ukrainy*. – 1999. – No. 2. – P. 23–33.

Інформація про автора

Репіна Інна Миколаївна – докт. екон. наук, доцент, професор кафедри економіки підприємств ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» МОНУ (пр. Перемоги, 54/1, м. Київ, 03680, Україна, e-mail: repouse@mail.ru).

Інформация об авторе

Репина Инна Николаевна – докт. экон. наук, доцент, профессор кафедры экономики предприятий ГВУЗ «Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетмана» МОНУ (пр. Победы, 54/1, м. Киев, 03680, Украина, e-mail: repouse@mail.ru).

Information about the author

I. Riepina – Doctor of Sciences in Economics, Associate Professor, Professor of the Department of Enterprise Economics, SHE «Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman» (Peremogy pr., 54/1, Kyiv, 03680, Ukraine, e-mail: repouse@mail.ru).

Стаття надійшла до ред.
28.08.2015 р.

ВИДИ СТРАТЕГІЙ ТА ІНСТРУМЕНТАРІЙ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

Хоменко О. І.

Анотація. Визначено проблематику відсутності єдності в підходах до класифікації стратегій підприємства, а також інструментів її вибору, що призводить до розрізненості в методичній базі формування та визначення стратегії розвитку на підприємстві. В результаті аналізу наукових праць із зазначеної тематики було розроблено та запропоновано універсальну класифікацію стратегій підприємства, яка найбільш повно охоплює перелік можливих стратегій. Також в межах цієї роботи було доведено доцільність використання матричного підходу як найбільш оптимального інструменту вибору стратегії розвитку підприємства.

Ключові слова: підприємство, стратегія, розвиток, метод, класифікація, вибір.

ВИДЫ СТРАТЕГИЙ И ИНСТРУМЕНТАРИЙ ВЫБОРА СТРАТЕГИИ РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЯ

Хоменко О. И.

Аннотация. Определена проблематика отсутствия единого подхода к классификации стратегий предприятия, а также инструментов ее выбора, что приводит к неоднозначности в методической базе формирования и определения стратегии развития предприятия. В результате анализа научных работ по заданной теме была разработана и предложена универсальная классификация стратегий предприятия, которая более полно охватывает перечень возможных стратегий. Также в рамках данной работы была доказана целесообразность использования матричного подхода как наиболее оптимального инструмента выбора стратегии предприятия.

Ключевые слова: предприятие, стратегия, развитие, метод, классификация, выбор.

TYPES OF STRATEGIES AND TOOLS FOR CHOOSING THE ENTERPRISE DEVELOPMENT STRATEGY

O. Khomenko

Abstract. The article defines the issues concerning the lack of a unified approach to the classification of the enterprise strategy as well as tools for its choosing, which leads to ambiguity in the methodical basis for the creation and determination of the enterprise development strategy. As a result of scientific works analysis a unified classification of the enterprise strategy, which more fully covers the list of the possible strategies, has been developed and proposed. Also as part of the research it has been proven that the matrix approach is the most appropriate tool for choosing the enterprise development strategy.

Key words: enterprise, strategy, development, method, classification, choice.

Постановка наукової проблеми та її значення. Швидкі зміни розвитку підприємства, що пов'язані з появою нових технологій, глобалізацією діяльності, посиленням конкуренції на ринках готової продукції та ресурсів, обумовлюють необхідність його пристосування до змін оточуючого середовища. В зазначених умовах господарювання все більшої актуальності набуває теорія та практика вибору, розробки та впровадження стратегії розвитку підприємства, в межах якої компанія визначає мету діяльності підприємства та шляхи її реалізації з огляду на зовнішні та внутрішні фактори впливу на діяльність організації.

Аналіз останніх досліджень проблематики. Проблематикою класифікації та визначення інструментарію формування стратегії підприємства займався чимало науковців: Г. Мінцберг, М. Портер, К. Обман, К. Фрімен, Б. Твісс, О. Водачкова, Б. Санто, В. Савчук та ін. Варто зазначити що серед авторів не має єдності у визначенні класифікаторів стратегій підприємства та методів вибору стратегії, що дозволило дійти висновку про необхідність узагальнення та стандартизації підходів до класифікації стратегій підприємства та методів їх вибору.

З огляду на вищевикладене, **метою статті** є дослідження та аналіз наявних підходів до класифікації видів стратегії підприємства та методів її вибору.

Завданням цього дослідження є розробка узагальненого підходу до класифікації та вибору стратегій підприємства.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування основних результатів дослідження. Питаннями класифікації стратегій займалося чимало вчених, серед яких Г. Мінцберг, М. Портер, К. Обман, К. Фрімен, Б. Твісс, О. Водачкова, Б. Санто, В. Савчук та ін. Як свідчить аналіз праць науковців, існує досить багато класифікацій стратегій підприємств, що відрізняються набором та кількістю класифікаційних ознак. Так, варто зазначити, що майже всі автори виділяють так звані базові (або еталонні) стратегії, однак у деяких джерелах вони можуть бути визначені за класифікацією відповідно до життєвого циклу підприємства – стратегії зростання (інтенсивного зростання), стратегії стабілізації (слабкого зростання) та стратегії уходу. А. Томпсон додатково виділяє такі класифікаційні ознаки стратегій – за напрямом перетворення, за характером впливу, за складністю тощо, що робить класифікацію стратегій підприємств вичерпною та дещо перевантаженою для визначення цілей тієї чи іншої праці або дослідження. Саме тому в табл. 1 було розроблено та наведено узагальнену на базі робіт науковців [1; 2; 3; 4; 5] класифікацію стратегій підприємства, що відповідає поставленим задачам та цілям у цьому дослідженні.

Таблиця 1

Основні види стратегій підприємства

Класифікаційна ознака	Вид стратегії
За ієрархією в системі управління	Корпоративна
	Операційна
	Ділова
	Функціональна
За функціональним критерієм	Маркетингова
	Виробнича
	Фінансова
	Організаційна
	Соціальна
За стадіями життєвого циклу	Зростання
	Утримання
	Скорочення
За конкурентною позицією на ринку	Лідера
	Претендента
	Послідовника
	Новачка
За способом досягнення конкурентних переваг	Мінімальних витрат
	Диференціації
	Зосередження
За рівнем глобалізації бізнесу	Вузької спеціалізації
	Диверсифікації
За напрямками розвитку	Інтенсивного росту
	Інтеграційного росту
	Диверсифікованого росту

Варто зазначити, що відповідно до основних підсистем підприємства – адміністративно-управлінська, виробничо-технічна, фінансова, маркетингова та соціальна, – виділяють відповідні функціональні стратегії, що спрямовані на підтримку та реалізацію цілей, поставлених перед кожним підрозділом компанії (рис. 1).

У системі функціональних стратегій підприємства першочерговим завданням є визначення маркетингової стратегії, яка може бути визначена як загальний план узгодження маркетингових цілей фірми та її можливостей, дослідження ринків та вимог споживачів, визначення на цій основі тих товарів, які мають найбільшу цінність для споживача і найкращі перспективи збуту [2].

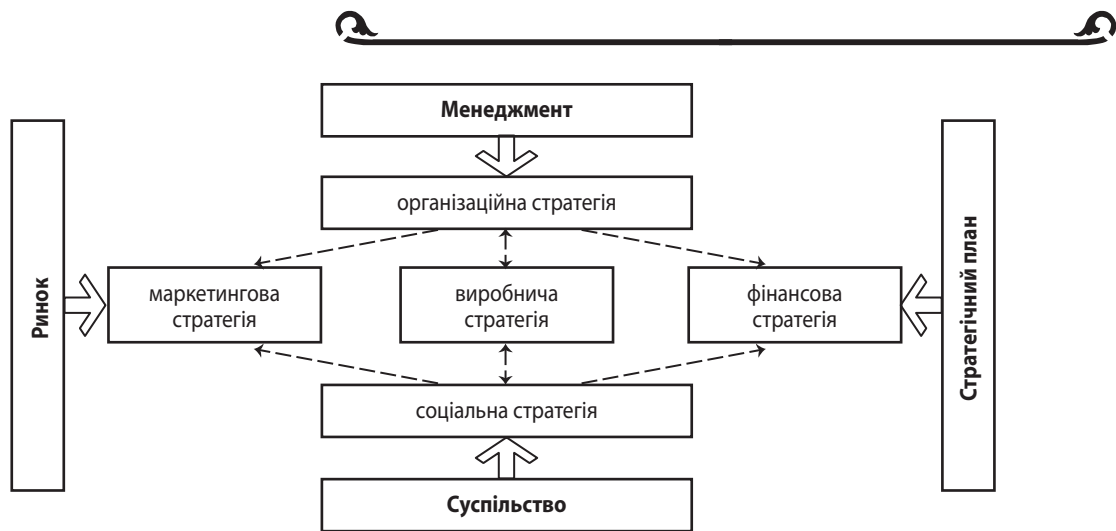

Рис. 1. Взаємозв'язок між основними функціональними стратегіями підприємства [2]

Наступним кроком у побудові стратегічних планів підприємства є побудова виробничої стратегії, що формується на базі маркетингової. Виробнича стратегія – це загальний план нарощування виробничих потужностей і матеріально-технічного забезпечення виробничого процесу відповідно до маркетингової стратегії підприємства.

Фінансовий аспект досліджується ще пізніше, коли маркетингова і виробнича стратегії в цілому вже визначені. Фінансова стратегія – це загальний план визначення фінансових результатів і фінансових потреб, а також альтернативного вибору джерел фінансування з метою мінімізації вартості капіталу та максимізації прибутку. Особливе місце серед функціональних стратегій посідають організаційна і соціальна. Перша з них формується під впливом потреб менеджменту. Вона тісно пов'язується з маркетинговою, виробничою і фінансовою стратегіями, адаптується та впливає на них. Друга – соціальна стратегія – розробляється підприємством під впливом суспільства, його соціальних груп та інституцій. Вона також тісно взаємопов'язана з іншими функціональними стратегіями [6].

Пропонуємо більш детально розглянути стратегії відповідно до стадії життєвого циклу, що передбачає формування довгострокових цілей підприємства, механізмів їх реалізації в умовах змін зовнішнього і внутрішнього середовища на кожній стадії розвитку (рис. 2).

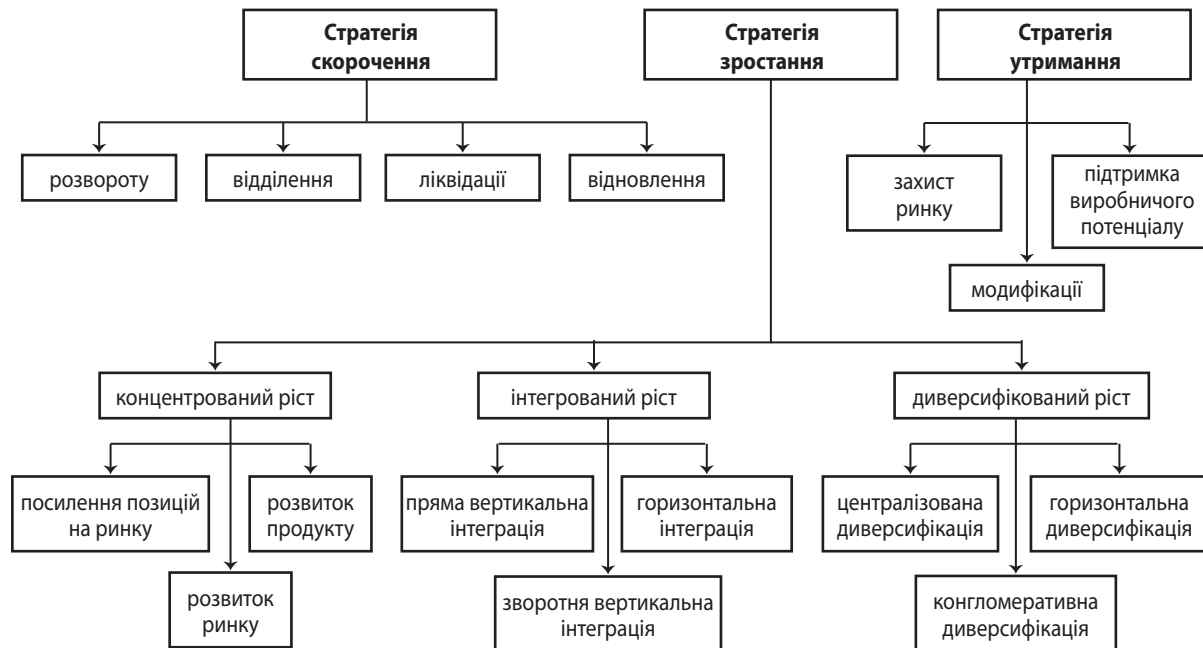

Рис. 2. Класифікація стратегій підприємства за стадією життєвого циклу [1–5]

Отже, стратегія зростання є характерною для тих підприємств, бізнес яких лише починається або розвивається. Ця стратегія передбачає вибір цільових сегментів, посилене інвестування, науково-дослідні розробки та інновації. Для цієї стратегії можна виділити три основні різновиди:

- стратегія концентрованого росту передбачає посилення позицій на ринку або пошук нових ринків;
- стратегія інтегрованого росту передбачає побудову вертикальної структури або горизонтальну інтеграцію;
- стратегія диверсифікації передбачає розробку нових продуктів на існуючому ринку або просування наявної продукції на нові ринки [2].

Стратегія утримання – це стратегія підприємств, бізнес яких досягнув зрілості. Підприємства в цьому стані намагаються захищати свої позиції від конкурентів, знижувати витрати і ціни, шукати нові ринки збуту. Стратегія утримання пов'язана зі здійсненням вибіркового інвестування і утриманням балансу між витратами і доходами. Для цієї стратегії можна виділити три основні її різновиди:

- захист ринку передбачає захист наявної частини ринку та поступову модифікацію продукту;
- підтримка виробничого потенціалу передбачає посилення окремих бізнес ліній, підтримку майнового стану;
- модифікація передбачає модифікацію продуктового асортименту підприємства та його потужну підтримку на ринку [7].

Стратегія скорочення передбачає комплексні дії щодо поступового згорання бізнесу, що перейшов у завершальну стадію життєвого циклу. У цьому стані можливі різні лінії поведінки – зниження цін і активізація маркетингових зусиль із метою продовження життєвого циклу або припинення будь-якого інвестування і реалізація стратегії «жнив» (отримання максимального прибутку від продажу продукції і активів). У цілому в науковій літературі виділяють такі види стратегії скорочення:

- стратегія розвороту передбачає відмову від виробництва нерентабельної продукції, скорочення робочої сили, пошук ефективного використання ресурсів;
- стратегія відділення передбачає продаж неефективних самостійних господарських одиниць, продаж частини активів підприємства;
- стратегія ліквідації передбачає продаж підприємства у разі настання банкрутства;
- стратегія відновлення передбачає санацію витрат, пошук нових продуктів та технологій, залучення інвестицій [8].

Як було визначено раніше, формування стратегії функціонування та розвитку підприємства є складним та багатограним процесом, що містить певний набір завдань на кожному етапі:

1. Аналіз зовнішнього і внутрішнього середовища підприємства.
2. Визначення мети, цілі та місії підприємства.
3. Формування стратегічних альтернатив.
4. Вибір стратегії.
5. Реалізація стратегії підприємства.

Одними із ключових етапів формування стратегії є вибір стратегії з-поміж опрацьованих стратегічних альтернатив. Зазначимо, що для вирішення окресленої задачі на сьогодні існує досить розвинутий інструментарій. Аналіз основних методів оцінки та вибору стратегії підприємства, їх недоліки та переваги наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Порівняльна характеристика основних методів оцінки та вибору стратегії підприємства за формою вираження результату [9–14]

Група методів	Методи	Переваги	Недоліки
Графічні методи	Радіальна діаграма конкурентоспроможності	Простота у використанні, високий ступінь наочності	Не дає змоги визначити значення узагальненого критерію конкурентоспроможності підприємства
	Багатокутник конкурентоспроможності		
Матричні методи	Різні види матриць: матриця McKisey, Shell, А.Ансоффа і т.д.	Дозволяє провести детальну оцінку варіантів стратегії розвитку	Не враховує різну вагу факторів конкурентоспроможності
Індексні методи	Аналіз порівняльних переваг підприємств-конкурентів	Дозволяє провести детальну оцінку варіантів стратегії розвитку з урахуванням комплексного підходу	Потребує значних витрат часу, відсутня загальноприйнята методика оцінки конкурентоспроможності підприємства
	Метод на основі теорії ефективної конкуренції		
	Інтегральний метод		
	Метод самооцінки		

Таким чином, відповідно до проведеного аналізу у табл. 2 можна зазначити, що матричний метод дозволяє провести детальну оцінку стратегії за мінімальних витрат ресурсів, з урахуванням різноманітних факторів впливу (залежно від розмірності матриці), графічна інтерпретація дозволяє без зайвих складностей порівняти стратегічні альтернативи, є простим і наглядним у використанні. Отже, одним із головних інструментів якісного аналізу позиціонування підприємства в конкурентному середовищі є матричні методи.

Сьогодні матричний підхід міцно завоював популярність у західних дослідників менеджменту й вважається одним із найпоширеніших методів оцінки якості діяльності підприємства [15]. Початком появи матричного аналізу можна вважати 1960-ті роки, коли підсилилася роль і значення стратегічного аспекту в діяльності підприємства. Його перевагою є те, що він дозволяє досліджувати розвиток конкуренції в динаміці.

Матриця – це модель, що може бути побудована на основі будь-яких показників. Найбільше поширення одержали двовимірні матриці, за допомогою яких підприємства або продукція можуть порівнюватися один із одним за такими критеріями, як темп зростання продажів, відносна конкурентна позиція, стадія життєвого циклу, частка ринку, привабливість галузі й ін. [16].

В цілому в літературі виділяють такі класифікаційні ознаки матриць [9; 11; 16; 17]: класифікація матриць залежно від кількості осередків; класифікація матриць залежно від об'єкта вивчення; класифікація матриць залежно від одержаної інформації; класифікація матриць залежно від рівня стратегічного планування; класифікація матриць залежно від факторів, що формують матрицю; класифікація матриць залежно від стратегічної школи походження матриці.

На рис. 3 наведено види матриць за першою класифікаційною ознакою (залежно від кількості осередків).

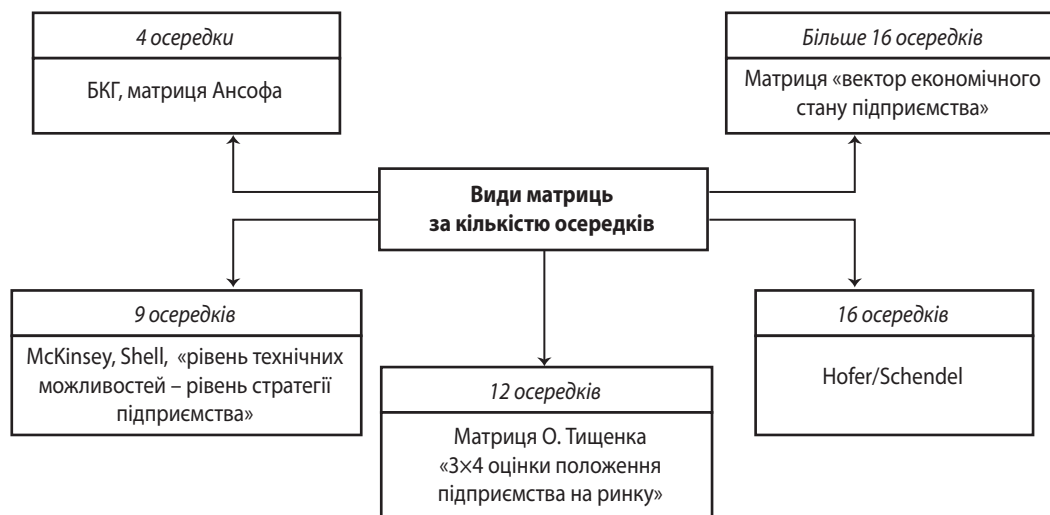

Рис. 3. Види матриць за кількістю осередків [16]

Важливо відзначити, що матриці, які налічують 4 осередки, демонструють реалії ринку щодо підприємства. Вони прості у застосуванні, але мають обмеження за кількістю характеристик, що досліджуються. Матриці з 9 квадрантами мають можливість проаналізувати суттєво більше даних, ніж попередньо розглянутий вид, що дозволяє отримати поглиблений аналіз. Матриці з 12 осередками та більше структурують складні обставини реальності, поєднуючи всі переваги попередніх видів матриць, дозволяють провести більш детальний та точний аналіз положення підприємства як в короткостроковій, так і у довгостроковій перспективі [9].

Види матриць залежно від об'єкта вивчення наведено на рис. 4.

Класифікація за об'єктом вивчення ділить матриці на групи залежно від досліджуваного об'єкта. У матриці «Оцінка успішності стратегії» об'єктом вивчення є конкурентна стратегія підприємства, так само як і в матриці «Рівень технологічних можливостей – рівень стратегічного потенціалу». Іншим об'єктом дослідження виступає портфель компанії. У цій групі прикладами можуть служити матриці «Shell», БКГ [18].

Класифікацію матриць залежно від одержаної інформації наведено на рис. 5.

У цій групі прикладом матриці, утвореної за рахунок інформації у вигляді числа, є матриця вектора економічного стану підприємства, а утвореної за рахунок логічної інформації – матриця основних форм об'єднань [16].

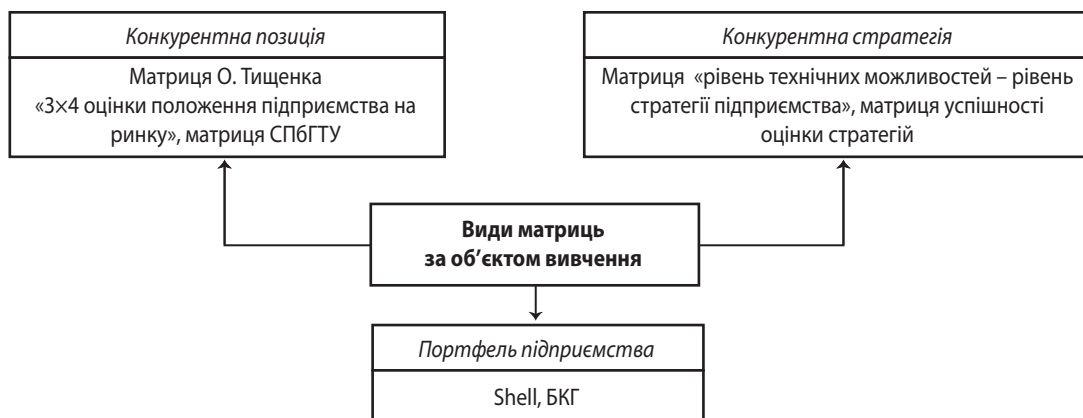

Рис. 4. Види матриць за об'єктом вивчення [16]

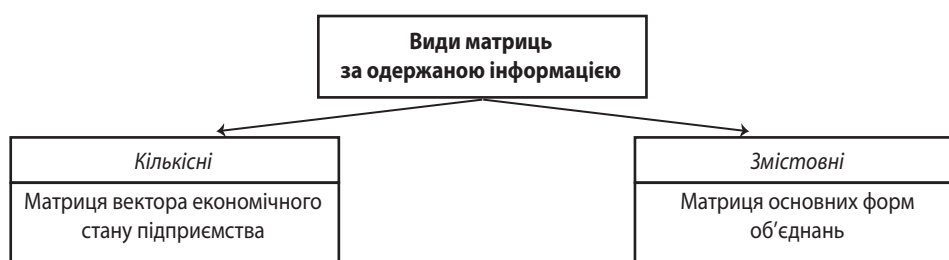

Рис. 5. Види матриць за одержаною інформацією [16]

Матриці залежно від рівня стратегічного планування поділяються на:

- матриці стратегічного планування на рівні корпорації аналізують вхідний у корпорацію бізнес, тобто допомагають здійснювати портфельний аналіз, а також аналіз ситуації у корпорації в цілому;
- матриці бізнес-рівня, які мають відношення до цієї бізнес-одиниці й відносяться найчастіше до одного товару, аналізують властивості цього товару, ситуацію на ринку цього товару тощо;
- матриці функціонального рівня досліджують фактори, що впливають на функціональні сфери підприємства, з яких найбільш важливими є маркетинг, управління персоналом [18].

Відповідно до класифікації залежно від факторів, що формують матрицю, побудова двовимірної матриці здійснюється на перетинанні двох обраних факторів, тому матриця висвітлює взаємодію двох обраних показників під час формування конкурентної стратегії. Типові набори факторів, що створюють основу відповідної матриці, наведено в табл. 3.

Таблиця 3

Класифікація матриць залежно від факторів, що її формують [16]

Різновид матриці	Фактори, що застосовуються
І. Ансоффа «товар-ринок»	– товари підприємства (наявні і нові) – ринки підприємства (наявні і нові)
BCG	– темпи зростання ринків збуту підприємства – відносна ринкова частка підприємства на цільових ринках
Дж. Ніколса (MCC)	– цілі (проекти) підприємства – ресурси підприємства
McKinsey-GE, Schell/DPM, Г. Дея, Д. Моніенсона, Мак-Нейма, Хекса-Меджлафа	– привабливість ринку збуту підприємства – конкурентоспроможність підприємства на цільових ринках
М. МакДональда	– ступінь привабливості цільових ринків для підприємства – конкурентні переваги підприємства на цільових ринках
А. Літтла (ADL), Брауналя-Барта, Хофер / Schndel	– стадія життєвого циклу товару підприємства – конкурентні позиції підприємства на цільових ринках
Конкурентних стратегій М. Портера	– джерело конкурентних переваг – стратегічна орієнтація підприємства (на весь ринок чи на окремих сегмент)

Висновки та перспективи подальшого розвитку дослідження. Таким чином, застосування матричних методів оцінки є пріоритетним інструментом під час прийняття стратегічних рішень і вибору стратегії розвитку підприємства, спрямованого на забезпечення його сталої конкурентної позиції на ринку та зростання ринкової вартості. Матриці використовуються під час вибору стратегій на всіх рівнях стратегічної піраміди підприємства, на кожному з яких матричний аналіз має свою специфіку. Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в адаптації матричного підходу до вибору стратегії розвитку підприємств до сучасних умов функціонування українських підприємств.

Література: 1. Стратегическое планирование / Под ред. А. Н. Петрова. – СПб. : Знание ; ГУЭФ, 2003. – 200 с. 2. Стратегія підприємства : навч.-метод. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / Д. О. Горелов, С. Ф. Большенко. – Харків : Вид-во ХНАДУ, 2010. – 133 с. 3. Люкшинов А. Н. Стратегический менеджмент / А. Н. Люкшинов. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2000. – 375 с. 4. Ляско В. И. Стратегическое планирование развития предприятия / В. И. Ляско. – М. : Экзамен, 2005. – 288 с. 5. Kenichi Ohmae. The Mind of the Strategist / Kenichi Ohmae. – New York : Mc Graw-Hill, 1982. 6. Басовский Л. Е. Стратегический менеджмент : учебник / Л. Е. Басовский. – М. : НИЦ ИНФРА-М, 2013. – 365 с. 7. Василенко В. А. Менеджмент устойчивого развития предприятий : монография / В. А. Василенко. – К. : Центр учеб. лит., 2005. – 648 с. 8. Глумаков, В.Н. Стратегический менеджмент. Практикум / В. Н. Глумаков, М. М. Максимцов, Н. И. Мальшев. – М. : Вузов. учебник, 2010. – 186 с. 9. Уткин Э. А. Управление фирмой / Э. А. Уткин. – М. : Акалис, 1996. – 516 с. 10. Курлыкова, А. В. Стратегический менеджмент : учеб. пособие / А.В. Курлыкова. – М. : ИЦ РИОР ; НИЦ ИНФРА-М, 2013. – 176 с. 11. Кравченко О. В. Поняття стратегії розвитку підприємства / О. В. Кравченко. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.uabs.edu.ua/images/stories/docs/K_BOA/kravchenko_023.pdf. 12. Пирс Д. Стратегический менеджмент / Д. Пирс, Р. Робинсон ; пер. с англ. Е. Милютин. – СПб. : Питер, 2013. – 560 с. 13. Воронкова А. Э. Организационное обеспечение поддержания и повышения конкурентоспособности предприятия / А. Э. Воронкова // Прометей : Региональный сборник научных трудов по экономике. – Донецк : Китис, 1999. – 376 с. 14. Четцова-Терашвілі Т. В. Класифікація матричних методів, які застосовуються в стратегічному управлінні підприємством [Електронний ресурс] / Т. В. Четцова-Терашвілі. – Режим доступу : http://www.confcontact.com/2007may/8_4e4et.php. 15. Хасси Д. Стратегия и планирование / Д. Хасси. – СПб. : Питер, 2001. – 384 с. 16. Теоретичні основи конкурентної стратегії підприємства : монографія / За заг. ред. Ю. Б. Иванова, О. М. Тищенко. – Харків : ВД «ИНЖЕК», 2006. – 384 с.

References: 1. Strategicheskoe planirovanie / Pod red. A. N. Petrova. – SPb. : Znanie; GUJEF, 2003. – 200 p. 2. Stratehiia pidpriemstva : navch.-metod. posib. [dlia stud. vysch. navch. zakl.] / D. O. Horielov, S. F. Bolshenko. – Kharkiv : Vyd-vo KhNADU, 2010. – 133 p. 3. Lyukshinov A. N. Strategicheskii menedzhment / A. N. Lyukshinov. – M. : YuNITI-DANA, 2000. – 375 p. 4. Liasko V. I. Strategicheskoe planirovanie razvitiya predpriyatiya / V. I. Liasko. – M. : Ekzamen, 2005. – 288 p. 5. Kenichi Ohmae. The Mind of the Strategist / Kenichi Ohmae. – New York : McGraw-Hill, 1982. 6. Basovskiy L. E. Strategicheskii menedzhment : uchebnik / L. E. Basovskiy. – M. : NIC INFRA-M, 2013. – 365 p. 7. Vasilenko V. A. Menedzhment ustoychivogo razvitiya predpriyatiy : monografiya [Management of Sustainable Development of Enterprises: monograph] / V. A. Vasilenko. – K. : Centr uchebnoy literatury, 2005. – 648 p. 8. Glumakov V. N. Strategicheskii menedzhment. Praktikum / V. N. Glumakov, M. M. Maksimcov, N. I. Malyshev. – M. : Vuzovskiy uchebnik, 2010. – 186 p. 9. Utkin E. A. Upravlenie firmoy / E. A. Utkin. – M. : Akalis, 1996. – 516 p. 10. Kurlykova A. V. Strategicheskii menedzhment : ucheb. posobie / A. V. Kurlykova. – M. : IC RIOR; NIC INFRA-M, 2013. – 176 p. 11. Kravchenko O. V. Poniattia stratehii rozvytku pidpriemstva / O. V. Kravchenko [Electronic resource]. – Access mode : http://www.uabs.edu.ua/images/stories/docs/K_BOA/kravchenko_023.pdf. 12. Pirs D. Strategicheskii menedzhment / D. Pirs, R. Robinson; [per. s angl. E. Milyutin]. – SPb. : Piter, 2013. – 560 p. 13. Voronkova A. E. Organizatsionnoe obespechenie podderzhaniya i povysheniya konkurentosposobnosti predpriyatiya / A. E. Voronkova // Prometey : regionalnyy sbornik nauchnykh trudov po ekonomike. – Donetsk : Kitis, 1999. – 376 p. 14. Chechetova-Terashvili T. V. Klyasifikatsiya matrychnykh metodiv, yakі zastosovuiutsia v stratehichnomu upravlinni pidpriemstvom / T. V. Chechetova-Terashvili [Electronic resource]. – Access mode : http://www.confcontact.com/2007may/8_4e4et.php. 15. Hassi D. Strategiya i planirovanie / D. Hassi. – SPb. : Piter, 2001. – 384 p. 16. Teoretychni osnovy konkurentnoi stratehii pidpriemstva : monografiya [The Theoretical Basis of Competitive Strategy of Enterprise: monograph] / Za zah. red. Yu. B. Ivanova, O. M. Tyschenka. – Kharkiv : VD «INZHEK», 2006. – 384 p.

Інформація про автора

Хоменко Ольга Іванівна – здобувач кафедри фінансів та кредиту Харківського національного університету будівництва та архітектури (вул. Сумська, 40, м. Харків, 61002, Україна, e-mail: matjushenkolga@rambler.ru).

Інформація об авторе

Хоменко Ольга Ивановна – соискатель кафедры финансов и кредита Харьковского национального университета строительства и архитектуры (ул. Сумская, 40, г. Харьков, 61002, Украина, e-mail: matjushenkolga@rambler.ru).

Information about the author

O. Khomenko – Applicant, Department of Finance and Credit, Kharkiv National University of Construction Engineering and Architecture (Sumska vul., 40, Kharkiv, 61002, Ukraine, e-mail: matjushenkolga@rambler.ru).

Стаття надійшла до ред.
28.08.2015 р.

Ефективність управління персоналом на підприємстві

JEL Classification: O15; J14; I38

УДК 316.42:314:369.01

ВИКОРИСТАННЯ КОНЦЕПЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО ЗАЛУЧЕННЯ У ПРОЦЕСІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ ВІДТОРГНЕНИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ

Бондар Н. О.

***Анотація.** Розглянуто поняття «соціальне залучення», його ознаки та взаємозв'язок концепцій людського розвитку, соціального відторгнення та соціального залучення. Окреслено проблеми, які мають бути вирішені при запровадженні концепції на національному рівні. На підставі зіставлення функціональності соціального захисту та соціального залучення визначено, що дія соціального залучення виходить за межі соціального захисту як за ознакою охоплення населення, так і з погляду максимізації задоволення потреб індивідів та сприяння їхнього розвитку.*

***Ключові слова:** людський розвиток, соціальне відторгнення, соціальне залучення, соціальний захист, групи відторгненого населення.*

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ КОНЦЕПЦИИ СОЦИАЛЬНОГО ВОВЛЕЧЕНИЯ В ПРОЦЕССЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ОТТОРГНУТЫХ ГРУПП НАСЕЛЕНИЯ

Бондарь Н. А.

***Аннотация.** Рассмотрено понятие «социальное вовлечение», его признаки и взаимосвязь концепций человеческого развития, социального отторжения и социального вовлечения. Обозначены проблемы, которые должны быть решены при внедрении концепции на национальном уровне. На основании сопоставления функциональности социальной защиты и социального вовлечения определено, что действие социального вовлечения выходит за пределы социальной защиты как по признаку охвата населения, так и с точки зрения максимизации удовлетворения потребностей индивидов и содействия их развитию.*

***Ключевые слова:** человеческое развитие, социальное отторжение, социальное вовлечение, социальная защита, группы отторгнутого населения.*

USING THE CONCEPT OF SOCIAL INCLUSION IN THE PROCESS OF ENSURING HUMAN DEVELOPMENT OF SOCIALLY EXCLUDED GROUPS OF POPULATION

N. Bondar

***Abstract.** The concept of «social inclusion», its features and the relationship between the concepts of human development, social exclusion and social inclusion have been considered. The problems that should be solved at introducing the concept at the national level have been identified. Based on the comparison between functionality of social protection and social inclusion, it has*

© Бондар Н. О., 2015

been determined that the effect of social inclusion goes beyond social protection both on the basis of coverage and in terms of maximization of meeting individuals needs and promoting their development.

Keywords: human development, social exclusion, social inclusion, social protection, groups of excluded population.

З метою розбудови соціально орієнтованої ринкової економіки, що визначає розвиток людини основою соціальної політики держави та мірою економічного та соціального прогресу країни, українське суспільство прагне об'єднатися навколо ідеї людського розвитку і прогресу. Протягом останніх двох десятиліть здобули популярність Концепції людського розвитку, соціального відторгнення і соціального залучення, які співіснують паралельно, доповнюючи одна одну. Їхньою особливістю є те, що, визначаючи права і добробут людини метою та критерієм суспільного прогресу, вони виходять за межі суто економічного зростання.

Незважаючи на доволі тривалий період міжнародних досліджень у рамках названих концепцій, досі не узгоджений єдиний погляд на термінологічне підґрунтя в національних наукових колах; недостатньо уваги приділяється дослідженням людського розвитку та соціального відторгнення, проблемам соціального залучення окремих верств населення в Україні; існує неоднозначність у визначенні осіб, які є відторгненими, та навпаки.

Питанням людського розвитку, соціального відторгнення та соціального залучення було приділено увагу в працях іноземних і вітчизняних науковців, а саме: Т. Винсона (T. Vinson), М. Вульфа (M. Wolf), Дж. Джидли (J. Gidley), В. Кобіго (V. Cobigo), Г. Хемпсона (G. Hampson), П. Абрахамсона, Ф. М. Бородкіна, В. М. Дмитрука, Р. О. Жиленко, В. П. Звонаря, Н. В. Ільченко, В. А. Красномоветь, Е. М. Лібанової, С. М. Оксамитної, О. В. Ревнівцевої, Ю. Б. Савельєва, Н. В. Толстих, В. Є. Хмелько. Але існування невирішених питань є підґрунтям для подальших досліджень у цьому напрямку.

Метою даної роботи є узгодження понять «соціальне залучення/соціальне відторгнення» з метою визначення ролі й місця соціального залучення та застосування концепції у вітчизняній практиці в процесі подолання соціального відторгнення окремих груп населення.

Лише протягом останніх років Україна почала приділяти увагу дослідженням людського розвитку і соціального відторгнення, проблемам соціального залучення населення, що вимагає:

– адаптації міжнародного трактування окремих понять до національної дійсності (оскільки засновниками Концепції є представники західноєвропейських країн, основною мовою викладення всіх документів є англійська, що вимагає здійснення перекладів відповідних термінів з метою застосування у національних дослідженнях);

– установлення кола осіб, які є об'єктами дослідження і суб'єктами запроваджуваних процесів;

– визначення місця запропонованих соціальних заходів і програм у діючій системі соціальної політики та соціального захисту;

– розробки діючих механізмів реалізації запропонованих заходів і методичного забезпечення для оцінки їх ефективності;

– узгодження та закріплення нововведень на законодавчому рівні.

О. І Тулай акцентує увагу на тому, що оскільки у даний час цивілізаційні процеси характеризуються критичними параметрами, у світовому співтоваристві актуалізується проблема переходу до принципів сталого людського розвитку, сутність якого полягає в тому, що всі люди є рівноправними щодо можливостей розвитку на даний момент і в майбутньому [1]. В межах Програми Розвитку ООН, до якої Україна приєдналася першою з держав Центральної та Східної Європи, починаючи з 1995 р. в Україні щорічно публікуються доповіді про людський розвиток, розроблено власну методику вимірювання людського розвитку регіонів України [2], розроблено комплексну модель соціального відторгнення та адекватну комплексну систему його індикаторів [3]. Незважаючи на окремі недоліки, індекс розвитку людського потенціалу, розроблений ООН, а також методика розрахунку Регіонального індексу людського розвитку, розроблена в НАН України, можуть вважатися досить інформативними показниками стану соціального розвитку України щодо інших країн світової спільноти, а також для оцінок у регіональному аспекті [4].

У працях науковців з Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, на наш погляд, представлено найбільш точний аналог перекладів понять «Social exclusion – Social inclusion», а саме: «соціальне відторгнення – соціальне залучення» [3], оскільки в контексті самої ідеї таке трактування відображає добровільність (не примусовість) застосування певних заходів відносно індивідів.

На рівні Департаменту з економічних і соціальних питань ООН визначено місце соціального залучення як одного з елементів соціальної інтеграції, яка розглядається з точки зору цілей, принципів і процесів та має на меті створення «більш стабільного, безпечного та справедливого суспільства для всіх», в якому кожна людина з її правами та обов'язками відіграє активну роль, що безпосередньо впливає на людський розвиток. Виокремлюються три основні компоненти соціальної інтеграції:

- основні елементи: залучення, участь і справедливість, які конструктивно та ефективно взаємодіють для досягнення спільної мети. (Термін «справедливість» у даному контексті використовується в широкому сенсі, зокрема як соціальна справедливість і процедурна справедливість, а не лише як справедливість права);
- заходи: ціла низка заходів у різних галузях життя суспільства, від психологічних у соціальній і культурній сферах до економічних і політичних, призначених для полегшення перебігу процесів соціальної інтеграції;
- зацікавлені сторони: групи та окремі особи, які впливають або можуть вплинути на прийняття рішень, і які є частиною планів і рішень, що реалізуються [5].

Відповідно до Спільного звіту Комісії й Ради з соціального залучення ЄС, «соціальне залучення» – це процес, що забезпечує особам, схильним до ризиків бідності та соціального відторгнення, можливості та ресурси, необхідні для повноцінної участі в економічному, соціальному та культурному житті, досягнення рівня життя та добробуту, що відповідають нормальним стандартам суспільства, у якому вони живуть. Отже, соціальне залучення забезпечує людям більш широкі можливості для участі у процесі прийняття рішень, що впливають на їхнє життя, та доступ до основних прав [6, с. 8].

Можна виокремити певні ознаки соціального залучення, а саме:

- соціальне залучення надає можливості доступу до житла, роботи, відпочинку, зайнятості, освіти, охорони здоров'я тощо для всього населення, незалежно від обставин, наявності інвалідності, раси, віросповідання, кольору шкіри, сексуальної орієнтації, віку або статі;
- соціальне залучення визнає різноманітність суспільства і всіх людей та їх внеску в суспільство, де вони живуть, унаслідок чого суспільство отримує багатство культури і знань [7];
- соціальне залучення є результатом складної взаємодії між характеристиками оточення та індивіда, які дозволяють людині усвідомити соціальну вагомість її особистого вибору, потребу очікувань [8];
- концепція соціального залучення збагачує цінність концепції людського розвитку за рахунок концентрації уваги на процесах відторгнення та їх чинниках [3, с. 30].

Через те, що постійно акцентується увага на нерозривності взаємозв'язку концепцій людського розвитку, соціального відторгнення та соціального залучення, необхідно з'ясувати, яким саме чином вони пов'язані між собою, і як вони впливають одна на одну.

Як зазначає Е. М. Лібанова, директор Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, соціальне залучення і запобігання соціальному відторгненню сприяє людському розвитку, причому ці процеси мають поєднувати політичні рішення і трансформації зі зміною масової психології та суспільної свідомості [9, с. 3–15]. Увага зосереджується на тому, що:

- людський розвиток – це мета, яку необхідно досягти: люди повинні прожити довге, здорове і творче життя, яке вони мають без сумніву цінити;
- соціальне залучення – засіб досягнення цієї мети;
- соціальне відторгнення – існування накопичених деривацій у трьох вимірах (економічний, соціальні послуги, участь у житті суспільства) – це перепони, які необхідно подолати для досягнення вищезазваної мети [10].

Аналізуючи процитовані визначення та відповідні визначення понять, надані Комісією й Радою з соціального залучення ЄС, можна дійти висновку, що кожне з понять можливо розглядати і як процес, і як кінцевий результат проведення певних заходів. Отже, і порядок взаємозв'язку між концепціями, який представлено на рис. 1, розглядатимемо з урахуванням цієї думки.

Заходи, спрямовані на соціально відторгнені групи населення та наслідки соціального відторгнення, що застосовуються на національному рівні, у своїй сукупності певною мірою є проявом соціального захисту населення від несприятливих ризиків.

Соціальний захист пов'язаний із запобіганням, управлінням та подоланням ситуацій, які негативно впливають на життєдіяльність людини, складається з політики та програм, спрямованих на скорочення бідності та вразливості населення шляхом заохочення ефективного ринку праці, зменшення схильності людей до ризиків, і сприяє підвищенню їх здатності впоратися з такими економічними та соціальними ризиками, як безробіття, відчуження, захворюваність, інвалідність і старість [11], що відповідає загальній меті Концепції людського розвитку. Існує великий перелік визначень поняття «соціальний захист» в науковій літературі різногалузевої спрямованості, але майже всі вони одноставні щодо цілей соціального захисту, до того ж, у більшості випадків акцент робиться на підтримці матеріального добробуту та забезпеченні належного рівня життя, що відбивається й на практиці.

Загалом систему соціального захисту можна поділити на дві складові: соціальне страхування і соціальну допомогу у вигляді державної грошової допомоги, пільг, житлових субсидій і соціальних послуг населенню [12]. Аналіз одержувачів соціальної допомоги привів до висновків, що право на неї мають такі найуразливіші верстви населення, як сім'ї з дітьми, малозабезпечені особи і сім'ї, особи з інвалідністю, ветерани війни, ветерани праці, постраждалі від Чорнобильської катастрофи, представники окремих, зазвичай небезпечних

професій, самотні особи похилого віку, діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування. До того ж, заходи соціального захисту як у матеріальній, так і нематеріальній сферах його здійснення забезпечують лише мінімальний гарантований законодавством рівень послуг і допомоги, виходячи з фінансових можливостей держави, що аж ніяк не сприяє забезпеченню процесу формування і розвитку повноцінної особистості, соціальній адаптації й інтеграції індивідів.

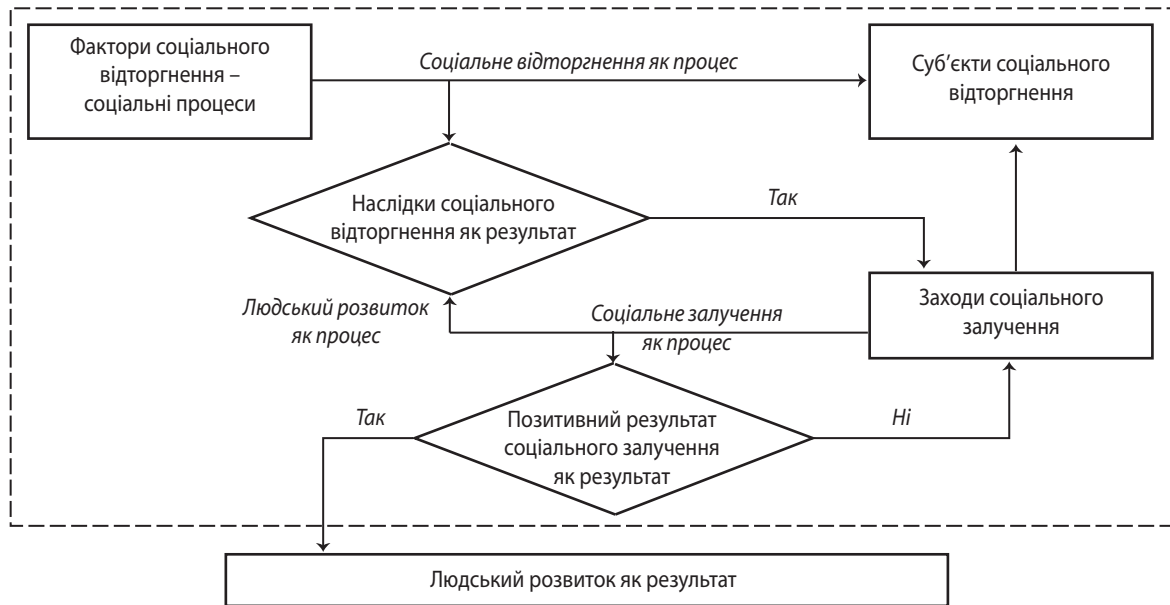

Рис. 1. Алгоритм взаємозв'язку Концепцій людського розвитку, соціального відторгнення та соціального залучення (розроблено автором)

Зіставляючи між собою функціональність соціального захисту та соціального залучення, зазначимо, що дія соціального залучення виходить за межі соціального захисту, а саме:

- оцінюючи реалії сучасності, до соціально відторгнених груп населення можна віднести не тільки най-уразливіші групи;
- соціальне залучення можна розглядати як складову соціального захисту лише в економічному аспекті;
- на відміну від соціального захисту, заходи якого відображають турботу про індивіда з боку держави і суспільства, соціальне залучення, ставлячи на перше місце самого індивіда, здійснюється за його участю, підкреслюючи його переважне право і свободу вибору;
- як засіб створення умов для більш широкого вибору для населення соціальне залучення в цілому є одним із засобів реалізації соціальної політики держави.

Отже, на нашу думку, в контексті переважної ролі індивіда, його потреб і інтересів, соціальне залучення є більш широкою категорією як за сферою функціонування (застосування, охоплення), так і з точки зору максимізації задоволення потреб індивідів і сприяння їхнього розвитку, і включає в себе, а не навпаки, соціальний захист, заходи якого лише сприяють досягненню спільної мети – подолання несприятливих ризиків і всебічний людський розвиток.

Підкреслюючи, що ефективність і продуктивність не є основною метою соціального залучення, яке як динамічний процес еволюціонує протягом часу і сприяє підвищенню досвіду і можливостей, зазначимо, що соціальне залучення, з одного боку, – це ряд складних взаємодій між факторами навколишнього середовища й особистими характеристиками індивіда, які:

- надають можливості для доступу:
 - до суспільних товарів та послуг;
 - до соціальних мереж, де індивід одночасно здатний отримувати та сприяти наданню підтримки;
- сприяють підвищенню соціальної ролі особистого вибору індивіда, заснованому на віці, статі та культурі, та яка визнається суспільством; з іншого боку, результат комплексної взаємодії особистих і зовнішніх факторів, які підвищують можливості індивіда зробити власний внесок у розвиток суспільства та корисні переваги. Але з метою досягнення всебічного людського розвитку всього населення незалежно від суспільної групи, сімейного статусу, стану здоров'я, віку, статі, рівня освіти і зайнятості, рівня добробуту, місця про-

живання та схильності до впливу природних, техногенних і політичних катаклізмів застосування соціального залучення доцільне лише в комплексі з іншими складовими соціальної політики.

Література: 1. Тулай О. І. Фінансовий потенціал держави у стимулюванні сталого людського розвитку / О. І. Тулай // Актуальні проблеми економіки. – 2015. – № 2 (164). – С. 79–86. 2. Методика вимірювання людського розвитку : Наказ Президії НАН України та колегії Держкомстату України № 76/182 від 14.03/05.04.2001 р.; Методика розрахунку інтегральних регіональних індексів економічного розвитку : Наказ Держкомстату № 114 від 15.04.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uazakon.com/documents/date_1a/pg_ibcnog/. 3. Україна: на шляху до соціального залучення : Національна доповідь про людський розвиток / За ред. Е. М. Лібанової. – К. : Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України, 2011. – 124 с. 4. Козарезенко Л. В. Державне регулювання розвитку людського потенціалу в контексті політики підвищення якості життя населення / Л. В. Козарезенко // Економіка розвитку. – 2014. – № 1 (69). – С. 55–63. 5. Working Definition of Social Integration, Social Inclusion and Social Cohesion // Department of Economic and Social Affairs (DESA) – Economic and Social Council (ECOSOC) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://social.un.org/index/Disability.aspx>. 6. Joint Report by the Commission and the Council Social Inclusion // European Commission, Council of the European Union, Council (Employment, Social Policy, Health and Consumer Affairs). – 2004. – 216 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/employment_social/soc-prot/soc-incl/joint_rep_en.htm. 7. Definition of Socially Inclusive [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ehow.com/about_5480210_definition-socially-inclusive.html. 8. Reaching a Consensus on the Definition of Social Inclusion MAPS (Multidimensional Assessment of Providers and Systems). – Ontario, Canada [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mapsresearch.ca/>. 9. Лібанова Е. М. Гуманізм, суспільна інтеграція та соціальний розвиток // Демографія та соціальна економіка : науково-економічний та суспільно-політичний журнал. – 2010. – № 2 (14). – С. 3–15. 10. Региональный отчет о человеческом развитии за 2011 г. : презентація. – Братислава : Програма розвитку ООН. Региональное бюро по Европе и СНГ, 2011. – 39 слайдов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.undp.org.ua/.../ua_28803RUS_Balazs_RHDR_Oxford_presentation;www.myshared.ru/slide/141334. 11. Combating Poverty and Inequality: Structural Change, Social Policy and Politics // United Nations Research Institute for Social Development (UNRISD). – 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unrisd.org>. 12. Бондар Н. О. Особливості сучасної системи соціального захисту населення України / Н. О. Бондар, Ю. Ю. Діденко // Глобальні та локальні проблеми соціально-економічного розвитку України : колективна монографія. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна. – 2013. – 500 с. – С. 479–495.

References: 1. Tulai O. I. *Finansovyi potentsial derzhavy u stymuliuvanni staloho liudskoho rozvytku* [The Financial Potential of the State in Promoting Sustainable Human Development] / O. I. Tulai // Aktualni problemy ekonomiky. – 2015. – No. 2 (164). – P. 79–86. 2. *Metodyka vymiriuvannia liudskoho rozvytku : Nakaz Prezydii NAN Ukrainy ta kolehii Derzhkomstatu Ukrainy No. 76/182 vid 14.03/05.04.2001 r.; Metodyka rozrakhunku intehralnykh rehionalnykh indeksiv ekonomichnoho rozvytku : Nakaz Derzhkomstatu No. 114 vid 15.04.2003 r.* [Electronic resource]. – Access mode : http://uazakon.com/documents/date_1a/pg_ibcnog/. 3. *Ukraina: na shliakhu do sotsialnoho zaluchennia : Natsionalna dopovid pro liudskyy rozvytok* [Ukraine: Towards Social Inclusion. National Report on Human Development] / Za red. E. M. Libanovoi. – K. : Instytut demohrafii ta sotsialnykh doslidzhen NAN Ukrainy, 2011. – 124 p. 4. Kozarezenko L. V. *Derzhavne rehuliuivannia rozvytku liudskoho potentsialu v konteksti polityky pidvyshchennia yakosti zhyttia naseleння* [State Regulation of Human Potential Development in Terms of Improvement of Life Quality] / L. V. Kozarezenko // Ekonomika rozvytku. – 2014. – No. 1 (69). – P. 55–63. 5. Working Definition of Social Integration, Social Inclusion and Social Cohesion // Department of Economic and Social Affairs (DESA) – Economic and Social Council (ECOSOC) [Electronic resource]. – Access mode : <http://social.un.org/index/Disability.aspx>. 6. Joint Report by the Commission and the Council Social Inclusion // European Commission, Council of the European Union, Council (Employment, Social Policy, Health and Consumer Affairs). – 2004. – 216 p. [Electronic resource]. – Access mode : http://ec.europa.eu/employment_social/soc-prot/soc-incl/joint_rep_en.htm. 7. Definition of Socially Inclusive [Electronic resource]. – Access mode : http://www.ehow.com/about_5480210_definition-socially-inclusive.html. 8. Reaching a Consensus on the Definition of Social Inclusion MAPS (Multidimensional Assessment of Providers and Systems) // Ontario, Canada [Electronic resource]. – Access mode : <http://mapsresearch.ca/>. 9. Libanova E. M. *Humanizm, suspilna intehratsiia ta sotsialnyi rozvytok* [Humanism, Social Integration and Social Development] // Demohrafiia ta sotsialna ekonomika : naukovo-ekonomichnyi ta suspilno-politychnyi zhurnal. – 2010. – No. 2 (14). – P. 3–15. 10. Regionalnyy otchet o chelovecheskom razvitii za 2011 g. : prezentatsiya [Electronic resource]. – Bratislava : Programma razvitiya OON. Regionalnoe byuro po Yevrope i SNG. – 2011. – 39 slydov [Electronic resource]. – Access mode : www.undp.org.ua/.../ua_28803RUS_Balazs_RHDR_Oxford_presentation;www.myshared.ru/slide/141334. 11. Combating Poverty and Inequality: Structural Change, Social Policy and Politics // United Nations Research Institute for Social Development (UNRISD). – 2010 [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.unrisd.org>. 12. Bondar N. O. *Osoblyvosti suchasnoi systemy sotsialnoho zakhystu naseleння Ukrainy* [Features Modern Social Protection System in Ukraine] / N. O. Bondar, Yu. Yu. Didenko // Hlobalni ta lokalni problemy sotsialno-ekonomichnoho rozvytku Ukrainy : kolektyvna monohrafiia. – Kh. : KhNU imeni V. N. Karazina. – 2013. – 500 p. – P. 479–495.

Інформація про автора

Бондар Наталія Олександрівна – старший викладач кафедри фінансів і кредиту Національного аерокосмічного університету імені М. Є. Жуковського «ХАІ» (вул. Чкалова, 17, м. Харків, 61070, Україна, e-mail: pushi@list.ru).

Информация об авторе

Бондарь Наталия Александровна – старший преподаватель кафедры финансов и кредита Национального аэрокосмического университета имени Н. Е. Жуковского «ХАИ» (ул. Чкалова, 17, г. Харьков, 61070, Украина, e-mail: pushi@list.ru).

Information about the author

N. Bondar – Senior Instructor, Department of Finance and Credit, National Aerospace University named after N. Ye. Zhukovskiy «KhAI» (Chkalova vul., 17, Kharkiv, Ukraine, 61070, e-mail: pushi@list.ru).

Стаття надійшла до ред.
18.05.2015 р.

JEL Classification: A13, J21

УДК 364.048.6

ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ СПРИЯННЯ ЗАЙНЯТОСТІ ОСІБ ІЗ ОБМЕЖЕНИМИ ФІЗИЧНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ

Заярнюк О. В.

Анотація. Досліджено теоретико-прикладні аспекти управління зайнятістю осіб із обмеженими фізичними можливостями. Розглянуто питання сприяння зайнятості осіб із обмеженими фізичними можливостями через призму соціально-економічних відносин, пов'язаних із забезпеченням робочими місцями тієї частини економічно активного населення, що має певні особливості у трудовому потенціалі, та виділено на цій основі макро-, мікроекономічні й індивідуальні чинники впливу на зайнятість осіб із обмеженими фізичними можливостями. На основі застосування системного підходу конкретизовано потреби осіб із обмеженими фізичними можливостями, що дозволило виділити економічні, соціально-психологічні, професійні та адаптаційні стимули зайнятості особи з обмеженими фізичними можливостями як теоретико-методологічне підґрунтя удосконалення механізму управління їх зайнятістю.

Ключові слова: особи з обмеженими фізичними можливостями, зайнятість, чинники впливу, потреби, стимули.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ СОДЕЙСТВИЯ ЗАНЯТОСТИ ЛИЦ С ОГРАНИЧЕННЫМИ ФИЗИЧЕСКИМИ ВОЗМОЖНОСТЯМИ

Заярнюк А. В.

Аннотация. Исследованы теоретико-прикладные аспекты управления занятостью лиц с ограниченными физическими возможностями. Рассмотрен вопрос содействия занятости лиц с ограниченными физическими возможностями через призму социально-экономических отношений, связанных с обеспечением рабочими местами той части экономически активного населения, которая имеет определенные особенности в трудовом потенциале, и выделены на этой основе макро-, микроэкономические и индивидуальные факторы влияния на занятость лиц с ограниченными физическими возможностями. На основе применения системного подхода конкретизированы потребности лиц с ограниченными физическими возможностями, что позволило выделить экономические, социально-психологические, профессиональные и адаптационные стимулы занятости лиц с ограниченными физическими возможностями как теоретико-методологическое основание усовершенствования механизма управления их занятостью.

Ключевые слова: лица с ограниченными физическими возможностями, занятость, факторы влияния, потребности, стимулы.

THEORETICAL ISSUES OF PROMOTING THE EMPLOYMENT OF PEOPLE WITH DISABILITIES

O. Zaiarniuk

Abstract. *Theoretical and applied aspects of managing the employment of disable people have been considered. The issue of promoting the employment of disable people through the prism of social and economic relations associated with providing jobs for the part of the economically active population that has certain peculiarities in the employment potential has been considered, and on this basis the macro-, micro-economic and individual factors influencing the employment of people with disabilities have been identified. Using the systematic approach there have been specified the needs of people with disabilities, which made it possible to allocate the economic, social, psychological, professional and adaptive incentives for employment of such people as a theoretical and methodological basis to improve the mechanism for management of their employment.*

Keywords: *people with disabilities, employment, influence factors, needs, incentives.*

Інтеграція осіб із обмеженими фізичними можливостями (далі – ООФМ) до сфери зайнятості є важливим державним завданням в Україні. Актуальність цієї теми обумовлена тим, що потенціал таких громадян, перш за все інтелектуальний, дотепер залишається майже не задіяним в економіці України.

Так, незважаючи на наявність гарантованих прав, законодавче забезпечення працевлаштування інвалідів, нині в Україні охоплені трудовою діяльністю 26 % (або кожний четвертий) від загальної кількості осіб із інвалідністю (включаючи інвалідів пенсійного віку), або 36 % (або кожний третій) від кількості інвалідів працездатного віку (жінки з 18 до 55 р., чоловіки – з 18 до 60 р.). При цьому із загальної кількості працюючих інвалідів 69 % працевлаштованих є інвалідами 3 групи, 27 % – інвалідами 2 групи та 2,9 % – інваліди 1 групи.

Таким чином, на сьогодні майже 74 % від загальної кількості інвалідів, більшість із яких є інвалідам 1 та 2 групи, не охоплені трудовою діяльністю [1].

Конвенцією про права інвалідів визнається право інвалідів на освіту. З економічної точки зору наявність освіти суттєво підвищує шанси на працевлаштування осіб із інвалідністю, сприяє розвитку їх людського капіталу, покращенню економічного розвитку особистості, її сім'ї і держави. Водночас статистика свідчить, що чисельність осіб із інвалідністю серед студентів вищих навчальних закладів України на початку 2014–2015 навчального року зменшилася порівняно з попереднім роком на 19 % [2, с. 91], хоча рівень інвалідності серед населення зріс.

Акцентуємо увагу, що в умовах становлення інституту соціальної відповідальності та забезпечення соціального залучення уразливих громадян суспільства, соціалізації ринку праці, гуманізації соціально-трудових відносин для подолання пасивно-утриманських життєвих і трудових орієнтацій інвалідів виправданим є використання стосовно них терміна „особи з обмеженими фізичними можливостями (ООФМ)», з наголосом на тому, що вони є повноцінними членами суспільства, які, проте, мають певні особливі потреби і обмеження, в тому числі і стосовно зайнятості.

Слід зазначити, що проблемам професійної реабілітації, навчання та зайнятості присвятили свої праці такі українські вчені, як С. І. Богданов [1], К. П. Бондарчук [2], І. С. Верховод [3], Г. В. Гаврюшенко [4; 5], С. В. Мельник [5], Т. М. Кір'ян [3; 6], Л. Г. Колешня [7], О. Й. Лесько [8], І. М. Терюханова [9] та ін. Теоретико-методологічні дослідження різних аспектів праці, зайнятості, оцінювання трудового потенціалу, мотивації, стимулювання трудової активності висвітлено у працях А. М. Колода [10], Е. М. Лібанової [11], В. М. Новікова [12], М. В. Семикіної [13], Г. М. Захарчин [14], О. В. Толстікової [15] та ін.

У більшості робіт із проблем інвалідності широко розглядаються інституційні основи соціальної інтеграції людей із обмеженими можливостями в усі сфери життя суспільства, питання антидискримінаційного законодавства, захисту прав інвалідів у сфері праці. Водночас високі показники безробіття серед інвалідів, які виділяються як на тлі загального безробіття в Україні, так порівняно з часткою зайнятих інвалідів в інших країнах світу, свідчать про не вирішеність проблем зайнятості осіб із обмеженими фізичними можливостями.

Потребують удосконалення форми і методи регулювання регіонального ринку праці інвалідів, методичні підходи до оцінювання їх трудових потреб, аналіз мотивації до зайнятості.

Актуальність зазначених вище проблем, їх теоретична та практична значущість, недостатня розробленість в економічній літературі обумовили постановку проблеми, мети і завдань цього дослідження.

Метою роботи є вивчення теоретичних питань сприяння зайнятості осіб із обмеженими фізичними можливостями та пошук важелів підвищення рівня їх трудової активності.

Досягнення продуктивної зайнятості населення як фундаменту і водночас одного з найважливіших показників соціальної орієнтованості сучасного ринкового господарства можливе за умови гармонійної взаємодії

двох компонент системи регулювання зайнятості – об'єктивної та суб'єктивної. Об'єктивну підсистему складають принципи й заходи державного регулювання зайнятості, що покликані: по-перше, забезпечувати громадянам рівні права на вибір виду діяльності та фаху, на професійну підготовку і вільний вибір місця роботи (з урахуванням попиту на професії та рівня кваліфікації претендентів); по-друге, забезпечувати високий і стабільний рівень зайнятості, сприяти вдосконаленню її структури, а також оптимальному функціонуванню ринку праці; по-третє, гарантувати захист суб'єктів на ринку праці з пріоритетною увагою до захисту безробітних.

Суб'єктивну підсистему регулювання зайнятості формують внутрішні характеристики населення, що виступають як рушійні сили його поведінки у сфері праці. Йдеться, насамперед, про мотиваційні механізми зайнятості. В основі реакцій, які визначають поведінку людей у сфері зайнятості, лежать численні спонукальні причини (фактори). Чинники, що впливають на рівень зайнятості осіб із обмеженими фізичними можливостями, на наш погляд, можна класифікувати на макроекономічні, мікроекономічні та індивідуальні (рис. 1).

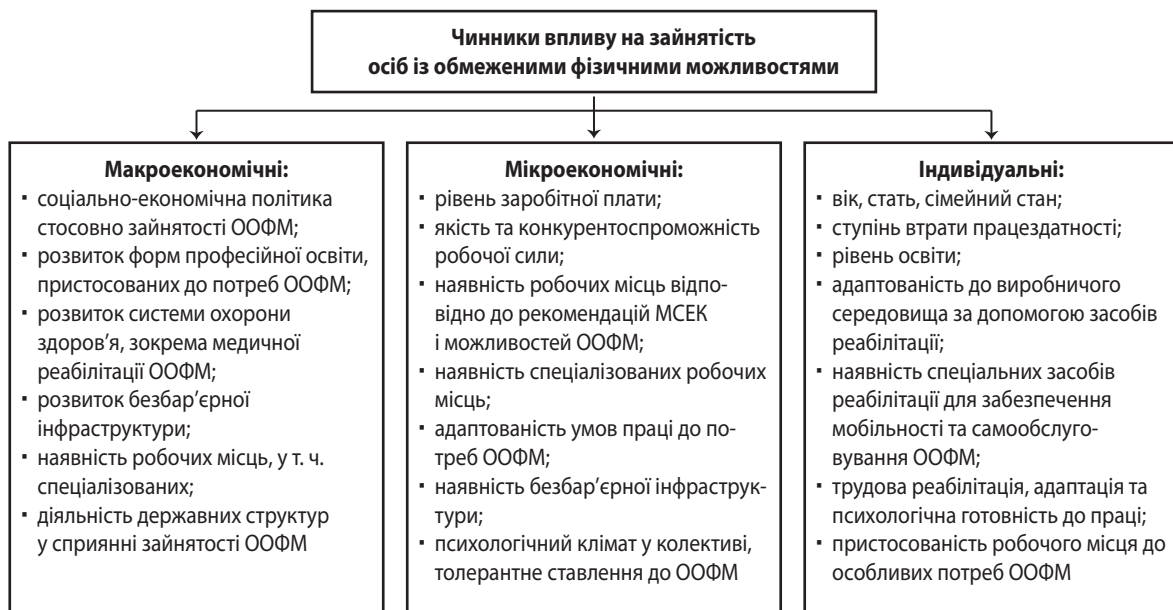

Рис. 1. Чинники впливу на зайнятість осіб із обмеженими фізичними можливостями

Під час дослідження мотивації зайнятості об'єктом виступає поведінка людей, яка диктується їх потребами в матеріальних і духовних благах і можливостями їх задоволення через участь у суспільно корисній діяльності.

Мотиваційну поведінку людей у сфері зайнятості можна визначити як спостережуваний прояв їх різних реакцій на можливості реалізації особистих здібностей, матеріальних потреб, духовних запитів та досягнення добробуту, а також задоволення їх інтересів як представників певних соціальних груп, організаційних структур [16, с. 35].

У дослідженнях питань зайнятості осіб із обмеженими фізичними можливостями особливу роль відіграє аналіз специфіки їх мотиваційних установок щодо реалізації трудового потенціалу. Беручи до уваги, що мотивація – це сукупність рушійних сил (внутрішніх та зовнішніх), які спонукають людину до виконання певних (свідомих і несвідомих) дій, вчинків, то мотивація зайнятості – це сукупність внутрішніх та зовнішніх мотивів поведінки людей на ринку праці під час вибору місця роботи та у сфері професійного самовизначення.

Спираючись на підходи відомого вітчизняного вченого А. М. Колота до характеристики структури мотивації у сфері праці конкретних людей [10, с. 63] і враховуючи особливості мотиваційної поведінки осіб із обмеженими фізичними можливостями, їх трудові потреби, на наш погляд, можна класифікувати на економічні, соціально-психологічні, професійні та адаптаційні (рис. 2).

Задоволення відповідних потреб працівника у тісному зв'язку з результатами праці (наприклад, адекватне матеріальне заохочення трудової активності працівника з обмеженими фізичними можливостями) сприятиме закріпленню ціннісних орієнтацій на активізацію трудової зайнятості. І навпаки, відсутність безбар'єрної інфраструктури (пандусів, ліфтів), непристосованість вулично-шляхової, пішохідної та велосипедної мережі, незабезпечення доступності, зручності та безпечності перевезення засобами громадського транспорту, тобто неадаптованість зовнішнього середовища до потреб ООФМ гальмуватиме прагнення її до

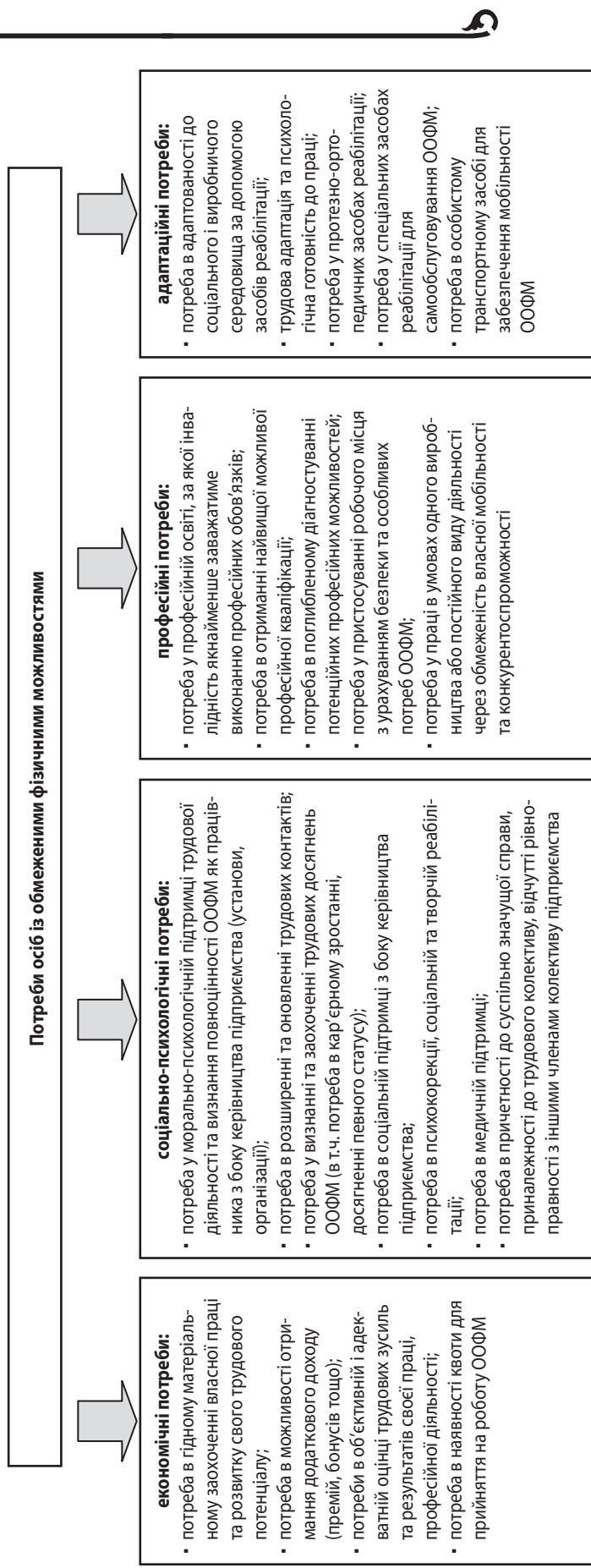

Рис. 2. Класифікація потреб осіб із обмеженими фізичними можливостями

зайнятості. Так само, відсутність винагороди за трудові досягнення, відсутність соціальної підтримки з боку керівництва підприємства будуть слугувати «антистимулом» [13, с. 47] і знизять мотивацію працівника з обмеженими фізичними можливостями до зайнятості.

Урахування особливостей потреб ООФМ дає змогу систематизувати відповідні чинники сприятливого та несприятливого впливу на їх зайнятість.

Так, залежно від типу потреб можна виокремити стимули економічного характеру, що пов'язані з потребами в одержанні гідної заробітної плати, потребами в забезпеченні можливостей зростання заробітної плати протягом усього періоду трудової діяльності; соціально-психологічні стимули, у свою чергу, пов'язані зі створенням для працівників із обмеженими фізичними можливостями сприятливих та безпечних умов праці, організації зручного режиму праці (таких як неповний робочий день або тиждень, надомна праця, дистанційна зайнятість тощо).

Професійні стимули спонукають ООФМ до зайнятості через задоволення потреби у професійній освіті, організації умов для праці у стабільних виробничих та економічних умовах, в умовах одного виробництва або постійного виду діяльності. Адаптаційні стимули пов'язані з адаптованістю ООФМ до соціального і виробничого середовища, наявністю високої трудової мотивації, психологічною готовністю до праці.

На наш погляд, фактори позитивного і негативного впливу на формування стимулів до зайнятості осіб із обмеженими фізичними можливостями можна класифікувати на економічні, соціально-психологічні, професійні та адаптаційні (табл. 1).

Таблиця 1

Фактори впливу на формування стимулів до зайнятості осіб із обмеженими фізичними можливостями

Класифікація стимулів	Фактори позитивного впливу	Фактори негативного впливу
Економічні	Високий рівень заробітної плати, можливість отримання додаткового доходу (премій, бонусів, доплат), недостатній розмір допомоги за інвалідністю	Низький рівень оплати праці, недостатній розмір допомоги за інвалідністю, щоб підтримувати гідний життєвий рівень
Соціально-психологічні	Сприятливі та безпечні умови праці без ризику загострення захворювання, зручний режим праці (неповний робочий день або тиждень, надомна праця, дистанційна зайнятість тощо), бажання причетності до справ підприємства, прагнення трудових успіхів для спростування стереотипу неповноцінності ООФМ; сприятливий, толерантний соціально-психологічний клімат у колективі	Несприятливі та небезпечні умови праці (фізично важка праця, праця, невідповідна можливостям здоров'я), незручний режим праці, непрестижна робота, неможливість взяти участь в управлінні підприємством; несприятливий соціально-психологічний клімат у колективі, в якому акцентується увага на вади осіб із обмеженими фізичними можливостями
Професійні	Наявність професійної освіти з урахуванням нозології інвалідності, наявність закінченого курсу професійної реабілітації, праця у стабільних виробничих та економічних умовах, в умовах одного виробництва або постійного виду діяльності через обмежену мобільність	Відсутність освіти, наявність незатребуваної освіти, втрата кваліфікації через тривалу незатребуваність, відсутність можливості використання наявної кваліфікації внаслідок хвороби, відсутність трудового досвіду, мінливість виробничих умов, довготривала соціальна ізоляція
Адаптаційні	Адапованість ООФМ до соціального і виробничого середовища, адаптованість робочого місця до особливих потреб ООФМ, наявність високої трудової мотивації, психологічна готовність до праці, трудова адаптація, наявність рекомендацій для виконання відповідного виду діяльності	Дезадапованість ООФМ до соціального і виробничого середовища внаслідок хвороби, невідповідність робочого місця особливим потребам ООФМ, стан психічної напруженості, відсутність трудової адаптації, наявність трудових обмежень, необхідність постійного чи перманентного лікування

Максимальне скорочення дії факторів негативного впливу на формування стимулів до зайнятості осіб із обмеженими фізичними можливостями створює підстави для формування сприятливого середовища для реалізації їх трудового потенціалу. Отже, виникає необхідність удосконалення інструментів організаційно-економічного механізму сприяння зайнятості осіб із обмеженими фізичними можливостями.

Для сучасного етапу соціально-економічного розвитку України характерна висока частка інвалідів – 6,29 % від загальної чисельності населення, при цьому щороку інвалідність в Україні отримують понад 200 тис. осіб, з яких більше 80,0 % перебувають у працездатному віці; частка працюючих інвалідів залишається низькою – 13,0–15,0 % від їх загальної чисельності. За таких умов є всі підстави стверджувати, що ситуація в політиці зайнятості відносно осіб цієї категорії є кризовою.

В Україні назріла необхідність пошуку досконаліших форм сприяння зайнятості ООФМ, активного залучення їх до суспільно корисної трудової діяльності, розвитку їх трудового потенціалу відповідно до досягнень соціального і науково-технологічного прогресу.

Отже, управління зайнятстю осіб із обмеженими фізичними можливостями набуває надзвичайно важливого значення на сучасному етапі розвитку нашого суспільства, оскільки наявна система соціального захисту ООФМ, яка базується на виплаті пенсій і допомог, не відповідає ані потребам ООФМ, ані нормам соціальної держави, що сповідує гуманістичні принципи і виключає будь-які форми дискримінації, в тому числі й «виключення» ООФМ зі сфери зайнятості.

Досвід сприяння зайнятості осіб із обмеженими фізичними можливостями в розвинених ринкових системах свідчить про те, що інтеграція цих громадян до сфери трудової діяльності на сьогодні є одним із пріоритетних завдань соціальної політики.

Поширення тенденції до сприяння зайнятості осіб із обмеженими фізичними можливостями, з одного боку, як складової соціальної політики держави, а з іншого – як економічно доцільного процесу, що має певний ефект завдяки зменшенню витрат на допомогу з інвалідності та, відповідно, зменшенню масштабів бідності серед цієї категорії громадян, свідчить про позитивний результат такої державної політики. Так, за статистикою, в Австралії рівень економічної активності серед чоловіків із інвалідністю складає майже 60 %, жінок – 46 %, у Великій Британії – 50 %, у Німеччині – рівень економічної активності серед людей із тяжкою формою інвалідності – 38 %. У Швеції рівень економічної активності серед осіб з інвалідністю складає 68 %. В Італії 55 % інвалідів працездатного віку працюють [6, с. 55].

У Франції право інвалідів на працю законодавчо закріплено в 2005 р. Відтоді всі підприємства, на яких працюють понад 20 службовців, повинні приймати на роботу не менше 6 % людей з обмеженими фізичними можливостями. Таких підприємств нині у Франції налічується 120 тисяч [19, с. 14].

Законодавчі акти, які стосуються соціального захисту інвалідів у Франції, покликані забезпечити права інвалідів на працю шляхом інтеграції в суспільство і адаптацію до трудової діяльності за допомогою професійної реабілітації, включаючи професійну підготовку, а також створення спеціалізованих робочих місць, надання технічних засобів реабілітації, вільного доступу до житлових і громадських споруд [19, с. 14].

Залежно від практики реабілітаційних заходів, що склалися у країні, вони виконуються профільними або комплексними реабілітаційними установами, що перебувають у підпорядкуванні служби зайнятості, як, наприклад, у Фінляндії, Канаді, Англії, Німеччині, Австралії – частина програм знаходиться у віданні Департаменту соціального забезпечення, інша, спеціалізована програма професійної підготовки інвалідів, проводиться структурами Департаменту з працевлаштування і у справах молоді [4; 12; 17; 18].

Аналіз наукових джерел засвідчує, що сприяння зайнятості осіб із обмеженими фізичними можливостями за кордоном базується на комплексному використанні економічних та організаційних інструментів впливу на роботодавців, самих ООФМ, а також створення та розвитку відповідного інституціонального середовища.

Серед численних напрямків сприяння зайнятості осіб із обмеженими фізичними можливостями у країнах із розвинутою ринковою економікою особлива увага надається професійній орієнтації, професійній підготовці, відновленню трудових і соціальних навичок ООФМ, сприянню працевлаштування, створенню спеціалізованих робочих місць, введенню пільгової фінансово-кредитної політики для стимулювання роботодавців, які використовують працю ООФМ, субсидуванню зайнятості ООФМ, квотуванню робочих місць, вдосконаленню законодавства.

Вважаємо за доцільне запровадження в Україні такого елементу зарубіжного досвіду, як надання роботодавцю гарантованої державної субсидії у розмірі частини оплати праці ООФМ під час проведення їх реабілітації за неповне використання робочого часу таких працівників.

З нашої точки зору, для підвищення конкурентоспроможності робочої сили ООФМ варто стимулювати роботодавців до надання особам з обмеженими фізичними можливостями пріоритетного права на професійне навчання, що також сприятиме і підвищенню конкурентоспроможності підприємства.

Незаперечним сьогодні є першорядне значення вищої освіти в суспільстві. З нашої точки зору, особливою мірою це стосується осіб із обмеженими фізичними можливостями. Як підкреслює Парфьонова Л. Г., «сьогодні в суспільстві знань інтелектуальний капітал найбільш ефективно формується в рамках системи вищої освіти, яка забезпечує необхідну соціалізацію індивіда» [22]. Таким чином, наявність вищої освіти суттєво допомагає ООФМ знайти своє місце в соціальному просторі, пристосуватись до потреб ринку праці, задовольнити власні потреби у самовизначенні.

Спираючись на вивчення зарубіжного досвіду залучення до сфери зайнятості осіб з обмеженими фізичними можливостями, пропонуємо змінити підходи до квотування робочих місць для ООФМ, запровадивши варіювання відсоткового розміру квоти залежно від потреб ринку праці, а також форми власності та розмірів підприємства. При цьому для державних підприємств розмір квоти, з нашої точки зору, має бути більшим,

ніж для підприємств інших форм власності, оскільки саме держава найбільше зацікавлена в тому, щоб зменшити рівень безробіття серед громадян із обмеженими фізичними можливостями.

Державна підтримка також необхідна і в сприянні розвитку підприємств з виготовлення протезів, ортезів, технічних засобів реабілітації, створенні і розвитку Державної служби реабілітації ООФМ. Актуальність цього питання нині ще більше загострилася у зв'язку з руйнівними наслідками бойових дій на Сході України.

Поряд із розповсюдженими в господарській практиці українських роботодавців таких гнучких форм організації праці ООФМ, як скорочений робочий день або тиждень, доцільним є, на нашу думку, впровадження моделі рахунків робочого часу. Рахунки робочого часу можуть бути застосовані до ООФМ, які за станом здоров'я потребують додаткових перерв для відпочинку, прийому ліків чи їжі, наприклад, працівників, хворих на цукровий діабет. При цьому ООФМ матиме можливість самостійно приймати рішення про тривалість і розподіл робочого часу протягом певних годин доби. Крім того, така модель дозволить розширити можливість варіювати межі цілоденного, тижневого і місячного робочого часу, що надасть переваги і збалансує інтереси і роботодавця, і працівника.

Отже, залучення осіб із обмеженими фізичними можливостями до сфери зайнятості має важливе значення, яке виражається у формуванні резерву робочої сили в умовах депопуляції населення, зниженні рівня бідності та соціальної напруженості, зменшення видатків бюджету на додаткову підтримку безробітних інвалідів, можливості ефективного використання наявних трудових ресурсів. Автором виділено макро-, мікроекономічні та індивідуальні чинники впливу на зайнятість осіб із обмеженими фізичними можливостями, конкретизовано потреби осіб із обмеженими фізичними можливостями, виокремлено економічні, соціально-психологічні, професійні та адаптаційні стимули зайнятості осіб із обмеженими фізичними можливостями, що є теоретико-методологічним підґрунтям розробки механізму сприяння їх зайнятості. У подальшому, орієнтуючись на такий підхід і досліджуючи можливості застосування елементів зарубіжного досвіду в господарській практиці в Україні, автором буде досліджено питання удосконалення механізму сприяння зайнятості осіб із обмеженими фізичними можливостями.

Література: 1. Рішення виїзного засідання Комітету на тему: «Право осіб з інвалідністю на працю: стан реалізації та перспективи» (26-28 вересня 2013 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://komviti.rada.gov.ua/komviti/control/uk/publish/article?art_id=48534&cat_id=45351. 2. Соціальний захист населення України : стат. зб. / Державна служба статистики України. – Київ, 2015. – 124 с. 3. Богданов С. Соціальний захист інвалідів. Український та польський досвід / С. Богданов ; відп. ред. О. Палій. – Київ : Основи, 2002. – 93 с. 4. Бондарчук К. Профорієнтація як складова відтворення людського потенціалу в Україні / К. Бондарчук // Україна: аспекти праці. – 2007. – № 7. – С. 26–34. 5. Кір'ян Т. Системно-концептуальний підхід щодо соціально-професійної реабілітації інвалідів / Т. Кір'ян, І. Верховод // Україна: аспекти праці. – 2007. – № 2. – С. 3–10. 6. Гаврюшенко Г. Працевлаштування осіб з обмеженими фізичними можливостями: світовий досвід та пропозиції щодо його запровадження в Україні / Г. Гаврюшенко // Соціальний захист. – 2005. – № 11. – С. 27–28. 7. Мельник С. Законодавчо-нормативне забезпечення державної соціальної політики щодо інвалідів / С. Мельник, Г. Гаврюшенко // Україна: аспекти праці. – 2010. – № 6. – С. 16–20. 8. Кір'ян Т. М. Організація професійної реабілітації та зайнятості інвалідів / Т. М. Кір'ян // Забезпечення прав інвалідів – важлива умова їх інтеграції в сферу праці : мат. Міжнар. семінару (26–27 травня 2008 р., м. Євпаторія, АР Крим). – Київ : Соцінформ, 2008. – С. 54–57. 9. Колешня Л. Інтеграція людей з інвалідністю у сферу праці: перспективи і напрями / Л. Колешня, В. Пасічник // Україна: аспекти праці. – 2009. – № 7. – С. 20–24. 10. Лесько О. Й. Зайнятість та професійна реабілітація осіб з обмеженими фізичними можливостями (методологія, проблеми, шляхи вирішення) : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.09.01 / Лесько Олександр Йосипович. – Київ, 2003. – 16 с. 11. Терюханова І. Стимулювання роботодавців до працевлаштування інвалідів: зарубіжний досвід та вітчизняна практика / І. Терюханова, Н. Ступліна, О. Терещук // Соціальний захист. – 2008. – № 11. – С. 16–17. 12. Колот А. М. Мотивація персоналу / А. М. Колот. – Київ : КНЕУ, 2002. – 337 с. 13. Лібанова Е. Ринок праці та соціальний захист / Е. Лібанова, О. Палій. – Київ : Основи, 2004. – 491 с. 14. Соціальні трансформації: міжнародний і вітчизняний досвід : монографія / В. М. Новіков, Н. П. Сітнікова, Л. А. Мусіна, та ін. ; за ред. В. М. Новікова. – НАН України : Ін-т економіки НАНУ, 2003. – 253 с. 15. Семикіна М. В. Інноваційна праця в конкурентному середовищі: загальна методологія, мотиваційні основи регулювання : монографія / М. В. Семикіна, Л. А. Коваль. – Кіровоград : Степ, 2002. – 212 с. 16. Halyna M. Zakharchyn. Humanization of work as a factor of employees' motivation / Halyna M. Zakharchyn, Nadiya P. Lyubomudrowa // Актуальні проблеми економіки. – 2014. – № 7. – С. 343–349. 17. Толстікова О. В. Оцінка та мотивація трудової поведінки працівників промислових підприємств / О. В. Толстікова // Управління розвитком : зб. наук. ст. – Харків : Вид-во ХНЕУ, 2006. – № 7. – С. 66–69. 18. Сладкевич В. П. Мотивационный менеджмент : курс лекций / В. П. Сладкевич. – Київ : МАУП, 2001. – 168 с. 19. Некипелов Д. С. Этнические меньшинства и инвалиды на рынке труда: зарубежный опыт / Д. С. Некипелов // Труд за рубежом. – 1998. – № 1 (37). – С. 61–74. 20. Цыганов М. Е. Интеграция инвалидов в сферу занятости: опыт стран Евросоюза / М. Е. Цыганов // Труд за рубежом. – 2003. – № 4. – С. 28–56. 21. Соціальна інтеграція – через зайнятість // Людина і праця. – 2009. – № 5. – С. 14. 22. Парфьонова Л. Г. Місце та роль системи вищої освіти у сучасному суспільстві / Л. Г. Парфьонова // Економіка розвитку. – 2012. – № 3 (63). – С. 91–96.

References: 1. Rishennia vyiznoho zasidannia Komitetu na temu: "Pravo osib z invalidnistiu na pratsiu: stan realizatsii ta perspektyvy" (26–28 veresnia 2013 r.) [Electronic resource]. – Access mode : <http://komviti.rada.gov.ua/komviti/control/uk/publish/>

article?art_id=48534&cat_id=45351. 2. Sotsialnyi zakhyst naselennia Ukrainy : stat. zb. / Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. – K., 2015. – 124 p. 3. Bohdanov S. Sotsialnyi zakhyst invalidiv. Ukrainyskyi ta polskyi dosvid / S. Bohdanov ; vidp. red. O. Palii. – K. : Osnovy, 2002. – 93 p. 4. Bondarchuk K. *Proforiientatsiia yak skladova vidtvorennia liudskoho potentsialu v Ukraini* [Career Guidance as a Part of Reproduction of the Human Potential in Ukraine] / K. Bondarchuk // Ukraina: aspekty pratsi. – 2007. – No. 7. – P. 26–34. 5. Kirian T. *Systemno-kontseptualnyi pidkhid schodo sotsialno-profesiinoi rehabilitatsii invalidiv* [System-conceptual Approach to Social and Professional Rehabilitation of the Disabled] / T. Kirian, I. Verkhovod // Ukraina: aspekty pratsi. – 2007. – No. 2. – P. 3–10. 6. Havriushenko H. *Pratsevlashtuvannia osib z obmezhenymy fizychnymy mozhlyvostiamy: svitovyi dosvid ta propozyzii schodo yoho zaprovadzhenia v Ukraini* [Employment of People with Disabilities: Global Experience and Proposals for its Implementation in Ukraine] / H. Havriushenko // Sotsialnyi zakhyst. – 2005. – No. 11. – P. 27–28. 7. Melnyk S. *Zakonodavcho-normatyvne zabezpechennia derzhavnoi sotsialnoi polityky schodo invalidiv* [Legislative and Regulatory Support of State Social Policy for the Disabled] / S. Melnyk, H. Havriushenko // Ukraina: aspekty pratsi. – 2010. – No. 6. – P. 16–20. 8. Kirian T. M. Orhanizatsiia profesiinoi rehabilitatsii ta zainiatosti invalidiv / T. M. Kirian // Zabezpechennia prav invalidiv – vazhlyva umova yikh intehratsii v sferu pratsi : materialy Mizhnarodnoho seminaru (26–27 travnia 2008 r., m. Yevpatoriia, AR Krym). – K. : Sotsinform, 2008. – P. 54–57. 9. Koliashnia L. *Intehratsiia liudei z invalidnistiu u sferu pratsi: perspektyvy i napriamy* [Integration of Persons with Disabilities in the World of Work: Prospects and Trends] / L. Koliashnia, V. Pasichnyk // Ukraina: aspekty pratsi. – 2009. – No. 7. – P. 20–24. 10. Lesko O. Y. Zainiatist ta profesina rehabilitatsiia osib z obmezhenymy fizychnymy mozhlyvostiamy (metodolohiia, problemy, shliakhy vyrishennia) : avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk : 08.09.01 / O. Y. Lesko. – K., 2003. – 16 p. 11. Teriukhanova I. *Stymuliuвання robotodavtsiv do pratsevlashtuvannia invalidiv: zarubizhnyi dosvid ta vitchyzniana praktyka* [Encouraging Employers to Hire Disabled: International Experience and Domestic Practice] / I. Teriukhanova, N. Stulpinas, O. Tereschuk // Sotsialnyi zakhyst. – 2008. – No. 11. – P. 16–17. 12. Kolot A. M. Motyvatsiia personalu / A. M. Kolot. – K. : KNEU, 2002. – 337 p. 13. Libanova E. Rynok pratsi ta sotsialnyi zakhyst / E. Libanova, O. Palii. – K. : Osnovy, 2004. – 491 p. 14. *Sotsialni transformatsii: mizhnarodnyi i vitchyzniani dosvid : monohrafiia* [Social Transformation: International and Domestic Experience: monograph] / V. M. Novikov, N. P. Sitnikova, L. A. Musina et al. – K. : NAN Ukrainy ; In-t ekonomiky NANU, 2003. – 253 p. 15. Semykina M. V. *Innovatsiina pratsia v konkurentnomu seredovyshchi: zahalna metodolohiia, motyvatsiini osnovy rehuliuвання* [Innovative Work in a Competitive Environment, General Methodology, Motivational Bases of Regulation: monograph] / M. V. Semykina, L. A. Koval. – Kirovohrad : Step, 2002. – 212 p. 16. Zakharchyn H. Humanization of Work as a Factor of Employees' Motivation / H. M. Zakharchyn, N. P. Lyubomudrowa // Aktualni problemy ekonomiky. – 2014. – No. 7. – P. 343–349. 17. Tolstikova O. V. *Otsinka ta motyvatsiia trudovoi povedinky pratsivnykiv promyslovykh pidpriemstv* [Evaluation and Motivation of Labor Behavior of Employees of Industrial Enterprises] / O. V. Tolstikova // Upravlinnia rozvytkom. – 2006. – No. 7. – P. 66–69. 18. Sladkevich V. P. Motivatsionny menedzhment : kurs lektsiy / V. P. Sladkevich. – K. : MAUP, 2001. – 168 p. 19. Nekipelov D. S. *Etnicheskie menshinstva i invalidy na rynku truda: zarubizhnyi opyt* [Ethnic Minorities and People with Disabilities in the Labor Market: International Experience] / D. S. Nekipelov // Trud za rubezhom. – 1998. – No. 1 (37). – P. 61–74. 20. Tsyganov M. E. *Integraciya invalidov v sferu zanyatosti: opyt stran Evrosoyuza* [The Integration of Persons with Disabilities in Employment: the Experience of the European Union] / M. E. Tsyganov // Trud za rubezhom. – 2003. – No. 4. – P. 28–56. 21. Sotsialna intehratsiia – cherez zainiatist // Liudyna i pratsia. – 2009. – No. 5. – P. 14. 22. Parfonova L. H. *Mistse ta rol systemy vyshchoi osvity u suchasnomu suspilstvi* / L. H. Parfonova // Ekonomika rozvytku. – 2012. – No. 3 (63). – P. 91–96.

Інформація про автора

Заярнюк Олексій Васильович – канд. екон. наук, доцент кафедри економіки праці та менеджменту Кіровоградського національного технічного університету (пр. Університетський, 8, м. Кіровоград, 25006, Україна, e-mail: oleksiyzajarnuk@meta.ua).

Информация об авторе

Заярнюк Алексей Васильевич – канд. экон. наук, доцент кафедры экономики труда и менеджмента Кировоградского национального технического университета (пр. Университетский, 8, г. Кировоград, 25006, Украина, e-mail: oleksiyzajarnuk@meta.ua).

Information about the author

O. Zaiarniuk – Candidate of Sciences in Economics, Associate Professor of the Labor Economics and Management Department, Kirovohrad National Technical University (Universytetskyi pr., 8, Kirovohrad, 25006, Ukraine, e-mail: oleksiyzajarnuk@meta.ua).

Стаття надійшла до ред.
29.08.2015 р.

МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ОЦІНКИ ОСОБИСТОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПЕРСОНАЛУ

Кабанець І. А.

Анотація. Актуальність теми обумовлена зростанням ролі узгодженості мотиву діяльності з цілями спільної діяльності та підвищенням контролю особистої відповідальності за їх реалізацію у діяльності персоналу. Проаналізовано особливості формування та руху доданого продукту в робочому дні, визначено методику оцінювання особистої економічної відповідальності в діяльності персоналу. Методологічну основу дослідження складають теоретичні розробки провідних вітчизняних та зарубіжних учених у питаннях мотивації, відповідальності, логістики з використанням методів системного аналізу та математичного моделювання. За результатами цього дослідження зроблено висновок про те, що особиста відповідальність визначається не тільки юридичним визначенням статусу діяльності суб'єкта, а й економічними відносинами, які виникають під час спільної діяльності. Запропоновано підхід до виміру руху доданого продукту в умовних коштах з позначенням його як «personnel capital» та встановлено їх співвідношення з реальними коштами. Це дає можливість визначити методику оцінювання особистої економічної відповідальності за рух доданого продукту в спільній діяльності персоналу. Практична цінність цього підходу в тому, що він формує інформаційну базу для узгодження мотиву засобів їх реалізації при управлінні персоналом.

Ключові слова: відповідальність, міра, доданий продукт, еквівалент ціни доданого продукту.

МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ОЦЕНКИ ЛИЧНОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ПЕРСОНАЛА

Кабанець И. А.

Аннотация. Актуальность темы обусловлена ростом роли согласованности мотива деятельности с целями совместной деятельности и повышением контроля личной ответственности за их реализацию в деятельности персонала. Проанализированы особенности формирования и движения прибавочного продукта в рабочем дне, определена методика оценки личной экономической ответственности в деятельности персонала. Методологическую основу исследования составляют теоретические разработки ведущих отечественных и зарубежных ученых в вопросах мотивации, ответственности, логистики с использованием методов системного анализа и математического моделирования. По результатам этого исследования сделан вывод о том, что личная ответственность определяется не только юридическим определением статуса деятельности субъекта, но и экономическими отношениями, которые возникают во время совместной деятельности. Предложен подход к измерению движения прибавочного продукта в условных средствах с указанием его как «personnel capital», и установлено их соотношение с реальными средствами. Это дает возможность определить методику оценки личной экономической ответственности за движение прибавочного продукта в совместной деятельности персонала. Практическая ценность этого подхода в том, что он формирует информационную базу для согласования мотива средств их реализации при управлении персоналом.

Ключевые слова: ответственность, мера, прибавочный продукт, эквивалент цены прибавочного продукта.

METHODICAL BASES OF ESTIMATION OF THE PERSONAL ECONOMIC RESPONSIBILITY OF PERSONNEL

I. Kabanets

Abstract. The urgency of the topic is justified by an increasing role of alignment of the activity motivation with the objectives of the joint activity and increasing the monitoring of personal responsibility for their implementation in the staff activity. The features of formation and movement of the surplus product during the working day have been analyzed, a method for estimation of personal economic responsibility in the staff activity has been determined. The methodological basis of the study comprises theoretical developments of leading domestic and foreign scientists in matters of motivation, responsibility, logistics using the

methods of system analysis and mathematical modeling. According to the results of the study there has been made a conclusion that personal responsibility is specified not only by legal definition of the status of the entity activity, but also economic relations that arise during the joint activity. An approach to measuring the movement of the surplus product in nominal assets indicating it as «personnel capital» has been proposed, and their correlation with the real funds determined. This makes it possible to specify a methodology to assess the personal economic responsibility for the surplus product movement in the staff joint activity. The practical value of this approach is in creating an information base for the coordination of the motivation and ways of their implementation in the staff management.

Keywords: *responsibility, measure surplus product, equivalent of the surplus product price.*

Відповідальність – одна з найважливіших якостей людини, яка формує усвідомлену поведінку в суспільних взаємовідносинах, ставлення до реалізації особистих та суспільних цілей. Доданий продукт розглядається як мотив до діяльності, забезпечення якої створює умови для особистого розвитку. Особиста відповідальність за рух доданого продукту стає інструментом узгодженості мотиву діяльності, контролю за реалізацією спільної діяльності [1; 2; 12]. Актуальність цієї теми, як зазначено в наукових дослідженнях, зумовлюється тим, що «досконалий механізм стимулювання не може функціонувати за відсутності методів узгодження інтересів персоналу і цілей, як персональних, так і колективу підприємства в цілому. На жаль, у сучасній теорії не існує чіткого визначення такого роду методів» [3, с. 169].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми відповідальності та механізми мотивації в суспільних відносинах досліджуються в роботах Н. Л Гавкалової, Г. М Григоряна А. І. Ореховського, Н. М Савицької, І. Е. Туркіна та ін.

У сучасних наукових дослідженнях визначено, що «відповідальність – іманентно необхідний компонент зв'язку у всіх сферах життєдіяльності людей», тобто «будь-яка соціально-економічна, політична, технологічна взаємодія в суспільстві корегується положенням суб'єкта взаємодії до відповіді» [5, с. 24].

Аналіз підходів до висвітлення соціальних, юридичних та економічних аспектів відповідальності показує, що її загальною ознакою являється наявність усвідомленої норми поведінки.

Наприклад, А. І. Ореховський зазначає, що на усвідомлення людиною відповідальності за свої дії впливають пізнавальні та мотиваційні фактори, особливості характеру, навколишнє середовище, моральні норми, ціннісні орієнтації, що складають основу відповідних дій [6]. Тобто відповідальність досліджено як особистісну якість людини і визначено як усвідомлену індивідом норму поведінки, як загальнозначущий обов'язок.

У юридичних відношеннях відповідальність розглядається як «покладене на кого-небудь чи узятє ким-небудь зобов'язання звітувати в яких-небудь своїх діях і взяти на себе провину за можливі їхні наслідки, відповідальність визначає межі зобов'язання» [5, с. 68]. При цьому акцент зроблено на визначенні міри покарання залежно від виду порушення або неналежного ставлення до визначеної норми діяльності.

Відповідальність в економічних стосунках визначається «як ціннісний орієнтир у діяльності суб'єкта, певний ідеал і могутній стимул свободи і громадської активності особи у творчому перетворенні дійсності в інтересах народу, у визначенні громадянської позиції під час виконання соціальних обов'язків» [4, с. 5]. При цьому наголошено, що економічна відповідальність пов'язується нормами, що забезпечують соціальні інтереси.

Незалежно від виду відповідальності в дослідженнях йдеться про необхідність аналізу не тільки негативних, але і позитивних наслідків дій суб'єкта. «Сутність позитивної відповідальності складається з обов'язку всіх суб'єктів діяти таким чином, щоб не тільки конкретні приписи (заборона, обов'язки або повноваження), але і більш загальні цілі, які установлені соціальними нормами, перетворювались у життя максимально адекватно» [6, с. 64]. Тобто відповідальність розглянуто як елемент контролю реалізації не тільки особистих, а і спільних цілей.

У дослідженнях норм діяльності як бази оцінки відповідальності вказано на необхідність розглядати людину «одночасно суб'єктом конкретної праці, суб'єктом виробництва і споживання, суб'єктом суспільних відносин та суб'єктом творчості і культури, який здійснює двоїстий вибір: цінностей-цілей та цілей-засобів» [8]. Така позиція вказує на системний, комплексний підхід до оцінки відповідальності, пропонує враховувати в нормі діяльності як мотиви суб'єкта, так і засоби їх досягнення.

При цьому поняття «мотив» розглянуто як все те, що внутрішньо спонукає людину до дій та вчинків. Фактично поняття мотиву відповідає на запитання «Чому дію так?». У юридичній літературі мотив є «обов'язковим чинником при здійсненні психічно нормальною особою своєї поведінки (як правомірної, так і неправомірної), діяльності, вчинку або діяння; їх безмотивність є нонсенсом» [9].

Поряд із всебічним висвітленням різних аспектів відповідальності економічна її складова в діяльності персоналу залишається недослідженою. Розглядаючи доданий продукт як засіб у забезпеченні особистих інтересів, мотив діяльності персоналу, методично не визначено підходи до його виміру в робочому дні як норми в оцінюванні особистої економічної відповідальності, що потребує відповідного дослідження.

Мета статті – визначити теоретичні основи формування економічної особистої відповідальності та розробити методичний підхід до її оцінки.

Методи дослідження. В роботі використовуються методи логістичного і системного аналізу, методи математичного моделювання.

Виклад основного матеріалу. В наукових дослідженнях зазначено, що в сучасних умовах «сутність праці та її вирішальна роль у тому, що вона являється формою становлення і розвитку людини. При цьому джерелом становлення та розвитку людини являється не тільки споживання нею продукту, виготовленого у процесі праці, але і сама праця, тобто її творча діяльність» [7, с. 67].

Впровадження науково-технічного прогресу, нововведень у діяльність суб'єкта формує нову якість праці.

По-перше, «нова праця жорстко не поєднується з технологічним процесом виробництва», функції працівника, в першу чергу, пов'язані з контролем, регулюванням конкретного процесу виробництва. При цьому зазначено, що ці функції набувають нового змісту і вимагають від працівника глибоких знань щодо технологічного процесу, цілком побудованого на досягненнях науки;

по-друге, «нова за змістом і характером праця являє собою синтез розумової і фізичної праці, в якій перевага належить інтелектуальній складовій». При цьому акцентовано увагу на тому, що «тільки інтелектуалізація праці, яка базується на неперервному поглибленні наукових знань, вносить значний прорив у якісне перетворення змісту і характеру праці;

по-третє, «завдяки інтелектуалізації, інформатизації праці вперше формуються техніко-економічні умови для вільної, творчої праці, а отже, для всебічного розвитку здібностей людини. Вільний тип зв'язку людини з процесом виробництва – визначальне джерело і форма всебічного розвитку людини»;

по-четверте, «новий зміст і характер праці не передбачає розподілу і кооперації праці, так як її функції охоплюють весь технологічний процес або частину його».

Формування нової якості праці вказує на потребу логістики особистої діяльності, яка б забезпечувала як фізичний, так і творчий розвиток. При цьому «зміни в технологічному способі виробництва самі по собі (автоматично) не здатні змінити соціально-економічні відношення суспільства, суспільну форму праці, але вони створюють необхідні передумови для цього» [7, с. 68–70].

Економічною базою особистого розвитку є доданий продукт, який формується у процесі праці.

Але як у теоретичному, так і у практичному плані залишається невизначеним механізм виміру доданого продукту в робочому дні, так як він приймає вартісний вимір по завершенні виробничого процесу, в акті обміну продуктами праці, тобто поза межами робочого дня.

Невизначеність доданого продукту в робочому дні породжує протиріччя у відповідальності за логістику праці.

Ці протиріччя зумовлені тим, що для щоденного відтворення робочої сили суб'єкт потребує доданого продукту в еквіваленті денної вартості праці. В умовах, коли період виробництва в декілька разів перевищує тривалість робочого дня, доданий продукт має бути уже заощаджений. Але він формується тільки по завершенні виробничого процесу. Виникає питання, яким чином визначити доданий продукт у робочому дні?

Необхідно зазначити, що для суб'єктів як найманих працівників фізична тривалість праці з боку роботодавця має юридичне визначення, тобто робочий день регламентується законом, а праця – заробітною платою. У цьому випадку економічна відповідальність за формування доданого продукту повністю перекладається на суб'єкта як підприємця, юридичний статус якого дає право на його використання.

У юридичному визначенні економічних зобов'язань виникають протиріччя в економічних мотивах персоналу і власників підприємства, засобів їх реалізації у спільній діяльності. При цьому не усвідомлюється спільна економічна відповідальність за формування та рух доданого продукту в діяльності персоналу.

У сучасних умовах важливою рисою економічної системи стає органічне поєднання праці та власності, впровадження принципів самоуправління, визначення спільної відповідальності за економічні ризики виробничої діяльності.

Неперервність відтворення робочої сили в робочому дні можна розглядати як постійний обіг доданого продукту в необхідний продукт праці. Визначення періоду цього обігу в робочому дні можливе тоді, коли розміри необхідного і доданого продукту в щоденній діяльності еквівалентні, тобто їх розмір набуває постійного значення і сприймається як норма економічної діяльності, яку пов'язують із поняттям економічного часу.

Поняття «економічний час» і «робочий час» мають свої відмінності. Якщо робочий час пов'язують із абсолютним фізичним виміром тривалості конкретної праці, то економічний час – з відносним виміром праці як такої, визначеної еквівалентністю розміру в обігу доданого і необхідного продукту праці. При цьому «економічний час є нематеріальною реальністю і способом існування економічної матерії. Остання існує лише в економічному русі, але оскільки економічний рух здатний здійснюватися лише в економічному часі та просторі, то економічна матерія існує в економічному часі та економічному просторі» [10, с. 144].

Враховуючи, що два види виміру праці характеризують діяльність одного і того ж суб'єкта, виникає необхідність у визначенні єдиної бази виміру руху праці.

Щодо діяльності суб'єкта, то економічний час у робочому дні можна розглядати як періодичний, незмінний період обігу необхідного і доданого продукту праці. Тобто в робочому дні період праці, що пов'язаний із необхідним продуктом, фіксується з робочим часом, а доданий продукт – з економічним часом. Враховуючи, що рух доданого продукту у своєму розмірі еквівалентний зміні розміру необхідного продукту, нормативне значення цієї зміни можна розглядати як базу в оцінці руху доданого продукту.

При цьому виникає питання, яким чином в економічному часі буде визначатися ціна базового доданого продукту, коли ціна необхідного продукту в робочому дні визначена розміром заробітної плати. Під час вирішення цього протиріччя можна виходити з того, що одиниця економічного часу має умовний характер, а отже, еквівалент базового доданого продукту фіксується умовними коштами, розмір якого пропонується прийняти як міру руху доданого продукту з позначенням «personnel capital»

Принципова відмінність цих коштів у тому, що вони розглядаються як носій інформаційної порівняльної бази в оцінці руху доданого продукту, визначенні цілей логістики у грошовому забезпеченні особистих економічних потреб. У цьому випадку вони не пов'язані з поняттям заробітної плати, увагу акцентовано на особистій відповідальності в забезпеченості своєї діяльності коштами як необхідній умові розвитку діяльності.

Рівновагу необхідного і доданого продукту праці в робочому дні розглянуто як раціональний принцип, прояв природного закону рівноваги обміну продукту праці за їх вартістю, тому «виходячи з цього закону, необхідно обґрунтовувати відхилення, а не навпаки, – не з відхилення виводити самий закон» [12, с. 205]. Таким чином, логістика забезпеченості коштами своєї діяльності має здійснюватися з дотриманням рівноваги в обміні доданого і необхідного продукту праці в робочому дні.

Для визначення цієї логістики пропонуємо розглянути період виробничого процесу як період сукупного робочого дня, що дає можливість, виходячи з ціни і обсягу кінцевого продукту, визначити в бюджеті персоналу кошти для оплати необхідного продукту праці в поточному вимірі праці, а також кошти як доданий продукт для забезпечення потенційної діяльності в оновленому виробничому процесі.

У формалізованому виді ціль логістики руху доданого продукту можна визначити виходячи з принципу мінімізації відхилення в неперервності та еквівалентності в обігу зміни розміру необхідного продукту зі зміною руху доданого продукту в робочому дні.

Наприклад, за визначеної в бюджеті чисельності персоналу, необхідного розміру коштів на оплату праці працівника в робочому дні (Φ), чисельності працюючих (\mathcal{C}), розміру коштів для забезпечення оплати праці в поточній діяльності всіх працівників (K_3), а також визначеного розміру доданого продукту в робочому дні як одиниці «personnel capital» ($\mathcal{E}\mathcal{C}$) ціллю логістики в діяльності персоналу стає визначення, якою мірою вони своїм доданим продуктом забезпечують себе наприкінці реальними коштами. Ця умова потребує мінімізувати відхилення ($\Delta\Phi$) обігу розміру умовних і реальних коштів.

$$\Delta\Phi = \Phi \cdot \frac{\mathcal{E}\mathcal{C} \cdot \mathcal{C}}{K_3}, \quad (1)$$

Порушення рівноваги фіксується індикатором M_1 :

$$M_1 = \frac{\mathcal{E}\mathcal{C} \cdot \mathcal{C}}{K_3}. \quad (2)$$

Якщо $M_1 = 1$, то діяльність працівників забезпечує необхідне накопичення коштів. Якщо $M_1 < 1$, виникає ефект додаткового накопичення. Якщо $M_1 > 1$, діяльність не забезпечує кінцевого результату.

З іншого боку, для суб'єкта необхідно визначитись, якою мірою особистий доданий продукт буде забезпечений реальними коштами, які закладені в бюджеті персоналу як спільний доданий продукт (K_n).

$$\Delta\Phi = \Phi \cdot \frac{K_n}{\mathcal{E}\mathcal{C} \cdot \mathcal{C}}, \text{ грн} \quad (3)$$

Порушення рівноваги визначається індикатором M_2 :

$$K_2 = \frac{K_n}{\mathcal{E}\mathcal{C} \cdot \mathcal{C}}. \quad (4)$$

Якщо $M_2 = 1$, доданий продукт забезпечується необхідними коштами.

Якщо $M_2 > 1$, виникає ефект заощадження коштів.

Якщо $M_2 < 1$, доданий продукт не забезпечується коштами.

Еквівалентність обігу коштів досягається, коли індикатори діяльності рівні $M_1 = M_2$.

$$\frac{\mathcal{E}\mathcal{C} \cdot \mathcal{C}}{K_3} = \frac{K_n}{\mathcal{E}\mathcal{C} \cdot \mathcal{C}}. \quad (5)$$

Це рівняння показує, що економічні відносини в діяльності персоналу визначаються не тільки ціною та обсягом продажу кінцевого продукту, а і розміром (масштабом) умовних коштів як еквівалентом ціни доданого продукту в робочому дні.

Якщо розмір цього еквівалента збільшується, то накопичення коштів як доданого продукту у робочому дні зменшується, а необхідного на оплату праці – збільшується, і навпаки, якщо розмір еквівалента зменшується, то накопичення збільшується, а на оплату праці – зменшується. І все це відбувається за незмінних (планових) економічних параметрів діяльності, що не правомірно.

Розмір умовних коштів як «personnel capital» в робочому дні буде відповідати коштам, що визначені бюджетом у сукупному робочому дні:

$$\epsilon_{ч} = \frac{\sqrt{K_{з} \cdot K_{п}}}{\phi}, \text{ умов. грн.} \quad (6)$$

Зміст цієї одиниці полягає в тому, що необхідний і доданий продукт в робочому дні поєднується в єдину шкалу виміру норми діяльності.

При цьому метою логістики стає забезпечення рівня (Y) накопичення коштів відповідно до потреб бюджету.

$$y = \frac{\epsilon_{ч}}{\phi} = \frac{\sqrt{K_{з} \cdot K_{п}}}{\phi \cdot \phi}. \quad (7)$$

Витрати коштів на оплату праці розподіляються відповідно до запланованого обсягу роботи (OP_i) та вартості необхідної праці на одиницю роботи ($Ц_{н.i}$). За певного розміру доданого продукту праці в робочому дні можна визначити ціну одиниці роботи розміром доданого продукту ($Ц_{д.i}$).

$$Ц_{н.i} = \frac{\epsilon_{ч}}{OP_i}, \text{ умов. грн.} \quad (8)$$

Необхідний продукт праці в робочому дні як норма діяльності суб'єкта ($Н_{д.i}$) буде визначений так:

$$Н_{д.i} = OP_i \cdot \sqrt{Ц_{н.i} \cdot Ц_{д.i}}, \text{ умов. грн.} \quad (9)$$

Ця норма вказує на норму діяльності, за якої суб'єкт діяльності забезпечується реальними коштами. Рівень особистої економічної відповідальності (P_i) в цьому випадку визначається їх відношенням в робочому дню необхідного продукту праці в умовних коштах, до його фонду, визначеного бюджетом персоналу.

$$P_i = \frac{Н_{д.i}}{\phi}. \quad (10)$$

Відхилення від цієї одиниці вказує на позитивні та негативні наслідки дій суб'єкта, що дає можливість визначитись у механізмах заохочення в діяльності персоналу.

Визначення норм економічної діяльності дає можливість виділити логістику руху доданого продукту як функціональний обов'язок суб'єкта діяльності, розглядати його як логіста, синтезуючого у своїй діяльності інновації з руху доданого продукту. При цьому важливо забезпечити не тільки неперервність економічного процесу, а забезпечити персонал пропорційним накопиченням коштів, що потребує інноваційної логістики в діяльності персоналу і її синтезу з логістикою руху коштів у спільній діяльності.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших досліджень. За результатами цього дослідження можна дійти висновку, що особиста відповідальність визначається не тільки юридичним визначенням статусу діяльності суб'єкта, а й економічними відносинами, які виникають у процесі спільної діяльності. Запропонований підхід до оцінки особистої економічної відповідальності базується на визначенні в робочому дні еквівалента ціни доданого продукту з позначенням його як «personnel capital», визначенням його співвідношення з реальними коштами, що дає можливість по завершенні виробництва основного продукту визначити право на особисті доходи.

Практична цінність такого підходу в тому, що він створює інформаційну базу для аналізу економічних параметрів діяльності персоналу, дозволяє усвідомити особисту економічну відповідальність за результати спільної діяльності.

Подальші дослідження пов'язані з удосконаленням системи обліку доданої праці в діяльності персоналу, планування, контролю та мотивації персоналу до інноваційного розвитку підприємства, а також логістики руху доданого продукту в діяльності персоналу.

Література: 1. Гавкалова Н. Л. Взаємозв'язок соціального капіталу та трансакційних витрат / Н. Л. Гавкалова, В. В. Гришина // Економіка розвитку. – 2015. – № 3 (75). – С. 56–64. 2. Лукашов С. В. Мотивація працівників фармацевтичної

галузі / С. В. Лукашов, К. О. Яндолла // Управління розвитком. – 2015. – № 2 (180) – С. 19–25. **3.** Гавкалова Н. Л. Управління ефективністю менеджменту персоналу : монографія / Н. Л. Гавкалова, Т. А. Власенко. – Харків : Вид-во ХНЕУ, 2011. – 296 с. **4.** Ореховский А. И. Ответственность: аксиологическое основание / А. И. Ореховский // Вестник СибГУТИ. – № 1. – 2012. – С. 3–12. **5.** Туркин И. Е. Проблема взаимоотношения ответственности личности и общества в контексте философского анализа / И. Е. Туркин // Вісник СевНТУ : зб. наук. пр. / Севастоп. нац. техн. ун-т ; ред. М. С. Колесов. – Севастополь : Вид-во Севастоп. нац. техн. ун-ту, 2010. – Вып.103. – С. 104–108. **6.** Ореховский А. И. Введение в философию ответственности : монография / А. И. Ореховский и др. ; под общ. ред. А. И. Ореховского. – Новосибирск : СибГУТИ, 2005 р. – 186 с. **7.** Григорян Г. М. Категория труда и ее метаморфозы в экономической науке / Г. М. Григорян // Социальная экономика. – 2004. – № 1–2. – С. 51–72. **8.** Савицька Н. М. До питання методології дослідження людини як суб'єкта сучасного господарського розвитку / Н. М. Савицька // Проблеми економіки. – 2012. – № 3. – С. 164–168. **9.** Кримінальне право. Загальна частина : [мультимед. навч. посіб.] / А. В. Савченко, Е. М. Кісілюк, О. В. Процюк та ін. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.naiu.kiev.ua/books/mnp_krum_pravo_zag/Files/Lekc/T9/T9_P8.html. **10.** Кендюхов О. В. Економічний підхід до визначення часу. Маркетинг і менеджмент інновації / О. В. Кендюхов, К. Ю. Ягельська. – 2012. – № 3. – С. 141–148. **11.** Маркс К. Капитал. Критика политической экономии / К. Маркс. – М. : Политиздат, 1978. – 907 с. **12.** Ястремська О. М. Методичний підхід до стратегічного планування якості функціонування підприємства / О. М. Ястремська, Г. В. Строкович // Актуальні проблеми економіки. – 2015. – № 4. – С. 470–483.

References: **1.** Havkalova N. L. *Vzaimozv'iazok sotsialnogo kapitalu ta transanktsiinykh vytrat* [The Relationship of Social Capital and Transaction Costs] / N. L. Havkalova, V. V. Hryshyna // *Ekonomika rozvytku*. – 2015. – No. 3 (75). – P. 56–64. **2.** Lukashov S. V. *Motyvatsiia pratsivnykiv farmatsevtichnoi haluzi* [Motivating Employees of the Pharmaceutical Industry] / S. V. Lukashov, K. O. Yandola // *Upravlinnia rozvytkom*. – 2015. – No. 2 (180). – P. 19–25. **3.** Havkalova N. L. *Upravlinnia efektyvnosti menedzhmentu personalu : monohrafiia* [Performance Management Personnel Management: monograph] / N. L. Havkalova, T. A. Vlasenko. – Kharkiv : Vyd-vo KhNEU, 2011. – 296 p. **4.** Orehovskiy A. I. *Otvettstvennost: aksiologicheskoe osnovanie* [Responsibility: Axiological Basis] / A. I. Orehovskiy // *Vestnik SibGUTI*. – 2012. – No. 1. – P. 3–12. **5.** Turkin I. E. *Problema vzaimootnosheniya otvettstvennosti lichnosti i obshchestva v kontekste filosofskogo analiza* [The Problem of the Relationship of Responsibility of Individuals and Society in the Context of Philosophical Analysis] / I. E. Turkin // *Visnyk SevNTU : zb. nauk. prac.* – 2010. – Issue 103. – P. 104–108. **6.** Orehovskiy A. I. *Vvedenie v filosofiyu otvettstvennosti : monografiya* [Introduction to the Philosophy of Responsibility: monograph] / A. I. Orehovskiy et al. ; [pod. obshch. red. A. I. Orehovskogo]. – Novosibirsk : SibGUTI, 2005. – 186 p. **7.** Grigoryan G. M. *Kategoriya truda i yeyo metamorfozy v ekonomicheskoy nauke* [Category Labour and Its Metamorphosis in Economic Science] / G. M. Grigoryan // *Sotsialnaya ekonomika*. – 2004. – No. 1–2. – P. 51–72. **8.** Savytska N. M. *Do pytannia metodologii doslidzhennia liudyny yak subiekta suchasnoho hospodarskoho rozvytku* [On the Question of Research Methodology Man as a Subject of Modern Economic Development] / N. M. Savytska // *Problemy ekonomiky*. – 2012. – No. 3. – P. 164–168. **9.** Kryminalne pravo. Zahalna chastyna : multymed. navch. posib. / A. V. Savchenko, E. M. Kisiliuk, O. V. Protsiuk et al. [Electronic resource]. – Access mode : http://www.naiu.kiev.ua/books/mnp_krum_pravo_zag/Files/Lekc/T9/T9_P8.html. **10.** Kendiukhov O. V. *Ekonomichnyi pidkhid do vyznachennia chasu* [Economic Approach to the Definition of Time] / O. V. Kendiukhov, K. Yu. Yahelska // *Marketynh i menedzhment innovatsii*. – 2012. – No. 3. – P. 141–148. **11.** Marks K. *Kapital. Kritika politicheskoy ekonomii* / K. Marks. – M. : Politizdat, 1978. – 907 p. **12.** Iastremska O. M. *Metodychnyi pidkhid do stratehichnoho planuvannia yakosti funktsionuvannia pidpriemstva* [The Methodical Approach to Strategic Planning Quality of the Enterprise] / O. M. Iastremska, H. V. Strokovykh // *Aktualni problemy ekonomiky*. – 2015. – No. 4. – P. 470–483.

Інформація про автора

Кабанець Ірина Анатоліївна – старший викладач кафедри менеджменту та оподаткування Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» (вул. Шевченка, буд. 55, смт Пісочин, м. Харків, 62416, Україна, e-mail: qvelid@ukr.net).

Информация об авторе

Кабанец Ирина Анатольевна – старший преподаватель кафедры менеджмента и налогообложения Национального технического университета «Харьковский политехнический институт» (ул. Шевченко, д. 55, пгт Песочин, г. Харьков, 62416, Украина, e-mail: qvelid@ukr.net).

Information about the author

I. Kabanets – Senior Instructor, Department of Management and Taxation, National Technical University «Kharkov Polytechnic Institute» (Shevchenko vul., 55, cmt. Pesochin, Kharkiv, 62416, Ukraine, e-mail: qvelid@ukr.net).

*Стаття надійшла до ред.
29.08.2015 р.*

Математичні методи, моделі та інформаційні технології в економіці

JEL Classification: O31

УДК 332.1

ДОЦІЛЬНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ НЕЧІТКО-МНОЖИННОГО ПІДХОДУ ДЛЯ МОДЕЛЮВАННЯ ОЦІНЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

В. Г. Чернов, О. В. Дорохов

Анотація. Завдання формування інноваційних програм розглянуто як слабо структурована задача багатокритеріального альтернативного вибору, яка вирішується в умовах дії різноманітних факторів невизначеності, що мають нестатистичну природу. Обґрунтовано застосування методології нечітко-множинного моделювання для оцінки регіонального інноваційного потенціалу. Наведено підходи до формалізації вхідних критеріїв оцінювання інноваційного потенціалу, наведених у лінгвістичній формі, відповідними функціями приналежності. Також запропоновано підхід, коли призначені експертами бали розглядаються як нечіткі числа з відповідними функціями належності для подальших м'яких обчислень. Напрямами подальших досліджень є розробка і комп'ютерна реалізація моделей прийняття рішень щодо розвитку інноваційного потенціалу на основі теорії нечітких множин із використанням спеціалізованих програмних продуктів.

Ключові слова: інноваційний потенціал, інноваційний проект, нечіткі множини, моделювання, прийняття рішень.

ЦЕЛЕСООБРАЗНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ НЕЧЕТКО-МНОЖЕСТВЕННОГО ПОДХОДА ДЛЯ МОДЕЛИРОВАНИЯ ОЦЕНИВАНИЯ ИННОВАЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА

В. Г. Чернов, А. В. Дорохов

Аннотация. Задача формирования инновационных программ рассмотрена как слабо структурированная задача многокритериального альтернативного выбора, которая решается в условиях действия различных факторов неопределенности, имеющих нестатистическую природу. Обосновано применение методологии нечетко-множественного моделирования для оценки регионального инновационного потенциала. Приведены подходы к формализации входных критериев оценки инновационного потенциала, представленных в лингвистической форме, соответствующими функциями принадлежности. Также предложен подход, при котором назначенные экспертами баллы рассматриваются как нечеткие числа с соответствующими функциями принадлежности для дальнейших мягких вычислений. Направлениями дальнейших исследований является разработка и компьютерная реализация моделей принятия решений по развитию инновационного потенциала на основе теории нечетких множеств с использованием специализированных программных продуктов.

© Чернов В. Г., Дорохов О. В., 2015

Ключевые слова: инновационный потенциал, инновационный проект, нечеткие множества, моделирование, принятие решений.

THE FEASIBILITY OF USING THE FUZZY SET APPROACH FOR MODELING THE INNOVATION CAPACITY ASSESSMENT

V. Chernov, O. Dorokhov

Abstract. *There has been considered the task of forming innovative programs as a semi-structured multi-criterion alternative choice problem, which is solved under the impact of various uncertainty factors having non-statistical nature. The application of the fuzzy set modeling methodology for assessment of regional innovation capacity has been justified. The approaches to the formalization of the input criteria for assessing the innovation potential represented in the linguistic form by the corresponding membership functions have been described. An approach suggesting that the points given by experts are to be considered as fuzzy numbers with the corresponding membership functions for further soft computing has been presented as well. The directions for further research are the designing and computer implementation of decision-making models on the development of innovative potential on the basis of the theory of fuzzy sets by using specialized software products.*

Key words: *innovative potential, innovative project, fuzzy sets, modeling, decision making.*

В умовах стрімкого науково-технічного прогресу, що охоплює всі складові суспільно-економічного розвитку, розробка науково обґрунтованих моделей підтримки прийняття рішень щодо формування інноваційних програм стає надзвичайно актуальним науковим завданням [1–3].

Сама інноваційна діяльність у більшості сучасних літературних джерел розглядається за схемою «процес-результат», при цьому головну увагу приділено, в основному, аналізу економічних показників інноваційних програм або інноваційних проектів [4; 5].

Однак часто при цьому питання підготовки та організації інноваційного процесу висвітлюються стисло та недостатньо. Таку обставину можна пояснити складністю самого завдання, головним чином це стосується економіко-математичних моделей, що забезпечують підтримку прийняття відповідних управлінсько-організаційних та фінансово-економічних рішень.

Як зазначається рядом дослідників, завдання формування інноваційної програми являє собою слабо структуровану задачу багатокритеріального альтернативного вибору, яка розв'язується в умовах дії факторів невизначеності, котрі досить часто мають переважно нестатистичну природу [3–5].

Можна запропонувати розглядати завдання формування інноваційної програми як таке, що послідовно реалізує такі задачі:

- формування системи критеріїв оцінки проектів, що претендують на включення до програми;
- оцінка ступеню відповідності проектів вимогам визначених критеріїв;
- оцінка економічних показників проектів;
- ранжування проектів.

Актуальним довготерміновим завданням наших досліджень є розробка відповідних економіко-математичних моделей забезпечення підтримки прийняття рішень для зазначених задач.

Розглядаючи задачу формування системи критеріїв оцінки інноваційних проектів, слід зазначити, що унікальність інноваційних проектів значно ускладнює, якщо не унеможливує, формування універсальної системи критеріїв їх оцінки. Однак аналіз літературних джерел [6–9] дозволяє виділити певні групи критеріїв, які за інших рівних умов та з різним ступенем значущості мають відношення до інноваційних проектів (рис. 1).

Згідно з рис. 1 в агрегованому вигляді ці критерії розподіляються на 3 групи:

- обов'язкові, які швидше за все мають організаційний характер і формують паспорт проекту, і від яких залежить його подальший розгляд;
- загальні, результативні: економічні, соціальні, екологічні, юридичні;
- окремі, що характеризують умови реалізації, від яких залежить успіх проектів: статус і можливості розробника, регіону, зовнішні умови або макросередовище тощо.

Вочевидь, найбільш складними та слабо визначеними з точки зору побудови системи підтримки прийняття рішень є критерії другої та третьої груп, тому що значна частина з них не може бути точно визначена кількісно або взагалі має тільки якісну, лінгвістичну форму оцінки. Орієнтуючись на цю систему критеріїв, розглянемо такий алгоритм формування інноваційної програми регіону, наведений на рис. 2.

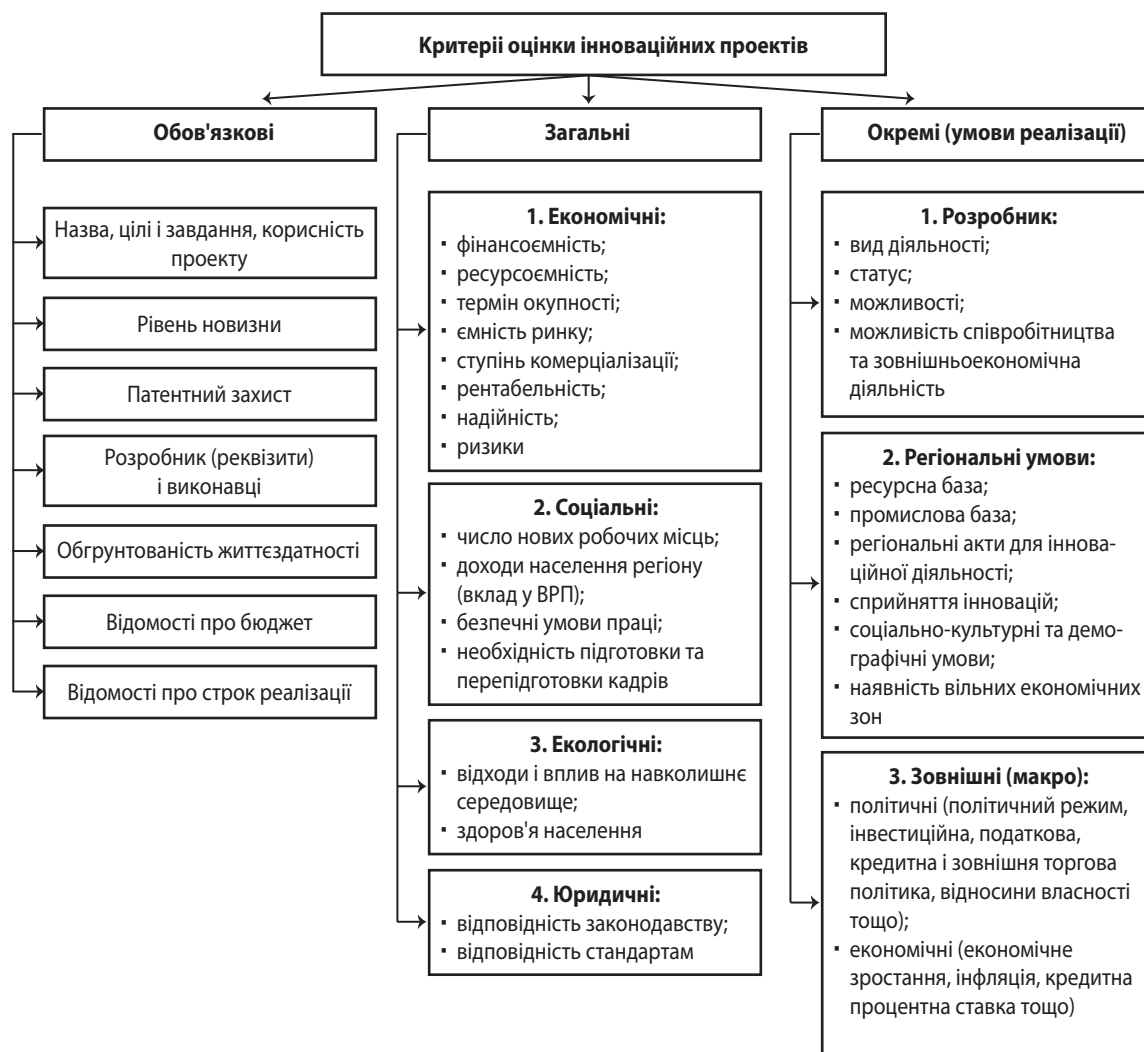

Рис. 1. Групування критеріїв оцінки інноваційних проектів

Розглядаючи можливості та напрямки моделювання оцінювання регіонального інноваційного потенціалу, слід зазначити, що ухваленню інноваційних рішень має передувати комплексний аналіз наявного рівня регіонального інноваційного потенціалу.

В економічній літературі, як і у випадку інновацій, немає єдиного визначення інноваційного потенціалу територій. Ряд авторів трактують його як сукупність інноваційних ресурсів (матеріальних, фінансових, інтелектуальних, науково-технічних), які забезпечують інноваційний процес і створення нових технологій, продукції, послуг. Таким чином, реалізується ресурсний підхід до визначення інноваційного потенціалу. Інші дослідники розглядають інноваційний потенціал із позицій результату інноваційної діяльності, тобто реального продукту, отриманого в інноваційному процесі. У цьому випадку інноваційний потенціал представлений як можлива, вироблена в майбутньому, інноваційна продукція [10–13].

Таким чином, інноваційний потенціал територій регіону можна визначити як приховане інноваційне багатство регіону, яке в певних умовах має імовірність бути використаним. Можна припустити, що є прямий взаємозв'язок між регіональним багатством і інноваційним потенціалом. Чим більше регіональне багатство, тим вище інноваційний потенціал, і навпаки. При цьому "виробниче" використання інноваційного потенціалу залежить від інноваційного середовища.

Тому моделювання інноваційного потенціалу можна трактувати як засіб аналізу системних умов, які створюють можливості економічним суб'єктам для виробництва нових ідей, продуктів, виробництв, розвитку нових ринків тощо. Відповідне інноваційне середовище та інноваційне багатство є запорукою стабільного розвитку регіону. Необхідно відзначити, що сама інновація також може розглядатися як прояв потенціалу регіону та інструмент, котрий забезпечує йому стійке зростання за рахунок створення і застосування нових ідей.

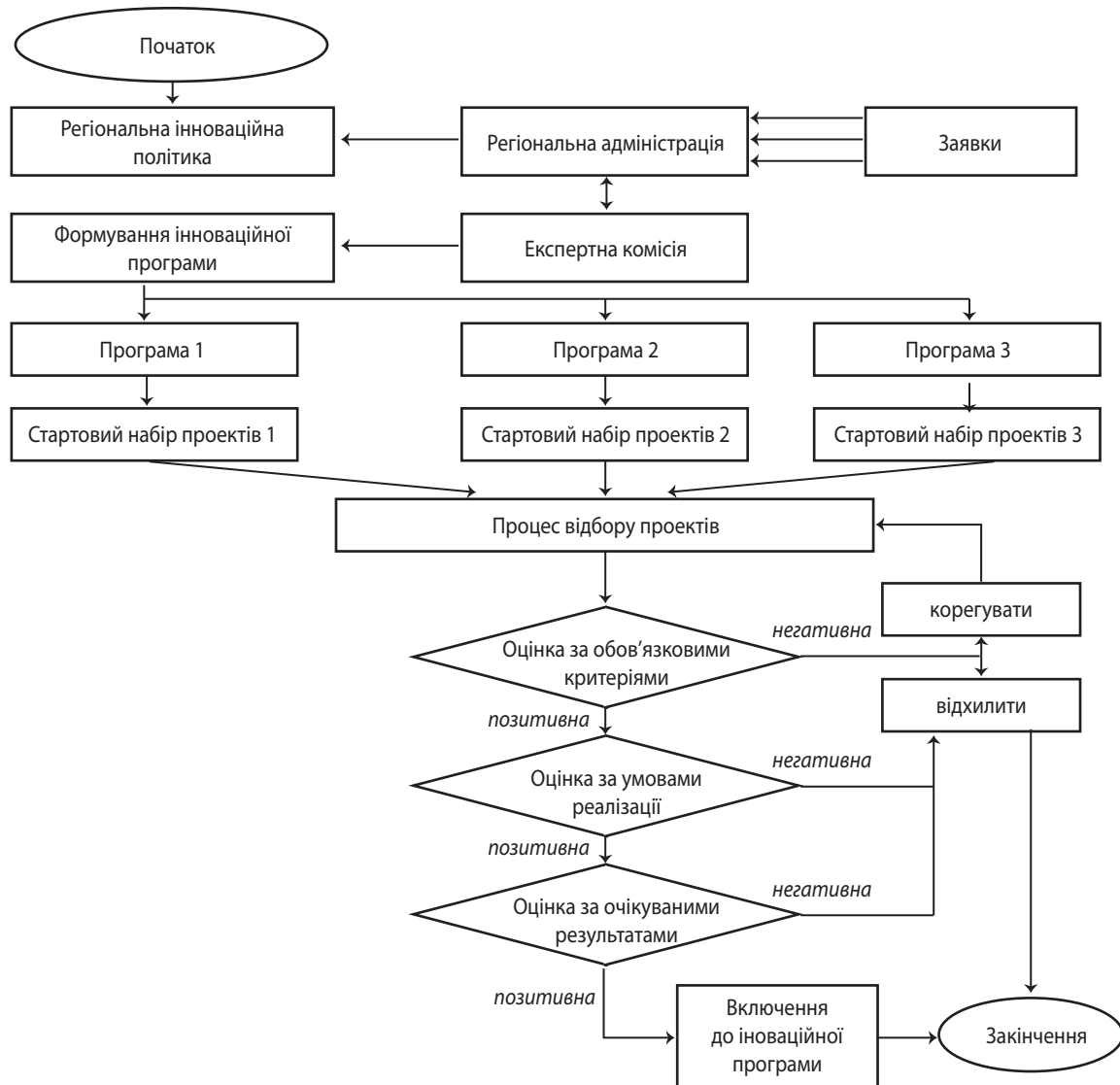

Рис. 2. Алгоритм формування інноваційної програми

Основні тенденції методологічних підходів до оцінки інноваційного потенціалу регіону наведено в роботі [10], однак дослідження спирається на положення про те, що в оцінці регіонального інноваційного потенціалу переважає лінійна модель, тобто показники моделі відповідають лінійним залежностям оцінок складових інновацій у регіональному розвитку.

Такі дослідження ґрунтуються на інвентаризації та описі основних компонентів регіональної інноваційної системи. Описові показники можуть бути корисними інструментами для відстеження часових змін і порівняння різних регіонів, проте не дають можливість побудувати адекватну теоретичну модель як основу для оцінки методології та розробки показників на базі технології регіонального розвитку. Зокрема, такі показники не в змозі визначити і виміряти складні відносини між різними елементами і в рамках системи в цілому. Статичний опис системи не дає змоги оцінити взаємодії між різними компонентами регіональної інноваційної системи. Крім того, лінійна модель інноваційного процесу має тенденцію надмірного перебільшення важливості структури регіональної інноваційної системи.

Необхідно зазначити також, що, незважаючи на відмінності в підходах до оцінки інноваційного потенціалу регіону, всі вони спрямовані на отримання його оцінки у вигляді інтегральної згортки часткових вхідних показників, котрі подаються в числовій, точкової формі. При цьому питання достовірності використовуваних значень часткових показників, багато з яких мають характер експертних оцінок або отримані шляхом перекладу якісних оцінок у бали, просто не розглядаються. Ця ситуація ще раз вказує на необхідність використання математичного апарату, який би забезпечував подолання зазначених труднощів. У цьому плані істотні можливості має вже згаданий апарат теорії нечітких множин. Авторами

пропонується саме його застосування до задачі оцінки регіонального інноваційного потенціалу. В цілому апарат теорії нечітких множин є досить новим та специфічним методологічним інструментарієм дослідження економічних процесів, тому доцільно стисло навести основні його принципи. Більш докладно особливості нечітко-множинних підходів до економіко-математичного моделювання інноваційних процесів викладено, зокрема, в роботах [14–16].

Одним із основних понять теорії нечітких множин є поняття лінгвістичної змінної, значення якої визначаються у вигляді якісних тверджень або оцінок, наприклад «низький», «нижче середнього», «середній», «вище середнього», «високий», «дуже високий». Очевидно, що регіональний інноваційний потенціал цілком може мати такі оцінки. Питання полягає в тому, як їх формалізувати та інтерпретувати.

У теорії нечітких множин для формалізації якісних понять використовують функції приналежності (membership functions). Використовуючи їх, наведені вище лінгвістичні оцінки можуть бути наведені, наприклад, таким чином, як зображено на рис. 3.

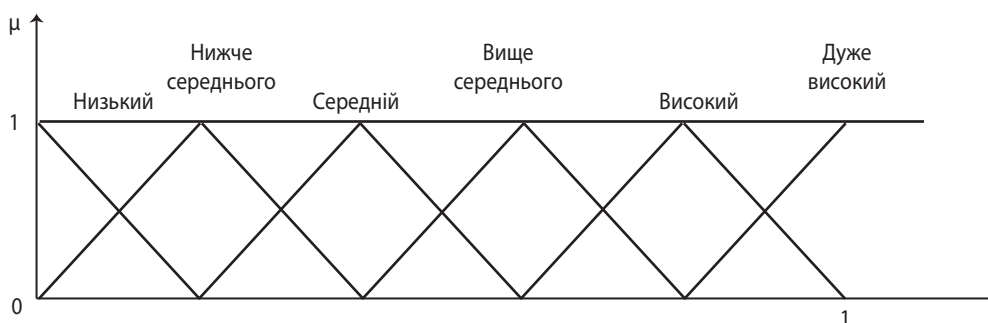

Рис. 3. Представлення лінгвістичних оцінок функціями приналежності

Використовуючи процедуру, наведену на рис. 4, можна перейти від експертної, нечітко визначеної кількісної оцінки до лінгвістичної, яка в той же час буде мати коректне математичне представлення. З рис.4 випливає, що нечітке значення (оцінка) деякого параметра X_t може бути представлено лінгвістичною оцінкою «нижче середнього або середнє».

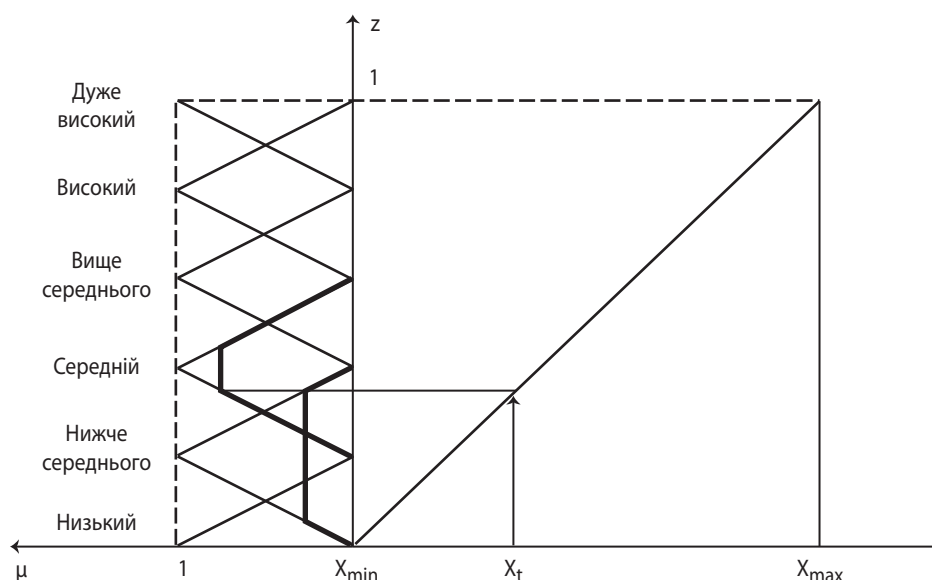

Рис. 4. Перехід від лінгвістичних до числових оцінок

Відзначимо, що така оцінка не менш інформативна, ніж числа, призначена експертом. Крім того, замість сумнівної точкової оцінки ми отримуємо деякий діапазон, де може перебувати параметр, котрий цікавить нас, а також оцінку істинності (можливості реалізації). Тому значення відповідних функцій приналежності можна інтерпретувати як оцінки істинності. Наприклад, система оцінки науково-технічного потенціалу, створена в технологічному інституті штату Джорджія [17; 18], використовує чотири комплексні оціночні

індикатори: національна орієнтація (НО); соціо економічна інфраструктура (СІ); технологічна інфраструктура (ТІ); продуктивність (П).

Розглянемо приклад: перший індикатор – національну орієнтацію, яку пропонується розраховувати за формулою:

$$HO = M_1 + (M_2 + M_3) / 2 + M_4 + \Phi P,$$

де M_1 – експертна оцінка національної стратегії розвитку науки і техніки;
 M_2 і M_3 – експертні оцінки соціальних чинників, що сприяють розвитку технології;
 M_4 – експертна оцінка підприємницької активності;
 ΦP – фактор ризикованості інвестицій в економіку певної країни.

Очевидно, що всі використовувані в розрахунку параметри представлені нечіткими експертними оцінками, а отже, таким же можна вважати й результат. Якщо скористатися описаним вище підходом, то отримаємо оцінку національної орієнтації в лінгвістичній формі, наприклад «висока». Для оцінки науково-технічного потенціалу ця оцінка буде не менш значущою, не менш точною, ніж бальні оцінки.

Можливий інший підхід, коли призначені експертами бали розглядаються не як точкові значення, а як нечіткі числа з відповідними функціями належності [19; 20]. У цьому випадку можна перейти до так званих «м'яких обчислень» і в результаті буде отримано нечітке число. Однак у цьому випадку виникає завдання коректного завдання меж нечіткого числа, яке може вирішуватися тільки експертними методами.

Таким чином, доведено можливість та доцільність розгляду завдання формування інноваційних програм як задачі багатокритеріального альтернативного вибору в умовах наявності різноманітних факторів невизначеності нестатистичного походження. Обґрунтовано застосування нечітко-множинного моделювання для оцінки інноваційного потенціалу. Наведено підходи до формалізації вхідних критеріїв оцінювання інноваційного потенціалу, наведених у лінгвістичній формі, відповідними функціями приналежності, а також нечіткими числами для подальших м'яких обчислень.

На сьогодні існують різні підходи до інновацій, інноваційного потенціалу регіону, різні його визначення, що перешкоджає формуванню єдиної методики моделювання, хоча наявна велика кількість пропозицій із цього питання. Тому порівняльний аналіз цих підходів та пропозицій є завданням для подальших досліджень. Слід зауважити, що незалежно від використовуваної методики визначення інноваційного потенціалу регіону, для подальших досліджень та створення відповідних моделей оцінювання істотним є те, що оцінки вхідних параметрів можуть бути наведені в лінгвістичному вигляді та формалізовані обґрунтовано побудованими функціями приналежності. Відповідно, напрямками подальших досліджень також є розробка і комп'ютерна реалізація групи моделей прийняття рішень щодо інноваційного потенціалу та його розвитку на основі теорії нечітких множин із використанням спеціалізованих програмних продуктів для нечіткого моделювання.

Література: 1. Поляковська К. Інноваційний розвиток підприємств: сутність та особливості у сфері торгівлі / К. Поляковська // *Економіка розвитку*. – 2014. – № 3. – С. 93–99. 2. Labunska S. Methodological Approaches To The Evaluation And Analysis Of The Impact Of Interrelated Factors On The Business Innovation Capacity / S. Labunska // *Економіка розвитку*. – 2014. Т. 72 (4). – С. 105–110. 3. Ionescu V. Innovation, Vector of the Knowledge-based Society / V. Ionescu, V. Cornescu // *Manager Journal*. – 2013. – Vol. 18. – № 1. – PP. 40–46. 4. Musumeci M. Innovative businesses, venture capital and networks / M. Musumeci, F. Reito // *Rivista economica del Mezzogiorno*. – 2014. – № 1–2. – PP. 235–264. 5. Tursunov I. Entrepreneurship as a factor of innovative development for national economy / I. Tursunov, F. Akhmedov // *Perspectives of Innovation in Economics and Business*. – 2009. – Vol. 2. – № 2. – PP. 26–29. 6. Bremmers H. Co-innovation: what are the success factors? / H. Bremmers, A. Sabidussi // *APSTRACT: Applied Studies in Agribusiness and Commerce*. – 2009. – Vol. 3. – PP. 88–93. 7. Korres G. Economics of Innovation: A Review in Theory and Models / Korres G., Drakopoulos S. // *European Research Studies Journal*. – 2009. – Vol. 3. – PP. 25–38. 8. Cruz-Cázares C. You can't manage right what you can't measure well: Technological innovation efficiency / C. Cruz-Cázares, C. Bayona-Sáez, T. García-Marco // *Research Policy*. – 2013. – Vol. 42 (6). – PP. 1239–1250. 9. Agénor P. Innovation, public capital, and growth / P. Agénor, C. Kyriakos // *Journal of Macroeconomics*. – 2015. – Vol. 44. – PP. 252–275. 10. Koschatzky K. R&D Cooperation in Innovation Systems-Some Lessons from the European Regional Innovation Survey / K. Koschatzky, R. Sternberg // *European Planning Studies*. – 2000. – Vol. 8. – № 4. – PP. 487–501. 11. Eickelpasch A. The Industrial Innovation Potential of the Regions: Stuttgart and Munich Further Ahead / A. Eickelpasch // *Weekly Report*. – 2008. – Vol. 4. – № 8. – PP. 49–57. 12. Asheim B. Next generation regional innovation policy: how to combine science and user driven approaches in regional innovation systems / B. Asheim // *Ekonomiaz*. – 2009. – Vol. 70. – № 1. – PP. 106–131. 13. Rodríguez-Pose A. Quality of government and innovative performance in the regions of Europe / A. Rodríguez-Pose, M. Di Cataldo // *Journal of Economic Geography*. – 2015. – Vol. 15. – № 4. – PP. 673–706. 14. Kasa R. Measuring Innovation Potential at SME Level with a Neuro-fuzzy Hybrid Model / R. Kasa // *Journal Studia Universitatis Babeş-Bolyai NEGOTIA*. – 2012. – Vol. 57. – № 2. – PP. 39–55. 15. Nawrocki T. Fuzzy sets in the assessment of innovativeness of the european telecommunications groups / T. Nawrocki, I. Jonek-Kowalska // *Organization and Management*. – 2013. – Vol. 2013. – № 5. – PP. 91–108. 16. Kasa R. Approximating Innovation Potential With Neurofuzzy

Robust Model / R. Kasa // Investigaciones Europeas de Dirección y Economía de la Empresa. – 2015. – Vol. 21. – № 1. – PP. 35–46. **17.** Roessner J. Anticipating the future high-tech competitiveness of nations: Indicators for twenty-eight countries / J. Roessner, A. Porter, N. Newman // Technological Forecasting and Social Change. – 1996. – Vol. 51. – № 1. – PP. 133–149. **18.** Georgia Institute of Technology: High Tech Indicators 2007 [Web resource]. – [Access from] : <http://gtmarket.ru/files/research/GIT-high-tech-indicators-2007>. **19.** Lafuente M. The Permanence Of The Client Under Uncertain Estimations / M. Lafuente, O. Hernández // Fuzzy Economic Review. – 2013. – Vol. 2. – PP. 45–62. **20.** Hryniewicz O. Compliance for uncertain inventories via probabilistic / fuzzy comparison of alternatives / O. Hryniewicz, Z. Nahorski, J. Verstraete // Climatic Change. – 2014. – Vol. 124. – PP. 519–534.

References: **1.** Poliakovska K. *Innovatsiyni rozvytok pidpriemstv: sutnist ta osoblyvosti u sferi torhivli* [Innovative Development Companies: the Nature and Characteristics of the Trade] / K. Poliakovska // *Ekonomika rozvytku*. – 2014. – Vol. 71 (3). – P. 93–99. **2.** Labunska S. Methodological Approaches to the Evaluation and Analysis of the Impact of Interrelated Factors on the Business Innovation Capacity / S. Labunska // *Економіка розвитку*. – 2014. – T. 72 (4). – С. 105–110. **3.** Ionescu V. Innovation, Vector of the Knowledge-based Society / V. Ionescu, V. Cornescu // *Manager Journal*. – 2013. – Vol. 18, No. 1. – P. 40–46. **4.** Musumeci M. Innovative Businesses, Venture Capital and Networks / M. Musumeci, F. Reito // *Rivista economica del Mezzogiorno*. – 2014. – No. 1–2. – P. 235–264. **5.** Tursunov I. Entrepreneurship as a Factor of Innovative Development for National Economy / I. Tursunov, F. Akhmedov // *Perspectives of Innovation in Economics and Business*. – 2009. – Vol. 2, No. 2. – P. 26–29. **6.** Bremmers H. Co-innovation: what are the Success Factors? / H. Bremmers, A. Sabidussi // *APSTRACT: Applied Studies in Agribusiness and Commerce*. – 2009. – Vol. 3. – P. 88–93. **7.** Korres G. Economics of Innovation: a Review in Theory and Models / G. Korres, S. Drakopoulos // *European Research Studies Journal*. – 2009. – Vol. 3. – P. 25–38. **8.** Cruz-Cázares C. You Can't Manage Right what You Can't Measure Well: Technological Innovation Efficiency / C. Cruz-Cázares, C. Bayona-Sáez, T. García-Marco // *Research Policy*. – 2013. – Vol. 42 (6). – P. 1239–1250. **9.** Agénor P. Innovation, Public Capital and Growth / P. Agénor, C. Kyriakos // *Journal of Macroeconomics*. – 2015. – Vol. 44. – P. 252–275. **10.** Koschatzky K. R&D Cooperation in Innovation Systems – Some Lessons from the European Regional Innovation Survey / K. Koschatzky, R. Sternberg // *European Planning Studies*. – 2000. – Vol. 8, No. 4. – P. 487–501. **11.** Eickelpasch A. The Industrial Innovation Potential of the Regions: Stuttgart and Munich Further Ahead / A. Eickelpasch // *Weekly Report*. – 2008. – Vol. 4, No. 8. – P. 49–57. **12.** Asheim B. Next Generation Regional Innovation Policy: how to Combine Science and User Driven Approaches in Regional Innovation Systems / B. Asheim // *Ekonomiaz*. – 2009. – Vol. 70, No. 1. – P. 106–131. **13.** Rodríguez-Pose A. Quality of Government and Innovative Performance in the Regions of Europe / A. Rodríguez-Pose, M. Di Cataldo // *Journal of Economic Geography*. – 2015. – Vol. 15, No. 4. – P. 673–706. **14.** Kasa R. Measuring Innovation Potential at SME Level with a Neuro-fuzzy Hybrid Model / R. Kasa // *Journal Studia Universitatis Babeş-Bolyai NEGOTIA*. – 2012. – Vol. 57, No. 2. – P. 39–55. **15.** Nawrocki T. Fuzzy Sets in the Assessment of Innovativeness of the European Telecommunications Groups / T. Nawrocki, I. Jonek-Kowalska // *Organization and Management*. – 2013. – Vol. 2013, No. 5. – P. 91–108. **16.** Kasa R. Approximating Innovation Potential with Neurofuzzy Robust Model / R. Kasa // *Investigaciones Europeas de Dirección y Economía de la Empresa*. – 2015. – Vol. 21, № 1. – P. 35–46. **17.** Roessner J. Anticipating the Future High-tech Competitiveness of Nations: Indicators for Twenty-eight Countries / J. Roessner, A. Porter, N. Newman // *Technological Forecasting and Social Change*. – 1996. – Vol. 51, No. 1. – P. 133–149. **18.** Georgia Institute of Technology: High Tech Indicators 2007 [Electronic resource]. – Access mode : <http://gtmarket.ru/files/research/GIT-high-tech-indicators-2007>. **19.** Lafuente M. The Permanence of the Client under Uncertain Estimations / M. Lafuente, O. Hernández // *Fuzzy Economic Review*. – 2013. – Vol. 2. – P. 45–62. **20.** Hryniewicz O. Compliance for Uncertain Inventories Via Probabilistic/Fuzzy Comparison of Alternatives / O. Hryniewicz, Z. Nahorski, J. Verstraete // *Climatic Change*. – 2014. – Vol. 124. – P. 519–534.

Інформація про авторів

Чернов Володимир Георгійович – докт. екон. наук, професор кафедри інформатики й управління в технічних та економічних системах Володимирського державного університету (вул. Горького, 87, м. Володимир, 600000, Росія, e-mail: vladimir.chernov44@mail.ru).

Дорохов Олександр Васильович – канд. техн. наук, доцент кафедри інформаційних систем Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (пр. Леніна, 9-А, м. Харків, 61166, Україна, e-mail: aleks.dorokhov@meta.ua).

Информация об авторах

Чернов Владимир Георгиевич – докт. экон. наук, профессор кафедры информатики и управления в технических и экономических системах Владимирского государственного университета (ул. Горького, 87, г. Владимир, 600000, Россия, e-mail: vladimir.chernov44@mail.ru).

Дорохов Александр Васильевич – канд. техн. наук, доцент кафедры информационных систем Харьковского национального экономического университета имени Семена Кузнеця (пр. Ленина, 9а, г. Харьков, 61166, Украина, e-mail: aleks.dorokhov@meta.ua).

Information about the authors

V. Chernov – Doctor of Sciences in Economics, Professor of the Department of Computer Science and Management in Technical and Economic Systems, Vladimir State University (Gorkiy vul., 87, Vladimir, 600000, Russia, e-mail: vladimir.chernov44@mail.ru).

O. Dorokhov – Candidate of Sciences in Engineering, Associate Professor of the Department of Information Systems, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (Lenina pr., 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine, e-mail: aleks.dorokhov@meta.ua).

*Стаття надійшла до ред.
25.08.2015 р.*

ПРИНЦИПАЛЬНЫЕ ИЗМЕНЕНИЯ КАЧЕСТВА ИНФОРМАЦИОННЫХ ПРОДУКТОВ, СОДЕРЖАЩИХ МУЛЬТИМЕДИЙНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ

Назарова С. А.

Аннотация. С помощью определения характерных особенностей использования мультимедийных продуктов в различных сферах жизнедеятельности человека выделены принципиальные изменения качества информационных продуктов, содержащих мультимедийные технологии, среди которых: нелинейность восприятия информации, усиление ее индивидуализации, интерактивность пользователя, расширение функциональности продукта, придание содержанию продукта игрового характера. Учет выделенных принципиальных изменений качества информационных продуктов, содержащих мультимедийные технологии при проектировании и разработке такой продукции, позволит, с одной стороны, обеспечить производство целостных гармоничных информационных продуктов, а с другой – более полно удовлетворить возросшие потребности конечного потребителя.

Ключевые слова: информационные продукты, мультимедийные технологии, информационная деятельность предприятий, средства визуализации и анимации, контент.

ПРИНЦИПОВІ ЗМІНИ ЯКОСТІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРОДУКТІВ, ЯКІ МІСТЯТЬ МУЛЬТИМЕДІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

Назарова С. О.

Анотація. Шляхом визначення характерних особливостей використання мультимедійних продуктів у різних сферах життєдіяльності людини виділено принципи змін якості інформаційних продуктів, що містять мультимедійні технології, серед яких: нелінійність сприйняття інформації, посилення її індивідуалізації, інтерактивність користувача, розширення функціональності продукту, надання змісту продукту ігрового характеру. Облік виділених принципів змін якості інформаційних продуктів, що містять мультимедійні технології під час проектування і розробки такої продукції, дозволить, з одного боку, забезпечити виробництво цілісних гармонійних інформаційних продуктів, а з іншого – більш повно задовольнити зростаючі потреби кінцевого споживача.

Ключові слова: інформаційні продукти, мультимедійні технології, інформаційна діяльність підприємств, засоби візуалізації та анімації, контент.

FUNDAMENTAL CHANGES IN THE QUALITY OF INFORMATION PRODUCTS CONTAINING MULTIMEDIA TECHNOLOGIES

S. Nazarova

Abstract. By defining the characteristics of using multimedia products in the various spheres of human activity there have been highlighted fundamental changes in the quality of information products containing multimedia technologies including: non-linearity of information perception, strengthening its individualization, user interactivity, expanding product functionality, giving the product content features of a game. Considering the highlighted fundamental changes in the quality of information products containing multimedia technologies in the design and development of such products will allow, on the one hand, to ensure the production of holistic harmonious information products, and on the other, more fully satisfy the increased needs of the end user.

Keywords: information products, multimedia technologies, information activities of enterprises, visualization and animation tools, content.

Появлению и широкому распространению (самостоятельному и в составе других информационных продуктов) мультимедийных технологий (МТ) способствовало развитие четырех современных тенденций [1–5; 7; 12]:

- существенные подвижки в информатике (благодаря появлению языков высокого уровня типа Hypertalk, Lingo, Java и т. д.);
- появление цифрового видео, благодаря чему медиа развивается в направлении интерактивной системы и возможности заказа видеоматериалов через глобальные сети;
- ускоренное развитие сетевых технологий, которые обеспечивают работу Интернет и основных современных информационных каналов, начавших представление различных интерактивных услуг типа электронной почты, голосовой телефонной связи, проведение видеоконференций, электронной торговли и т. д.
- промышленная конвергенция части «традиционных» отраслей промышленности, основными из которых являются информатика, средства коммуникации и «контент», то есть производство аудиовизуальной продукции, издательское дело, индустрия звукозаписи, средства массовой информации и т. д.

В целом использование (МТ) позволяет: улучшать интерфейсы информационных продуктов, привлекать и удерживать внимание к ним, поддерживать интерес к информационной работе, увеличивать запоминаемость информации и т. д. Предприятия, которые используют и производят МТ, получают неоспоримые конкурентные преимущества в плане оперативности и эффективности удовлетворения запросов потребителей и своих собственных.

Перечень МТ, составляющих мультимедийный продукт (МП), может включать: текст, электронные таблицы, графики, статические графические изображения (рисунки, фотографии, схемы, графики, диаграммы), звуки, музыку, речь, видео, анимированные изображения и т. д. Современным направлением разработки МТ является создание интерактивного дизайна и трехмерная визуализация контента (разработка трехмерных моделей объектов, явлений и процессов, например, создание виртуальной реальности для интерактивного погружения пользователя). В перспективе этот ряд дополнится голографическими образами, иллюзиями вкуса и запаха, кинестетическими ощущениями, которые провоцируются виртуальными объектами.

Такое ускоренное революционное развитие МТ и нарастающие темпы их распространения [10] дают основание для предположения о том, что, внедряясь в информационные продукты, предназначенные для всех сфер жизнедеятельности, МТ изменяют общие качества информационных продуктов, чем существенно влияют на поведение индивидуальных пользователей и информационную деятельность современных субъектов хозяйствования.

Анализ последних публикаций, посвященных вопросам развития МТ [2, 3, 10, 11; 13; 16], показал, что большинство современных исследователей появлению МТ придают революционное значение, при этом уделяя огромное внимание разработке технических инструментов создания и визуализации мультимедийного контента (выбору платформ, сопоставимости форматов и т. д.). Наряду с этим о преобразованиях в потребительском качестве информационных продуктов, вызванном внедрением МТ и требующем первоочередного учета еще на этапе разработки концепции и проектирования современных информационных продуктов, ничего не говорится.

Целью данной статьи является выделение принципиальных изменений качества информационных продуктов, вносимых содержащимися в них МТ при проектировании и разработке такой продукции, что позволит, с одной стороны, обеспечить производство целостных гармоничных информационных продуктов, а с другой – более полно удовлетворить возросшие потребности конечного потребителя.

Для того чтобы определить, какие изменения информационных продуктов провоцирует включение в них МТ, необходимо проанализировать особенности их применения производителями и использования конечными потребителями.

При этом сложность количественного определения масштабов производства (невозможность установления доли МТ в создаваемом информационном продукте) и интенсивности применения МП пользователями переносят вопрос об особенностях их использования в содержательную плоскость.

Для доказательства выдвинутого автором статьи предположения наиболее информативным содержательным аспектом изучения особенностей использования МТ является анализ сфер их применения. Анализ направлений целевого использования МТ позволит определить цели и другие особенности их использования, а также опосредованно установить их место в жизнедеятельности потребителей, чем укажет на степень гипотетически определенного влияния МТ на качества информационных продуктов.

Для обеспечения полноты исследования направлений использования МТ дальнейший анализ осуществлен на основе разделения всего множества МП на пять групп: МП для образования, потребительские МП, МП для профессиональной деятельности и бизнеса, а также обеспечивающие (интерактивный дизайн и визуализацию) МП.

В сфере образования уже устоявшимися товарами информационного рынка являются следующие МП [7; 8; 10; 11]: электронные учебники, научно-публицистические электронные журналы, мультимедийные базы данных, обучающие презентации, виртуальные лаборатории (виртулабы) и тренажерные комплексы

(компьютерные модели, конструкторы и тренажеры), дидактические мультимедийные курсы (комплексы), электронные справочники и энциклопедии, электронные кабинеты преподавателей, электронные портфолио, компьютерные тестирующие системы и т. д.

Перечисленные мультимедийные приложения к учебным материалам являются частью учебно-методического комплекса и существенно расширяют образовательное пространство обучающегося.

На информационном рынке представлены следующие потребительские МП [6; 7; 9; 13]: интерактивные игровые продукты, интерактивные музыкальные продукты, интерактивные продукты для изобразительного искусства (3D-моделирование и 3D-визуализация художественных и музейных экспозиций, виртуальные туры и музеи, мультимедиажурналы, интерактивные каталоги выставок и т.д.), мультимедийные издания по фольклору, панорамные мультимедиаобъекты с использованием QTVR-технологии, сферические фотогалереи, различного рода мультимедиаальбомы и собрания объектов культуры.

Например, мультимедийный каталог выставки представляет собой мультимедиапрезентацию [13; 14], которая содержит собственно каталог участников и выставляемых экспонатов, а также демоверсии и рекламные ролики некоторых участников выставки. Мультимедийный каталог выставки обычно выпускается наряду с печатным каталогом на компьютерных выставках. В последнее время такие каталоги используются всеми крупными выставками.

Среди МП для профессиональной деятельности наиболее распространены каталогизированные материалы, техническая документация на цифровых носителях и сайтах в сети Интернет, мультимедийные справочники и словари, мультимедийные энциклопедии.

МП в сфере бизнеса представлены следующими товарами: мультимедийные каталоги продукции [6; 8–10; 13–15]; мультимедийные киоски (автономный терминал с сенсорным экраном на базе персонального компьютера); мультимедийные системы бизнес-тренингов; онлайн-магазины (продажи в сети Интернет и интернет-маркетинг); интерактивные презентации (в том числе интерактивные 3D-мультимедиапрезентации); имиджевые флеш-ролики; корпоративные сайты (сайт-визитка, бизнес-сайт, флеш-сайт); корпоративные анимационные видеоролики на основе 3D-моделей; визитки на цифровых носителях; рекламные видеоролики (на основе слайд-шоу, видеосъемки, 2D-графики и 3D-графики, мультипликации), презентационные фильмы (фильм о предприятии, продукции); экскурсионные фильмы; информационные заставки к телепередачам и видеоклипы.

В результате широкого распространения МТ новыми видопредставителями также пополнился ряд обеспечивающих информационных продуктов. Сегодня на информационном рынке, одновременно с усовершенствованными посредством интерактивного дизайна и визуализации контента программным обеспечением и базами данных, представлены принципиально новые информационно-коммуникационные технологии: интерактивные доски (для обучения), планшеты и панели, информационный киоск (автономный терминал с сенсорным экраном на базе персонального компьютера).

Рассмотрение МП в рамках их содержательного наполнения, обусловленного сферами практического применения таких продуктов, позволило выделить все многообразие форм представления информационных продуктов, содержащих МТ.

Наиболее распространенной во всех сферах практического применения формой представления информационных продуктов, содержащих МТ, определены мультимедийные презентации.

На примере мультимедийных презентаций продемонстрируем преимущества использования МП, которые, с одной стороны, успешно реализованы производителями такой продукции, а с другой – обеспечивают их широкое распространение, а значит, удовлетворяют соответствующие интересы и потребности конечных пользователей. К преимуществам использования мультимедийных презентаций следует отнести:

- упорядоченность содержания посредством наличия структурированного меню;
- удобство доступа к информации широкого круга посредством интерактивных карт для переходов между подразделами и уровнями продукта;
- возможность поиска необходимой информации путем организации запросов;
- наглядность представления содержательной информации в виде интерактивных карты, схемы, инфографики;
- наглядность представления динамической информации посредством интеграции видеоконтента;
- свобода изучения контента и определения последовательности представленных материалов;
- информативность – наличие полной информации, необходимой для целостного представления о рассматриваемом объекте, явлении или процессе;
- мобильность использования продукта – возможность использования продукта перед выбранной целевой аудиторией в любое время, в любом месте;
- креативность – МТ визуализации, используемые в продукте, обеспечивают оригинальную подачу содержательного материала, интерактивную работу пользователя с графикой и т. д.;
- экономическая эффективность – продукт изготавливается и приобретается единожды, но многократно используется в различных сферах жизнедеятельности пользователя.

Рассматривая преимущества использования такого вида МП, как мультимедийные презентации, следует отметить также разнообразие способов их использования, среди которых выделяют личные контакты, выставки, PR- и BTL-акции, курьерскую и почтовую доставку, электронное приложение к товару, электронное приложение к опубликованным изданиям, информационные киоски, популяризацию посредством широкоформатных экранов в публичных местах, телевидения и Интернет.

Многие современные предприятия предлагают своим клиентам широкий спектр эффективных носителей для мультимедийных презентаций. Например, Интернет-лаборатория «Ксан» [14] предлагает мультимедийные презентации на следующих носителях: электронные визитные карточки, мини-CD, компакт-диски, компакт-диски необычной формы, DVD-диски, USB flash drive, USB-нож (швейцарский армейский нож с вмонтированным USB Flash drive, на поверхность которого наносится корпоративная символика заказчика), USB-часы, USB-карта (на поверхность USB-карты наносится фирменная символика заказчика).

Указанная широта способов использования мультимедийных презентаций обуславливает необходимость полного учета соответствующих технических и технологических требований при их производстве, что обеспечит достижение целей и решение маркетинговых задач, которые ставятся перед презентациями в различных условиях их использования.

Рассмотренные сферы и особенности использования МП (на примере мультимедийной презентации) позволяют сделать вывод о том, что появление и распространение такого рода информационных продуктов для повышения уровня восприятия информации, а также усиления мотивации пользователя к их использованию провоцирует заметные изменения свойств современных информационных продуктов, содержащих МТ. Внимание к таким изменениям обусловлено тем, что они в итоге предопределяют ожидания и поведение конечных пользователей, а следовательно, должны учитываться при производстве и реализации информационных продуктов и услуг субъектами информационной деятельности.

На основании содержательного анализа особенностей использования МП в различных сферах жизнедеятельности человека автором статьи выделены обозначенные ниже принципиальные изменения качества информационных продуктов, провоцируемые содержащимися в них МТ.

1. Нелинейность восприятия информации, содержащейся в МП. Пользователь МП действует не поэтапно, продвигаясь от начала к концу представленной в нем содержательной информации (как это происходит в процессе чтения книги или просмотра фильма), а воспринимает информацию, перемещаясь во всем ее объеме в поисках ответов на возникающие вопросы, подчиняясь своим мотивам, интуиции, ощущениям или возникающим ассоциациям.

Такая возможность появилась с развитием гипертекстовой навигации. Обеспечение нелинейности восприятия представляемой в МП информации требует от их производителей прогнозирования поведения пользователей путем разработки возможных «сценариев движения пользователей» по МП и обеспечения их технической реализации. При этом следует учесть, что степень использования гипертекстовой навигации в рамках МП в значительной степени зависит от сложности контента.

2. Усиление индивидуализации информационных продуктов, содержащих МТ.

Содержащиеся в информационных продуктах МТ позволяют дифференцировать формы (и комбинации) представления информации для наиболее полного удовлетворения информационных потребностей пользователей в зависимости от индивидуальных психофизиологических особенностей восприятия информации пользователем.

Примером этому может служить возможность выбора пользователем (по собственному предпочтению или по результатам предварительного тестирования, предусмотренного в начале работы с МП) графического дизайна мультимедийного каталога продукции. Таким образом, пользователю предоставляется свобода выбора не только содержания воспринимаемой информации, но и способа ее представления.

3. Интерактивность пользователей МП. Распространение МП в сети Интернет обеспечивает интерактивность пользователей. Использование в МП интерактивного языка, то есть способности к такой навигации, которая за счет возникающих ассоциаций внутри связанных между собой данных дает возможность в любой момент вмешаться в этот процесс. Посредством МП производители и пользователи постоянно участвуют в процессе производства или воспроизведения информации в режиме диалога.

Интерактивный характер МП открывает перед пользователем огромные возможности информационного взаимодействия, сохраняя при этом постоянный контроль над процессом работы и ожидаемыми результатами. Пользователи могут взаимодействовать не только с производителями МП, но и с другими пользователями или партнерами, используя такие встроенные сервисы, как обратная связь, блоги, форумы и т. д., позволяющие передавать вместе с объективной информацией (различного типа: текст, видео, графику) эмоциональное настроение взаимодействующей стороны.

4. Расширение функциональности информационных продуктов, содержащих МТ. Информационные продукты, содержащие МТ, способны не только удовлетворять информационную потребность пользователя, но и реализовывать другие его цели.

Например, современный мультимедийный каталог продукции наряду с детальной и полной информацией о товарах содержит сервисы, позволяющие сделать и оплатить заказ конкретного товара, сравнить его с другими аналогами из каталога, получить информацию от пользователей, использовавших этот товар (на форуме), и т. д., не выходя из каталога.

5. Придание информационным продуктам, содержащим МТ, игрового (релаксирующего) характера. Особенно ярко это прослеживается в МП для сферы образования и потребительских МП.

МТ позволяют предоставлять информацию на одну и ту же тему параллельно в виде текста, графиков, рисунков, звуков, музыки, речи, видеопродукции. Основным требованием к информации, идущей по разным каналам, выступает ее согласованность, чтобы восприятие информации по одному каналу не ослабляло, а усиливало восприятие информации по другому каналу восприятия.

С целью минимизации риска несогласованности информации единой тематической направленности, а также во избежание утомления пользователя от восприятия содержащейся в МП информации различной (смежной) тематики разработчики МП используют игровой прием. Такой прием может использоваться двояко. Для минимизации риска несогласованности информации единой тематической направленности вся интересующая пользователя информация представляется в игровом стиле.

Другим направлением является включение в МП игровых модулей (блоков), подкрепляющих общую тематику МП. Такие игровые модули позволяют пользователю отвлечься от объективной информации, не выходя из предметной области решаемого им (с помощью использования МП) вопроса.

Каждый из способов использования игрового приема преследует единую цель – максимально долго и продуктивно удержать внимание пользователя на содержащейся в МП информации.

Выводы. Все отмеченные изменения общих качеств информационных продуктов, происходящие под влиянием распространения и внедрения в них МТ, в первую очередь, оказывают непосредственное влияние на производство и реализацию современных информационных продуктов специализированными предприятиями, начиная с этапа разработки соответствующего продукта – определения его потребительских качеств, ширины функционала (вида используемых МТ, сложности и степени их содержательного наполнения), обоснованного выбора технического инструментария применяемых МТ и т. д.

Разработка механизма учета выявленных принципиальных изменений качества информационных продуктов, вызванных включенными в их состав МТ, является целью дальнейших исследований автора статьи.

Литература: 1. Ваниянц С. В. Информационный ресурс в экономической сфере / С. В. Ваниянц. – М. : Прогресс, 2006. – 125 с. 2. Информационная технология. Оценка программной продукции. Характеристики качества и руководства по их применению : DSTU ISO 9126-93. – М. : Открытые системы, 1999. – № 3. – 17 с. 3. Красильников О. Ю. Свойства информационного продукта как товара / О. Ю. Красильников // Трансформационные процессы в экономике России : сб. науч. ст. / под ред. О. Ю. Челноковой. – Саратов : Наука, 2010. – Вып. 2. – С. 27–33. 4. Пушкарь А. И. Концептуальные основы управления информационными ресурсами предприятия / А. И. Пушкарь, К. С. Сибилев // Экономика развития. – 2009. – № 2 (50). – С. 63–69. 5. Братухин П. И. Сертификация и обеспечение качества информационных (компьютерных) систем / П. И. Братухин, В. П. Шахин // ВНИИПВТИ. – 2004. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.pvti.ru/stat/stat.htm>. 6. Виртуальный тур по выставке Expo Milano 2015 от компании Dassault Systèmes [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.3ds.com/ru>. 7. ИТ (мировой рынок): Объем, структура рынка и прогнозы его развития [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.tadviser.ru/index.php>. 8. Каталог Isamedia [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.isamedia.ru/prod.html>. 9. Глущенко О. С. Структура рынка информационных продуктов и услуг / О. С. Глущенко // Сборник научных трудов ; Северо-Кавказский государственный технический университет. Серия «Экономика». – Ставрополь, 2002. – 155 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ncstu.ru>. 10. Lin, W. Jay Kuo, C.-C. Perceptual visual quality metrics: A survey / W Lin, C-C Jay Kuo // Journal of Visual Communication and Image Representation. – May 2011. – p. 297–312. 11. Лафранс Жан-Поль. Мультимедиа: продукты и рынок / Жан-Поль Лафранс // Агентство Бизнес-пресс. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://presentation.ru/articles/multi_prod_mark. 12. Манюшис А. Виртуальное предприятие как эффективная форма организации внешнеэкономической деятельности компании / А. Манюшис, В. Смольянинов, В. Тарасов. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ptpu.ru/issues>. 13. Мультимедиа-презентации [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.avim.ru/multim_present/. 14. Мультимедийные презентации. USB Flash drive для компании «SAP» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ksan.ru/works/sap/>. 15. Создание CD мультимедийных электронных каталогов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.e-catalogue.ru/>. 16. Чазова С. А. Качество ИП: теория и прикладные аспекты, проблемы преподавания / С. А. Чазова. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.gpntb.ru/win/inter-events>.

References: 1. Vaniyanc S. V. Informatsionnyy resurs v ekonomicheskoy sfere / S. V. Vaniyanc. – M. : Progress, 2006. – 125 p. 2. Informatsionnaya tekhnologiya. Otsenka programmnoy produktsii. Kharakteristiki kachestva i rukovodstva po ikh primeneniyu : DSTU ISO 9126-93. – M. : Otkrytye sistemy, 1999. – No. 3. – 17 p. 3. Krasilnikov O. Yu. *Svoystva informatsionnogo produkta kak tovara* [Properties of Information as a Commodity Product] / O. Yu. Krasilnikov // Transformatsionnye processy v ekonomike Rossii :

sb. nauch. st. / Pod red. O. Yu. Chelnokovoy. – Saratov : Nauka, 2010. – Issue 2. – P. 27–33. **4.** Pushkar A. I. Kontseptualnye osnovy upravleniya informatsionnymi resursami predpriyatiya / A. I. Pushkar, K. S. Sibilev // *Ekonomika rozvytku*. – 2009. – No. 2 (50). – С. 63–69. **5.** Bratukhin P. I. Sertifikaciya i obespechenie kachestva informatsionnykh (kompyuternykh) sistem / P. I. Bratukhin, V. P. Shahin // VNIIPVTI. – 2004 [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.pvti.ru/stat/stat.htm>. **6.** Virtualnyy tur po vystavke ExpoMilano 2015 ot kompanii Dassault Systemes [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.3ds.com/ru>. **7.** IT (mirovoy rynek): Obyem, struktura rynka i prognozy ego razvitiya [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.tadviser.ru/index.php>. **8.** Katalog Isamedia [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.isamedia.ru/prod.html>. **9.** Glushchenko O. S. *Struktura rynka informatsionnykh produktov i uslug* [Structure of the Market of Information Products and Services] / O. S. Glushchenko // *Sbornik nauchnykh trudov Severo-Kavkazskogo gosudarstvennogo tekhnicheskogo universiteta. Seriya «Ekonomika»*. – Stavropol, 2002. – 155 p. [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.ncstu.ru>. **10.** Lin W. Perceptual Visual Quality Metrics: a Survey / W. Lin, C.-C. Jay Kuo // *Journal of Visual Communication and Image Representation*. – May, 2011. – P. 297–312. **11.** Lafrans Zh.-P. Multimedia: produkty i rynek / Zhan-Pol Lafrans // *Agentstvo Biznes-press* [Electronic resource]. – Access mode : http://presentation.ru/articles/multi_prod_mark. **12.** Manyushis A. Virtualnoe predpriyatie kak effektivnaya forma organizatsii vneshneekonomicheskoy deyatel'nosti kompanii / A. Manyushis, V. Smolyaninov, V. Tarasov [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.ptpu.ru/issues>. **13.** Multimedia-prezentatsii [Electronic resource]. – Access mode : http://www.avim.ru/multim_present/. **14.** Multimediyne prezentatsii. USB Flashdrive dlya kompanii «SAP» [Electronic resource]. – Access mode : <http://ksan.ru/works/sap/>. **15.** Sozdanie CD multimediynykh elektronnykh katalogov [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.e-catalogue.ru/>. **16.** Chazova S. A. Kachestvo IP: teoriya i prikladnye aspekty, problemy prepodavaniya / S. A. Chazova [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.gpntb.ru/win/inter-events>.

Інформація про автора

Назарова Світлана Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри комп'ютерних систем і технологій Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (пр. Леніна 9а, м. Харків, 61166, Україна, e-mail: balakireva8181@mail.ru).

Информация об авторе

Назарова Светлана Александровна – канд. экон. наук, доцент кафедры компьютерных систем и технологий Харьковского национального экономического университета имени Семена Кузнеця (пр. Ленина 9а, г. Харьков, 61166, Украина, e-mail: balakireva8181@mail.ru).

Information about the author

S. Nazarova – Candidate of Sciences in Economics, Associate Professor of the Department of Computer Systems and Technologies, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (Lenina pr., 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine, e-mail: balakireva8181@mail.ru).

*Стаття надійшла до ред.
28.08.2015 р.*

ВИМОГИ ДО СТАТЕЙ, ЯКІ ПОДАЮТЬСЯ У ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ «УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ» (набувають чинності з 01.09.2015 р.)

1. ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ

1.1. До друку приймаються оригінальні авторські статті, написані українською, російською, англійською, французькою або німецькою мовами, які раніше не публікувалися та не були передані для публікації в інші видання (у тому числі електронні).

1.2. Стаття має містити основні структурні елементи наукової статті: постановку проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими/практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання певної проблеми та виокремлення її невирішених частин; формулювання мети статті (постановка завдання), виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки дослідження і перспективи подальших розвідок; список використаних джерел.

1.3. Статті мають відповідати профілю журналу.

1.4. До публікації приймаються статті вчених з науковим ступенем, аспірантів і магістрантів (тільки при співавторстві з науковим керівником із науковим ступенем).

1.5. Кількість авторів однієї статті має бути не більше чотирьох.

2. ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРА

Відомості про автора(-ів) надаються українською, російською та англійською мовами (прізвище, ім'я та по батькові, науковий ступінь, наукове звання, посада, місце роботи або навчання, повна адреса навчального закладу) і публікуються в журналі, на сайті журналу та зберігаються у відповідних вітчизняних і закордонних інформаційних та наукометричних базах.

Приклад: Сидоров Олександр Володимирович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри управління Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (пр. Леніна, 9а, м. Харків, 61116, Україна, e-mail: a_sidorov@ukr.net).

Відповідна інформація подається російською та англійською мовами.

Ім'я та прізвище автора(-ів) англійською мовою обов'язково надається відповідно до закордонного паспорта або іншого офіційного документа. Це обумовлено необхідністю вірного єдиного написання ім'я та прізвища автора(-ів) в усіх його публікаціях з метою коректного визначення індексу цитування.

3. ІНША ОБОВ'ЯЗКОВА ІНФОРМАЦІЯ

3.1. Стаття має містити контактну інформацію автора(-ів) однією мовою: телефони (ніде не публікується) та e-mail (публікується) для можливості оперативного вирішення питань, які виникають при обробці статті. За наявності у статті двох та більше авторів **одного з них має бути вказано як контактну особу.** Саме за його адресою електронної пошти Редакція буде вести подальшу переписку (надсилати зауваження, рахунок на сплату публікації тощо).

3.2. Для авторів, які мешкають за межами м. Харкова, контактна інформація також має містити **повну поштову адресу одного з авторів однією мовою для відправки авторського примірника журналу.** Практика розсилки свідчить, що журнали, відправлені за робочою адресою (на кафедрі, відділ і т. п.), не завжди доходять саме до автора(-ів) статті. Тому Редакція наполегливо рекомендує **вказувати домашню адресу.**

3.3. Автори, які **мешкають у м. Харкові,** отримують авторський примірник безпосередньо в Редакції за адресою м. Харків, пр. Леніна, 9а, бібліотечний корпус ХНЕУ ім. С. Кузнеця, к. 203 та 206.

3.4. Автор (-и) отримує **один авторський примірник журналу** на одну опубліковану статтю. Додаткові примірники журналу можна придбати за попереднім замовленням (вказавши наприкінці статті або надіславши замовлення на e-mail Редакції).

4. ВИМОГИ ДО СПИСКУ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

4.1. Список використаних джерел оформлюється відповідно до ДСТУ ГОСТ 7.1:2006.

4.2. Список використаних джерел має містити **не менше 8 найменувань.** Зауважимо, що в усьому світі до списку використаних джерел висуваються високі вимоги. Стаття із представницьким списком літератури демонструє професійний кругозір і якісний рівень досліджень її авторів.

4.3. **На кожне джерело у списку має бути хоча б одне посилання в тексті статті.** Відсутність таких посилань може бути підставою відсилення статті авторові на допрацювання.

4.4. Допускається посилання на власні роботи автора(-ів) статті (самоцитуювання), але **не більш 25%** від загальної кількості джерел.

4.5. Крім того, література до статті повинна бути транслітерована латиницею і наведена після списку літератури (**References**). Позначення вихідних даних слід не транслітерувати, а перекладати англійською мовою, наприклад: том (Vol.), номер (No.), випуск (Issue), сторінки (P., p.). Не слід транслітерувати також словосполучення [Electronic resource], Access mode тощо. Це стосується лише джерел, мова оригіналу яких українська або російська. Джерела, мова оригіналу яких англійська, німецька, французька тощо, наводяться без змін. Для монографій та наукових статей українською або російською мовою, крім транслітерації оригінальної назви, що виділена курсивним накресленням, обов'язковим є переклад назви англійською мовою, що слід наводити у квадратних дужках.

Приклад: Медвідь В. Ю. Стратегія територіального економічного розвитку: теоретичний аспект / В. Ю. Медвідь // Економіка розвитку. – 2013. – № 1 (65). – С. 48–51.

Medvid V. Yu. Stratehiiia terytorialnoho ekonomichnoho rozvytku: teoretichnyi aspekt [The Strategy of Regional Economic Development: Theoretical Aspect] / V. Yu. Medvid // Ekonomika rozvytku. – 2013. – No. 1 (65). – P. 48–51.

4.6. У списку літератури повинні бути зазначені джерела, що містяться в базі даних SCOPUS.

5. ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТТІ

5.1. Статті приймаються на аркушах паперу, окремо додається електронна версія статті (текст – у форматі .doc, .docx, .rtf, .odt; графіки, рисунки – у будь-якому графічному форматі для Windows). Обов'язкові складові елементи статті:

Індекс УДК – має бути розміщений у правому верхньому куті.

JEL Classification – має бути розміщеною у лівому верхньому куті (1–3 коди, що розміщуються через крапку з комою).

Назва статті – має бути короткою, але інформативною, в ній не повинно бути скорочень. Назву статті слід подавати мовою статті, а також українською, російською та англійською мовами, якщо вони відмінні від мови статті.

Прізвища та ініціали авторів – слід розміщувати справа під назвою статті мовою статті, а також українською, російською мовами і транслітеровані латиницею.

Анотація – від 70 слів мовою статті, а також українською, російською та англійською мовами, якщо вони відмінні від мови статті. Анотація повинна максимально точно відтворювати логічну структуру статті, в ній мають бути відображені всі суттєві ідеї автора. Текст анотації повинен вміщувати такі відомості: проблему, мету; методи дослідження; результати дослідження; висновки автора (оцінки, припущення, прийняті або відхилені гіпотези); шляхи практичного застосування результатів статті. Інформація в анотації повинна бути зрозумілою і цікавою, в тому числі й зарубіжному науковому співтовариству, яке, не знаючи української або російської мови, могло б без звернення до повного тексту отримати найбільш повне уявлення про тематику і рівень досліджень учених, що публікуються.

Ключові слова – мовою статті, а також українською, російською та англійською мовами, якщо вони відмінні від мови статті (їх має бути 3–7).

Текст статті – від 10 сторінок із висновками та перспективами подальших досліджень у цьому напрямі. Стаття має бути розміщена на аркушах паперу формату А4 (210 x 297 мм). Шрифт – Arial, кг 14, міжрядковий інтервал – 1,3, поля: ліве – 2,0 см, верхнє – 2,0 см, правє – 2,0 см, нижнє – 2,0 см. Номер сторінки слід вказувати внизу кожної сторінки оригіналу. Стаття повинна бути підготовлена за допомогою редактора Microsoft Office Word.

Усі **рисунки** і **таблиці** мають бути чіткими і зрозумілими та оформленими у програмі Microsoft Word або Microsoft Visio. Графіки, гістограми, діаграми в Microsoft Excel повинні бути доступними для корегування та надаватися окремим файлом. Формули слід подавати в редакторі формул Microsoft Equation або MathType. Текст, усі цифрові дані та матеріали до статті повинні бути ретельно вивірені авторами. Загальноприйняті терміни, що часто зустрічаються в тексті, слід подавати у вигляді аббревіатури, розшифрувавши її при першому згадуванні.

Література (список використаних джерел) – оформлюється згідно з ДСТУ 7.1:2006.

Референції (див. п. 4.5).

Відомості про авторів трьома мовами (див. п. 2).

Текст: «Наданий матеріал раніше не публікувався та в інших видання не надсилався».

5.2. Стаття може надсилатися електронною поштою за адресою: **md@hneu.edu.ua**. Уся переписка з Редакцією здійснюється за цією ж адресою.

5.3. Автор також подає до редакції підписану авторську угоду. Для авторів з інших міст надсилається сканований варіант підписаної угоди.

5.4. Автори статті відповідають за правильність і точність даних та фактів, які наводять, а також за розміщення у статті даних, які не є предметом відкритої публікації.

5.5. Рішення про публікацію статті приймає редакційна колегія. У текст статті без узгодження з автором можуть бути внесені редакційні виправлення або скорочення. Редакція залишає за собою право на оприлюднення відомостей про статтю у вигляді коротких повідомлень і рефератів тощо. У разі передрукування матеріалів посилання на збірник наукових праць «Управління розвитком» є обов'язковим.

6. ПІДСТАВИ ДЛЯ ВІДМОВИ В РОЗГЛЯДІ СТАТТІ

6.1. Відсутність, неповнота або невідповідне вимогам оформлення будь-якої складової інформації статті (даних про авторів, контактної інформації, поштової адреси (для авторів, які мешкають за межами м. Харкова), УДК або JEL Classification, тексту статті, списку використаних джерел / References і посилань на них), а також недостатні обсяги: статті (менше 10 сторінок), анотації (менше 70 слів), списку використаних джерел (менше 8 найменувань).

6.2. Відсутність у статті новизни та недостатня обґрунтованість наведених у ній розробок, висновків, рекомендацій.

6.3. Порушення правил цитування, наявність плагіату, велика кількість запозичень та низька оригінальність матеріалу статті.

6.4. Стаття вже була опублікована в будь-якому іншому виданні (включаючи електронні видання та мережу Інтернет).

7. УМОВИ ОПЛАТИ

7.1. Оплата статті здійснюється автором(-ами) тільки після відповідного повідомлення Редакції щодо її прийняття до публікації в журналі та отримання від Редакції рахунку про сплату. Самостійно сплачені публікації, що не отримали підтвердження та рахунку від Редакції, не враховуються.

7.2. Вартість публікації з 1 січня 2016 р. складає 40 грн за 1 сторінку оригінального тексту, незалежно від того, наскільки заповнена сторінка.

7.3. Для іноземних авторів умови оплати розраховуються окремо з урахуванням вартості відправлення за кордон.

Редакційна колегія збірника наукових праць «Управління розвитком» сподівається на плідну співпрацю з авторами.